IVSTI LIPSI
PHYSIOLOGIAE STOICORVM
LIBRI TRES:

L. ANNÆO SENECÆ, *aliisque scriptoribus illustrandis.*

PARISIIS,
Ex Officina Plantiniana.
Apud HADRIANVM PERIER, via Iacobea.

M. DCIIII.
Cum Priuilegio Regis.

AD ILLVSTRISSIMVM ET EXCELLENTISSIMVM Principem D. Petrum Enriquez comitem Fontanum, gubernatorem ducatus Mediolanensis.

QVOD iamdiu destino, & debeo facere, vt publicè monumentum aliquod gratitudinis meæ in te exstet, id nunc, cum bono Deo, efficiendi occasio nata videbatur. Edebam ista ad ANNÆI SENECÆ lucem: scriptoris, qui Hispaniam vestram ingenio, si quisquam veterum, & salutaribus scriptis illustrauit: ac videbar iure ad Hispanum iterum Principem iturus. præsertim eum, qui virtutem &

generosum illud Honestum amaret: quod Seneca scriptis suis vnicè hominum animis inseruisset. Itaq; mitto, & tibi consecro partem, quæ PHYSIOLOGIAM continet: in qua & sublimia quædam de Deo, Fato, Prouidentia reperies. ad quæ mirari liceat humanum ingenium, sine adminiculo Sacrarum litterarum, assurrexisse. Grata, vt spero, habebis: ego quidem semper in animo infixa tua beneficia, quæ, cum feliciter hic apud nos imperares, plena manu in me contulisti. Studia & ingenium meum excitasti, vel irrigasti, & perfusum me largiter fateor benignitatis tuæ FONTE. Sunt vetera quidem ista, sed eo cariora: & *bonis meritis*, vt quispiam ait, *cum ætate dignitas & pondus accedit*. Sicut parentes magis magisq; in dies veneramur & amamus, fratres etsi æquales, leuius: ita

beneficia antiqua sanctiora sunt, etsi pręsẽtia suauiora. Enimuerò & tota Belgica tibi debet, ęternumq; debebit: quam tu in arctissimis rebus, & medio ardore duplicis belli, prudentia, & virtute, & addo felicitate, explicasti, & respirare iussisti pęne oppressam. Neque defendisti solùm, sed fines protulisti, & opida recepisti vel adiecisti, quę recipi, adiici, vix in votis nostris certe in spe non erat. Sed hæc alibi opportunius meliusque dicentur: nunc quod institui, munus meum vides ab animo vtique commendandũ vt alia desint: & tu facies, pro cetera tua benignitate, Illustrissime Princeps. Louanij III. Kal. Martias, M. DC. IIII.

AD LECTOREM.

HABES & hæc PHYSIOLOGICA, Lector, eadem fine & cautione, qua priora. Itaque illic dicta, & hic puta. Sunt noua quædam aut inopinata hodie, scio: sed an ideò calcanda? Disputatione tamen non libuit attollere: & quædam poterant: sed posuisse mihi satis fuit, & ipsa Stoicorum sensa explicasse. Quædam & improba sunt, non nego: ac cum Liuio, trãscribo equidem plura, quàm credo: sed Sole religionis nostræ seposito, & hæ stellæ poterant lucere. Alia vero sublimia & magnifica sunt,

Et quæ non fricti ciceris probet
aut nucis emptor:

sed ij qui pleno pectore sapiant, & ad honesta toto impetu eant.

* Κορινθίοις δ' οὐ μέμφεται τὸ Ἴλιον.

Corinthiis vero Ilium haud irascitur.

Ego iustam à te rem oratum volo: vt hæc ad Senecam, tum ad verum aptes: & illum sic ames, vt hoc non deseras: atque ita diu salue.

I. LIPSI PHYSIOLOGIAE STOICORVM

LIBRI PRIMI.

DISSERTATIO PRIMA.

Aditus in sermonem. aliquid de ordine in docenda Philosophia, iuxta Stoicos. Placere quibusdam, & nobis, à Physicis ordiri.

MANVDVCTIO tua nuper me ad Stoicã Philoſophiam duxit: nondum in ipſam, & in aditu ac veſtibulo videor hærere. Luſtro animi oculis ſublime, pulchrum ædificiũ: ecquid inducis & interiora illa das vſurpare? LIPS. Pæne æquũ petis: in via poſui, & iure perducã. Sed & otium nunc ac feriæ: quas vbi melius vtiliuſque, quam in hoc ſtudio ac meditatione, tecum ponam? Ariſtotelem memini ſcribere: Ἀνδρείας μὲν ἢ καρτερίας δεῖν πρὸς τὴν ἀσχολίαν, φιλοσοφίας δὲ πρὸς τὴν ἀσχολήν: *fortitudine & tolerantia in negotio opus eſſe,* vij. Polit. cap. xv.

Philosophia in otio. Pulcherrime. vbi res & opus, exserenda sunt quæ Philosophia docuit, & robur animi ostendendum: vbi quies & cessatio, illa vsurpanda, & præceptis eius parandi atqui instruendi velut ad aciem sumus. Sed tu ecquid vacuus, & auidus? AVD. Vacuus? vasculum vides inane, & optimi liquoris tamen capax. Auidus? vix somnus mihi quietus, ita turbat hoc desiderium & cupido. Gratificare, exple, & siste. LIPS. Sede, & sedabo hanc sitim: pro mea quidem copia, & captu. Nam ardua, sed ita me Deus, pulchra, splendida, augusta aggredimur: quæ autem ? cum Lucretio.

Iam tibi de summa cæli ratione, deumque
Disserere incipiã, & rerum primordia pandã.

Hæc enim Philosophia, & præsertim Physiologia promittit. Scis porro & audisti, trina esse Philosophiæ membra; *Logicã, Physicã, Ethicam*: ordine tractanda: sed quo, dubitatur. Laërtius Stoicos ipsos dissentire inter se ait: *& quosdam mixtim has Partes* (alij *Locos*, alij *Species*, quidam *Genera* appellarunt) *tradere ac docere, qui censent etiam inter se confusas mixtasque esse. Alij diuidunt*, inquit, *& primam Logicam statuunt ac docent: dein Physicam: postremò Ethicam ipsam: quæ sententia est Zenonis, Chrysippi, Archidemi. Alij autem ab Ethica inchoant, vt Diogenes, alij hanc secundo loco constituunt, vt Apollodorus. Porro autem Panætius & Posidonius à Physica initium sumunt.* Hæc in Laërtio ita leges, parte vna ambigenda, quæ est de *Chrysippo*. Nam ipsa eius verba in Plutarcho habes, vbi *Ethicam secundo loco*

In Zenone.

De Stoic. pugnis initio.

tradì vult, vt Apollodorus: nõ autẽ *tertio*, vt hic Laërtio ſcriptum. Sed plerique tamen *Phyſicã* vltimo loco ſtatuunt: & in ipſa Phyſica locũ de *Diis* vltimum: διὸ καὶ τελετὰς (ait Chryſippus) ἐγκαλέσαι τὰς τούτων παραδόσεις: *ideoque & Teletas* (ea vox Græcis *Finem* ſignificat, itemq. *Sacrorum initiationes, & ritus*) *appellarunt, traditiones de Diuinis*. Hæc ita illı nobis in diſſenſu Panætij & Poſidonij, magnorum auctorũ, ſententia placeat, & conſentiã ſciſcamq. *Phyſica* primo loco tradi[illegible] Pueriſne? non mehercules: ſed qui paullum maturiores ad diſciplinã hanc accedunt. Voluptas in ea parte maior, idonea ad alliciendum & tenendum: dignitas etiam maior, & ſplendor, admirationi excitandæ: denique animi preparatio & cultus, ad *Ethicam* cum fructu audiendam. Itaque vt de *Logica* ambigere aliquis iure poſſit, an non præëat: ſic de *Ethica*, vix debet. In *Logica* enim manifeſtior ratio, quod acuit animos, & ad Veri Falſique diſcrimen & iudicium format: imo & viã modumque Scientiæ ſternit. Itaque, vt verum fatear, aliqua eius notitia, ſed ſummaria, vtiliter præmittatur: cetera ſeponi poſſunt, imo & argutiæ multæ abiici aut deponi. *Quæ dementia eſt, ſuperuacua diſcere, in tanta temporis inopia?* Nos autem eam hic inſuper habemus, Auditor: quia & Ariſtotelea illa accurata imbutum te ſcio, & in Stoicas ſpinas non lubet nunc ingredi, cum in triſtitia hac temporum ſuauius aliquod pabulum animo conueniat, reficiendo & erigendo.

Ibid.

Sen. epiſt. 49.

DISSERT. II.

Physica laudata Naturam communem & nostram eo ducere: fructum etiam inuitare.

POteſtne autem ſuauius, honeſtius, vtilius iſto *Phyſicorum*? Natura totum ſinum ſuũ offert, & pandit: ſupera, media, infera: cælum, terras, ignem, aquas, aëra, quidquid iis continetur, Deum, Genios, Homines, ad hæc ſpectanda & noſcenda inuitat. Quem enim alium, quã te, id eſt Hominẽ? *Non habet Natura inter maxima operũ ſuorũ, quo magis glorietur, aut cui glorietur:* vt ſcitiſſime Seneca dixit. Naturã dixi intellego Deũ. Epictetus: Ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων τῶν αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν. *Deus hominem induxit in hunc Mundum, inſpectorem & arbitrum ſui, atque operum ſuorum, nec ſolum inſpectorem, ſed enarratorem.* Ita certe, magna hæc & pulcherrima moles, tot varia & magna per eam ſparſa, hominis cauſſa condita: homo autem, vt Deum norit, tum & iſta, *ne tanta eius opera ſine teſte ſint.* Itaque inuitat eo, vt dixi, atque adeo corpus & habitum noſtrum huc direxit. *Ille certe vultus noſtros erexit in cælum, & quidquid magnificum mirumque fecerat, videri à ſuſpicientibus voluit.* Ipſe etiam animus eo ducit, vagus natura, & varietate ac nouitate rerum lætiſſimus. Ille in hoc corpore, velut in cuſtodia clauſus, premitur: niſi contemplatio acceſſit, *quæ illum reſpirare rerum Naturæ ſpectaculo iubeat, & à terrenis dimit-*

De Benef. 6. cap. 23.

Sen. De Vit. Beat. ca. 31. Epiſt. 94.

Epiſt. 65.

tat ad diuina. Hæc libertas eius, hæc euagatio est: subducit interim se custodia, in qua tenetur & cælo reficitur. Cęlo, atq. etiã terra: cuius incola est & toti⁹ mundi ciuis, nosse patriã suam auet. Quid incola? imo aduena, & vt in magnum conuentum ac Panegyrim qui veniunt, partim emunt partim vendunt, honestissimi quique spectandi gratia fruuntur: sic iste ingenuus, & altæ originis suæ memor, non emit, vendit, agellos, pecudes, ędes, magistratus: sed caussas magni Conuentus, & quæ in eo, inquirit: Quis mundum hunc condidit? quis administrat? quæ illa mira in aëre, tonitru, fulmen, venti? qui in cælo perennes & lucidi ignes? Mare cur vices suas fluendi refluendique habet? in terra quid est quod eam concutit & mouet? Atque in hac inquisitione deinde mulcens quædam, & simul percellens, admiratio: quæ mater, vt sic dicam, Sapientiam parit. Plato: Μάλα φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν. οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας, ἢ αὕτη *Valde Philosophi illa affectio est admirari: neque alia origo & initium* Philosophiæ *quam ista.* Nobilis discipulus, ab eo: Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν. *Propter admirationem, homines olim & nunc* Philosophari *cœperunt.* Ita est, ab illa inquirere in caussas rerum cœperunt: & repertis, ipsa desijt: secutusque pulcherimus Philosophiæ fructus, *Nil admirari.* Ab inquisitione enim cognitio & Veritas: *qua nullus animo suauior est cibus.* Seneca noster apposite: *Quod erit pretium operæ? quo nullum maius est Nosse natu-*

In Theæteto.

Aristot. 1. Post-phys. cap. II.

Lactant. I cap. I.

6 Natur. Quæst. cap. 4.

ram. Neque enim quidquam habet in se huius materia tractatio pulchrius, cum multa habeat futura vsui, quam quod hominem magnificentia sui detinet: nec mercede, sed miraculo colitur. Et mehercules in ipsa ea cognitione alij etiam fructus, vt Seneca tangit. Qui? duo præcipui, Modestia, & Magnanimitas, quos Cicero porrigit & reuelat. *Modestiam quandam*, inquit, *rerum cælestium cognitio adfert iis qui vident, quanta sit etiam apud Deos moderatio, quantus ordo*: & magnitudinem animi, *Deorum opera & facta cernentibus*. Verissime. nec ad Modestiam solum ab illa moderatione componimur, sed etiàm à comparatione nostri nostrorumque, & quam vilia, fugacia, leuia hæc omnia, præ illis augustis & æternis sint. Idem Cicero alibi de vtroque affectu: *Erigimur, elatiores fieri videmur, humana despicimus: cogitantesque supera atque cælestia, hæc nostra, vt exigua & minima contemnimus*. Tunc scilicet iuuat, *inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram.* Et ab ea deinde parte *terrarum orbem despicientem, angustum, & magna ex parte mari opertum, dicere*: *Hoc est punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur.* Quid autem, cum homines videt varia & magna vt putant molientes? mercimonia, vadimonia, bella agitantes? quid dicet, nisi

It nigrum campis agmen?

Et reuera, *Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium.*

4. De Finib.

Senec. 1. Quæst. Nat. Præf.

Ibid.

Ibid.

Itaque mi Auditor, suauitate & fructu impulsi, huc eamus:

----cælum, mare, sidera, solem,
Lunaique globum

auidi lustremus: & totum hunc Naturæ sinum excutientes, opibus donisque eius, gnari gratique perfruamur.

DISSERT. III.

Physica partitio. & à Principijs ordiendum videri, primumque à Deo & diuinis. qua pars Theologia Naturalis dicta.

AVD. Ah, fruamur, iam induc me, & ostende. LIPS. Diffusum & multiplex opus est: sed ordine & compendio contrahemus. Stoicorum partitio hæc fuit, ex Seneca: *Epist. 109.* *Naturalis pars Philosophia in duo scinditur, Corporalia & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur. Gignuntur autem Elementa.* Itaque duplex erat tractatio, *Corporum*, & *Non corporum*. Ad Corpora spectant Principia, id est Senecæ verbis, *Quæ faciunt*, & deinde *Elementa*, quæ scilicet fiunt, & ex *his Gignuntur*. Elementorum nomine ipse Mundus comprehenditur, qui quattuor his præcipuis membris constat: & reliqua minora deinde ex illis fiunt. *Non-corpora* autem sunt Stoicis * (postea videndum) *Vacuum*, *Tempus, Locus, Categorema*, & si quid est tale. * *Lib. II. Dissert. 5.*

Sed ex Senecæ igitur verbis ordiri à Principijs debemus: & ratio eo ducit, à simplicibus ad composita facere gradũ. Duo ea sunt, *Deus & Materia*, quod statim diducam: ergo à Deo ordiendum, quod faciemus cum bono ipso Deo. Hæc pars *Theologia* Græcis dicitur, interdum *Prima Philosophia*, aut simpliciter *Sapientia*, ab eminenti scilicet dignitate. Nam quid maius aut amplius, quam Deum & diuina intueri, agnoscere; ipsum illum *Principem*, minores *Genios, Prouidentiam, Fatum*, & quæ adhærent? Est autem ista Theologia, *Naturalis* antiquis dicta: quia vel aperit naturam istorum, vel & caussas in vero, & in natura habet. Nam alioqui triplex iis fuit *Theologia*, Varrone apud Augustinum pulchre distinguente, *Fabularis, Naturalis, Ciuilis. Fabularis, qua maxime vtuntur Poetæ: Naturalis, qua Philosophi: Ciuilis, qua Populi.* Addit deinde, & partite explicat: *Primum genus quod dixi, in eo sunt multa contra dignitatem & naturam immortalium ficta. In hoc enim est vt Deus aliquis ex capite, aliquis ex femore sit, alius ex guttis sanguinis natus: in hoc, vt Dii furati sint, vt adulterauerint, vt seruierint homini. Denique in hoc omnia Dijs attribuuntur, quæ non modo in hominem, sed etiam quæ in contemptissimum hominem cadere possunt. At secundum genus est, quod demonstraui, de quo multos libros Philosophi reliquerunt. In quibus est, Dij quid sint, Vbi, Quod genus, Quale, Ex quonam tempore, an sempiterno fuerint: an ex Igne sint, vt credit Heraclitus, an ex Numeris, vt Pythagoras: an ex*

6. De Ciuit. cap. 5.

Atomis, vt Epicurus. Sic alia, quæ faciliùs intra parietes in Schola, quã extra in Foro ferre possunt aures. Tertiũ genus est, quod in vrbibus ciues maximè sacerdotes nosse atque administrare debent. In quo est, quos Deos publice colere, quæ sacra & sacrificia facere quemque par sit. Et clausula eius, ac iudicium: : *Prima Theologia maximè accommodata est ad theatrum, secunda ad mundum, tertia ad vrbem.* Ex quibus liquet, ait Augustinus, illum palmam tribuere *Secundæ, quam pertinere testatur ad Mundum, quo isti nihil excellentius opinantur in rebus.* Obserua, de Mundo. quidni autem ad eum pertineat *Naturalis Theologia*, cum ipse *Natura* sit *rerum*, mox docendum: & Dij hanc sedem habeant, ac regnum? Itemque obserua, *istos nihil excellentius opinari:* quos *istos*? Stoicos proprie. qui Mundum etiam faciunt Deum. Ecce igitur Theologiam, de qua nobis differendum, & primo quidem: siue quia *Deus* Stoicis inter prima principia, vt dixi, siue quia dignitas hoc postulat, & primum summumque illud rerum inter prima dici. Priorem rationem etiam Cicero expressit: *Qui intelligentiæ Sapientiaque se amatorem profitetur, necesse est Sapientis intelligentisque Naturæ* (id est Mundi) *primas caussas conquirere: deinde secundas rerum earum quæ necessario mouent alias, cum ipsa ab alijs mouentur.* Ades igitur animo, & ad alta hæc atque diuina mecum transcende. Non enim, vt plerique alij Philosophi, pauca & tenuia de his Stoici, sed vbertim & accurate scripserunt & quamquam pauca exstent, tamen

De Vniuerso.

vel ex ijs videbis & miraberis, quo mentem miserint, & quam ad ipsius Veri sæpe metã. O quam decet germanũ Philosophũ! qui quãtum

Sen. Epist. 78.

potest, *animum deducit à corpore, & multum cum meliore ac Diuina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est.* Itaque de illo vere dicitur:

Mente Deos adiit, & quæ Natura negauit
Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.

Quidni autem adeat? illinc ortus, illuc redit:

Natur. Quæst. 1. in præfat.

& hoc habet argumentum diuinitatis suæ, quod illum diuina delectent: nec vt alienis interest, sed vt suis. Atqui non capiet, inquies. Conabitur & vel vestigiis aliquid indagasse, quid assecutum esse? delectabit. Aristoteles hoc pulchre:

De partib. anim. 1. cap. vlt.

Et si res mortales istas inferasque, quod eæ propiores nobis & magis familiares sint, plenius nosse possimus: tamen res illas superas si vel leuiter attingere datur, ob eius notitiæ excellentiam, illa ipsa leui magis pascimur & oblectamur, quam si ista vniuersa norimus. Non aliter quam amatoribus suauius est, amicæ suæ vel partem oculo delibare, quam aliarum tota membra corpusque inspicere. Pulchre, inquam: & tantum interest inter vtrasque illas notitias, quantum inter humum & cælum, hominem & Deum. Conemur igitur τὰ μὲν (vt cum Ocello dicam)

De Natura Vniuersi.

τεκμηρίοις σαφέσι παρ' αὐτῆς τῆς φύσεως ἐκμαθόντες, τὰ δὲ καὶ δόξῃ, μετὰ λόγου, τὸ εἰκὸς ἀπὸ τῆς νοήσεως στοχαζόμενοι: *alia quidem certis indiciis signisque ab ipsa Natura discentes: alia opinatione etiam, Rationis auxilio, ad id quod probabile est intellectu ducente, assequentes*

quentes. Nam certa & plena horum ſcientia, vni Deo conuenit : quod Plato tibi dicat : τὸ δὲ κινδυνεύει τῷ ὄντι ὁ θεὸς σοφὸς εἶναι, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ὀλίγου τινὸς ἀξία, καὶ οὐδενός: *Ita eſt. ſolus Deus reuera ſapiens habendus : & humana omnis ſapientia in paruo , aut nullo eſt*. Itaque iam nunc ad Modeſtiam te meque voco, me differēdi, aut aſſerendi, te cenſendi vel aſſentiendi : & cum Ariſtotele præſcribo, numquam nos verecundiores *eſſe debere, quàm cum de diis agitur*. O iure, ô merito! *Si enim intramus templa compoſiti, ſi ad ſacrificium acceſſuri vultum ſubmittimus, togam adducimus, & in omne argumentum Modeſtiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de ſideribus, de ſtellis, de Deorum natura diſputamus: nequid temere, nequid imprudenter aut ignoranter affirmemus: aut ſcientes mentiamur.* *In Apolog.* Sen. 7. Quæſt. Nat. cap. 30.

DISSERT IIII.

Duo rerum Principia Stoicis eſſe, Efficiens & Patiens: illud, Deum, hoc, Materiam.

HAbes de Theologia: ordiamur, & quidem à *Principiis* primis. Ea differunt ab *Elementis*, quod clarum eſt: etſi Seneca etiam hac voce viſus comprehendere in hiſce verbis. *Ipſe Elementi locus, vt quidam putant, ſimplex eſt: vt quidam, in Materiam & Cauſſam omnia mouentem & Elementa diuiditur*. Itaque quidam vna voce & loco vtraque illa Principia comprehendebant : alij aliter, quibus Stoici, opinor, noſtri accedebant, Epiſt. 89.

Nam ita Laërtius, inter Stoica: Διαφέρειν δὲ φασιν τὰς ἀρχὰς, καὶ στοιχεῖα. τὰς μὲν γὰρ, εἶναι ἀγεννήτους, καὶ ἀφθάρτους. τὰ δὲ στοιχεῖα κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν φθείρεσθαι. ἀλλὰ καὶ σώματα εἶναι τὰς ἀρχὰς καὶ ἀμόρφους, τὰ δὲ, μεμορφῶσθαι. *Differre aiunt Principia & Elementa. nam illa, genitura & corruptionis esse expertia, hac autem, in Vniuersi conflagratione interire. Item* * *corpora sed informia esse Principia, hac autem formas suscipere.* Clarũ est, neque aliter Plato & Aristoteles cẽsuerũt. Elemẽta prius aliquid habẽt, & ipsa è principiis oriũtur. At Principia ideo dicta, quia nihil iis prius, & caussam vt sint præbẽt aliis, caussã ipsa nõ agnoscũt. Variis varia sunt, & vix vlla in re maior, quã in hoc capite, dissensus: sed Stoici duo ea ponũt *Agẽs* & *Patiens*: siue Deũ, & Materiã. Laërtius: Δοκεῖ δὲ αὐτοῖς ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον: τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι, τὴν ἄποιον οὐσίαν, τὴν ὕλην. τὸ δὲ ποιοῦν, τὸν ἐν αὐτῇ λόγον τὸν θεόν. *Videtur Stoicis duo esse vniuersorum Principia. Efficiens & Patiens Et Patiens quidem, qualitatis exsortem essentiam, Materiam: Efficiens autem, Rationem qua in ipsa est, siue Deum.* Seneca itẽ diffuse: *Dicunt, vt scis, Stoici nostri, duo esse in rerũ natura, ex quibus omnia fiãt: Causã, & Materiã Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura si nemo moueat: Causa antẽ, id est Ratio, Materiã format, & quocũque vult, versat: ex illa varia opera producit. Esse ergo debet aliquid Vnde fiat, deindeà Quo fiat: hoc Caussa est, illud Materia.* Et statim: *Quærimus quid sit Caussa: Ratio faciẽs, id est Deus.* Iterũque: *Nẽpe vniuersa ex Materia,*

Eadẽ Stob. in Physic. c. 13. Et Plu. I. De Plac. cap. I.

*De hac lectione aut sententiã dico lib. I. infrà, Dissert. 5.

Epist. 65.

& ex Deo, cõstant. Cicero· *Naturã diuidebãt in res duas: vt altera esset Efficiẽs, altera autẽ quasi huic se præbens, ex qua efficeretur aliquid. In eo quod Efficeret, Vim esse censebant: in eo quod efficeretur, Materiam quandam: in vtroque tamen vtrumque. Neque enim Materiam ipsam cohærere potuisse, si nulla Vi contineretur, neque Vim sine aliqua Materia. Nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur.* In quo tamen opinio siue error vetus notandus, censentium Materiam simul Deo æternam, nec alterum sine altero fuisse. Obserua etiam, *Naturam sic diuidi* quod Platonicum est, itemque Stoicum: & in illorum dogmatis Apuleius. *De Dogmate Plat.* Τὰς οὐσίας, *quas Essentias dicimus* (siue *Naturas*) *duas esse ait Plato, per quas cuncta gignantur, Mundusque ipse. quarum vna, cogitatione sola concipitur* (Deus) *: altera, sensibus subijci potest*, quæ est Materia. Itemque de eo Laërtius: *In Platone* Δύο τῶν πάντων ἀπέφηνεν ἀρχάς, θεὸν καὶ ὕλην· ὃν καὶ νοῦν προσαγορεύει, καὶ αἴτιον: *Duo rerum omnium Principia Plato statuit, Deum & Materiam, quem illum etiam Mentem appellat, & Caussam.* Hæc autem vetus, & ab ipso *Odyss. δ* Homero est opinio, vt censent. qui *Proteum & Eidotheam induxit allegorice: primam quidem & principem caussam* (ipsa vox dicit) *Proteum appellans: quæ autem in species vertitur essentiam, Eidotheam.* *Empir. aduers. Mathem.* Quid Thales? *Mentem & Aquam* Initia posuit: recta interpretatione, Deum & Materiam. Pythagoras idem: cui Μονάς, *Vnio*: est Mens siue Deus, Δυάς, *Binio*, Materia. Simile in plerisque aliis, si lubet

examinare: & veritas hæc multis innotuit.

DISSERT. V.

Eaipsa, Naturas appellari: sed eminenter, Deũ. Itemque Mundum in hoc nomen venire.

DIximus *Essentias* siue *Naturas* duas esse: quod vberius paullo diducendum est, Lib.7.cap.3. & mens ac sermo hic Stoicorum explicanda. Lactantius præeat: *Stoici Naturam in duas diuidunt partes. vnã quæ efficiat: alterã, quæ se ad faciendũ tractabilẽ præstet. In illa prima, esse Vim faciendi, in hac Materiam, nec alterũ sine altero esse posse. Ita isti vno Naturæ nomine res diuersissimas cõprehenderunt, Deum & Mundum, Artificem & Opus. dicuntque alterum sine altero nihil posse, tanquam Natura sit Deus Mũdo permistus. Nã interdũ sic cõfundũt, vt sit Deus ipsa Mens mundi, & Mundus sit corpus Dei.* Habes fere quæ Cicero supra, sed paullo magis explicata: videsque & Deum *Naturam* dici, & Materiam. Sed illum maxime, quatenus tamen insertus est Mundo, & molem hãc animat, continetque. Laërtij ista mẽs: In Zen. φύσιν ποτὲ μὲν ἀποφαίνονται τὴν συνέχουσαν τὸν κόσμον. ποτὲ δὲ τὴν φύουσαν τὰ ἐπὶ γῆς: *Naturam modo dicunt, eam quæ Mundum continet, modò illam quæ gignit producitque super terram.* Prima illa dictio, est nostra: & Cicero palam huc adspexit, imo vertit, cum scripsit: De Nat. Deor.2. *Natura est igitur quæ continet Mundum omnem, eumque tuetur: atque ea quidem non sine sensu atque ratione*, Sine sensu, quomodo possit, cum ipsa sit illa *sentiens & intelligens*,

id est Deus? Idem scriptor: *Mundum & eius partes Natura sentiente teneri, in qua Ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. Quam vim Animum esse dicunt Mundi, eandemque esse Mentem Sapientiãque diuinã.* Vides claré hanc Naturam, Mentem esse Dei & Rationem, vno verbo Deum: quid enim in illo, nisi nostra distinctione distinctũ, Seneca: *Quid aliud est Natura, quam Deus & diuina Ratio, toti mundo & partibus eius inserta.* Et alibi caussam etiam appellationis adiungit. *Vis Deum Naturam vocare? non peccabis. est enim ex quo nata sunt omnia.* Lactantius ponit hoc, & approbat: *Melius igitur Stoicorum omnium acutissimus Seneca, qui vidit nihil aliud Naturam esse, quã Deum.* Ipsum hoc Plinius, plurimum sane Stoicus: *Declaratur Natura potentia, idque esse quod Deum vocamus.* Et iterum: *Hic est Deus, per quem intelligitur eadem, & parens rerum omnium & magistra, Natura.* Sed in verbis Lactantij etiam erat, *Mundum à Stoicis Naturam vocari.* Quod verum est. vt in Seneca: *Quocunque venerimus, eadem rerum Natura vtendum est.* Plinio: *Idemque Mundus rerum Naturæ op[illegible] & rerum ipsa Natura.* Quid ita: quia mundus & à Deo prima Natura factus est, & ipse illi insertus, facit Mundum dici Deum Confundunt igitur. vt Manilius, obscuriusculo aliter versu:

4. De Benef. cap. 7.
2. Quæst. Nat. cap. 45.
Lib. 2. cap. 6
Lib. 2. cap 7
Consol. ad Helu. cap. 8.
Lib. 2. cap. 1.

> *Materiæque datum est cogi, sed cogere Mundo:* *Lib. 1.*

quod est, Materiã pati, Deum agere, qui dicitur & Mundus. Atque eadem ista Natura

vim potuit habere, nullo dante? quam Naturam, nullo generante: Si habuit vim, ab aliquo eam assumpsit: à quo autem assumere, nisi à Deo potuit: Sed & Plato ostendit, olim sic fuisse qui desiperent plures. τοῦτο τὸ πολλῶν δόγμα, inquit, καὶ ῥῆμα, τὴν φύσιν πάντα γεννᾶν ἀπό τινος αἰτίας αὐτομάτης, καὶ ἄνευ διανοίας φυούσης: *Hoc multorum dogma est, Naturam omnia gignere sua sponte & vi, sine Ratione aliqua producente.* Quid autem tu Plato? Ego vero assero, inquit, ὅτι μετὰ λόγου τε καὶ ἐπιστήμης θείας καὶ ἀπὸ θεοῦ: *quod cum Ratione fiant, & diuina Scientia, & ab ipso Deo.* Iterumque alibi: τὴν φύσιν μετὰ λόγου, καὶ σὺν λόγῳ καὶ νῷ, τὰ πάντα διακοσμεῖν: *Naturam iuxta Rationem, & cum Ratione ac Mente, cuncta adornare.* *In Sophista, & 10. De Legib.* *In Phileto.*

DISSERT. VI.

Definitio Communis Naturæ, id est Dei. Ignem, esse, & dici Stoicis atque etiam priscis.

SED quæ est igitur Stoicis ista Natura, & quomodo definitur? Habes apud Laërtium: Δοκεῖ δὲ αὐτοῖς τὴν μὲν φύσιν εἶναι πῦρ τεχνικὸν, ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν. ὅπερ ἐστὶ, πνεῦμα πυροειδὲς καὶ τεχνοειδές. *Sensent ipsi Naturam esse ignem artificialem, via progredientem ad generationem. quod est, Spiritus ignis & artis similitudinem præ se ferens.* Ipsa hæc finitio Zenoni tribuitur à Cicerone: *Zeno Naturam definit, ignem esse artificosum, ad gignendum progredientem via.* Quare *Ignem?* quia Stoici vim & vitam omnem Mundi, atque *In Zenone.* *2. De Nat. Deor.*

ipsum adeo Deum in igne ponebant, imo Deum esse. Sed ignem non quemcumque, non hunc nostrum corruptorẽ & corruptibilẽ, sed *artificiosum*: id est, artificem atque opificem, condentem ratione & velut arte, vegetantem ac seruantem. Dixi *velut arte*, & Laërtius bene interpretatur: simile dumtaxat aliquid in eo Spiritu ignis & artis esse. Cicero hoc explicat: *Artis enim maximè proprium esse creare & gignere: quodque in operibus nostrarum artium manus efficiant, id multo artificiosius Naturam.* Itaque dicitur ab iisdem *Natura, magistra artium reliquarum*: item *prouida & sollers*: denique, *qua nihil potest esse callidius.* Ideoque iidem Stoici plurimum generationi rerum *Rationem* præficiunt, & sic loquuntur. vt Seneca: *Quæ Ratio mersa & confusa diduxerit.* Iterum: *Incorporalis Ratio ingentium operum artifex.* Quia scilicet artifice hac Ratione administrãte Deus è confusa & rudi Materie omnia formauit. Hæc igitur Natura: atque adeo hæc est Deus. Semel enim & serio hoc disce, Ignem istum & *Naturam* ἐξόχως & eximie, supra Materiam dici, eumdemque Deum: & fieri omnia ab illo, atque etiam (ita locuti nostri supra, si obseruasti) ex illo. Nihil enim est sine mixtione hac aliqua Ignis. Itaque Stoici iidem hanc dictam definitionem tribuũt etiã Deo. Plutarchus & Stobæus apertè: *Deũ Stoici dicunt* εἶναι πῦρ τεχνικὸν, ὁδῷ βαδίζον ἐπὶ γενέσει κόσμου, ἐμπεριειληφὸς πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ'

Ibidem.

Cicero pluribus locis.

De Vit. beat. cap. 32.

εἱμαρμένην γίγνεται: *Esse ignem artificiosum, via vadentem in generatione Mundi, continentem intra se omnes seminales rationes, iuxta quas singula Fato deinde fiunt.* Ait, ἐπὶ γενέσει: quod tamen in Athenagora, vbi eadem hæc descriptio, legitur, ἐπὶ γενέσεις: *in generationibus.* quod non reiicias, imo eligas pro Stoica mente, qui plures Mundos. alium post alium, à conflagratione constituebāt. Dicit & *Mundi,* non rerum singularium *generationem*: quia primarium Dei opus illud est, & in eo, occultis Fati seminibus, singularium rerum ortus abortusque, & quod adhæret, inclusi. Nam Ignis ille *complectitur*, inquit, *in se rationes omnes seminales*: id est, rerum omnium ideas, siue exemplaria formasque, vt Plato appellat. Sed nostri *Seminum* comparatione magis vtuntur: quia inclusa in iis & occulta, quæ mox producuntur. Placuit & Trismegisto hæc imago. *Vides,* inquit, *agricolam, semen in terram proiicientem, ibi frumentum, ibi hordeum, ibi aliud? Tale est Deus, qui in cælo quidem seminat immortalitatem, in terra mutationem, in Vniuerso motum & vitam.* Ecce seminales *Rationes*: & ipsa ea voce Damascenus noster vtitur & agnoscit πάντων, inquit, αἴτιος, καὶ πάντων τοὺς λόγους τῶν ὄντων, καὶ τὰς αἰτίας ἐν ἑαυτῷ προέχει: *Deus omnium auctor est, & omnium quæ sunt rationes in se & caussas iam ante habet.* Ipse inquam, habet & continet: ideoque bene è Stobæo & Athenagora ἐμπεριειληφὸς protuli: etsi in Plutarcho ἐμπεριειληφότος editur, *continentis*, vt ad *Mundum*, referatur. Vlti-

De Resurre.

Cap. 14.

De Orthodox. fide, cap. 13.

mum deinde erat, *iuxta eas rationes Fato omnia fieri*. quæ est implexa series causarum, & rebus insita, locis suis & temporibus proferenda: de qua dictum alibi & dicendum. Iam hæc, opinor, capis. AVD. Capio, non etiam probo. nam quis Deum ignem censeat, aut quæ ratio huc duxit? LIPS. Neque nimis tamen hæc aliena à Ratïone, imo à Religione nostra cense, cui dictio ista alludit: non enim dicam, assentit. De Ratione, mouit eos quod à calore aut igne omnem vigorem & vitam viderent, vt tetigi: in ipso etiam Animo nostro acrimoniam & sensum. Itaque iamdiu ante Parmenides & Hippasus dixerant, *principiũ rerum Ignem esse*: quid nisi Deum? Heraclitus etiam apertius, Deum definiuit. τὸ περιοδικὸν πῦρ ἀΐδιον: *ambientem & circulantem ignem æternum*, id est astra & ætherem. Homerum etiam eo trahere possis, qui θεσπιδαὲς πῦρ, *diuinũ ignẽ* ideo dixisse videatur. Nã. Hippocrates

[De Princip.] quidem apertissime: Δοκέει δέ μοι ὃ καλέομεν θερμὸν ἀθάνατόν τε εἶναι, καὶ νοεῖν πάντα, καὶ ὁρῆν, καὶ ἀκούειν, καὶ εἰδέναι πάντα τὰ ὄντα καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι: *Videtur mihi id quod Calidũ, siue Ignem, dicimus, immortale esse, & intelligere omnia, & videre & audire, & scire omnia presẽtia & futura.* Potest aliquid,

[*Melius, quam supra de Natura.] ante natos Stoicos magis Stoicũ? tribuit enim Æternitatem, *Sensus, Intellectum, Scientiam & Præscientiam, Neque dissimilia Plinius de Deo: *Quisquis est*, inquit, *Deus, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui*. Quid mirum tota hæc

in eo esse, à quo sic largiter dimanant partita omni æuo in omnes? Sed profanos vt omittam, sacri scriptores huc etiam eunt. Liceat Ter-maximum inter eos recensere, cuius philosophia valde cum Mosaica (in multis quidem) consentit. Ille passim Deum φῶτα, siue *Lumen*, & Dei filium, φωτεινὸν λόγον, *Lucidum verbum* appellat. Ille autem Stoicorum ignis Lux & Splendor verius est cum calore tamen, quam densus aliquis Ignis. Enimuero ipse Moyses imaginem istam Deo donat: & *apparuisse sibi* scribit, *in rubo ardente*: Israëlitis præiuisse, in *colomna ignis*: sed & *Ignis consumens*, alibi appellatur. Quid, quod sacer ille Spiritus in Apostolos venit & se ostendit, *in Linguis igneis*? Non quod Ignem Deum dicamus, absit: sed quod ille *diuinæ proprietatis* (verba Dionysij Areopagitæ) *inter hæc, quæ sub oculos cadunt, plurimas imagines habeat*. Itaque Stoici haud nimis absurdi, si diuinitatem illi dederunt: quod & consensu pleræque gentes, velut natura præëunte, fecerunt. qui Vestam scilicet & ignem perpetuum coluerunt. De quo scripsimus aliquid in Syntagmate, *De Vesta*. *Cap. 15. de Diuin. Nō.*

DISSERT. VII.

Aliæ definitiones Dei, in quibus, Spiritus, Animus, Mens, Ratio dicitur, & per omnia diffundi.

AT vero cautius etiam & veritati propius Stoici locuti, cum Deum definierunt non *Ignem*, sed *Spiritum igneum*. Ita enim Posidonius, cuius hæc verba in Stobæo? Θεός ἐστι πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες, οὐκ ἔχον μορφὴν, μεταβάλλον δὲ εἰς ἃ βούλεται, καὶ συνεξομοιούμενον πᾶσιν: *Deus est Spiritus intelligẽs & igneus, formã ipse non habẽs, sed in omnes se vertẽs & omnibus assimilans.* Ait? *Spiritũ* esse, & quidẽ *intelligentem*: quis hæc abnuat? addit *Igneum*, & sensu aliquo feras, vt sit in illo puro & æthereo igne. Sic enim & Democritus: θεὸν εἶναι νοῦν ἐν πυρὶ σφαιροειδεῖ *Deum esse Mentem in igne sphærico*. Et Plato apud Iustinum Martyrem, Deum locat ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ, *in ignea substantia*. Addit, *Formam non habere.* verissime: & huc Lactantius adspexit, dum scripsit: *Stoici negant vllam formam habere Deum.* Sed quanquam ipse formam nõ habeat, non certe vllam aspectabilem, tamen omnes formas format, atque in iis se ostendit. Ipsa hæc Posidonij: ita Trismegistus: Μίαν μὲν οὖν ἰδέαν ἔχει θεὸς, ἥτις ἐστὶν ἰδία αὐτοῦ: ἥτις ταῖς ὄψεσιν οὐχ ὑποπίπτει, ἀσώματος· καὶ πάσας (cap. 11.) διὰ τῶν σωμάτων δείκνυσι *Vnam quidem Ideam & formam Deus habet, quæ propria est eius sed quæ humanis adspectibus non subiicitur;*

ut quæ sit incorporea? & omnes tamen formas per corpora ostendit. Itaque bene dicitur, Deum nemo vidit: &, omnes in omnibus cottidie vident. Sed redeo ad *Spiritum*, ne crassulos ita fuisse Stoicos opinemur. Idem igitur Posidonio iamante Zeno dixerat, θεὸν εἶναι πνεῦμα διῆκον δι' ὅλου τοῦ κόσμου: *Deum esse Spiritum, pertinentem per totum Mundum*. Quod tamen Cicero vertit: *Rationem quamdam, per omnem Naturam pertinentem*: & ipsa hæc adtribuit Zenoni. Nam *Rationem* aut *Spiritum* dicas, haud interest, aut leuiter interest: sicut si *Animam*, *Animum*, *Mentem* (nam & sic appellant:) nisi quod illa nobilior Animæ pars, *Animus*, *Mens*, *Ratio* magis sueuit vocari. Ita enim iterum hoc ipsum aliter reddit Cicero, sed Pythagoræ adscribit: *Deum esse Animum, per Naturam rerum omnem intentum & commeantem*. E quo totidem verbis Minutius Felix eleganti illo Dialogo transcripsit. Est igitur hæc omnia: & sic Virgilius: *1. De Nat. deo.* *Ibidem*

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem.

Et Cicero: *Mundum esse sapientem, & habere mentem, qua & se & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moueat, regat. Mundum*, inquit, *fabricata est*: scimus. sed quod præit, *& se fabricatam* esse, quo sensu verum erit. Nam Mens quidem illa æterna: nisi velit, in exustione Mundi, hanc Mentem confusam cum Materie sedem & splendorem nondum *4. Acade.*

Nota, nota. est magni huius Mundi sua quædam Anima, vt in paruo hæc nostra: atque illa rector est, & Deus. Est Academicorum vetus sententia, & ponit ita Cicero: *In Natura sentiente Ratio perfecta inest: quam vim Animum dicunt esse Mundi* & adsignificat Stoicos tenuisse, Cleantes quidem & Oenopides ex iis apud Stobeum: θεὸν εἶναι τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν *Deum esse, Mundi animam.* Et Lactantius vniuerse: *Ita Stoici interdum confundunt, vt Deus sit ipsa Mens Mundi, & Mundus corpus sit Dei.* 1. Academ.

DISSERT. VIII.

Mundum ipsum Deum etiam Stoicis dici, sed proprie tamen eius Animam.

ET sane Stoici sæpe sic loquuntur, etsi parum sane, atque adeò ipsum Mundum, hoc aspectu, faciunt Deum.

Manilius:

------ viuere mundum
Et rationis agi motu: cum spiritus vnus
Per cunctas habitet partes, atque irriget orbem,
Omnia peruolitans, corpusque animale figuret.

Vult Animal esse Mundum, ratione regi, Spiritu vegetari & irrigari. Hoc iamante Plato: Ζῷον ὁ κόσμος, καὶ λογικὸν καὶ ἔμψυχον: *Animal est Mundus, & Rationale & Anima praditum*. Posidonius Stoicus: κόσμος

οὐσία ἔμψυχος καὶ αἰσθητική: *Mundus natura animata & sentiens*. Talem igitur naturam,
Lib. 1. dicebant Deum. Iterum Manilius:

Qua pateat Mundum diuino numine verti,
Atque ipsum esse Deum.

15 de Præpar. Euang. Didymus apud Eusebium: Οἱ στωϊκοὶ δὲ ὅλον τὸν κόσμον, σὺν τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ, προσαγορεύουσι θεόν: *Stoici totum Mundum, cum partibus eius, appellant Deum.* Ipsa hæc noster Se-
Epist. 94. Epist. 97. neca: *Totum hoc, quo continemur, & vnum est, & Deus est: & socij eius & membra sumus* Iterumque alibi: *Totum hoc, quo diuina &
Lib. 7. ca. 3. humana conclusa sunt vnum est: membra sumus corporis magni*. Et Lactantius eos refutans:
2. Quæst. cap. 45. *Nam si hæc omnia quæ videmus, Dei membra sunt, iam insensibilis ab his constituitur Deus.* Multa enim in Mundo scilicet, aut plurima, sine sensu. Tamen hanc sententiam iterum Seneca asserit: *Vis Deum Mundum vocare? non falleris. ipse enim est totum quod vides, totus, operibus suis inditus, & se sustentans vi sua.* Itaque pro hoc sensu, in parte vera Tertulliani scriptio: *Platonici & Stoici corporalem statuunt Deum*: scilicet Mundum. Et si Pla-
Apolo. c. 47 to primam Mentem magis pro Deo agnoscit Deo, inquam, primo. Ita Seneca in frag-
6. de Ciuit. cap. 10. mento quodam, apud Augustinum: *Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem? quorũ alter* (Plato) *Deũ sine corpore fecit, alter sine animo,* Plato enim supremam Mentem architectricem agnoscit, liberam & secretam ab omni contagione mortali, atque vt Cicero loquitur, *Deum statuit* ἀσώματον, *incorporeum:*

reum: at Strato eumdem sine Animo, id est Naturam hanc rerum & Mundum, sine Mente gubernante. Hæc sententia Stratonis est, quam Manilius tangit:

Aut neque terra patrem nouit, nec flamma, nec aer
Aut humor, faciuntque Deum per quatuor artus,
Et Mundi struxere globum, prohibentque requiri
Vltra se quidquam.

Id est, Siue quattuor elementa non habent auctorem & originem, ipsa sunt & faciunt iuncta Deum, nec alium præter se, aut supra se, habent. Sed ad Stoicos. quia igitur Mundus Deus, dabant etiam ei globosam formam. Seneca: *Si rotundam illis qualem Deo, dederint formam.* Epist. 94. Idem in Claudium ludens: *Dic nobis qualem Deum istum fieri vultis? Stoicum? quomodo potest rotũdus esse vt ait Varro, sine capite, sine præputio?* Obserua hæc postrema, iocose in Epicureos dicta, qui Deũ faciebãt humana specie: at Stoici negabãt, & animal quidẽ esse, ἀλλ᾽ οὐκ ἀνθρωπόμορφον: *sed non humana aliqua forma.* Hæc est sententia, quam neque nos, neque itẽ Plutarchus sanam habet: & iis obiicit, ὅτι θεὸν ἀρχὴν ὄντα, σῶμα νοερὸν καὶ νοῦν ἐν ὕλῃ ποιοῦντες, οὐ καθαρὸν, οὐδὲ ἁπλοῦν, οὐδὲ ἀσύνθετον, ἀλλ᾽ ἐξ ἑτέρου καὶ δι᾽ ἑτέρου ἀποφαίνουσι: *quod Deum, qui principium est, Corpus tamen intelligens & Mentem in materie faciunt, atque ita non purum, neque simplicem, neque incompositum, sed ex alio & per aliud consti-*

tuunt. Tamen Varro mitigare & ad veritatem magis flectere videtur, si bene exaudimus. Pulchra hęc eius in Augustino: *Varro de Naturali Theologia præloquens dicit, Deum se arbitrari animam mundi: & hunc ipsum mundū esse Deum*. Sed discrimen deinde addit, quod valde velim notes. *Sicut hominem sapientem, cum sit ex Animo & Corpore, tamen ab Animo dicimus sapientem, ita Mundum Deum dici ab Animo, cum sit ex Animo & corpore*. Hoc vult, Mundum à se aut per se non esse Deum tantum à parte meliori, id est Mente illa æterna, quæ tamē insita Mundo, vt illa aliquo in Homine. Non igitur Mundus οὐσιωδῶς & sua natura Deus, sed κατ' μετάδοσιν vt dicunt Græci, & quia communicat & participat illam Mentem. Tale omnino etiam Chrysippus, apud Tullium: *Vim diuinam in Ratione esse positam, & vniuersæ naturæ Animo atque Mente: ipsumque Mundum Deum dici, & eius Animi fusionem vniuersam*. Id est, Primo quidem & vere Deus est Ratio siue Mens: secundario tamen & Mundus, per quem Animus ille se *fudit*, & qui infudit. Seneca eo collineat: *Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? totum quod vides, & quod non vides totum*. Primo & hic Mens est Deus, secundo hæc Mentis sedes & vniuersi moles, Trismegistus etiam clarissime: Δεύτερος θεὸς, ὁ κόσμος, καὶ ζῶον ἀθάνατον: *Secundarius Deus, Mundus, & animal immortale*. Et subiicit pulcherrime: πρῶτος γὰρ πάντων, ὄντως καὶ ἀΐδιος, καὶ

7. de ciuit. cap. 6.

1. Quest. in Pref.

Cap. 8.

ἀγέννητος, καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, θεός: *Primus enim omnium, renera est Deus, ille æternus, & ingenitus, & omnium conditor atque opifex*. Itaque & Stoici sæpe sic attollunt, & à corpore Mundi isto auellunt. vt Seneca: *Quid inter naturam Dei & nostram interest: nostri melior pars est Animus: in illo nulla pars extra animum*. Sed & superiora, quæ attuli, eodem eunt: sequamur. Nam quod illos longius duxit, & induxit, hoc fuit, quod sociabant hunc Animum cum Mundo, vt partem, & formam: at nos scimus, cum Lactantio, *Diuinum quidem Spiritum esse vbique diffusum, eoque omnia contineri, nec tamen ita, vt Deus ipse, qui est incorruptus, grauibus & corruptilibus misceatur elementis*. Continetur rebus, non confunditur, format eas, non forma, animat etsi non anima. Bene, vt pleraque Damascenus: Αὐτὸς ὁ θεὸς διὰ πάντων ἀμιγῶς διήκει καὶ πᾶσι μεταδίδωσι τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας, κατὰ τὴν ἑκάστου ἐπιτηδειότητα καὶ δεκτικὴν δύναμιν: *Deus ipse omnia peruadit, sed sine mixtione, & omnibus vim & efficaciam suam participat, sed pro cuiusque aptitudine & captu*. Cōcludimus denique, & in parte tuemur Stoicos Plutarchi hisce verbis: Θεὸν καὶ κόσμον καὶ ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν λέγουσι· τὸν δὲ ἀνωτάτω πάντων, νοῦν ἐν αἰθέρι: *Deum Stoici dicunt, & Mundum, & Stellas, & Terram, sed supremum illum, mentem in æthere*. Ipsa est intima mens eorum, alia posse dici Deos, & diuinitatem communicare: sed vnum, verum,

1. Quæst. i Præf.

Lib. 7. cap. 6

cap. 16.

1. De Placit. cap. 7.

summum esse *Mentem*: atque eam in *Æthere*. Non enim otiosus hoc quoque audi. quia Principale istud Animæ, siue Grecis ἡγεμονικὸν, in æthere sedem habet. Etsi cum aliquo inter eos dissensu nam *vulgo Stoici* ait, Laërtius, *Ætherem faciunt mundi* ἡγεμονικὸν, *at Posidonius Cælum, Cleanthes Solem*. Cleanthis opinio placuit Plinio, qui scripsit: *Mundi totius Solē esse Animum, ac planius mentem: hunc principale*, agnosce τὸ ἡγεμονικὸν, *naturæ regimen ac numen credere decet, opera eius æstimantem*. Neque hæc tamen ita læue capies, quasi ipsa illa sint Deus, sed vt dixi, domus eius & sedes: vt arx ista capitis Mentem nostram, Platonicis quidem, habet. Tertullianus calumniam, liceat dicere, Zenoni struxit, cum impingit, *Aëra & Æthera deos statuisse*. Numquam, illo quidem sensu, fecit: neque, opinor, Chrysippus, etsi Cicero etiam de illo, quod *disputarit Æthera esse eum, quem homines appellant Iouem*. Imo in æthere, & rem dixisti.

Lib. 2. cap. 6.

Aduers. Marc. 1. cap. 13.

1. De Nat. d. or.

DISSERT. IX.

Obscura aut impenetrabilis Dei notitia: sermones ancipites: attribui tamen quædam rectè Stoicis, & primo Vnitatem.

De Allegoriis.

VIdes Animam Mundi igitur Deum iis esse: atque illam Ignem, aut verius in Igne. Quod Philo etiam Iudæus prorsus haud abnuit, distinguitque: τὴν τῶν ὅλων

ψυχὴν θεὸν εἶναι, κατ' ἔννοιαν: *Vniuersi Animam Deum esse, quodam intellectu.* Quo? quia nos & omnia viuimus, & mouemur, & sumus in Deo. Siquid verbis aliter dixerunt, abeat: & miremur in via, & sic prope metam Veri fuisse: nec insultemus in communibus Orbis tenebris non peruenisse. Quis enim à se, & ingenij solius luce, videat & noscat illum *infinitum, immensum, & soli sibi quantus est notum?* Imo vero, ait Damascenus argute τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτὸν, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία. *Solum hoc eius comprehendi potest, quod comprehendi non potest.* Et hoc Seneca vidit, & fortiter extulit: Nemo nouit Deum. *multi de illo male existimant impune.* Quin & caussas alibi inquirit, & promit: *Siue illi tanta subtilitas & claritas est, quantam consequi acies humana non potest, siue in sanctiori secessu maiestas tanta delituit.* Piæ & bonæ rationes: addo & tertiam è Damasceno: *Cognitio eorum est qua Sunt, at Deus super ipsum Esse Est: ergo & supra atque extra notitiam, quia supra Essentiam.* De natura itaque eius propria omittamus, nec ipsi Christiani eius gnari, nisi quatenus diuinæ litteræ nos docuerunt, leuiter & in gustum. Nam, vt iterum Damascenus, ὅσα συνέφερεν ἡμῖν γνῶναι, ἀπεκάλυψαν. ὅσα δὲ οὐκ ἐδυνάμεθα φέρειν, ἀπεσιώπησαν: *Quod ex vsu nostro scire erat: aperuerunt, quod non tale, & ferre aut capere non poteramus, tacuerunt.* Iis igitur missis, magis quæ de ipso dici & attribui solent, lustremus: & per ea in

Minut. Felix.

Epist 31. 7. Quest. cap. 31.

amorem simul & admirationem eius ducamur. Enimuero sagaces in istis Stoici, sed & veraces. Sunt autem trium fere generum, quæ de illo vsurpamus. primum negando, & ἐξ ἀφαιρέσεως, vt dicunt Græci: sicut cum Infinitum, Immensum, Incorporeum dicimus. nihil enim adstruimus, nec esse significamus sed aliquid non esse. Alterum, κατὰ σχέσιν, *iuxta habitum*, vt cum Dominum, Rectorem, Patrem appellamus: significantes tale agere, & taliter affectum esse. Tertium denique, quod κατὰ φύσιν, *secundum naturam* dicunt: cum aliquid conamur ei insitum & amicum ostendere, vt Iustum, Bonum, Sapientem esse. Primum genus tutissimum est, & admirationi, si non notitiæ, facit: alterum tenue, & non nisi à nostri, aut operum eius, adspectu ductum: tertium conatur adire, sed arcetur, & aliquid circa naturam, si non ipsam, libat. Plura in his talibus sunt, Stoicis etiam tractata: sed ego eximia tria tangam, quæ valide & vtiliter adstruxerunt: *Vnum* esse, Bonum esse, *Prouidum* esse. De primo, præiuerant iam alii Philosophi & pulchre Pythagoras: qui non *Vnum* proprie vult & *Solum* dici, sed μονάδα καὶ ἑνάδα: *Solitatem & Vnitatem*. Optime. non enim oporteet specie accidentium de illo dicere, aut sentire; sed magis & deceat & doceat, vt substantiam efferri. Philo Iudæus: ὕπαρξις ἐστὶν ὃ καταλαμβάνομεν αὐτοῦ. τὸ δὲ χωρὶς ὑπάρξεως οὐδέν:

Quod Deus sit immu-tabilis

Substantia est, quidquid de illo concipimus,

& extra substantiam nihil. Ergo Iustitia magis Deus & Sapientia est, quam Iustus & sapiens etsi modulo nostri captus non damnamus sic loqui. Teneamus tamen illud Arnobij: *Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogitatione conceperis, in humanum transilit & corrumpitur sensum: nec habet propria significationis notam, quod nostris verbis dicitur, atque ad negotia humana compositis.* Sed pergamus in re, & addamus, Stoicos quoque Deum vnice Vnum sensisse, etsi nominibus pluribus effecerunt. Laërtius inter Zenonia: Ἕν τε εἶναι θεὸν, καὶ νοῦν, καὶ εἱμαρμένην, καὶ Δία, πολλαῖς τε ἑτέραις ὀνομασίαις προσονομάζεσθαι: *Vnũ quid esse Deũ, sed tamen Mentem, & Fatum, & Iouem, aliisque pluribus nomenclaturis solere efferri.* Hoc & Minutius noster Felix de iis attestatur: *Zeno, inquit, & Chrysippus, & Cleanthes, sunt & ipsi multiformes, sed ad vnitatem Prouidentiæ omnes reuoluuntur.* Aliter alij de Deo, sed de Vno omnes loquuntur & adfirmant. Multitudo autem illa nominum, non enim numinum, ortum habuit à vi aliqua & peculiari affectu vel effectu, quem volebant expressum. Seneca: *Quæcumque voles nomina propria Deo aptabis, vim aliquam effectumque cælestium continentia: tot appellationes eius esse possunt, quot munera.* Sed eius, & vnius. Ecce, idem alibi, *Vis illum Fatum vocare: non errabis, hic est ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum. Vis illum Prouidentiam: recte dices. est enim cuius consilio huic Mundo prouidetur, vt inconcussus eat, &*

4. de Benef. cap. 7.

2. Quæst. cap. 45.

actus suos explicet. Vis Naturam vocare? non peccabis. est enim ex quo nata sunt omnia, cuius Spiritu viuimus. Vis Mundum? ipse est enim totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Atque idem loco priore subiicit, eundem esse *Liberum patrem*, & *Herculem*, itemque *Mercurium*: & quæ talia, Stoici è mythica historia ad mysticos sensus referebant: & operose referebant, satis sibi in istis allegoriis, siue vt ipsi appellabant ὑπονοίαις, placentes & plaudentes. Cicero:
3 de Nat. deor. *Magnam suscepit molestiam, & minime necessariam Zeno primus, post Cleanthes, deinde Chrysippus commentitiarum fabularum reddere rationem, & vocabulorum, cur quidque ita appellatum sit, caussas explicare.* Culpat & Lactantius
1. Cap. 17. Stoicos, *quod cum non peruiderint quid in vero sit, conentur fabulares Deos cum rerum naturalium ratione coniungere.* Et vero tenuia hæc plurimum, aut infirma, & argutiis sæpe ridendendis. Exemplum & gustum è Laërtio habe. Ὁ θεὸς πολλαῖς προσηγορίαις ὀνομάζεται, κατὰ τὰς δυνάμεις. Δία μὲν γάρ φασι, δι' ὃν τὰ πάντα· καὶ Ζῆνα καλοῦσι, παρ' ὅσον τοῦ ζῆν αἴτιός ἐστιν, ἢ διὰ τοῦ ζῆν κεχώρηκεν· Ἀθηνᾶν δέ, κατὰ τὴν εἰς αἰθέρα διάτασιν τοῦ ἡγεμονικοῦ αὐτοῦ: *Deus pluribus nominibus appellatur, vt sunt potestates. Nam & Δία Græci dicunt, quod per eum sint omnia: & Zena, quatenus vita est auctor, vel quod per vitam transiuit. Athenam etiam siue Mineruam, quod in Æthere Principale eius sit extensum.* O viri graues & serij! magis

talia licebat agere. Sed in verbis Laërtij obiter moneo, quod legitur διὰ τοῦ ζῆν κεχώρηκεν, falsum videri, scribendumque τοῦ ζεῖν. Duplex enim etymon adsignant, vel à *vita*, vel à *feruare*: atque hoc postremum de iis Athenagoras: Ζεὺς, ἡ ζέουσα οὐσία, κατὰ τοὺς Στωϊκούς: *Zeus, feruens essentia, iuxta Stoicos:* id est Ignis.

DISSERT. X.

Eundem Bonum & Beneficium esse, & hanc velut propriam eius notam, & nomen.

VNum igitur iam Deum donant: sed qualem illum? dixi, *Bonum Prouidumque.* Quæ duo pluribus verbis, sed eodem fere spectantibus, eximie aperuit ille inter Stoicos eximius Cleanthes: qui *Theogoniam*, siue *Deorum genituram* inter alia scripsit. Versus sunt in Clemente Alexandrino (nam versibus pleraque ille vsus) plane aurei, imo de Deo diuini.

Εἰ τὸ ἀγαθὸν ἐρωτᾷς μ' οἷον ἔστ', ἄκουε δή.
Τεταγμένον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβές,
Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλὸν, δέον,
Αὐστηρὸν αὐθέκαστον, αἰεὶ συμφέρον,
Ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελὲς, ἀνώδυνον,
Ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλὲς, φίλον,
Ἔντιμον, ὁμολογούμενον......
Εὐκλεὲς, ἄτυφον, ἐπιμελὲς, πρᾶον, σφοδρόν,
Χρονιζόμενον, ἄμεμπτον αἰεὶ διαμένον.
Ἀνελεύθερος πᾶς, ὅστις εἰς δόξαν βλέπει,
Ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινός.

Eos ita reddimus:

Si quale sit bonum rogas, ita accipe
Est ordinatum, iustum, & est sanctum, pium,
Sui potens, commodum aliis, pulchrũ decens,
Rectum atque cõstãs, semper antẽ conferens,
Expers metu, dolore, curis omnibus,
Iuuans, benignum, stabile, amicum, amabile,
Honore dignum, confitendum.....
Et gloriosum, non superbum, quod gerit
Curam omnium, placens, & viribus valens,
Aeui vetus, culpa inscium, semper manens.
Ah vilis ille. Opinionem qui adspicit,
Tamquã duce hac venturus ad Veri scopum.

Considera mi Auditor, suntà profano sacri versus & sensus: ac negem aliquid tam sublime & augustũ ab alio veteris æui scriptum. Finis ipse & clausula, quàm damnat non oculte receptas de Numine *opiniones*? vana illa gentilium, & à vero loginqua? Sed attributa ipsa & elogia si vides, quid vberius aut veriusdici potest! Omnia autem in forma illa sermonis (obserua) qua Substantia notatur, vt ante attigi *Deus bonum vtile, iustum.* Et cum pluscula sint, id quoque obserues, omnia fere ad duo hæc capita reuocari, *Bonum, prouidumque.* Prima est ipsa Bonitas: quam quot nominibus describit, & inculcat ἀγαθὸν, χρήσιμον, συμφέρον, λυσιτελὲς, ὠφέλιμον, φίλον, πρᾶον: atque ipsum Deum initio *Bonum* appellat. Recte. nam & Dionysius Areopagita consentit, Primariũ & *peculiare hoc Dei nomẽ esse: ipsamque substãtiam diuinam, Bonitatem appellari.* Trismegistus pariter: Τὸ ἀγαθὸν ἐν οὐδενὶ εἶναι, εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ θεῷ, μᾶλλον δὲ, inquit, τὸ ἀγαθὸν αὐτός ἐστιν

De diuin. nominib. cap. 4.

Cap. 6.

ὁ θεός: *Bonũ in nullo, nisi in Deo esse. Imo vero ipsũ bonum est Deus.* Quare? quia Natura eius Bonitas: nec potest aliter esse. Noster Seneca: *Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullãque vim nisi beneficam et salutarem habent: vt Dij immortales. qui nec volunt obesse, nec possunt. natura enim illis mitis & placida est, tam longe remota ab aliena iniuria, quam à sua.* Iterumque alibi: *Quæ caussa est Diis benefaciendi? Natura. Errat, si quis illos putat nocere velle: non possunt. nec iniuriam accipere queunt, nec facere.* Et vis argumentum Bonitatis certius, quã quod pessimis, & in se ingratis, imo maledicis atque impiis, non cessant cottidie benefacere: *Ecce sceleratis Sol oritur, & piratis patẽt maria.* Quid amplius? *Beneficia sua ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant.* Ignorantibus? vide pueritiam nostram, fateberis: bona percipimus, ante eorum sensum. Ingratis: reliquum omne æuũ. Et quotusquisque agnoscit, imo cogitat: quam multi dubitant, disputant, abnuunt: *Et nihilominus, more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant beneficia congerere de beneficiorum auctore dubitantibus.* Omnibus, inquam, sine discrimine: nõ aliter quã Sol ille in promiscuó lucet. Neque enĩ hic vt in theatris, sparsio aliqua est aut missilia, in paucos & apprehensuros: est in omnes, est in immerentes, est in abnuentes. *Æquali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, vnam sortiti potentiam, prodesse.* Atque hoc dogma ita proprium Stoicis, vt Tertullianus ab eo errorem Marcionis deri-

De Ira 2. cap. 27.

Epist. 95.

Sen. IIII. De Benef. cap. 26.

7. De Benef. cap. 31.

Ibidem.

Ibidem.

uet: *Inde*, inquit, *Marcionis Deus melior, de tranquillitate à Stoicis venerat*. Quia ſcilicet Deum ſemper Bonum iſti ſtatuebant, & nihil ab eo mali manare, Ponticus ille fatue fabriçandum alium ſtatuit, huius auctorem. Fruſtra, & longe à Stoicorum ſenſu.

DISSERT. XI.

Denique Deum Prouidum & curatorem omnium eſſe, atque etiam ſingulorum. Qui aliter, reiecti.

SED tertium inter Attributa erat, *Prouidentia*, Deo ſemper à Stoicis aſſerta, & Cleanthis etiã illis verſibus nomine Επιμελȣ̃ς itemque *συμφέροντος*, inſerta. Aſſerta autem ab illis ſic crebro, ſic valide, vt ludus iocuſque fuerint aduerſariis: qui hanc, *fatidicam Anum Stoicorum* appellabant. Sed ades, noſtra Anus, ades, amanda nobis ſuper omnes Veneres, & Venerum Amores. Te aſſerimus, & cum Seneca, *praeſſe vniuerſis Prouidentiam, & intereſſe nobis Deum*. Ita ſane. gubernat & præëſt illud Numen, ſed adeſt etiam & intereſt, & ſcienter & cum inſpectione nos regit. Cicero: *Prouidentia Dei Mundum, & omnes eius partes ab initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari*. Nota duo Prouidentiæ ab eo ſubiici, Conſtitutionem rerum, & Adminiſtrationẽ. Iungi enim hæc duo debent. & *Neceſſe eſt* (ait Damaſcenus) *eumdem eſſe Conditorem rerum &*

De Prouid. cap. 1.

II. De Nat. deor.

Administratorem: neque possunt, aut debent diuidi. Sic enim imbecillitati alteruter esset obnoxius, quasi aut iste Condere non posset, ille non Administrare & conseruare. Sicut parentis boni est & gignere prolem, & deinde alere atque educare: ita & magni illius nostri. Cicero igitur hæc duo bene iungit, ex nostrorum sententia: *Materia vniuersæ Fictricem ac moderatricẽ esse diuinã Prouidentiam.* Quis enim credet, ait Seneca, *sine custode tantũ opus stare, & hũc siderũ cursũ discursumq. fortuiti impetus esse:* Quis etiam credet, hæc tam pugnantia seruare ordinem & statum, nisi Rector ille sit, *cuius consilio huic Mundo prouidetur, vt inconcussus eat, actusque suos explicet?* Sed vim huius Prouidentiæ, & variantes etiam super ea sensus, pulcherrime Epictetus exsequitur, apud Arrianum: *Quod ad Deos attinet, sunt qui negent vllum Numen esse. Sunt qui esse donent, sed ignauum, incurium, & nulli rei prouidere. Sunt tertij, qui & esse, & prouidere, sed non nisi magnis & cælestibus, terrenorum autem nulli. Quarti, & cælestibus & terrestribus, sed vniuersis duntaxat, non autem singulis & vnicuique seorsim. At quinti in qua parte Vlysses & Socrates, asserunt statuuntque. Quod te ô Deus nec in minimo motu lateam aut fallam.* Ecce pulchrum adscensum, & vere adscensum à tenebris & impietate paullatim ad lucem & veritatem: quam quinta illa sententia est amplexa: id est, nostra. Ita enim & Platonici, & nostri, omnia nimia, maxima, Prouidentiæ subiici, *nec sine Ratione, quamuis subita, ac-*

3. De Nat. deor.

De Prouid. cap. 1.

Sen. 2. Quæst. cap. 45.

1. Dissert. cap. 12.

cidere. Nihil est à casu, vbi casus maxime apparet: sed occultum aliquid diuini consilii est, quo diriguntur. Plato sermoni suo toti de Diis hoc velut fundamentum præstruit: ὡς εἰσὶν ἐπιμελούμενοι πάντων, σμικρῶν καὶ μειζόνων *Quod curent omnia, magna ea sint aut parua*. Atque id ratione etiam scita docet alibi, his fere verbis, aut sensu: *Cum Dii sint, non conuenire vt otiosi degant: curare ergo res humanas. Cum autem omniscij sint, etiam minima videre & nosse censendum est, eaque igitur curare. Quidni: procul enim ab iis ignauia & inertia: nec minor potestas eorum in minutis, quam in magnis: neque indigna etiam maiestate illorum hæc cura. Imo eam velut gradum ad maiora illa habent*. Optime, & varia ac valida ratio in paucis verbis. Itaque apud Ciceronem Stoice dicitur: *Non vniuerso generi hominum solum, sed etiam singulis, à Diis immortalibus consuli ac prouideri*. Quid hominibus singulis? imo animalibus, imo animalculis & insectis: & iidem Stoici (idem Cicero) *Dei maiestatem vsque ad apium formicarumque perfectionē deducunt*. Si perfectionem, etiam curationem. Bene & hoc Damascenus: πρόνοια ἐστὶ βούλησις θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει: *Prouidentia est diuina voluntas siue sententia, per quam omnia quæ sunt conuenientem ordinem & regimen habent*. Itemque Alexandrinus ille Clemens: Ἐστὶν ἡ πρόνοια ἰδίᾳ, καὶ δημοσίᾳ, καὶ πανταχοῦ: *Est prouidentia priuatim, & publice, & vbique*. Est & in actibus singulis singulorum, vt Lactantius: *Cu-*

Senec. De prouid. cap. 1.

In Epinō.

Lib. 10. de Legib.

3. De Nat. deor.

4. Academ.

rat hominum vitam Deus, ac singulorum actus animaduertit. Nonne ipsum hoc est, quod supra nostræ partis Epictetus, *Te Deus nec in minimo fallo*: Atque hæc cum ita habeant, quidam Fortunæ omnia transscribunt: *neque hæc* (ait Seneca) *intra vulgum dementia est, sed Sapientiam quoque professos contigit. Sunt enim qui putent, sibiipsis animum esse, & quidem pronidum ac dispensantem singula, & sua & aliena: hoc autem Vniuersum, in quo nos quoque sumus expers esse consilij, & aut ferri Temeritate quadam, aut Natura nesciente quid faciat.* Errant hic profecto, mi Seneca, etiã sapientiam professi: Nec Epicurus ille solum, cuius nota deliria, & qui de Beata illa Natura profatur.

De Ira. cap. 17.

1. Quæst. in Præfat.

Immortali æuo, summa cum pace, fruatur,
Semota à nostris rebus, seiunctaque longe.

longe semota, atque adeo extra Mundum etiam proiecta. Non ille, inquam, solum: sed quod miremur, Plinius, ille in plerisque Stoicus germanus. At hic quam degenerat: *Irridendum* inquit, *agere curam rerum humanarum illud, quidquid est, Summum.* Et caussam addit: *An tam tristi atque multiplici ministerio non pollui credam*, *dubitemusve*: Ne dubitemus quidē, Plini, adeo nō credam? Quid enim cēses, humano more quodã agere & curare, sollicitũ, districtũ, distractũ, iratũ? Erras. ille cũ sũma quiete, & placide agitãs, hæc agit: οὐ μεριζόμενος (ait Clemēs) οὐκ ἀποτεμνόμενος, οὐ μεταβαίνων ἐκ τόπου εἰς τόπον, πάντη δὲ ὢν πάντοτε, καὶ μηδαμῇ περιεχόμενος, ὅλος νοῦς, ὅλος φῶς, ὅλος ὀφθαλμός, πάντα ὁρῶν, πάντα ἀκούων, πάντα εἰδώς:

Lib. 2. cap. 7

7. Stromat.

non diuisus, aut distractus, non transiens è loco in alium, sed vbique semper exsistens, & nusquã circumscriptus : totus mens, totus lux, totus oculus, omnia videns, omnia audiens, omnia sciens. Et quam pronum tibi hæc credere si vel eadem his verba tua attendisses : *Quisquis est* Deus *(si Mundo est alius) & quacumque in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus.* Talem & tantum cum facias, quid metuis, cum Epicuro aliquo, pollui aut fatigari? Et tamen à Sapientia cum hoc dogma spernas, Prudentiæ transcribis, & ais : *Deos curam agere rerum humanarum, credi ex vsu vitæ est.* Imo ex ratione est. quam, vt alios omittam, te quoque teste princeps ingeniorũ, Homerus agnouit. Ille quam non sæpe, sed vbique eam adstruit? Alibi, de Ioue:

-----ὅστε καὶ ἄλλους
Ἀνθρώπους ἐφορᾷ, καὶ τίνυται ὅστις ἁμάρτῃ:
Odyss. N. V. 213. ----*mortalia facta*
Mortalesque videt, delinquentes quoque punit.

Ecce inspectionem; ecce & animaduersionem. Quin idem apud eum Iupiter effatur.

---μέλουσί μοι, ὀλλύμενοί περ:
----*habeo curæ & pereuntes.*

Non potuit longius penetrare in adyta Prouidentiæ, quam vt diceret, tunc quoque cum pereunt non negligi à Deo, sed bono aliquo fine perire, aut denique se disponente. Plura in illo sublimi poëta sunt, omitto: & Stoicis hoc testimonium à Tullio attribuo,

Ratio-

Rationem de Prouidentia deorum ab illis sanctissime & prouidentissime esse constitutam. 3. De Nat. deor.

DISSERT XII.

E Prouidentia Fatum consequi. quid illud? & quomodo libertatem Deo non tollat.

EST ita: & gradum ab hac ad *Fatum* conuenienter profero: quia illud ab ista est, & valde cum ea nexum, imo innexum. Itaque ab ipsis Stoicis confunduntur hæc sæpe: si tamen discerni placet, sic fiet. Vt Prouidentia in ipso Deo sit scientia, vel sententia, omnium, hæc distinctius lex ipsa & decretum singulis datum. Itaque à Deo est istud, magis quam in ipso. Addo, quod illa velut Proconsul est, qui decernit & statuit, istud, velut lictor, qui sententiam illam facto promit, & omnibus propalat. Ita Apuleius, ex sententia Platonis: *Fatum esse, per quod ineuitabiles cogitationes Dei atque incepta cōplentur*: Nota, *cogitationes*: Ita enim primā *Prouidentiā* (summi Dei) definiebant Platonici, vt esset: τοῦ πρώτου θεοῦ νόησις, εἴτε βούλησις: *supremi Dei cogitatio siue voluntas.* *Secundam* autem volebant dici *secundorum Deorum, cælum permeantium, per quam inferiora & mortalia omnia dispensarētur, generi cuique siue speciei ipsi tuendæ & seruandæ.* *Tertiam* denique, *quæ Genios circa terram tangit, humanorum actuum arbitros & custodes.* Plut. de Fato.

Ita per gradus distinguebant,& ad nos deriuabant: vt *prima prouidentia Fatum contineret, secunda, ipsa esset Fatum: tertia, quod ex Fato esset*, Plutarchum, sodes, vide libello huic rei proprio: & Apuleio, qui ista conformiter, sed breuius, lucem ab eo mutuare. Nos ad Stoicos imus, tot discriminum incuriosos. Ab vno Deo ista omnia, imò confundunt sæpe cum Deo. Seneca: *Vis illum Fatum vocare? non errabis. hic est, ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum.* Optime, optime. ratione tamen & intelligentia distinguimus, vt sæpe dixi. *Lex* est à Deo. vt ipse Seneca: *Omnia certa & in æternum dicta Lege, decurrere*: id est, Fato. Cicero: Omnia *æternæ Legis imperio* fieri. Plato, ἀδραστείας νόμον, *Adrastiæ legem* dixit. An non & Pindarus intellexit, cum νόμον πάντων βασιλέα, θνατῶν τε καὶ ἀθανάτων εἶναι, *Legem omnium Reginam, mortalium immortaliumque esse?* puto, intellexit. & certo iam Manilius:

De Dogm. Platon. — *1. Quæst. Natur.* — *De Prouid. cap. 5.* — *10. de Rep.*

Sed nihil in tota magis est mirabile mole,
Quam ratio, & certis quod legibus omnia parent.

Lib. 1.

Habes Prouidentiam, quæ *Ratio* est, & eius prolem, Fatum, *Legum* nomine dictam. Homerus pulcherrime βουλὴν θεοῦ, statim initio operis

----Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή:
----*Iouis est perfecta voluntas.*

siue potius, *consilium & decretum*. Atque ô diuinum vatem! qui caput hoc Sapientiæ humanæ, ita mihi videtur, statim operi præscripsit, suæ indicem vel testem. Narrabo, inquit, &

canam hæc atque iſta: iras, bella, funera: ſed iamnunc prædico& moneo, ab hominibus iſta, ſed ex Dei voluntate, adminiſtrata. Neque enim, quæ vel fortuita putantur, ab hac lege ſecludimus: neque incidunt ea ipſa, ſed veniunt. *Cauſſa pendet ex cauſſa, priuata ac publica. Longus ordo rerum trahit.* Sophocles * μάλα στωϊκῶς, id eſt σεμνῶς:

Sen. De Prouid. cap. 5.

**valde Stoice, id eſt, grauiter.*

> Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα, καὶ τὰ πάντ᾽ ἀεὶ
> Φάσκοιμ᾽ ἂν ἀνθρώποισι μηχανᾶν θεούς.
> Ὅτῳ δὲ μὴ τάδ᾽ ἐστὶν ἐν γνώμῃ φίλα
> Κεῖνος τ᾽ ἐκεῖνα στεργέτω. κἀγὼ τάδε:
> *Ego quidem igitur iſta, & alia item omnia,*
> *Accidere nobis cenſeam Fato Deum.*
> *Quod ſiquis hac in mente non probat ſua,*
> *Ille alia teneat & ſequatur, iſta ego.*

Aiace Flagell.

Sed aiebat Seneca *Longum ordinem rerum* eſſe: quid ita? quia *cauſſarum implexa ſeries eſt,* vt idem alibi: ſiue vt Stoici, apud Laërtium: αἰτία τῶν ὄντων εἱρομένη: *cauſſa rerum implicata*. quia ſcilicet εἱρμός quidam eſt, & *nexus ac catena*. Id quo ſenſu dicant, Chryſippus apud Agellium explicet, ſeria definitione: Εἱμαρμένην εἶναι, φυσικὴν σύνταξιν τῶν ὅλων, ἐξ ἀϊδίου, τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων ἀπαραβάτου οὔσης τῆς τοιαύτης συμπλοκῆς: *Fatum eſſe, naturalem compoſitionem vniuerſorum, ab æterno, mutuo ſeſe conſequentium, immutabili & inuiolabili hac complicatione*. Obſerua & ſcrutare. eſt *Na-*

3. De Beneſ.

Lib. 6. cap. 2.

turalis compositio: nempe rebus insita à Communi & prima illa Natura, id est Deo: ideoque & *Naturam*, Fatum appellant. Sed quia (nostro intellectu) *Ratione* quadam & discretione Deus hoc facit, & applicat, plurimum *Rationem* (vt ipsam *Prouidentiam*) dicunt. Vt cum definiunt, Εἱμαρμένην λόγον, καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται: *Fatum, Rationem secundum quam mundus administratur.* Itemque diffusius: λόγον, καθ' ὃν τὰ μὲν γεγονότα γέγονε, τὰ δὲ γινόμενα γίνεται, τὰ δὲ γενησόμενα γενήσεται: *Rationem, per quam facta, sunt facta, fiunt, quæ fiunt, fiet quæ fiet.* Et discernētes deinde à Prouidentia: λόγον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προνοίᾳ διοικουμένων *Rationem eorum quæ in Mundo, Prouidentia administrantur.* Anteriorem caussam hic vides, & istam ex ea natam aut subsequentem. Sed additur in Stobæanis: μεταλαμβάνει δὲ τοῦ λόγου, τὴν ἀλήθειαν τὴν αἰτίαν: τὴν φύσιν, τὴν ἀνάγκην *Mutat interim* (Chrysippus) *& pro Ratione supponit Veritatem, Caussam, Naturam, Necessitatem.* Vt sit Fatum nempe *Veritas, Caussa, Natura, Necessitas* eorum quæ sic fiunt. Sequebatur, *Ab æterno*. Ita nam in Dei mente hæc constitutio, & cum Æterno illo æterna. De *cōplicatione inmutabili* additur. quod ad ordinem seriemque caussarum facit. Prima illa caussa (Deus) alias atque alias subserit, miro & incomprehenso nobis nexu: sic, vt quæ Fato eueniunt, euenire per Naturam & Rationem videantur. Hæc est illa Sapientia inscrutabilis *à qua est omnis modus, omnis species. omnis ordo, mensura,*

Laert. in Zen.

In Stob. Physic.

Augustin. 5. de Ciuit. cap. 11.

numerus, pondus: à qua est, quidquid naturaliter est: cuiuscumque generis est, cuiuscumque æstimationis est: à qua sunt semina formarum, formæ seminum, motus seminum atque formarum. Quid opus perissologia? à qua est, quidquid est. Peccatum autem ab ea non est, quia nec est. Pelagus hoc, mi Auditor, imo abyssus, imo chaos, si ingrederis: & sic se habere potius, quàm quomodo habeat, scimus. Est igitur *series & connexio*. atque ea immutabilis: quia ab immutabili Deo. Ideoque & *Necessitas* cohæret: quæ soror est, vt sic dicam, & gemella Fati. Trismegistus: πάντα δὲ γίγνεται φύσει καὶ εἱμαρμένῃ, καὶ οὐκ ἔστι τόπος ἔρημος προνοίας. πρόνοια δέ ἐστι, αὐτοτελὴς λόγος τοῦ ἐπουρανίου θεοῦ. δύο δὲ τούτου αὐτοφυεῖς δυνάμεις· ἀνάγκη καὶ εἱμαρμένη: *Omnia Natura & Fato fiunt, nec est locus vacuus à prouidentia. Est autem Prouidentia, in se perfecta Ratio cælestis Dei. Cui duæ sunt cognatæ facultates, Necessitas & Fatum.* Pulchre distinguit, & has ex illa deducit. Quid ergo? inquiunt. Necessario hæc sic fiunt? & nec Deus mutat? nec Deus. Asper initio sermo, sed examinatus, Stoicorum etiam vero sensu, mitescit. Voces quidem aspernamur, quæ dicunt: τὴν πεπρωμένην μοῖραν ἀδύνατά ἐστι ἀποφυγέειν καὶ θεῷ: *Destinatam sortem nec Deo fas effugere.* Item:

Ad Ammonem.

Herodot. I.

Δοῦλοι βασιλέων εἰσὶν οἱ βασιλεῖς θεῶν,
Ὁ θεὸς ἀνάγκης:
Sunt regibus serui, rex seruus est Deo,
Deus Necessitati.

Philemon.

Etiam noster doctor: *Eadẽ Necessitas & Deos*

De prouid. cap. 5. *alligat: irreuocabilis diuina pariter atque humana cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem Fata, sed sequitur. Semper paret, semel iussit.* Hæc talia, parum decore ex dignitate Dei dicta: etsi, vt tetigi, interpretatione ad verum liquidumque deducas. Hoc enim volunt, semel statuta Deum non mutare.

Lucan. 2.
Finxit in æternum caussas: qua cuncta coercet.
Se quoque Lege tenens.

Non quia imbecillitas aliqua in Deo sit, aut Fatum dominetur: sed quia placuit ei stare Decreto. Nimirum (vt noster Seneca) *imminutio maiestatis sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt.* Dic mihi, nonne *vir bonus* (quatenus bonus) *non potest non facere, quod facit? non enim erit bonus, nisi fecerit.* Simile, si quid tamen simile, in Deo: qui vt Deus, nihil mauult, aut mutat. *Magnum hoc argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem posse.* Quod si aliunde eueniret, aut cogeretur, sane impotentia esset· at iam *non externa deos cogunt, sed sua illis in legem æterna voluntas est.* Itaque non possunt videri non posse, quia nec volunt. An tamen non ista seruitus est? minime. Seneca egregie: *Nec Deus ob hoc minus liber aut potens est: ipse enim est Necessitas sua.* Vides pium sensum: nec fortasse aliter, apud germanos Stoicos, in tota ista re Fati fuit. Quod Augustino etiam arbitro dicam. qui reiecto *Fato Astrologorum,*

1. Quæst. Natur.

Sen. 6. De Benef. cap. 21.

Ibid.

Ibid. cap. 21.

1 Quæst. Natur.

infert: *At qui omnium connexionem seriemque caussarum, qua fit omne quod fit, Fati nomine appellant*, ij sunt nostri, *non multum cum eis de verbi controuersia certandum atque laborandum est: quandoquidem ipsum caussarum ordinem, & quandam connexionem, summi Dei tribuunt voluntati.* Addit alia, & alibi ex ipso Seneca approbat hanc eorum mentem esse. *5. De Ciuit. cap. 8.* *Eod. lib. cap 9.*

DISSERT. XIII.

Obiectiones contra Prouidentiam & Bonitatem Dei: quæsitumque primo, Vnde Naturalia mala?

AVd. Attenta equidem aure iamdiu bibo: sed quid si animo nonnihil renitenti alibi, aut assensum certe retinenti? Nam sunt in istis spinæ vel aculei, qui pungunt: & das mihi operam in euellendis? LIPS. Curiosum ingenium hic asperner, vt rem dicam: & cum Damasceno moneam, πάντα θαυμάζειν, πάντα ἐπαινεῖν, πάντα ἀνεξετάστως ἀποδέχεσθαι τὰ τῆς προνοίας ἔργα, κἂν φαίνεται πολλοῖς ἄδικα, διὰ τὸ ἄγνωστον εἶναι καὶ ἀκατάληπτον τοῦ θεοῦ τὴν πρόνοιαν: *Omnia admirari, omnia laudare, omnia sine inquisitione suscipere Prouidentiæ opera, etiamsi multis iniusta videantur, quia scilicet ignota est, imo comprehendi nobis impotens diuina Prouidentia.* Audin' hoc, & tutius sanctiusque sic esse, Alioqui pelagus est, vt dixi: & cymbulam ingenii si immittis, fluctuabit, aut mer- *Lib. 2. Fid. Orth. cap. 29.*

get. AVD. Curiosam inquisitionem tecum abdico: sed quæ prima fronte omnibus occurrunt & obturbant, quæ culpa sit me attigisse, te reiecisse? Neque enim alio fine quæro: & fauebo equidem Dei caussam agenti. Dic igitur, sodes. si à Prouidentia & à Deo omnia bona: vnde Monstra, vnde Venena, & Noxæ in isto orbe sunt? Vnde in nobisipsis interna hæc vere mala, & Vitia ac pestes animorum? quis genuit, quis sustinuit & seruauit? Denique in ipsa gubernatione, quanta iniquitas apparet? cum boni tolluntur, aut premuntur, mali viuunt, vigent: & præmia ac pœnæ iniusta plurimum lance pensantur. Hæc quantumuis sedatum ingenium excitent, compositum turbent: vtique sic in oculos sensusque incurrentia, & cottidianis exemplis prompta. Remoue obsecro, quamuis leni manu: & quod iterum testor, pronum ad fidem me habe & sequentem. LIPS. Vetera moues, remota pleraque aliis, & * alibi ipsi mihi, certe in parte. Nunc tamen ordine, quia valde vis, faciam: sed compendio, quà potest, & vt dicta non iterem, quod odi. Tria visus obiicere Bonitati & Prouidentiæ, *Naturalia* mala, *Interna*, & *Externa*. *Naturalia*, quæ primo & per se à Natura videntur, eaque duplicia, *Rara* & *Vulgata*. *Rara*, quæ non via solita, nec semper, sed ob caussam eueniunt: ideoque *Monstra* aut *Prodigia* vocamus. Ea fere sunt, in *Excessu*, *Defectu*,

*De constãt.

Mixtione, *Modo*. *Excessu*, vt homo biceps, quadrimanus, tripes. *Defectu*, vt Vnimanus. *Mixtione*, vt Homo porcino capite, Vitulus humano. *Modo*, siue in magnitudine & mensura, magna nimis, siue parua: vt Gygas, vt Nanus. siue etiam in *Situ* membrorum partiumque: vt Caput in femore, Oculi in pectore: & vno verbo, quidquid extra communem ordinem legemque profertur. At *Vulgata* sunt, quæ semper & sua indole talia: & facta nataque videntur in malum aut noxam. vt sunt Serpentes, Feræ quædam, Venena, & quæ eius sortis occurrunt. Hæc obiicis, & iam olim alij: breuiter & leuiter refutamus. Primum de *Raris*, fatemur ea contra, aut præter, Particularem cuiusque generis naturam esse, sed non contra Communem. Aristoteles: Ἐστι γὰρ τὸ τέρας τῶν παρὰ φύσιν τι. παρὰ φύσιν δ' οὐ πᾶσαν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἐπὶ πολύ. παρὰ γὰρ τὴν ἀεὶ, καὶ τὴν ἐξ ἀνάγκης, οὐδὲν γίνεται παρὰ φύσιν: *Monstrum est aliquid præter Naturam, sed non omnem, illam tantum quae solens & vsitata est. Nam praeter illam Sempiternam, & quae ex necessitate est nihil omnino fit.* (IIII. De Generat. Animal.) Hoc dicit. respectu cuiusque speciei, Homo aut Vitulus talis, Monstrum & Malum videtur. Communem illam si adspicis, & Deū, non est. imo velut lusus aliquis eius aut oblectamentum. Itaque ille idem scriptor has appellat Naturæ quasdam παρεκβάσεις, *exerrationes* aut *excessus*: non aliter quàm

in longo magnoque cursu, extra lineam leuiter, nec indecore, licet transilire. Et caussas tamen hæc suas habent, faciles indagari: à Materie nimia, aut pauca; sic aut sic disposita; à Gignentium adfectione aut habitu, in opere aut post opus. Plura sunt, non hic inquirenda: sed Vniuersum si spectes, mala aut fœda hæc negamus, imo in ornatum esse, & plenis perfectisque illis magis adgnoscendis. De *Vulgatis* autem, scio apud Ciceronem esse qui inclamet: *Cur omnia nostri caussa Deus cum fecerit, tantam vim natricum viperarumque fecit? cur mortifera multa, multa perniciosa, terra marique dispersit?* E Sacris nostris prompta erat responsio: te faciente, ô homo, fecit. In prima origine hæc omnia sine noxa erant, nobis obnoxia: in Deum surrexisti, communē conditorē: ergo illa etiā in te vt vindicatura, & à prima sua natura demutarunt. Sed pro communi etiam Philosophia hoc licet dicere: ista tam diuersa, tam varia, facere & requiri ad ornatum perfectionemque magni Mundi? Mundi? etiam ad Dei potentiam sapientiamque notificandam. Potes tu illas Araneorum subtiles & intextas telas intueri, sine admiratione conditoris; potes viperæ colores, volumina, indolem potes vel molestum illum & susurronem culicem, sine ipso hoc cogitationis fructu? At enim aiebat, *nostri caussa Deus hæc fecit:* contra nunc est, & nocent. Nostri: secundario quidem, sed primum, sua. Gloriæ eius hæc seruiunt, mundo toti seruiunt: nec solius

3. Academ.

hominis adspectum haberi, verecunde quidem petas. Tamen an non & ista humanis vsibus se præbent: Omitto, quod imperium in hæc tam aspera, & calide nocentia exercemus, & cuncta à natura nos fugiunt: sed vim etiam & vsum occultum haberė, prior & hæc ætas docuit, ac postera docebit. Ne stulte & propere damna: sed, vt Naturæ quidam peritus venator, indaga magis & inquire. Augustinus eo vocat: *Diuina*, inquit, *nos admonet Prouidentia, non res insipienter vituperare, sed vtilitatem rerum diligenter inquirere: & vbi nostrum ingenium vel infirmitas deficit, ibi credere occulta: sicut alia, quæ vix potuimus inuenire. Atque hæc ipsa aut humilitatis exercitatio est, aut elationis attritio.* Pulcherrima clausula. quid vis ô homo: stuporem tuum diuinæ Sapientiæ opponere? quidquid non capis, carpere? Demitte & inclina te potius: & scito arcana hæc Naturæ adyta magno illi Pontifici adeunda tantum: fortasse minoribus etiam sacerdotibus, id est Geniis, haud semper aperta. Quid nobis profanis? caligamus, & in primam illam Caussam frustra oculos immittamus.

11. de Ciuit, cap. 22.

DISSERT. XIIII.

Secundo quæsitum, Vnde Interna mala, id est Peccata? Stoicos etiam à Fato & Deo remouere: & quomodo.

SED *Naturalia* hæc in paruo sunt, nec nisi obstreperi opponant: *Interna*, id est vere Mala, magis angunt. Peccata & scelera sunt fuerunt, & erunt: vnde ea, si non ab omnium factore? Quin & Plutarchus Chrisippo obiicit, dixisse: *nullam esse intemperantiam, nullam fraudem, cuius non sit Iupiter architectus.* Sed hæc vane obiici, & à parte non à iudice dici, ex ipso Chrysippo liquet. Palam ille detestatur: *& ad eos se applicat potius* (ait Cicero) *qui necessitate motus animos liberatos volunt.* Apud Ciceronem, sed & Agellium, excerpta etiam sunt eorum, quæ Chrisippus pro hac sententia scripsit: in adfirmatione certa, in explicatione inuoluta. Cicero ait, Caussas eum distinguere *Perfectas & Principales*, aliasque *Adiuuantes & Proximas.* Secundum illas igitur, principium quidē motus & actionis dari; sed talis talisque motus, à caussis Proximis, id est à Voluntate & nobis. *Vt*, inquit, *qui cylindrum protrusit, dedit ei principium motus, volubilitatem autem non dedit: sic visum obiectum inprimet in animo suam speciem, assensio autem erit in nostra potestate: ea que quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa quod reliquum est, suapte*

De Fato.

Cicero ibid.

vi & natura mouebitur. Sed quod in *Viso* Cicero dicit, & hæret, parum pro interiore ipsa re videtur: & credo plura addidisse, quæ æuo exciderunt. Agellius magis accedit aut init, nisi fallor: & Chrysippea hæc sic compendio refert, hausta è libris eius De *Prouidentia*, qui vtinam exstarent! & si nec Laërtius eorum meminit, notabili in hac parte defectu. Sic, inquam refert: *Quanquam ita sit, inquit Chrysippus, vt ratione quadam principali necessario coacta atque connexa Fato sint omnia, ingenia tamen ipsa mentium nostrarum proinde sunt Fato obnoxia, vt proprietas eorum est ipsa & Qualitas. Nam si sint per naturam primitus salubriter vtiliterque facta, omnē illam vim quæ extrinsecus ingruit, inoffensius tractabiliusque tramittunt. Sin vero sunt aspera, & inscita, & rudia, nullisque artium bonarum adminiculis fulta, etiamsi paruo, siue nullo, Fatalis incommodi conflictu vrgeantur, sua tamen scaeuitate & voluntario impetu in assidua delicta & errores ruunt. Idque ipsum, vt ea ratione fiat, naturalis illa, & necessaria, rerum consequentia efficit, quae Fatum vocatur. Est enim genere ipso quasi fatale & consequens, vt mala ingenia peccatis & erroribus non vacent.* Additque ipsum illud exemplum siue imaginem, de cylindro. Lib.6.ca.11

Hæc si bene examinas, signate ab illo & ἐνεργῶς scripta: hoc colligas, Chrysippum Fatum in caussis primis constituere, vt qui talis & talis à natura &

ingenio suo est, talia faciat excipiatque: qui alius, alia. Sed ipsum illud sic facere, à voluntate fit, quam tamen bonitas aut scæuitas naturæ huc illuc inclinat. Vt lignum illud rotundum, siue turben, in pronum labatur suopte ingenio, quadrũ nõ itẽ, & resistat. Et addebat amplius, nõ debere *ferri audirique homines aut nequam, aut ignauos, & nocentes, & audaces qui cum in culpa & maleficio reuicti sunt, perfugiunt ad Fati necessitatem, tanquam in aliquod asylum: & quæ pessime fecerunt, ea non suæ temeritati, sed Fato adtribuenda esse dicunt.* Hæc ex illo: ipsum, vti dixi & itero, vtinam legisse fas nobis sit: Sed hæc non alio, mihi quidem, videntur ire: quam per Naturam, siue Deum, quæ prima caussa est, homines alios aliter factos, ideoque ad bona aut mala inclinare: sed tamen caussas illas primas & insitas temperari aut flecti leuiter à voluntate posse, quæ inter proximas iuuantesque censetur. Cum ergo inclinamus, aut præmium nobis iure esse si ad Bona, aut pœnam, si ad Mala. Manilius his interpres, aut adsertor: Omnia, inquit, Fato eueniunt.

Lib.4.

Nec tamen hæc ratio facinus defendere pergit,
Virtutemve suis fraudare in præmia donis.
Nam neque mortiferas quisquam minus oderit herbas,
Quod non arbitrio veniunt, sed semine certo:
Gratia nec lenior tribuetur dulcibus escis,

Quod natura dedit fruges, non vlla voluntas.
Sic hominum menti tanto sit gloria maior,
Quod cælo gaudente venit: rursusque nocentes
Oderimus magis in poenam culpamque creatos.

Satis aperire mihi Stoicorum mentem germanus Stoicus videtur: etsi nimis fortasse ad fatalia sua astra nos ligat. Sed heus Chrysippe, si à Natura hæc constitutio aut deuergium: Deum à malo qui excusas: quomodo non ille *Natura* auctor, atque ipsa Natura, malum malosque genuit, si tales fecit? Hoc caput est, & arx vt sic dicam caussæ, nunc adeunda & occupanda. Aio Stoicos Mali principium non in Deo, sed in Materia (quæ tamen Deo, vt ipsi aliique voluerunt, æuo æqualis, & æterna) in Materia, inquam, constituisse. Itaque cum Deus homines aliaque faceret, omnia bona & in bonum finxisse: sed repugnantem aliquam vim & malitiosam in illa fuisse, atque esse, quæ alio traheret: atque hinc *Interna*, atque etiam *Externa*, mala exstitisse. Valde notabile, & vetus dogma: inter religionis etiam nostræ proceres decertatum. De Stoicis, Seneca aperte dixerit: *Vtrum Deus quod vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant: & à magno artifice formentur praua multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur* (Materia) *inobsequens arti est*. Nota, 1. Quæst. Natural. in Præf.

Materiam *inobsequentem*, & ab ea *Praua* esse: Plato sæpe hæc tangit, & huc transit: vt cum dicit Materiam, aut in ea ψυχὴν, ἄτακτον, καὶ κακοποιὸν: *Animam, incompositam & mali auctorem, siue maleficam.* iterumque: ἐναντίαν καὶ ἀντίπαλον τῇ ἀγαθοέργῳ φύσει: *aduersariam & rebellem Beneficæ Naturæ*, id est Deo. Animam siue Vim in Materia dicit: neque enim ipsam per se vult malam; sed latens in ea aliquid, quod in generatione se exserit & promit. Imo duas *Mundi animas ab eo statui, natu iam grandiore, in Libris de Legibus, & cum diu fluctuasset, Beneficam ac Maleficam*: Plutarchus est auctor. Non abit ab hoc sensu etiam Trismegistus:

De Iside & Osir.

Αὐτῷ τῷ ποιοῦντι οὐδὲν κακὸν, οὐδ' αἰσχρὸν νομιζόμενον. ταῦτα γάρ ἐστι τὰ πάθη τὰ τῇ γενέσει παρεπόμενα, ὥσπερ ἰὸς τῷ χαλκῷ, καὶ ὁ ῥύπος τῷ σώματι: *Ipsi factori Deo nullum malum aut turpe adsignandum. nam hæ sunt affectiones generationis assecla, sicut ærugo, æris sordes corporis*, Paria Tyrius etiam Maximus, inter Platonicos, Sermone huic argumēto. Verba hæc pauca eius habe:

Cap. 14.

Καθάπερ οὖν ἐν ταῖς τῶν τεχνῶν χειρουργίαις, τὰ μὲν ἡ τέχνη προηγουμένως δρᾷ, στοχαζομένη τοῦ τέλους, τὰ δὲ ἕπεται τῇ χειρουργίᾳ, οὐ τέχνης ἔργα, ἀλλ' ὕλης πάθη, πινθῆρές τε ἐξ ἄκμονος, καὶ ἐκ βαύνου αἰθαλώσεις, καὶ ἄλλο ἐξ ἄλλης πάθος, ἀναγκαῖον μὲν τῇ ἐργασίᾳ, οὐ προηγούμενον δὲ τῷ τεχνίτῃ. οὕτως ἀμέλει καὶ ὅσα περὶ γῆν πάθη γίνεται, ἃς καλοῦμεν κα-

serm. 25.

κα

κῶν ἀνθρωπίνων ἐμβολὰς, ἐνταῦθα ἡγητέον καὶ ἀναίτιον καὶ τὴν τέχνην, εἶναι δὲ ταῦτα τῆς ὅλης δημιουργίας ὥσπερ τινὰς ἑπομένας καὶ ἀναγκαίας φύσεις: *Sicut in opificio manualium artium aliud ipsa ars ex professo facit, intendens operis sui finem, alia consequuntur opificio non artis opera, sed materiæ affectus (vt scintillæ ex incude resilientes, vt fuligo è fornace, & aliud ex alia materia) quæ necessario adhærent operæ, nec tamen artificis proposito: tale nimirum in his quæ circa terram eueniunt, quæque incursus humanorum malorum vocamus. In quibus innoxiam & inculpatam artem censendum, sed esse hæc Fabricæ totius Vniuersi velut necessarias quasdam & consequentes naturas.* Quæ ad *Externa* etiam aut *Naturalia mala* ex mente eius ducas: sicut & Senecæ ista: *Quare tamen Deus tam iniquus in distributione Fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam, hæc passa est.* Itaque, vt addit, languida & ignaua ingenia *inertibus nectuntur elementis, vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore Fato opus est.* Neque abnuit, in principiis Fati aliquid esse, id est in natura ipsa singularum rerum, quod huc aut illuc ducat: sed si in malum! à Materie sic affecta. Vetus, vt dixi, hoc dogma: & an non Pythagoræ etiam? cuius illud traditur: τῶν ἀρχῶν τὴν μὲν μονάδα, θεὸν, καὶ τὸ ἀγαθόν. τὴν δὲ ἀόριστον δυάδα, καὶ δαίμονα, καὶ τὸ κακὸν, περὶ ἣν ἐστι τὸ ὑλικὸν πλῆθος: *Principiorum alterum esse Unionem, id est*

De Prouid. cap. 5.

Euseb. De Præpar. lib 14.

Deum & Bonum: alterum infinitum Binionem id est Dæmonem, & Malum, circa quem Materialis multitudo est. Sed & prisci aliquot in Ecclesia nostra, siue extra eam, tenuerunt. vt Hermogenes, Tertuliano oppugnatus: qui, vt huius verba sunt, *Materiam æternam cum Creatore proponebat, vt Malum à Materia, non à Creatore deduceret.* Oppugnauit & Maximus libello, vt apparet, docto & arguto: cuius magna lacinia Eusebianæ vesti est inserta: & digna videri. Tangit hanc sententiam & Arnobius, eruditus ille Afer, sed parum fortiter reiicit, imo propior videtur adhærenti. Scribit alibi: *Quid si prima Materies, quæ in quattuor rerum elementa digesta est, miseriarum omniū caussas suis continet irritationibus inuolutas?* Ita enim prisca lectio, antehabenda editæ, *in rotationibus:* quia significat, aliquid in ea esse occultum, quod mala prouocet & irritet. Siquid tamen mutandum, *in rationibus* magis vellem. Hoc ibi, velut adsentiens: sed alibi spernit, & impugnat. *Mala ergo, dicitis, vnde hæc omnia? Ex elementis inquiunt, & ex eorum inæqualitate, sapientes. Quod qui fieri possit, vt quæ sensum, & iudicium non habent, malitiosa esse perhibeantur & noxia, aut non potius ille sit malitiosus & noxius, qui res pessimas, & nocentissimas futuras, in alicuius operis assumpsit affectum, eorum est, qui adserunt prouidere.* Bene, dico, impugnat. quomodo enim bruta & insensa Materia, sit praua? viditque Plato, & fugit: qui *Vim* in

Cap. 10. & alibi.

De Præparat. Euang. lib. 7. ca. vlt.

Lib. 1.

Lib. 11.

ea, & *Animam* maleficam ponit. Tamen iterum Arnobius iudicium à se abdicat, & alibi fatetur libere, Non liquere. *Quid ergo nos?* inquit: *mala vnde? Responsionis necessitas nulla est. siue enim possumus dicere, siue minus valemus nec possumus. vtrumque apud nos parum est: nec in magnis ponderibus duximus vel ignorare istud, vel scire. vnum solum posuisse contenti: Nihil à Deo principe, quod sit nocens atque exitiabile, proficisci.* Vides fluctuationem eius in Mali caussa: assertionem tamen boni semper & solum Dei. Edem libro.

DISSERT. XV.

Alia responsio nostra, & firmior, super istis Distincta Mala Supplicij, & Delicti: & quibusque suus auctor assignatus.

QVanto autem clarius hæc gentilis eius, & æuo paullo anterior, Tertullianus, ô magnum Ecclesiæ lumen, nisi caduca stella fuisset! Is distincte admodum obiectiunculis & Gentilium, & Hæreticorum, respondet: quorum adsidua ista, Vnde mala Interna, aut Externa: Et Marcion ille famosus, vt elideret, duos Deos inducebat, Bonum & Malum: & vtrumque, talium auctorem. Quod sumptum à Magis Chaldeorum aliquis dicat: quorum fuit.

*Vide Plutarch. de Isid & Osirid. Laert. in præfat. aliique.

* *Duo principia rerum esse. Bonum Dæmonem & Malum: quorum: ille Iupiter siue Oromasdes, illorum lingua, iste Pluto, siue Arimanius diceretur,* Ab illis, inquam, propius & vicinius hoc sumpserit, quam à Stoicis, qui Materiam caussam Mali, sed non Deum, faciebant, Sed ad rem. in illum ita scribit:

Lib. 2. cap. 14.

Mala dicuntur, & Delicta, & Supplicia. Sed adhibita distinctione vtriusque formæ, separatis malis Delicti, & malis Supplicij, malis Culpæ & malis Pœnæ, suum cuique parti definimus auctorem. Malorum quidem Peccati & Culpæ Diabolum, malorum vero Supplicij & Pœnæ, Deum creatorem: Vt illa pars, Malitiæ deputetur, ista, Iustitiæ, mala condentis iudicia, aduersus mala Delicti. Optime. Mala culpæ, vere mala, non sunt à Deo, mala pœnæ, dictione & opinione mala, sunt (audacter dicimus) ab illo. Damascenum audi, Græcum Afro congruentem:

Lib. 4. cap. 20.

Dupliciter Malũ dicitur. Natura, quod virtuti aduersatur, & Diuinæ voluntati. Opinione, quod sensu nostro tale est: vt sunt calamitates, & afflictiones. Nam hæc in specie mala, re bona sunt, sapientibus conuersionis & salutis caussa, Addit deinde scitum corollarium: Ιστέον δὲ, ὅτι καὶ τούτων ἡμεῖς αἴτιοι. τῶν γὰρ ἑκουσίων κακῶν τὰ ἀκούσιά εἰσιν ἔκγονα: *Sciendum, quod & horum nos caussæ simus. Nam malorum quæ à voluntate sunt, hæc quæ contra eam, sunt proles.* Quid potest verius aptiusque? Externa mala tu accusas: te potius, & interna tua, quibus hæc prouocasti, & (illius metaphora) procreasti. Ante sanctum vi-

rum, quàm ſapienter hoc magnus ille Homerus? Apud quem Iupiter,

Ω πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιάωνται. *Odyſ. a*

Ἐξ ἡμέων γάρ φασι, κακ' ἔμμεναι. οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ

Σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν:

Vah, quam nunc homines iniuſte numina culpant!

Ex nobis namque eſſe mala aiunt. at ſibi ipſi

Nequitia propria, præter Fatum, mala gignunt.

Potuiſſe aliquem profundum hoc Prouidentiæ penetrare, ſi non cæleſti aura prouectum profecto fuit. Stulti, inquit, mortales Deum inſcribunt cladibus auctorem: ſeſe debent. Non enim ille, niſi ob proprias eorum culpas, hæc immittit, nec Fato ſimpliciter, niſi adtextu cauſſæ talis, deſtinauit. Punit, ſed quia peccarunt. Nexa hæc sũt: & ideo Zeno noſter olim, ſeruo in furto deprehẽſo, cũ caſtigaret, atque ille reclamaret, *Fatale mihi furari: Et cædi, inquit.* Igitur non hæc Mala, ſed Opinione tantum, ſiue vt Seneca, *Specie.* Ita enim alibi: *Dii nec dant malum, nec habent: ceterũ caſtigant quoſdã, & coërcẽt, & irrogant pœnas, & aliquando ſpecie mali puniunt.* Iam hæc capis, & adſentiris. Aud. *Epiſt 95.* Capio, ad ſentior: nec vel ius eſt in hos teſtes refragari. tamẽ explicatius, quæſo, Malorũ culpæ da auctorẽ. *Diabolũ*, aiebas ex Tertulliano.

Sed quid? an non & hunc Deus fecit? ergo malum, & mala. LIPS. Respondeo. Diabolum auctorem sui sibi mali fuisse, nostri suasorem. Quomodo? nam Deus hunc quoque bonum fecit primitus, sed liberi sui arbitrij & spontis: elegit autem malus esse. itaque si quæris, Vnde malum? cum Damasceno dicam, τῆς
Lib. 4. cap. 21. αὐτεξουσίου γνώμης τοῦ διαβόλου εὕρημα: *Spontaneæ voluntatis Diaboli inuentum.* Ipse sibi, & ex se, fecit: si eo verbo in re nihili est vtendum. Malum enim non est aliquid, *quod Est*, haud magis quam Tenebræ aut Cæcitas: sed dumtaxat priuatio & deliquium boni. Et inde aptissima voce latini *Delictum* dicunt. Ergo non proprie dixerim *Factum*, aut *Productum*: magis admissum & inductum: sicut luci tenebræ, Soli nox succedit. Creationem igitur non quære: caussam potes, atque ea est Voluntas. Augustinus subtiliter, vt solet, *Mala voluntas est efficiens operis mali, mala autem Voluntatis efficiens, est nihil.* Iterumque: *Nemo quærat efficientem caussam malæ voluntatis. non e-*
14. de Ciuit. cap. 6. ca. 7 *nim est Efficiens, sed deficiens, quia nec illa effectio est, sed defectio.* Tenebras nemo videt, silentium nemo audit, intelliguntur absentia contrariorum, quæ sunt. ita hic, quod Malum est, non vides, neque proprie subsistit: neque omnino, vt verbo dicam, est. Ecce in exemplo. Fornicatio actus est, & malus. subsistit & est aliquid sed ea parte non malus, qua est amor, coniunctio, actio: ea tantum, qua præter aut contra Deum eiusque legem exer-

cetur. Itaque initium habet, boni abſentiam, auctorem, voluntatem, incitatorem, Diabolū. Heu ſubtilia, & noſtræ Theologiæ! inquies. Sunt, & non ſunt. nam & Plato & Platonici ſic adſtruxerunt. Ille alibi, in oratione Lacheſis: Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον. ἣν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἕξει. αἰτία ἑλομένου. θεὸς ἀναίτιος: *Virtus dominum non habet, libera eſt. quam vt quiſque colit aut negligit plus minuſ-ve ex ea habebit. cauſſa eligentis: Deus autem extra culpam.* In arbitrio & voluntate vtrumque eſt noſtra, Virtus Vitiumque: καὶ τὴν μοχθηρίαν, ait Tyrius Maximus, ἡ τῆς ψυχῆς ἐξουσία κυΐσκει τε καὶ τελεσφορεῖ: *& Malitiam libertas animæ & parturit & parit.* Satis iam dedi Deum non auctorem. & cum Platone hoc claudimus: Ὁ θεός τε, καὶ πάντα τὰ τοῦ θεοῦ, πάντῃ ἄριστα ἔχει: *Deus & omnia quæ à Deo, ſemper & vbique optime habent.*

Lib. 10 De Rep.

In Timeo.

DISSERT. XVI.

Tertio quæſitum de Malis Externis: & reſponſum. Videri etiam minima illorum à Deo eſſe.

AVD. Et ſatis accepi equidem: ſed de *Externis* malis leui ſermone, & vt tranſiens, libaſti. Non tanti ſunt? Atqui, Deus bone, quam culpant? Poëtæ, oratores, ipſi philoſophi inclamant, & ab hoc adſpectu

non Prouidentiam tantum, sed Deum pæne tollunt. Iuuenis aliquis obiit: vir bonus, & vita dignus, obiit? audi voces.

-----ignoscite fasso,

Ouid. *Sollicitor nullos esse putare Deos.*

Alterius: *Conualesce. ne optimi Senatoris longa vexatio faciat fidem, Nihil curare cælestes.*

Symmachi lib. 8. Quid muliercula, quæ è sepulchro clamat? Procope manus leuo contra Deum, qui me

Quadrigar. innocentem cito sustulit. Quid ergo? melius erat *nocentem*? Iterum alius? *Hæc maxima versatur Deorum iniquitas, quod optimum quemque non sinunt diurnare.* Iam vbi boni iacent, mali florent & vigent: quot querelæ?

Marmoreo Licinus tumulo iacet, at Cato paruo
Pompeius nullo: credimus esse Deos?

Iason ad Medeam, in scelere felicem:

Sen. in Med. *Testare nullos esse, qua veheris, Deos.*

Alius Tragicus:

Τολμῶ κατειπεῖν, μή ποτ' ὀυκ εἰσὶ θεοί,
Κακοὶ γὰρ εὐτυχοῦντες ἐκπλήττουσί με:

Audeo profari: Suntne vel regnant Dei:
Namque improborum me attonat felicitas.

Iterum Poëta;

Manil. 14. *Quinetiam infelix Virtus, & noxia felix,*
Et male consultis pretium est, Prudentia fallit:
Nec Fortuna probat caussas, sequiturque merentes:

Sed vaga per cunctos, nullo discrimine, fertur.

Feratur: quid deinde infertur?

-----iamiam neque Dii regunt,
Neque profecto Deum summus rex omnibus curat.

Non sit finis eiusmodi sermonum: quos impios scio, & expuo: sed cogitationum vmbras istas quis potest statim & fortiter pellere, nisi Ratione munitus? quam à te exspecto. LIPS. Ego vero transiui, vt ais, & attigi: quid enim opus dicta mihi aut aliis iterare? Olim in *Constantia* satis ostendi caussas suas & iustitiam hæc omnia habere, quæ in prima fronte alienissima ab ea videntur. Quid ipse noster Seneca, nonne proprio libello *Prouidentiam* satis asseruit contra eiusmodi vellicationes aut morsus? Et pleræque istæ Affectuum voces sunt non Iudiciorum. Matrem tu illam audies, vt ratione loquentem, quæ amisso filio,

Atque Deos, atque astra vocat crudelia?

Audies, sed vt matrem. Tale in aliis, qui de immatura aliqua morte queruntur: in qua sensus & rationis compotes gratulari & gaudere debebant. Nugatiora hæc sunt. At floret & diues est aliquis malus. Magnum! habeat sibi, in curam, angorem, ruinam. Pauper, bonus. Quid mali? nisi iis qui *hac sola mala autumant, quæ non faciunt malos: & magis erubescunt* (ab Augustino mutuor) *si Villam malam habeant, quam si Vitam.* Alibi distinctius de caussis diximus: sed semel nunc

3. De Ciuit. cap. 1.

& vniuerse, in istis omnibus opinione Malis, aut Punit Deus, aut Exercet. Punit malos, aut iunctos malis: exercet suos & firmat. Iunctos dixi. nam sæpe contagione quadam, vt mali bonorum, sic boni malorum consortes fiunt, vtrique ob vtrosque. Nec Homerus hoc nesciuit: qui de Græcis adflictis caussam reddit,

Od. γ.

---ἐπεί ὄυ τι νοήμονες, ὄυ τι δίκαιοι
πάντες ἔσαν

----*quia nec sapientes, sed neque iusti*
Omnes viuebant.

Audis, *omnes?* ob mixtos malos: male fit igitur & probis: sed ob probum aliquem finem. Augustinus: *Iustis quidquid malorum irrogatur, non est pœna criminis, sed virtutis examen.*

4. De. Ciuit. cap. 3.

Stringo, etsi in lato ad cursum campo: alia nos vocant. AVD. Ego tamen leuiter teneo aut tuus Seneca: hunc audi, & te indulge. Ille verò in his *Externis*, non agnoscere aut approbare Prouidentiam videtur: certe non semper. Verba eius perpendenda: *Deos esse, qui vniuersa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum.*

Epist. 10. 5.

Scis eum verba bene librata dare: quid hoc est Deos *Vniuersa* curare, *Generis* totius humani tutelam gerere, etiam *Singulorum*, sed *Interdum?* Quid, inquam, nisi interdum negligi & seponi? Consequitur, quoquo te vertas: nec aliud in mente sensit. Est nempe hoc, quod Balbus ille Stoicus apud Tullium adfirmat, *Deum singulos homines curare*: sed cum exceptione, quam addit: *Nec vero hoc*

2. De Natur. Deor.

ita refellendum est, vt si segetibus, aut vinetis, cuiuspiam tempestas nocuerit, aut siquid è vita commodis casus abstulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inuisum Deo, aut neglectum à Deo iudicemus. Magna dij curant, parua negligunt. magnis autem viris prospere eueniunt semper omnes res: siquidem satis à nostris (Stoicis) *& à principe Philosophorum Socrate dictum est, de vbertatibus Virtutis & copiis*. Hæc illuc eunt, vt Deus insuper habeat, & quasi cõniueat, dentur Externa, non dentur singulis, Bona siue Mala: & satis, si virtus adsit: in qua vna Felicitas & beatæ vitæ summa. Et Cotta in refellendo, prorsus hoc apprehendit *Singulos non curari* semper à Diis, ex Stoicorum sensu: in hac, dico, Externorum parte. Vbi, ergo Lipsi, Prouidentia tua omnium, & singulorum? LIPS. Immota, nec hic Austellus turbarit. Seneca, & alij, aliquid vacillant: sed non vt nescirì ista à Deo faciant, non opinor, sed patiente eo, & velut conniuente, euenire. In Materia hæc insita erant, vt dictum est: ideoque quadam tenus à Prouidentiæ lege exempta: si ita accipis, vt nolis immitti ea, sed permitti. Non aliud hic video: imo illud video, Senecam toto libello *De Prouidentia* huic neglectui aduersum, & ex destinato omnia, & consulto, & bono etiam nostro fieri. Sed iam ad planiora, & minus aspera.

Lib. 3. extremo.

DISSERT XVII.

Triplex obiectio contra Fatum: ordine soluuntur singula.

AVD. Nec nunc dimittam. In Prouidētia acquiesco, fluctuo etiam in Fato. Immobile dixisti: quomodo potest, triplici ista iniectione, Primum, Magia & Genij inferi vel aerii mutant, aut incidunt: vsu notandum, & Lucano alibi clare scriptum. Deinde, Deus ipse mutat, qui precibus exoratur, & flectitur, atque adeo pœnitet, quod ipse in Sacris de se dicit. Tertio, si pertendis omnino immutabile, Peccata ab eo non excludes, quidquid ante dixeris, & necessario eueniant ex Præscientia illa diuina. Has quoque nubeculas si pellis, ô te meum Solem, & fato mihi quoque datum ad animum serenandum! LIPS. De Fati serie diximus: tu quoque videris eam nectere, & catenam struere interrogationum. Soluamus tamen leui opera, nec fortasse implicita nimis, quæ offers. De Magia, commemini sane Lucanum scribere, vbi Thessala illa magua ad Pompeium filium:

Lib. 6.

----conceditur arti,
Vnam cum radiis presserunt sidera mortem,
Inseruisse moras: & quamuis fecerit omnis
Stella senem, medios herbis abrumpimus annos.

Hoc in Singularibus fatis iactat, sed in Publicis, abdicat.

Nam simul à prima descendit origine Mundi.
Caussarum series, atque omnia Fata laborent
Si quidquam mutasse velis, vnoque sub ictu
Stat genus humanum: tunc, Thessala, turba fatemur,
plus Fortuna potest.

Hæc poëta ille ita diuisim, qui amat quidem Stoicus sæpe esse: in hac tamen sententia hæreo, nec temere decido. Quid vult? singularia Fata ab æterno & à *prima origine Mundi*, vt loquitur, non definita: apparet: aut saltem seorsim caussas suas habere, nec cum aliis implexas. Itaque solicitari & moueri, sine confusione aut turba Vniuersi. Aliter in Publicis, quę plures tangunt, & pluribus nexa sunt & iniuncta. Ista, dico, mens videtur: sed vana. Nam quantumuis subitum aliquid aut inopinatum à Magia interuenit (neque enim negamus:) nostro tamen sensu id fit; Deo iam ante visum & scitum. Talis, dico, illa subita caussa, inter medias est, & adiutrices illius Fati. Quod autem de Publicis ait, non mutari: id sane verum, nec magis tamen minusve, quam Priuata: sed hoc singulare habent, quod noluerit minutos istos Genios hic inseri, & totum illud notabile & nobile regimen sibi aut altioribus Geniis, adseruauit. Itaque mirum satis est, omnem Genialem collatam o-

peram nihil in Regum consilia vel arcana, nihil in Iudicum decreta aut pœnas: addo, parum aut nihil in rem nummariam, aut thesauros posse. Vim illorum & subtilitatem si vides: quid facilius, quam in cubicula Principum irrumpere, litteras tollere aut supponere? in arcam meam, aut Crassi potius alicuius penetrare, & vim pecuniæ auferre, clientulis suis largiri? Non possunt: refrænat benignus, & nostri curator Deus, ne si hæc talia faciant, magis ad se alliciant, & in barathrum secum trahant. Atque hoc de Magia igitur, ex vero si vides, non refellit Fatum: si ex Lucani sensu, dubito, & ne ille quoque voluerit (supra dictum) cum patruo suo neglegi interdum res aut Fata *Singulorum*. Altera iniectio, de Precibus, & Deum flecti ac mutari. Pro vulgo satis hic loqueris, & altiùs ire te volebam, & preiui. Quid? Deum tu censes mutare sententiam? ira aut miseratione, humanum in morem, tangi? Immutabilis est: & Sacra quod sic loquuntur, pro captu nostro est, & figurato dumtaxat quodam sermone.
14.*De Ciui. cap.* 11. Augustino hoc credes, sic scribenti: *Deus etsi dicitur statuta mutare, vnde tropica locutione in Scripturis sanctis etiam pœnituisse legitur, iuxta id dicitur, quod homo sperauerat, vel naturalium ordo caussarum gestabat: non iuxta id, Quod se omnipotens facturum esse præsciuerat.* Item alibi: *Cum Deus mutare dicitur voluntatem, vt quibus lenis erat, verbi gratia, reddatur iratus: illi potius, quam ipse, mutantur: & eum quodammodo mutatum, in his, qua*
22.*De Ciuit. cap.* 2

patiuntur, inueniunt. Sicut mutatur Sol oculis sauciatis, & asper quodammodo ex miti, & ex delectabili molestus efficitur: cum ipse apud seipsum maneat idem qui fuit. Tale in Hieronymo, cum ad hanc obiectionem respondet: *At prædixit aliquid Deus*: addit: *Non enim prædixit, vt veniat, Sed ne veniat & ideo comminatur, vt conuertatur ad pœnitentiam cui minatur.* Et a libi planissime cum Augustino: *Ad preces Ezechiæ & Niniuæ Dei sententia commutata est: non vanitate iudicij, sed eorum conuersione qui meruerant indulgentiam.* Iam tertium quod opponebas, est à Præscientia Dei, quasi euentus alligante, & sibi adstringente. Id firmum cum primo videatur, infirmissimum est inspectum & exploratum: Qua Præscientia? nego in Deo esse. Non enim præscit proprie, sed scit, nec præuidet, sed videt. Nostræ imbecillitatis verba sunt, qui tẽpora partimur, nec aliter intelligimus: Deo omnia cuncta, nexa, vnita, Præteritũ, præsens, Futurum. Omnia, inquã, in præsenti & in oculis habet, & Æternitas illi est momentum. Imagine aliqua hoc discrimen Maximus Tyrius ostendere voluit. comparatque *Diuinam mentem Soli, qui vno intuitu, quod vbique est lustrat: hominem Viatori, qui longa mora, & temporum interuallo hac & illa videt, & non videt.* Tenuis comparatio, sed illustriorem vnde sit dare? Itaque fæx & sordes nostri intellectus sunt, cum argutamur de hac Præscientia: cogita autem vere Scientiam esse: & simul capies, quam nulla necessita

In Ezech. cap. 33.

In Daniel. cap. 4.

Serm. 1.

ab ipsa impressa. Ecce ego te in conuiuio video potantem, saltantem, amplexantem: certo quidem video, nec fallor: nunquid ergo caussam præbeo, aut cogo? Negabis, & hic nega. Illud magis vrgeat aliquis: An non vult igitur illa fieri? Vult, non vult: & distinguo. Est volontas in Deo, quæ Græcis Theologis κατ' εὐδοκίαν dicitur: id est *volunta iuxta id quod libet, & placet:* atque ea est vere & proprie voluntas. Est altera κατὰ συγχώρησιν, *ex permissione & concessu*: qua habet se in modum sinentis magis, quam assentientis. Illa prior in Bonis est, aut Mediis: hæc altera in vere Malis, id est Peccatis. quia videt fieri, & patitur (quid enim illo inuito fiat) sed caussas medias liberas & sui iuris fecit, nec immutat. Iterum curiosulus: At potuit fecisse hominem in bono firmum nec malo flexilem: cur non fecit? Stulte caussa à caussa ipsa petitur: aliquid tamen, vt homo, dicam. Liberum fecisse voluit, & decuit illum sublimem inter omnia animalia, illum Deo propinquum. Perfectus homo non erat, si liber nõ erat. Denique sic placuit, cui nisi optimum placere non potest: quid inquiris? *Et quãquam præscierat* (Tertullianus) *hominem male institutione sua vsurum: quid tam dignum Deo, quam grauitas, quam fides institutionum qualiumcumque?* Sed gradum iam refreno: Prouidentia & Fatum verbis satis asserta sunt, magis seipsa cottidie factis. Teneamus vtraque manu, amplectamur toto animo, omnibus & singulis hæc interuenire. Homerus clamat:

Adu. Mar. 2. cap. 7.

---μοῖρα

...μοῖραν δ' οὔτινα φημὶ πεφυγμένον ἀνδρῶν,
Οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθλὸν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται:

---- Fatum aio nullum vitasse virorum
Prauum siue bonum. cum primum venit in orbem.

Quis fructus erit? Patientia, & Constantia. *Ad hanc legem animus noster aptandus est, hūc sequatur, huic pareat: & quacumque fiunt, debuisse fieri putet, nec velit obiurgare naturam.* Epist. 107.

DISSERT. XVIII.

Genios etiam esse, Dei & Prouidentiæ ministros: eorum genera, & sedes: ac de Heroibus primo, Laribusque.

DEum supremum, & diuina, vidimus: ad ministeria eius imus, siue Genios, quos nō auxiliū (quid opus erat?) sed ornamentū, & testādæ bonitati, siue magnitudini, assumpsit. Atq; etiam ordinē assumpsit. Nam cum *Mundus Deorū hominūque sit ciuitas*, vt Stoicis placet, decorū & ordo voluit vbiq. eum coli, & ab iis, qui gradibus & dignitate distinguerentur. Plato & Platonici quam multa de istis? sed mihi lubet & cōuenit in Porticu hærere: quæ ita definiuit, Varronis verbis. *Mundum diuidi in duas partes, Cælum & Terrā. Et Cælū bifariā, in Æthera & Aera: Terrā vero, in Aquā & Humū. Quas omnes quatuor partes Animarum esse plenas: in Æthere & Aere, immortaliū, in Aqua & Terra, mortalium. Asūmo antē circuitu Cæli,* Apud. August 7 De Ciuit. cap 6.

vsque ad circulum Lunæ, Æthereas animas esse, Astra ac Stellas, eosque Cælestes Deos non modo intelligi esse, sed etiã videri. inter Lunæ vero gyrũ, & nimborum ac ventorum cacumina, Aereas esse animas: sed eas animo, non oculis, videri: vocarique Heroas, Lares, & Genios. De Aqua & humo omittit, in quibus sunt mortale genus, Homines & Bruta. Hæc vero pulchra, & Varrone digna, examinemus: atque ad ea Stoicum præcipue sensum aptemus. Diuidit *Cælum* in *Æthera & Aera.* ita enim nostri, nec nisi purissimum illum & cælestem ignem, non alium subtus Lunæ circum agnoscunt. *Aera* autem *Cæli* voce comprehendunt & Hebræi passim, quod è Sacris nostris est notũ. Addit mox, *Eas omnes partes Animarum esse plenas.* Plenas! Æneæ Gazæi verbis hoc adstruendum est, pij & docti scriptoris. Καὶ μὴν νοερῶν δυνάμεων μεστὸς ὅλος ὁ οὐρανός, μεστὸς δὲ ὁ αἰθὴρ ἀγγέλων τε καὶ δαιμόνων. πλήρης μὲν ὁ ἀήρ, πλήρης δὲ καὶ ἡ γῆ, καὶ ἡ θάλαττα, καὶ τὰ ὑπὸ γῆν πάντα. καὶ ὡς ἔφη τις παρ' ἡμῖν σοφῶν, κενὸν οὐδὲν οὐδ' ὅσον αἰθέρα καὶ τρίχα βαλεῖν: *Atqui Potestatũ intelligentium* (id est Spirituum) *plenum totum cælum. plenus æther angelorum & dæmonum, plenus aer, plena terra, & mare, & omnia quæ sub terra. Atque vt dixit aliquis* nostrorum Sapientum, nihil vacuum, vbi vel capillum in æthera aeraq. iacias.* Vera dicit. infinitæ, nostro sẽsu, myriades myriadũ sũt, Bonorũ Malorũq. Deo finitæ. Memini in veteri quopiã legere, *Nõ aera state tam plenum muscis, quàm Geniis esse.* Addit Æneas amplius: *Si Deus donet hunc mundum decem millia annorum etiam stare, & homines vi-*

In Theophrasto.

**Aliquis e Patribus Christianis.*

uere assidue ac mori: nunquam tamen Angelorum Dæmonumque numerum Animæ superstites possint æquare. Pergamus in Varrone, qui ait: *A summo cælo ad circulum Lunæ Æthereas animas esse.* Paullo alia distinctio in Marciano Capella. Lib. 2. qui *Deos, quos ignitæ substantiæ flammantisque suspicim⁹, ab ipso Æthere sphæræque superioris ambitu, usque Solarem circulum* deducit & locat: eosque *Deos* Simpliciter, item que *Cælites perhiberi: & causarum latentium arcana componere. Illic Iouem ipsum regnare. At intra Solis meatum, usque Lunarem globum, secundæ Beatitatis numina, suppares quæ potentiae esse: per quae Vaticinia, Somniaque, ac Prodigia cōponuntur.* Itaque & Genios ibi locat, non in Aëre? aliter ac nostri, & Plato ipse. Vnde hauserit, non nunc quæro: ad meum redeo. qui in *Æthere Animas* ponit, *Astra ac Stellas.* Quod in parte Stoicum, atque etiam Socraticum, Sidera aut animas, aut animata esse. Pergit: *At vero inter Lunae gyrum, & nimborum ventorumque cacumina* Obserua. ergo tantum in media aut supera Aeris regione *Heroas, Lares, Genios* locat? Apparet è verbis: si tamen satis plena Augustinus ea retulit, aut exscriptor dedit. Nam ego hercules ambigo, & controuerto: iure. Quid? *Genij* nulli in Aëre infero, & circa terrā? sunt vero, & innumeri: atque ipsi nostri omnes tutelares. Quid *Lares* in Aëre supero? imo inferum istum colunt, atque adeo domos & focos. Denique communis opinio, qui de Geniali hac re scripserunt, totum Aëra iis assignat. Quid ergo in Varronis scripto aut sensu hic sit pla-

ne haud dixerim: exempla videamus. *Animas* ibi esse, quæ *vocentur Heroes, Lares, Genii.* Tria genera dat, situ etiam diuersa. nã Heroës in supero Aëre, Lunæ vicini, Lares in imo, Terræ Genij, per totum eum sparsi agunt. Licet autem distinctius diuidere, *Geniorũ* alios (communi nomine) *Animas* quidem esse, sed quæ aliquando in corpore fuerint, vti sunt, *Heroes, & Lares.* Alios, præstantiore dignitate, qui semper à corporis compedibus ac nexibus liberi egerunt vt sunt *Genij* proprie dicti. Et qui sunt *Heroes*? Alij nobis, alij Platoni. qui eos ἡμιθέους, *Semideos* vocat *ex Aqua nates*: quod scilicet crassiore quadam substantia, quam Genios Aëreos, constare ac confici censeret. Hos ἀπὸ τοῦ ἔρωτος deriuat; *quod ex amore immortalis Dei in fœminam, aut immortalis fœmina in virum, procreari videantur.* Cuius sententiæ & Hesiodus fuit, cum scrip sit:

In Epinomid.

In Cratilo.

In ἔργοις

Ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται
Ἡμίθεοι:
Diuinum genus Heroum, quos & vocitamus
Semideos.

Alij ab ἥρας, id est *Iunonis*, aliique ab ἔρας *Terra* voce Heroas formant: quod *Heram veteres* (ait Marcianus) *Terram dixerunt:* quasi terrestres quosdam Deos. Atque ita prisci Latini *Semones* dixerunt, velut *Semi-homines:* nam *Hemonem* illi *hominem* efferebant. Sed Augustinum pro Stoico sensu audiamus: *Herois nomen à Iunone dicitur tractum, quod Græce Iuno* ἥρα *appellatur, & ideo nescio quis filius eius Heros fuerit nuncupatus.*

Lib. 10. cap. 21.

Hoc videlicet, veluti mysticum, significante fabula, quod Aër Iunoni deputetur, vbi volunt cum Dæmonibus Heroas habitare, quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum. Apuleius consentienter: *Deos appellant* (hos *De Deo. Socr.* minores) *qui ex hominum numero iuste ac prudenter vitæ curriculo gubernato, pro numine* postea ab hominibus præditi, fanis & cerimoniis vulgo admittuntur: vt in Bœotia Amphiaraus, in Africa Mopsus, in Ægypto Osiris, alius alibi gentium.* Plutarchus: *Stoici Heroas dicunt*, τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν σωμάτων. *animas à corporibus abiunctas.* Nec tamen omnes: & restringit merito Laertius, inter Zenonia: Καὶ ἥρωας εἶναι, τὰς ὑπολελειμμένας σπουδαίων ψυχάς *Heroas esse: relictas animas Sapientum.* Lucanus:

* *Lego, postea hominibus præbiti.*

Quodque patet terras inter Lunæque meatus,
Semidei manes habitant. quos ignea virtus
Innocuos vitæ, patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in orbes.

Plura nos, vbi de Anima libasse nunc satis est. Qui autem *Lares*? Seneca à Geniis separat: *Epist. 90.* *Quid sint inferi, quid Lares, & Genij*: sed Apuleius clarius aperit. *Animum humanum, exutum, & liberum stipendiis vitæ, hunc*, inquit, *vetere Latina lingua Lemurē reperio dictitatū. ex hisce ergo Lemuribus, qui posteriorū suorū curam sortitus, pacato & quieto numine domum possidet, Lar dicitur Familiaris: Qui vero, propter aduersa vitæ merita, nullis bonis sedibus in terra, vagatione, ceu quodam exilio punitur, inane terriculamentū hominibus, ceterū noxium*

malis, hunc plerique Laruam perhibent. Cum vero incertum est, quæ cuique eorum sortitio euenerit, vtrum Lar sit an Larua, nomine Manem Deum (sic legendum) *nuncupant*. Nemo melius descripsit: etsi breuiter etiam Marcianus Capella: *Lemures si vitæ prioris adiuti fuerint honestate, in Lares domorum vrbiumque vertuntur: si autem deprauantur ex corpore, Laruæ perhibentur ac Maniæ*. Ecce igitur duas *Animas*, quas in Aëre Varro locat: itemque Capella, *sed superiorem partem esse Heroũ, inferiorem Manium*.

Lib. II.

DISSERT. XIX.

De Geniis proprie dictis, Bonis Malisque. Singulis eos esse, item locis, & regionibus: & eorum cura aut opera.

AT iam *Genios* ipsos, quos distinximus à duplici priore genere, videamus. Vnde ordiar, vbi desinam, nam vere licet dicere, adeo hæc græcis Latinisque *frequẽtata & celebrata esse, vt nemo ea cõmemorare adortus sit, quin multo plura omiserit, quam recensuerit*. Ingens copia rerũ, & sensuũ: nec miremur, quia certe ingens hoc Naturæ & arcanum ministerium, quod per omnia ei⁹ mẽbra se spargit, insinuat penetrat, secũ læà primo Deo caussæ, & quę miranda nobis aut stupenda conantur cottidie, aut patrant. Magne & occulte Deus, tales etiam tui famuli: quos sine veneratione & metu vix est tangere, adstantes hic nobis,

Apul.

ſpectantes, & arbitrantes. Date veniam: liceat cum pace veſtra libare aut iterare dicta aliis: ſed compendio & dilectu, vt rei noſtræ & ſectæ conuenietia videbuntur. Eſſe igitur tales, Stoici aſſerunt, eoſque Græce Δαίμονας dici, & definiunt, οὐσίας ψυχικὰς: *ſubſtantias animatas*: id eſt, Animæ in materie ſimiles, vſu & fine diſtantes. Pythagoras ante eos: Εἶναι πάντα τὸν ἀέρα ψυχῶν ἔμπλεον· καὶ τούτους δαίμονάς τε, καὶ ἥρωας νομίζεσθαι· *Eſſe totum aera plenũ animis: eaſque & Dæmonas, & Heroas exiſtimare.* Nam *Lares* Græci non diſtinguunt, imo cum *Heroibus* confundunt: atque ita Gloſſæ illæ priſcæ, ἥρωας: *Lares*, non ſemel interpretantur. Sed *Dæmones*. igitur illis hoc genus dicti. Quare? *aut quia ſunt* δαήμονες, (Macrobij verba) id eſt, ſcientes futuri, aut, vt Poſidonius ſcribit in libris *quibus titulus eſt* περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων, *quia ex ætherea ſubſtantia parta*, lego, *partita, atque diuiſa qualitas illis eſt* ſiue ἀπὸ τοῦ δαιομένου, *id eſt* χαιομένου, *ſeu* ἀπὸ τοῦ δαιομένου, *hoc eſt* μεριζομένου. Vides hominis Stoici (Poſidonij) ſuper verbo ſententiã quæ f. re eſt & Platonicorum: ſed ipſe ex *Ætherea ſubſtantia* fingit, iſti ἀέρεον γένος, ipſe ita Plato, *Aereum genus* faciunt, non tamen ex *hac feculenta & humida caligine conglobata corpora, ſed ex illo puriſſimi Aeris liquido & ſereno elemento coalita*. En aliquod diſcrimen in materie. & Stoici conſentienter reliquæ ſuæ doctrinæ ex *Æthere* formant, ex quo & Animas humanas. Sed hi ſunt, quos Latini *Genios* dicunt. Tertullianus: *Neſciuis*

Plut. 1. de Plac. cap. 8.

Laert.

1 Saturn. cap. 23.

In Epimon.

Apolog. 1. cap. cap. 32.

Apolog. cap. 32. *Genios Dæmonas dici, & inde diminutiua voce Dæmonia?* Lactantius: *Hi spiritus sibi Geniorum nomen adsumunt: sic enim Latino sermone* Lib. 2. cap. 14. *Dæmones interpretantur.* Festus etymon dat, *Genium esse Deum, qui vim obtinet rerum* * *ge-* *Ita leg. nō gerendarū. *nendarum* Addit deinde: *Aufustius inquit, Genius est Deorum filius, & parens hominum, ex quo homines gignuntur: & propter ea Genius meus nominatur, quia me genuit. Alij Genium esse putant, vniuscuiusque loci Deum.* Varia misceet, secernamus, & illustremus. Quin *Genius* à *genendo*, non dubium: siue qui genuit nos, siue, vt Apuleius, *quia nobiscum genitur.* Aufustius aiebat, *Deorum filium esse*: quorum? imo vnius Dei, & Iouis: ex ipso Festo: *Tages Genij filius, nepos Iouis*, qui disciplinam aruspicij dedit. Igitur supremi Dei filius, & (nisi fallor) Varronis interpretatione Mundus. Augustinus: *Quid est Genius? Deus est, inquit* (Varro) *qui præpositus est ac vim habet omnium rerum gignendarum.* Subdit Augustinus: *Quem alium hanc vim habere credunt, quam Mundum, cui dictum est, Iupiter omnipotens, progenitor, genitrixque? Et cum alio loco Genium dicit esse vniuscuiusque Animum rationalẽ, & ideo esse singulos singulis: talem autem, Mundi animũ, Deũ esse: ad hoc idem vtique reuocat, vt tamquam Vniuersalis Genius ipse Mundi animus esse credatur.* Haud dubie in his doctissimi Varronis Stoica aliqua sententia est: & qualis? Genium duplicem esse: *Singularem*, Animum suum cuique? *Vniuersalem* Animum Mundi. Hic igitur Animus, siue *Incorporalis Ratio* (vt Seneça)

ingentium operum artifex, Genius ille est à genendo. Nec inepte *Dei filius*, quia ab eo est, & idem ipse. Itaque vides duplicem ab iis Genium statui: quod item à Capella. *Ex superiorũ*, inquit, *Deorum arbitrio, & secundorum comitatu, & Generalis omnium præsul, & Specialis singulis mortalibus Genius admonetur, quem & Præstitem, quod præsit* gerundis omnibus, vocauerunt. Nam & populi Genio, cum Generalis poscitur, supplicant; & vnusquisque gubernatori proprio dependit obsequium.* Vbi tamen *Generalem* illum ad populos tantum singulos, prouinciasque; sicut *Specialem* ad homines, vrbes, loca alia certa, videtur allegare. Sed Varroniana mens alia fuit: & si apta & vera etiam hæc diuisio, quosdam Geniorum sub illo magno Imperatore, velut, Legatos aut Tribunos, populis regionibusque curare; alios iterum quasi Centuriones, collegiis, opidis, vicisque; denique & gregales milites, singulis hominibus, locisque. Ita templum Genii publici, siue Genii P. R. scimus in Vrbe fuisse: itẽ Coloniis, suos Genios: ipsi Principi seorsim suum, grandiorem aliquem grandiori. Panegyricus scriptor: *Habes profecto aliquod cum illa Mente diuina, Constantine, secretum, quæ delegata nostri Diis Minoribus cura, vni se tibi dignatur ostendere.* Ostendere, per astitem & præstitem Genium aliquem digniorem. Nota superstitio, an adulatio vetus Romana, per Genium Principis religiose iurantium At nobis, inquit, Dij minores sufficiunt. Vulgatissima autem hæc sententia Ge-

* *Ideo & Græci* τύχην *Genium vertunt.*

nios, à natali die, cuique afferentiũ. Menander:

Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαραστατεῖ
Εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου:
Cuique Genius iungitur mortalium
Statim edito, moderatorvt vitae fiet.

Mystagogum ille dixit: Seneca noster *Paedagogũ*. Epist. 111. *Sepone*, inquit, *in praesentia, qua quibusdam placent: Vnicuique nostrum Paedagogũ dari Deũ non quidẽ Ordinariũ, sed hunc inferioris notae, ex eorum numero, quos Ouidius ait, de plebe Deos. Quibusdã* placere hoc ait: quibus? *Stoicis* sui s. nam iungit: *Ita tamen hoc seponas volo, vt memineris maiores nostros, qui crediderũt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim Genium, & Iunonem dederunt.* Genium nempe viris, Iunonem faeminis: id erat, marem Genium faeminamque, pro sexu. Lib. 11. c. 7. Plinius: *Singuli ex semetipsis totidem Deos faciunt, Genios Iunonesque adoptando sibi.* Lib. 11. c. 15. Itaque vere Lactantius: *Adhaerent singulis hominibus, & omnes hostiatim domos occupant.* Quo tamen fine? iam dicto, vt curatores quidã essent, & inspectores. Hesiodus:

Τοὶ μὲν δαίμονες εἰσὶ Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
Ἐσθλοὶ, ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων:
Sunt Genij, ex mente & nutu Iouis omnipotentis,
Approbi, & in terris hominum genus accurantes.

Plato hunc talem vocat. φύλακα τοῦ βίου, καὶ ἀποπληρωτὴν τῶν αἱρεθέντων: *custodẽ vitae, & adiutorem consummatoremque, quae quisque elegisset.* In tabula Cebetis ingeniosa, *Senex* depingitur *Geni⁹, qui Vitae adstat, chartam vna manu tenens* (e qua salutaria Monita legat) *& altera quiddã veluti monstrãs. Mandat autẽ ingredien-*

tibus, quid, vbi in Vitam venerint, faciendũ sit, & cui viae se committere debeant, esse si velint salui. Est ipsum dogma Stoicum: atque audi Epictetum. *Deus,* inquit, *nos curat:* ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ ἐπίτροπον ἑκάστῳ παρέστησε, τὸν ἑκάστου δαίμονα, καὶ παρέδωκε φυλάσσειν αὐτὸν αὐτῷ, καὶ τοῦτον ἀκοίμητον καὶ ἀπαραλόγιστον *sed nihilominus curatorem vnicuique addidit suum cuiusque Genium, & custodiendum eum sibi commisit: atque eum, qui nec conniueat aut dormiat, quique decipi non possit.* Sed & Zeno fatetur, εἶναί τινας δαίμονας, ἀνθρώπων συμπάθειαν ἔχοντας, ἐπόπτας τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων *esse Demones quosdam, siue Genios, qui erga homines afficiuntur, suntque inspectores actionum humanarum.* Inspectores; vsque eo, vt etiam forma humana se misceant, & singula ignoti ipsi norint: Homerus sapientia, qua solet: 1. Diss. c. 14 / Odiss. r.

Καί τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσιν,
Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωφῶσι πόληας,
Ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες:
Atque Dei, hospitibus peregrinis se assimilãtes,
In specie diuersa, vrbes atque oppida oberrãt,
Et malefacta hominum, simul & benefacta notantes,

Quid Plautus ille ab humili socco, nonne huc ad surgit? *Arcturum* sidus facit præloqui:

Ita sum, vt videtis, stella splendens, candida
Hic atque in cælo, nomen Arcturo est mihi.
Noctu sum in caelo clarus, atque inter deos:
Inter mortales ambulo interdius.
Qui est Imperator diuũ atque hominũ Iupiter,
Is nos per Gentes alium aliã disparat,

Hominum qui facta, mores, pietatē, & fidē
Noscamus. vt quemque adiuuet opulentia,
Qui falsas lites falsis testimoniis
Petunt, quique in iure abiurant pecuniā.
Eorū referimus nomina exscripta ad Iouē:
Cottidie ille scit, quis hic quærat malum.

Et plusculа, quæ comiter addit. Quanquam hi Genij magis alti & sublimes sunt, & velut exploratores quidam ab Æthere, & Prætorio ipso, missi. Sunt igitur Genij obseruatores aut adstites, nec sortis tamen affectusque vnius. Alij enim Boni sunt, alij Mali. Atque hos Trismegistus πονηροὺς appellat, *Prauos:* κακοδαίμονας Plutarchus, & scriptorum vulgus. Clemens Alexādrinus: Ἐπὶ πρὸς τούτοις

5. Strom. Φωκυλίδης, τοὺς ἀγγέλους δαίμονας καλῶν, τοὺς μὲν εἶναι ἀγαθοὺς αὐτῶν, τοὺς δὲ φαύλους, διὰ τούτων παρίστησιν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἀποστάτας τινὰς παρειλήφαμεν:

Ἀλλ' ἄρα δαίμονές εἰσιν ἐπ' ἄνδρασιν, ἄλλοτε ἄλλοι.
Οἱ μὲν, ἐπερχομένου κακὸν ἀνέρος ἐκλύσασθαι:

Iam etiam Phocylides, Angelos vocans Dæmones, quosdam eorum Bonos, quosdam Prauos his versibus ostendit. Sicut & nos, Christiani, *Desertores quosdam spiritus suscipimus, & notos habemus.*

Miscentur Genii mortalibus, at diuersi
Hi quidem, vt à nobis clades & tristia pellant.

Quasi dicat, alij autem vt immitant adiuuentque. Atque hi mali, culti etiam antiquis, sed

vt *Veiones*, vt *Laua* numina, & *quos*, Plinij verbis, *placatos trepido metu cupimus*: nec vt adsint, sed absistant. Homerus sæpe agnoscit.

----κακὸς μήδετο δαίμων:
----*Genius mala mente agitabat.*

Item ----τίς τοι κακὸς ἔχραε δαίμων,
----*malo quo dæmone es vsus?*

Iterumque: *Odyss.* ν.

Ἆσέ με δαίμονος αἶσα κακὴ, καὶ ἀθέσφατος οἶνος
Læsit me dæmon malus, & mala copia vini. *Odiss.* λ.

Satis de Priuatis istis siue Singulorum Geniis: de Publicis aut Passiuis aliquid addamus. Avd. Imo vnum requiro tactum magis, quam plene dictum, de *Animo*, qui Genius suus cuique. Lips Attigi, perficiam. Apuleius: *Quodam significatu Animus humanus, etiam nunc in corpore situs, Dæmon nuncupatur.*

----diine hunc ardorem mentibus addunt
Euryale, an sua cuique Deus fit, dira cupido?
Igitur & bona cupido animi, Deus bonus est. Vnde nonnulli arbitrantur, * Εὐδαίμονας *dici Beatos, quorũ Dæmõ bonus, id est animus Virtute perfectus est. Quẽ nostra lingua, haud scio an bono certe quidẽ meo periculo poteris Genium vocare: is Deus, qui est Anim⁹ suus cuiq. quãquã quoniã sit immortalis: tamen quodammodo cum homine genitur.* Satis plene, atque etiam plane istic habes. Respexit Epicharmus:

*In Manu. duct. ii 2. Differ. 19.

Ὁ τρόπος ἀνθρώποισι δαίμων ἀγαθὸς, οἷς δὲ καὶ κακός:
Mores homini Genius bonus est, aut e diuerso malus.

Etiam Heraclitus, cum dixit, ὡς ἦθος ἀνθρώ-

πῳ δαίμων: *quod Ingenium homini Genius sit.* Atque ita quidem *Socratis* illud *Dæmonium* celebre interpretantur: vt quoniam *Animus illi purus, & à corpore maxime abstractus fuit, facilime audiret atque intelligeret monita Deorum.* Quanquam alij vere ad Priuatum Genium eius referunt, qui se ei conspicuum etiã dederit, paucis factum. Ammianus, de Constantio imperatore: *Posthac confessus est conuictoribus proximis, quod, tamquam desolatus, secretum aliquod videre desierit, quod interdum squallidius adfuisse sibi æstimabat. Et putabatur Genius quidam, tutela eius appositus, eum reliquisse, citius digressurum. Ferunt enim Theologi, in lucem editis hominibus cunctis, salua firmitate fatali, huiusmodi quædam, velut actus rectura Numina sociari: admodum tamen paucissimis visa, quos multiplices auxere virtutes.* Dat deinde Homerum auctorem, in cuius libris Genij cũ viris fortibus versantur, & loquuntur: item *Pythagoram horum adminiculis præcipuis enituisse, & Socratem, & Numã Pompilium, & superiorem Scipionem, & Marium, atque Octauianum.* Sed omitto *Speciales*, siue Priuatos: aliud genus est quod *Generale* diximus, & publice atque etiam priuatim multiplices vsus & pericula sui præbet. *Horum de numero curant singuli, vt est cuique tributa prouincia, vel Somniis* * *confirmandis, vel Extis fissiculandis, vel Præpetibus gubernandis, vel Vatibus inspirãdis, vel Fulminibus iaculãdis, ceterisq; adeo, perqua futura prænoscim*ᵘ. Vno verbo, Magiã totam isti suggerunt & administrant:

Plut. & Cicero.

Lib. 21.

Apul.

*Lego, conformandis.

nostris quoq. Doctorib⁹ scriptũ vt Tertulliano: *Per hos Magi phãtasmata edũt, etiã defunctorũ inclamãt animas, pueros in eloquiũ & aculi eliciũt multa miracula circulatoriis praestigiis ludũt.* vt Minutio Felici: *Magi quoq; nõ tantũ sciunt Dæmonas, sed quidquid miraculi ludũt, per Dæmonas faciũt. Illis aspirantibus & infundentibus, præstigias edunt, vel quae nõ sunt videri, vel quae sũt non videri.* Denique vario prædictionum (sæpe fallaci) genere, *aemulãtur diuinitatẽ, dũ furãtur diuinationẽ.* Pythagoras hoc quoq; obseruauit, & prodidit? ὑπὸ τούτων πέμπεσθαι ἀνθρώποις τούς τε ὀνείρους, καὶ τὰ σημεῖα, νόσους τε καὶ ὑγιείας, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καί προβάτοις, καὶ τοῖς ἄλλοις κτήνεσι. εἰς τε τούτους γίνεσθαι τοὺς καθαρμοὺς, καὶ ἀποτροπιασμοὺς, μαντικήν τε πᾶσαν, καὶ κληδόνας, καὶ τὰ ὅμοια: *Ab his immitti hominibus somnia & signa, atque morbos etiam & sanitates: nec solum hominibus, sed pecudibus ac iumentis. Ad hos referri Lustrationes & expiationes, ad hos Diuinationẽ totã, & Omina, & similia,* Tertullian⁹ & his addicit: *Corporib⁹ & valetudines infligũt & aliquos casus acerbos, anima vero repẽtinos. & extraordinarios per vim excessus.* Minutius: *Vitã turbãt, omnes inquietãt, irrepentes etiã corporib⁹ occulte, vt Spirit⁹ tenues, morbos fingunt, mentes terrent, membra distorquent.* Quid dicã poma, vites, fruges præcipitari ab iis, aut lædi? quid alio traduci? quid pluuias, nimbos, vẽtos induci? & plurimum mala, ab his scilicet malis. Sed bona etiam à bonis, si non prouenire, promoueri, est confitẽdum. Artes præeũt, aut docent: & quædam humano ingenio num-

Apolo. c. 23.

Tert. c. 22.

Cap. 22.

quã eruenda, ostendunt. In medicina, exempli caussa, quis ambiget occultas multas herbarum vires ab iis proditas? quis Chemiam, nouæ subtilitatis artem, his non deleget? & magis, quia ambiguam, & lædere aut fascinare etiam pronam. Quis Horologia ferrata illa, cũ tot ponderibus rotisque reppetit? quis Magnetem ad nauticũ vsum suggessit? quis Typographiam? quis Bombardas? Boni isti, aut alij: sed cum Apuleij cauta admonitione vt, *cuncta hæc fiant Cælestium* (imo *Cælestis* vnius) *voluntate*, *& numine*, *& auctoritate*, *sed Dæmonum obsequio*, *& opera*, *atque cura*. In bonis inquam, *Voluntate & Auctoritate* Dei, in aliis permissione & concessu. Sustineo, & à vorticibus me remoueo, ad ripam appello. AVD. Heus tu, neque ego auctor multa hic inquirendi: vniuerse aliquid scire satis sit, vereri etiam totum genus aut reuereri. Sed estne vitæ etiam aliquis in hoc fructus? LIPS. In illis de *Custodia* magnus, Epicteti verbis

Lib. 1. Dissert. 14. suggerendus. *O homines*, inquit, *scitote diligenti & præstanti cuidam Custodi vnumquemque nostrum esse commissos. Cum igitur fores adduxeritis, & tenebras intus feceritis, mementote numquam dicere, Quod soli sitis. Non enim estis, non, sed Deus intus est, & vester Genius intus est. Et quid lumine istis opus est, vt facta omnia vestra videant? nihil.* Quid autem? vitæ solum curant, aut adsistunt? Imo

Apul. Plato autumat, non solum tunc *adesse*, *nemini conspicuos*, *omnium non modo actorum*, *verumetiam* * *cogitatorum testes*: sed &, *vbi vita*

edita

edita, remeandum est, eumdem illum, qui nobis præbitus fuit, raptare illico & trahere, velut custodiam suam, ad iudicium, atque illic in caussa dicẽda adsistere: siqua commentiatur, redarguere, siqua vera dicat, asseuerare. prorsus illius testimonio ferri sententiam. Quis homini hominum hæc suggessit, aut potuit, Sacrorum nostrorum arcanis sic alludentia, aut vicina? Miror hoc satis.

DISSERT. XX.

Pluscula etiam De Geniis. De origine, de malitia, de varietate munerum: & quædam huic rei è Sacris.

AVD. Et ego in tota re habeo, quod mirer satis. Multa non multis, morẽ tuũ noui, dixisti: recogitãda mihi in otio, aut ruminãda, Et pleraque hercules probasti: sed auctoritatem tamen Sacrorum nostrorum, in re hac sacra, non sæpius aduocari: id quoque mirabar. Nam absque ea, nec credens, vt sic dicam, credam. LIPS. Ergo alibi aliquid ambigis? prome: fortasse confirmabo. AVD. Ego vero. primum in principio & conditu istorum Geniorũ. Esse dixisti: sed quo auctore? qua materie, aut sine ea? & vnde quibusdam hæc prauitas? Diuisionem deinde dixisti, & munera: quid opus istis tot generum velut Adiunis illi omnium potenti Imperatori. Per se nunquid sufficit, publice priuatimque, Mens illa per omnia diffusa omnia gubernare?

Hæc oratus expedi, sicubi etiam næscro, orandus LIPS. Cymbam alligabā: soluis, & in fluctus iterum deducis. Pareatur tibi, atque etiā argumento: quod tractare cum cœpimus, pertractandum est. Quæris originem, & auctorem horum Geniorum. Auctorem? & quem, nisi illum omnium Deum? Ipse condidit: ante orbem, & omne opus, an statim ab orbe, disputant Theologi: nam Sacra siluerunt. Quod ante hominem, id consentiunt: & Græci fere etiam, quod ante omnem creaturam. Ἔπρεπε

De Fide lib. 1. cap. 3.

γὰρ πρῶτον τὴν νοερὰν οὐσίαν κτισθῆναι, καὶ οὕτω τὴν αἰσθητήν *Decebat enim primo Intellectualem substantiam condi, & tum denique Sensilem*: vt adstruit ex Gregorio Nazianzeno Damascenus. Condidit autem sola cogitatione: atque ea, opus illi fuit. De Materie deinde quæris Theologiam nostram, id est veram, si attendis, non habent. Spiritus & Animi sunt, incorporei. Si Platonicam: corpora sunt, & quidē Aërea, haud longe à nubium concretione: nisi quod *fila corporum* possident (Apuleij scriptione) *magis rara & splendida, & tenuia vsque adeò, vt radios omnes nostri tuoris & raritate transmittant, & splendore reuerberent, & subtilitate frustrentur*. Quid Stoici nostri? etiam corpora, sed *Ætherea*, id est ignea adsignant. Et id sane conuenientius nostris etiā Sacris. Ecce rex Hebræus: Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα: *Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis*. Nec semel ita nominātur, aut cōparantur: & Græcorū aliquis

Psal. ca. 3.

pulchre πῦρ ἄϋλον, *Ignem immaterialem*, eos vocat. Nam agilitatem, leuitatem, feruorem, lucem si vides: cum nulla rerum melius assimilentur. Hoc fateor, Aëreum sæpe aliquid circumdare & assumere, scilicet vt nobis appareant, aut aliquo vestigio se ostendant. Sed tūc quoque (notatum) cum dissoluuntur, ignis aut sulphuris odorem aliquē siue signa ostentant. Sed de apparitione, *Chaldæorum Magi* asserebāt, εἰδώλων πλήρη εἶναι τὸν ἀέρα, κατὰ ἀπόρροιαν ὑπὸ ἀναθυμιάσεως εἰσκρινομένων ταῖς ὄψεσι τῶν ὀξυδερκῶν *Imaginum*, siue *Dæmonum, plenum esse Aera, qui velut fluxus quidam euaporationis, acute cernentium oculis se insinuent*. Et Homerus ea mente alias cum ἀνέμου πνοῇ, *ventuli aura*, alias cum ὁμίχλῃ, *nebula tenui*, comparauit. Sed & Magi hodie fatētur, & infelices fœminæ libidinis Genialis victimæ, tactu frigidos plurimum esse: ab Aëre & vapore scilicet isto circumfuso. Sed & idē poeta conspiciā quibusdam, nō ab aliis qui adsunt, facit: quod Magi etiam volebant. Laert. in Præfat.

Οὐ γάρ πω πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς: Odyss. π

Non etenim apparent Diui cunctis manifesti.

Vbi illud mirabile, & ex Naturæ sinu excussum: Telemachum, qui aderat, Mineruam non vidisse: Canes vidisse:

Ἀλλ' Ὀδυσεύς τε κύνες τε ἴδον. καὶ ῥ' οὐχ ὑλάοντο,
Κνυζηθμῷ δ' ἑτέρωσε διὰ σταθμοῖο φόβηθεν:

Vidit Vlysses, atque canes. hi nec latrabant,
Sed blando gannitu aliorsum diffugiebant.

Vides sensum numinis habuisse, & reueritos cum *gannitu*, non autem *latratu*, diffugisse. Et tale etiam hodie obseruatum, ad naturam sagacissimi animalis, haud frustra Hecatæ, id est Lunæ, Geniorum præsidi, attributi. Sed inhibeo: de Materie satis dixi. Quærebas amplius, Vnde praui etiam facti? Id notum tibi oportuit Litteræ sacræ nostræ tradunt, initio bonos omnes, quomodo aliter à Bono Deo? conditos: sed in libertate arbitrij, ad fastum & praua inclinasse, & Deo aduersantes, deiectos è cælo, sparsosque varie per hanc machinam esse. Illud notabile, quod Damascenus ait, Ἐκ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, πρωτοστάτην τοῦ περιγείου τάξεως, καὶ τῆς γῆς τὴν φυλακὴν ἐγχειρισθέντα παρὰ θεοῦ: *Ex angelicis Potestatibus, illum qui præses rectorque erat Terrestris ordinis, & cui Terra à Deo custodienda permissa erat*: illum inquam, Deo rebellasse, & cum suis à cælesti felicitate, in hanc terram & tenebras decidisse Tanquam ille non fuerit supremi, quod alij plerique Theologi, Ordinis angelus, sed huius inferioris: & ideo in Terram suam relegatus, quam non curat nunc, sed turbat. Athenagoras etiam, paullo altius philosophatus, & ad * *Animam Materiæ*, malorum caussam Platoni adspiciēs, etsi Christianus, ita tradit. *Angelorū* inquit, *alii mãsere qualesà Deo facti erãt, Boni & munera sua fideliter curãtes, alii res sibi creditas proteruiter habuerunt, & à Deo defecerunt*

* *Supra, Dissert. De Resurrec.*

Isti fuerunt, ὁ τῆς ὕλης, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εἰδῶν, ἄρχων, καὶ ἕτεροι τῶν περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα: *Materiæ & Formarum in ea Princeps ac Rector, & alii qui circa* * *primum hoc firmamentum erant.* Iterumque postea vocat, τῆς ὕλης ἄρχοντα, *Materiæ Principem: atque illum Dei bonitati, sua procuratione & administratione, aduersari.* Procedit longius, & ait *quosdam ex istis, captos amore virginum, & libidine victos, defecisse. Ex quibus Gigantes, qui vocantur, nati sint: eorumque Gigantum animæ, circa terram obuersantes, motus affectionesque similes parentum suorum edant.* Imo & Latini aliqui vetustiores in hoc sensu. vt Lactantius: *Deus Angelos misit*, inquit, *ad tutelam cultumque generis humani. sed illos, cum hominibus cōmorantes, dominator ille terræ fallacissimus paulatim ad vitia pellexit, & mulierum congressibus inquinauit. Tum in Cælum ob peccata, quibus se immerserant, non recepti, ceciderunt in Terram. Sic eos Diabolus ex angelis Dei suos fecit satellites ac ministros. Qui autem sunt ex his procreati, quia neque Angeli, neque Homines fuerunt, sed mediam quādam Naturam gerentes non sunt ad Inferos recepti, sicut nec in Caelum parētes ipsorū. Ita duo genera daemonū sunt facta vnum caeleste, alterum Terrenū.* Ipsa hæc talia Iustinus Martyr, Clemēs Alexandrinus, Eusebius, Tertullianus, Sulpicius Seuerus: è quibus Eusebius etiam Poetarū fabulā de Gigantū rebellione petit & ducit. Horum igitur sensu, duplex Dæmonū lapsus, & discretis tēporib⁹: alter statim initio Mundi, alter iste, paullo ante

*Terræ proximum.

Lib. II. c. 15

Diluuium, vt narratio Moysis docet. Vides etiam istos palam genituram Geniis ad scribere, & fæminis iungere, easque implere: aliis Theologis fortiter negatum. Exempla aut testimonia etiam hodie multa illuc eunt: rationes abnuunt, & Spiritus si sint, vnde iis semen, & qua effundant? At corporati sunt, & Aërei, inquiunt Platonici. Sunto, quæ mixtio aut cõprehensio inter tam dispares? non magis, quam inter hominem & piscem. Tamen, vt tetigi, exempla nos turbant, & istæ cottidianæ Genialium libidinum victimæ, infelices mulierculæ, de mixtione & cœtu omnes asserunt: etiam de liberis aliquæ: & sunt in hac Louanio vrbe exempla. Quid dicam? pro me Plutarchus aliquid, qui iudicio videtur censuisse: *Tam gignere, quam Gigni, alienum à Deo esse* Exceptionem tamen, aut interpretationem aliquam adhibet: fieri posse, *vt vi aliqua occulta, Materiæ principium fætificum infundat, à quo moueatur illa & vertatur. Neque absurdum*, inquit, *autumo, si non humano more Deus congrediatur fæminæ & se iungat, sed aliis quibusdam contactibus, & per alia contrectationibus moueat & impleat mortale corpus semine diuiniore. Neque mea est istæc sententia, sed Ægypty Apim hoc modo concipere & parere tradunt, Luna contactu: atque adeo prorsus Deo cum mortali fœmina consuetudinem donant: sed non contra, nec admittunt virum mortalem Deæ fæminæ initium partus aut prolificationis præbere quoniam Geniorum natura in Aere, & Spiritibus, & Caloribus, quibusdam, & Humoribus consistit.* Similia quædam idem scriptor, vbi de celebrato congressu

Quæst. Cõuiual. 8. c. 1.

Numæ regis, cum Egeria nympha: atque ait. *Ratio suggerit, Deum non equorum aut auium amore, sed hominum teneri: ideoque iis, qui excellenter boni sũt & virtute inclyti, nihil absurdum, adesse illum, & consortio iungi. At quod corpore etiam aut forma humana fruatur, capiaturque vel Deus vel Genius, difficile, hoc quidem creditu est. Etsi Aegyptij videntur non improbabiliter dicere,* ὡς γυναικὶ μὲν οὐκ ἀδύνατον πνεῦμα πλησιάσαι θεοῦ, καί τινας ἐντεκεῖν ἀρχὰς γενέσεως. ἀνδρὶ δὲ οὐκ ἔστι σύμμιξις πρὸς θεὸν, οὐδὲ ὁμιλία σώματος: *quod spiritus siue adflatus Dei mulieris partibus accedat & titillet, & principia inserat generationis, viro autem cum Dea congressum mixtionemque nullam esse.* Ista ille vir satis scite: non vltra à me scrutãda, aut protrahenda, quia aut fœda omnia, aut tenebrosa. Vnũ dixero, nõ opinari me, vllo, retro æuo, tantam copiam Satyrorũ & salaciũ istorũ Geniorum se ostendisse, quantã nũc cottidianæ narrationes, & iudiciales imo sentẽtiæ, proferũt: quo infelicis sęculi fato? Sed ad vltimũ quæsitũ tuũ venio, quod erat, Cur auxiliares istos gubernationi De⁹ assumeret. Respõdeo, nõ quia egeret, sed vellet: vellet autẽ quia bonus, & *non cõtentus* (ait Damascenus) *sui contẽplatione, fecit etiã quibus benefaceret, & qui bonitatis suæ participes essent, Angelos, Mundũ, Homines.* Quid, quod decorũ & ordo sic videtur postulare. Seneca rationẽ eã ingerit: *Deus, cũ prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, vt omnia sub ducibus suis irent, quãuis ipse per totum se corpus intenderat, tamẽ ministros regni sui*

In Numa.

Apud Lact. 1. cap. 4.

DISSERT XXI.

De Loco Dei obiter. qui vbique est, sed conspicua tamen sede in Cælis.

EGo me abiungo. & vos boni malique Genij, fauete, aut valete: ad Humana iam imus. AVD. Leuiter me sistente, & super Dei sede & loco aliquid requirente. Genios disposuisti: hũc omittes? LIPS. Feci vero, vt condignũ ipso erat: vbique disposui, qui est intra omnia extra omnia, qui sine loco sine motu, sẽper. AVD. Atqui Stoicum nempe nunc agis, & hanc doctrinam reuelas. LIPS. Ago, reuelo. AVD. Aliena igitur ab ea, quæ dixisti, & dicis. Tertullianum audi: *Stoici Deum extra Mundum statuunt, qui Figuli modo Extrinsecus torqueat molem hanc: Platonici autẽ intra Mundum, instar Gubernatoris in naui.* Viden' palam extra Mundum esse? LIPS. Dici, non esse: & à Tertuliano dici, atque hoc impingi Stoicis, planissime nec dictum iis, nec cogitatum. Quomodo possint? toties audisti, *Mentem per omnia commeantem, diffusam, omnibus insitam:* & quæ non opus iterare. Quæri sane hoc solere ab aliis, non abnuo & Seneca ostendit: *Deus vtrum extrinsecus operi suo circonfusus sit, an toti inditus?* atque altera hæc pars, mens ipsa est Stoicorum. Planius etiam eidẽ expressa alibi: Solus est omnia, *opus suum intra & extra tenet.* Quid potest clarius? Atqui Tertulianus aperte. quid ad rem? scio Patres illos priscos parum inquisite sæpe aliquid

Apolog. cap. 47.

De Vit. Beat. cap. 31.

1. Natur. Quæst. in Præfat.

DISSERT XXI.

De Loco Dei obiter. qui vbique est, sed conspicua tamen sede in Cælis.

EGo me abiungo. & vos boni malique Genij, fauete, aut valete: ad Humana iam imus. AVD. Leuiter me sistente, & super Dei sede & loco aliquid requirente. Genios disposuisti: hūc omittes? LIPS. Feci vero, vt condignū ipso erat: vbique disposui, qui est intra omnia extra omnia, quisine loco sine motu, sēper. AVD. Atqui Stoicum nempe nunc agis, & hanc doctrinam reuelas. LIPS. Ago, reuelo. AVD. Aliena igitur ab ea, quæ dixisti, & dicis. Tertulianum audi: *Stoici Deum extra Mundum statuunt, qui Figuli modo Extrinsecus torqueat molem hanc: Platonici autē intra Mundum, instar Gubernatoris in naui.* Viden' palam extra Mundum esse? LIPS. Dici, non esse: & à Tertuliano dici, atque hoc impingi Stoicis, planissime nec dictum iis, nec cogitatum. Quomodo possint? toties audisti, *Mentem per omnia commeantem, diffusam, omnibus insitam:* & quæ non opus iterare. Quæri sane hoc solere ab aliis, non abnuo & Seneca ostendit: *Deus vtrum extrinsecus operi suo circonfusus sit, an toti inditus?* atque altera hæc pars, mens ipsa est Stoicorum. Planius etiam eidē expressa alibi: Solus est omnia, *opus suum intra & extra tenet.* Quid potest clarius? Atqui Tertulianus aperte. quid ad rem? scio Patres illos priscos parum inquisite sæpe aliquid

Apolog. cap. 47.

De Vit. Beat. cap. 31.

1. Natur. Quæst. in Præfat.

astruere, & sectarum decreta permiscere. In exemplo alio illustri. Theophilus Antiochenus Patriarcha, Tertulliani æuo fere compar ad Autolycum scribit: *Stoici Deum esse, in vniuersum abnegant: aut si sit, asserunt eum* Lib. II. *nullius, quam sui, curam gerere.* O improuidentiam! non enim malitiam: & potest quidquam aduersius eorum menti dici? Et ne errorem verbi putes, addit, *Hac eadem Epicurum, & Chrysippũ dicere.* De Epicuro, scimus & agnoscimus, de Chrysippo, tam falsum, quã Solem hunc nigrum esse. Sed ad rem præsentem. illi vero Deum vbique locant & inserunt, totum in toto, totum in partibus, partiumque partibus: vsque eo vt Tatianus, vetus scriptor, Zenoni obiiciat, quod eum etiam in cloacis & fetudinis constituat. Aduers. Gentes. Verba: Καὶ ὁ θεὸς κακῶν ἀποδειχθήσεται κατ' αὐτὸν, Ζήνωνα, ποιητὴς, ἐν ἀμάραις τε καὶ σκώληξι καὶ ἀρρητουργοῖς καταγινόμενος: *Et De⁹ iuxta Zenonem malorum factor erit, si etiam in cloacis, & vermiculis, & nefandis operibus aliis insit & versetur.* Tua venia Tatiane. ego non video hanc sequelam: nisi si vis nec minuta illa & sordida à Deo auctore esse. Atquin & Clemens Alexandrinus damnat, Deum istis In Parænesi. innersari, & vna nostros. Οὐδὲ μὴν, inquit, τοὺς ἀπὸ στοᾶς παρελεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης, τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας· οἳ καταισχύνουσιν ἀτεχνῶς τὴν φιλοσοφίαν: *Sed nec Stoicos præteribo, qui Deũ per omnẽ substantiã, etiã, vilissimam, pertingere aiunt: & valde Philosophiã dehonestãt.* Bono sensu, nõ puto.

imo& Theologi Deum essentia, potentia, præsentia vbiq., & in omnibus ponunt. Dicimusque audacter, cum Arnobio: *Propriũ hoc Dei, complere omnia vi sua, non partiliter vspiam, sed vbique esse totum.* Cum Damasceno: Τὸ θεῖον ἀμερὲς, ὅλον ὁλικῶς πανταχοῦ εἶναι, καὶ ὅλον ἐν πᾶσι, ὅλον ὑπὲρ τὸ πᾶν: *Diuinum illud sine partitione, totum totaliter vbique esse & in omnibus esse & super omnia esse.* Iterumque: Τὸν θεὸν τὰ πάντα πληροῦν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα εἶναι, καὶ συνέχειν τὰ πάντα: *Deum omnia implere, & super omnia esse, & omnia continere.* Quæ verba satis palam dicunt, quod & Stoici, illum *intra & extra suum opus esse.* Quomodo extra? in Vacuo, quod nostri ponunt, in loco dicendum. Vis magis nõ argute, sed vere efferã? Deus est ipse sibi loc⁹. Ecce ante Mundũ conditũ, cũ nihil esset, vbi Deus erat? apud se, & in se. Quid tamẽ nõne etiã signate in Cęlo esse dicitur, vt sua sede? Dicitur, & bono suoque sẽsu. Damascenus: Λέγεται δὲ καὶ τόπος θεοῦ, ἔνθα ἔκδηλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται: *Dicitur & Dei locus; vbi manifestatur magis operatio ei⁹ et gratia et gloria.* Tale est Cælũ, vbi beati illi Spiritus, vbi beatorũ animæ, & velut cumulus, & splendor, maiestatis. Iterũ Damascenus, Λέγεται τοιγαροῦν θεοῦ τόπος, ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος: *Dicitur Dei locus, qui, plurimum eius operationis participat et gratiæ: ideoque Cælum ei sedes.* Nec inepta comparatione Lactãtius: *Videtur Mẽs, quæ dominatũ corporis tenet, in sũmo capite cõstituta, tãquã in cælo De⁹.*

Lib. 6.
Lib. 1. c. 13.
De opific. Dei cap. 16

Est enim & ipse Stoicis, Mens mundi. Quo ad spectu Statius docte:

3 Theb. *Arcem hanc aeternam, Mentis sacraria nostræ:*

Et *Caelum* nempe sic vocat ipse Iupiter, vbi ἡγεμονικὸν illud, supra dictum. Sed nihil hoc tamen (absit, absit) Prouidentiæ eius, aut & præsentiæ, in locis nostris inferis deroget: quod Aristoteles, Euripides, & tales alii videntur censuisse. Primus ille quidem aperte, in libello *De Mundo*, vbi vel maxime Prouidentiam debebat adstruere, sic tamen sentit, *vt Deus sit in Caelo & loco illo summo, tum proximis quibusque suum numen & vim participet, vsque ad hunc locum & sedem nostram. Sed Terram & terrena, quam longissime à beneficentia eius & adminiculo abesse, ideoque ea hic* ἀσθενῆ (verba ponenda sunt) καὶ ἀκατάλληλα εἶναι, καὶ πολλῆς μεστὰ ταραχῆς *infirma, & male inter se haerentia aut cōgrua esse, ac multae perturbationis plena.*

O mi sophe, ne dixeris. Deus vt hominem hunc neglegat, aut minus quam cælis aut aeri intendat, cuius caussa omnia fecit? Aut Deus sic angusta mentis acie sit, vt non nisi proxima videat curetque, longius sita paullatim neglegat? Inscitia hoc totum, aut impietas: & prisci sane auctores obiecerunt. Plutarchus. Ἀριστοτέλης φασὶ οὔτ' ἔμψυχον τὸν κόσμον, οὔτε προνοίᾳ διοικούμενον. *Aristoteles censet, neque animatum mundum, neque prouidentia gubernari.* Atticus apud Eusebium: Ἀριστοτέλης μέχρι σελήνης στή-

De placit. 2. cap. 3.

στας τὸ θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη ἀπείργει τῆς τοῦ θεοῦ προνοίας: *Aristoteles vſque ad Lunam Deos collocans, reliqua Mundi excludit à prouidentia.* Tatianus, & alii Patrum noſtrorum, culpant: etſi non aperte in libris, qui extant id ſcripſit ſed vel ex iis tamen hauritur. Omitto diducere: at Stoici quanto clarius hoc totum, & ſanctius? qui Deum videre omnia & omnes, & curare, atque etiam cogitationibus intereſſe voluerunt. Quid ipſos homines? attolli ad Deum, & patrem illum, ſeruatorem, ac cottidie beneficum, laudibus precibuſque venerari. Epicteti verba: quæſo audiamus, & ſtupeamus ad ea, an & rubeamus: vtrumque. *Si ſani ſimus, quid aliud nobis agendum, & publice & priuatim, quam Numen celebrandum, & laudandum, & gratias perſoluendum eſt: Nonne & inter fodiendum, & arandum, & edendum, hymnus hic cantandus eſt Deo? Magnus eſt Deus, qui nobis inſtrumenta hæc, quibus terram colimus, dedit. Magnus Deus, qui manus dedit, qui vim deglutiendi, qui ſtomachum efficit, vt latenter adoleſcamus, vt dormientes reſpiremus. Haec ſingulis in rebus cantanda ſunt, & hymnus diuiniſſimus cantandus, quod intellectum rerum dederit, quod vim rationemque vtendi.* Et mox, velut ex inſtinctu, proclamat: *Si luſcinia eſſem, luſciniæ munus fungerer, ſi olor, oloris. Nunc, cum rationale animal ſim, Deus mihi laudandus. Hoc meum munus eſt, hoc facio. Neque*

Lib. 1. Diſſert. cap. 16.

stationem hanc deseram ; quoad licuerit ; vosque ad eamdem cantilenam hanc exhortor. Claudam Senecæ breui , sed alti-loquio : *Magnum nescio quid , maiusque quam cogitari potest numen est , cui viuendo operam damus. Huic nos approbemus.* Abi, indormi , aut inuigila potius his verbis : habes quod rumineris.

Apud Lactant. lib. 6. cap. 24.

IVSTI LIPSI PHYSIOLOGIAE STOICORVM LIBRI II

DISSERTATIO PRIMA.

Anteloquium. de Morte aliquid, & eam cogitationem vtilem ad vitam & robur animi esse.

VD. Ah, quã oculis & animo volupe est, meliorẽ cõmodiorẽ q; te videre! LIPS. Paullo quidem, licebat addere. Nam ne erres, amice, etsi morbus abiit, languor etiam habet, & vacuum valde virium me reliquit. AVD. Deus reddet, meo & publico voto: sed quando tu nobis reliqua sermonum, quos iucũde & vtiliter serabam? LIPS. Frontem etiam habes & te hominem ad laborem ducere, cui seuera quamuis castra dent commeatum? Laxem animum, vires instaurem, si Deo visum: & tum ludo huic, non ludo, me include. Nunc quidem aliæ mihi istis cogitationes sunt, aut curæ AVD. Quæ illæ? LIPS. Mortuales, vt ver-

bo te percutiam. neque nunc videor mihi bona fide ab Orci limine rediisse. AVD. Hæc sunt, à quibus abductum igitur te imus: pabula tui morbi, atræ illius bilis germina & fætus. Pone ista de morte aut morbo etiã, & iam vales. LIPS. Tune dicis. Philosophiam igitur ponere me iubes quã nuper definiebamus, *meditationẽ esse mortis*. Et vero mi adolescens, quid homini magis cõuenit, quam hanc habere in animo & oculis, quæ semper imminet, & tacito quodam pede surrepit. Pone de morte inquis. O quam aliter sapientes! Vel Græcum illum audi: Οὐκ ἔστι τὴν ἐνεστηκυῖαν ἡμέραν καλῶς βιῶναι, μὴ προθέμενον αὐτὴν ὡς ἐσχάτην βιῶσαι: *Non est presentem diem recte transigere, nisi statuis eam quasi vltimam transigere*, Quid noster Seneca? vide, quam consonet. *Id ago, vt mihi instar totius vitæ sit dies. Nec mehercules tanquam vltimum rapio, sed sic aspicio tanquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam eum maxime scribentem mors euocatura sit.* Salutaria dicta, & sensa. Surgo, possum non ire cubitum: decubui, possum non exsurgere. Antuerpiam eo, an domum redibo: ad hanc redij, an ad illam reuisam: At inquies, tristis hęc cogitatio super morte, & ipsam adducit. Falleris. sapiens cum tranquillitate de ea cogitat: non aliter, quam in mari & naui, ventos & vela spectat, quibus fertur in portum: nec tamen ipsa cogitatio eum transfert. At hęc stultitia, & omnis error noster est. in fluctibus & inter vndas iactari volumus: reformidamus

Musonius apud Stob. Serm. 1.

Epist. 61.

mus quo natura & ratione ducimur, peruenire. De natura, scimus:

Omnes eodem ducimur, omnium
Versatur vrna:

sed & de Ratione, quis eius compos abnegabit? Quid nisi hic iactationes, curæ, miseriæ, corporis atque animi dolores sunt? Ecce finem quid reformidas? ecce portum: cur non intras? Sed reuera vt ij qui in carcere sunt, elabi velint & possint, nisi custos teneat: sic in hac vita nos sistit ille velut commentariensis, Amor vitæ. Pellendus est? & vt possit, sæpe cogitandum, semel faciendum est! *Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel vtendum est? Hoc est ipsum, quare meditari debeamus semper discendum est, quod an sciamus experiri non possumus.* Sen. epist. 26 Animus hoc modo fortior, vita emendatior, imo & lætior. quid enim terreat aut turbet, quem

-------ille timorum
Maximus haud vrget, leti metus?

Lucan. 1. Itaque, mi Auditor, non auoca à tam salutari meditatione: ipse potius eo veni. *Iunior es. quid refert? non dinumerantur anni, Incertum est* Sen. Epi. 26 *quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco expecta.* Philosophia autem, vt tetigi, eo ducet, & hanc meditationem, & ab ea robur, animo tuo indet. AVD. Quin tu igitur, mi Doctor, porro me ad illam? Nam ducere cœpisti, sed in via etiam destituisti. LIPS. Morbus fecit, quod nõ ignoras: & nunc, etsi haud firmissimus, tamen cœptum spatium tecũ decurram; & (si Deus annuet) ad candidam calcem sistam.

DISSERT. II.

Materia prima, alterum Principium, descripta. Æternam esse; Non augeri, non minui, Non item pati.

DIcebamus igitur ante sex menses (hanc comperendinationem valetudo dedit) duo esse Stoicis rerum Principia, Deum & Materiam. De illo, quod licuit, diximus: hæc peruidenda est, & quæ ex iis fiant. Materiam ita notificat Laërtius, ex scitis Stoicorum: *In Zeno.* Οὐσίαν δὲ φασι τῶν ὄντων ἁπάντων τὴν πρώτην ὕλην. ὕλη δέ ἐστιν, ἐξ ἧς ὁτιδηποτοῦν γίνεται. καλεῖται δὲ διχῶς, οὐσία τε καὶ ὕλη, ἥ τε τῶν πάντων, καὶ ἡ τῶν ἐπὶ μέρους. ἡ μὲν οὖν τῶν ὅλων, οὔτε πλείων, οὔτε ἐλάττων γίνεται. ἡ δὲ τῶν ἐπὶ μέρους, καὶ πλείων καὶ ἐλάττων. σῶμα δέ ἐστι κατ' αὐτούς, καὶ πεπερασμένη. καὶ παθητὴ δέ ἐστιν. εἰ γὰρ ἦν ἄτρεπτος, οὐκ ἂν τὰ γινόμενα ἐξ αὐτῆς ἐγίνετο. ἔνθεν κἀκεῖνο, ὅτι τομὴ εἰς ἄπειρόν ἐστιν. οὐκ ἄπειρον δέ φησιν αὐτὴν ὁ Χρύσιππος. οὐ γάρ ἐστι τι ἄπειρον, εἰς ὃ γίνεται ἡ τομή. ἀλλὰ ἀκατάληκτος ἐστί. *Essentiam, siue Naturam, omniũ quæ sunt primam statuunt, Materiam. Materia autem est, ex qua quidlibet conficitur. Dupliciter autẽ dicitur & Essentia, & Materia; nẽpe Omnium, & Singulorum. Illa omniũ, siue Vniuersalis neque crescit, neque decrescit: illa Particularis contra, augmẽta & decremẽta habet. Corpus autem est, secundũ Stoicos, atque item finita. Est & patibilis. nam si immutabilis, non ea quæ fiunt, ex ea sint facta. Hinc & illud consequens, quod sectio illius in infinitũ fit. At non ipsã infinitã, Chrysip-*

pius dicit. Non enim est dare infinitum, in quod sectio cadat. Est autem continua. Hæc ille strictè & caliginosè alibi: licet vberius clariusque nobis effari. Est, inquit, *prima essentia* Sane prima: vnde alioqui Principium? & æque primã æternãque eam faciunt, atque ipsum Deum. Zenonis verba reperio: Οὐσίαν εἶναι τὴν τῶν ὄντων πάντων πρώτην ὕλην, ταύτην δὲ πᾶσαν ἀΐδιον, οὔτε πλείω γιγνομένην, οὔτε ἐλάττω: *Essentiam omnium rerum primam esse, Materiã: atque eam totam æternam, nec maiorem nec minorem fieri.* Hæc consensu fere veterum doctrina. Si enim nata factaque Materia, ex aliquo factã necessum est: atquin id ipsum Materia sit. Nam illud Democriti effatum omnes receperunt: μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι: *Nihil ex nihilo gigni, nihil in nihilum reuerti.* Et tamen, quod mirere, Seneca dubitat, an Deus Materiæ auctor? Ita enim in Quęstionib⁹ Naturalibus: *Quã vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantũ Deus possit? Materiã ipse sibi formet, an data vtatur?* Dubitat ecce, quod Christianos quosdã non est puditũ cõtra adfirmare, & cum priscis Materiã ęternare. Ii fuere Marciõ & Hermogenes hęretici, quos *Materiarios* ideo Tertullian⁹ appellat. Sed Seneca etsi dubitat, nõ tamẽ vt Stoic⁹, quorum perpetuũ hoc dogma, vt fere philosophorũ. Quos refutant apud *Eusebium Dionysius, Origenes, Philo, Maximus: *Tertullianus, *Lactantius, & Latini nostri passim. Æternã igitur statuũt: sed illam Primam & Cõmunem. Ita enim Laertius eam disting uit

In Sto. phy.

Præfat. li. 1.

**Lib. 7 præ. Euang.*

**Aduers. Hermog.*

**Li. 11. c. 39*

Duplicem eſſe, omnium & Singulorum. Illa omnium, eſt hæc Prima, illa Singulorum, eſt Secundaria, in tale ac tale corpus formata. Quia igitur illa Prima æterna, additur: *neque creſcere, neq. decreſcere.* Etſi enim diffuſior aut rarior fieri poteſt, vt in Ecpyroſi cũ Vacuũ omne implet: tamen ipſa non creſcit, & extenſio in modo eſt, non in eſſentia augmentum. Zeno: Ταύτην ἀΐδιον, οὔτε πλείω γιγνομένην, οὔτε ἐλάτω· τὰ δὲ μέρη ταύτης οὐκ ἀεὶ ταὐτὰ διαμένειν, ἀλλὰ διαιρεῖσθαι καὶ συγχεῖσθαι: *Illam æternam neque maiorem neque minorem fieri, at partes eius non eaſdem manere, ſed ſeparari, & commiſceri.* Separari, cum interitus, miſceri, vbi generatio conſideratur. Nam totum hoc naſci aut perire quid niſi formæ alius atque alius inductio eſt, Materia prima permanente? Philoſophorum ſcholis hæc decantata, ſed & verſibus poëtarum. Pythagoras apud Ouidiũ:

In Stob. phyſ.

15. Metamorph.

Nec perit in tanto quidquam, mihi credite, mundo,
Sed variat, faciemque nouat. naſcique vocatur
Incipere eſſe aliud, quam quod fuit ante, morique
Deſinere illud idem.

Poëta alius:

Lucret.

Cedit enim rerum nouitate extruſa vetuſtas
Semper, & ex aliis aliud reparare neceſſum eſt,
Nec quidquam in barathrum nec tartara deciditima.

Versu vltimo vult dictum, nihil perire. Addit Laërtius, *Corpus iuxta Stoicos esse.*] Ita lego in Stobæanis Eclogis: Οἱ Στωϊκοὶ σῶμα τὴν ὕλην ἀποφαίνονται: *Stoici corpus Materiam dicunt.* At quomodo, nisi Forma accesserit, sine qua nec latitudinem, nec altitudinem, nec longitudinem habet? sine quibus non est Corpus. Respondeo, Stoicis late corpus esse (de quo postea) quidquid est. Deinde eaipsa tria habere, sed non finita, nisi accedente Forma, quæ circumscribit. Nec Platonici quidem alieni ab hac sententia. inter quos Plutarchus, ὕλην siue ἀκοσμίαν, οὐκ ἀσώματον, οὐδὲ ἀκίνητον, οὔτε ἄψυχον, ἀλλ' ἄμορφον μὲν καὶ ἀσύστατον τὸ σωματικὸν ἔχουσαν describit: *De genitura Animæ.* *Materiem aut chaos, non incorpoream, neque immobilem, neque inanimã, sed informe & inconditum illud corporeum habuisse.* Iterumque: τὸ πανδεχὲς καὶ ὑλικὸν ἐκεῖνο, μέγεθος μὲν ἐκέκτητο, καὶ διάστημα, καὶ χώραν, κάλλους δὲ, καὶ μορφῆς, καὶ σχημάτων μετριότητος ἐνδεῶς εἶχεν: *Ibid.* *Illud omnicapax & materiale, magnitudinem quidem habebat, & interuallum, & locum. pulchritudinem vero, & formam, & figurarum modificationem requirebat.* Vniuerse igitur corpus erat? tale & tale designatui aptum, non erat. *De Dogm. Plat.* Apuleius Platoni haud aliam mentem, etsi aliis verbis, adtribuit. *Neque corpoream*, inquit, *Materiã, neque sane incorpoream esse concedit. Ideo autem non putat corpus, quod omne corpus specie qualicũque non careat. Sine corpore vero esse non potest dicere, quia nihil incorporale corpus exhibeat: sed vi & ratione si-*

bi eam videri corpoream. Neque Aristoteles eſt in alia mente, qui *Materiam ſubſtantiam eſſe* adfirmauit: ſed ſenſu quem Poſidonius Stoicus aperit: Διαφέρειν δὲ τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης τὴν οὖσαν κατὰ τὴν ὑπόστασιν διανοίᾳ μόνον: *Differre ſubſtantiam quæ exiſtit à Materia, ratione & intellectu tantum.* Sed pergit Laërtius, *Atque item finita.*] Quod verum eſt. mundo enim clauſa. Et ſi infinitam etiam Platonici aſſerunt, alio adſpectu. Apuleius: *Infinitã Materiam commemorat, quod ei ſit interminata magnitudo. nam quod infinitũ eſt indiſtinctũ magnitudinis habet finem.* Vtrique recte. Stoici, quia finiri poteſt, & finitur: Platonici, quia in ſe cõſiderata (excẽpli cauſſa, ante mũdi conditũ) fines certos non habet. Sequitur, *Patibilem etiã eſſe*] Male enim in Greco, ἀπαθητὴ legitur, id eſt *impatibilis*: & vel ex ſequentibus falſo. Illa vero afficitur, mutatur, cogitur à Deo, qua lubet.

8. Phyſic. cap 1. & 7. Metaphyſic. cap. 3.

De Dogm. Plat.

Materia que datũ eſt cogi, ſed cogere Mundo. Denique *Principium* τὸ πάσχον, *Patiens* à Stoicis appellatur. Plato Materiam ait λόγον ἔχειν θήλεός τε καὶ μητρὸς, *rationẽ habere Fæminæ & Matris*: quod verum eſt, & concipit formas omnes, & tertium aliquid ex his parit. Amplius in Laërtio: *Sectio illius in infinitũ eſt.*] Cicero pro toto hoc ſenſu: *Materiã eſſe, ex qua omnia expreſſa atque efficta ſint: eoque, etiã interire non in nihilum, ſed in ſuas partes, quæ infinite ſecari ac diuidi poſſunt, cum ſit nihil in rerum natura minimũ quod diuidi non queat* Et cõſentiunt philoſophi ac Geometræ; excipio Epicureos, quibus corpuſcula quædã ſunt indiuidua

1. Academ.

ideo Ἄτομοι dicta. In vltimo, *Est autẽ cõtinua.* In Græco est ἀχατάληκτος: nec scio cur *finitã* hic verterit interpres. Ego putaui eũ dicere, *indesinentem & continuam* esse: quia hoc quærebatur. Seneca: *Indiuidua sunt, per quæ struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis.* Iterũ que idem: *Cõtinua sit omnis & plena Materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit.* Vides quæsitum, & contra Epicureos à nostris assertum: quibus Materia *Indiuidua*, itẽ que *Diducta*, id est Atomi, esset. De vit. Beatæ cap. 32. Ibidem cap. 31.

DISSERT. III.

An non plura Principia? & de Ideis dictum, eaque asserta.

SEd hæc omittamus: illud magis quærendum, satisne plene Principia Stoici dederint, neque alia associãda? Nã Plato *Ideam* suggerat, Aristoteles suum *Idos*: vt *Priuationẽ* [quæ Senecæ *orbatio* est) nũc seponam, nec Peripateticis satis acceptam. Sed de *Idea* aliquid vidẽdum est, vel ad Senecæ nostri lucẽ. Ipse ita aperit: *Quid sit Idea, id est quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ natura fiunt, exemplar æternum. Adijciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere, exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instituit facies, à qua imitatio petitur, Idea est.* Epist. 58.

Talia ergo exemplaria infinita habet Natura rerum (id eſt Deus) *hominum, piſcium, arborum: ad quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur.* Satis clare aperit Platonicum ſenſum, & ſincerius ſane, quam diſcipulus eius è Lyceo fecit. Ille enim Ideas ſic accepit & prodidit, quaſi extra Intellectum per ſe ſubſiſtentes, & agentes in Materiam, vt ſigillum in ceram ſolet. Alij abnuunt. & Plutarchus clare, τὰς ἰδέας χωριστὰς τῆς ὕλης, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ θεοῦ, τουτέστι τοῦ Νοῦ, ὑφεστώσας, ex Platonis mente deſcribit *Ideas ſeparatas à Materie, in ſenſibus & cogitationibus Dei, id eſt Mentis, conſiſtere.* In Deo inquam, Ideæ: & noſter ita Seneca. *Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra ſe habet, numeroſque vniuerſorum, quæ agenda ſunt, & modos mente complectitur. Plenus his figuris eſt, quas Plato Ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidē pereūt, ipſa autē Humanitas, ad quam homo effingitur, permanet.* Sed dices. ergo varia iſta in Deo & diuerſa, qui totus vnitas eſt, & ſimpliciſſima natura? Noſtro ſenſu varia: ſed in Deo vna eſt Idea & exemplar, in rebus ſingulis tamē diſparanda. Triſmegiſtus hoc vidit: Μίαν οὖν ἔχει ἰδέαν, ἥτις ἐστὶν αὐτοῦ ἰδία, ἥτις ταῖς ὄψεσιν οὐχ ὑποπτεύει ἀσώματος, καὶ πάσας διὰ τῶν σωμάτων δείκνυσι: *Vnam habet Ideam Deus, quæ eius eſt propria, quæ nec oculis ſubiacet vt pote incorporea: & omnes Ideas per corpora tamen oſtendit.* Audis? in corporibus Idea variat, in Deo eſt vna. Nec ita vt in loco ſita, quod

Epiſt. 65. | Cap. 11. | Ibidem.

idem Ter-maximus amolitur: Πάντά ἐστιν ἐν τῷ θεῷ, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ κείμενα: *Omnia sunt in Deo, non vt in loco sita.* Quomodo igitur? ἐν ἀσωμάτῳ φαντασίᾳ: *in cogitatione incorporea.* Consentiunt sane hæc cum Platone, atque adeo cum Chaldæis, si forte ab iis hausit Psellus: Ἰδέας δὲ νομίζουσι, νῦν μὲν τὰς τοῦ πατρὸς ἐννοίας, νῦν δὲ τοὺς καθόλου λόγους φυσικοὺς καὶ ψυχικοὺς καὶ νοητοὺς, νῦν δὲ τὰς ἐξῃρημένας τῶν ὄντων ὑπάρξεις. *Ideas censent, modo patris cogitationes, modo vniuersi rationes, naturales, animales, & intellectuales, modo etiã abstractas à rebus substantias.* Sed & cũ Veritate ipsa consentiunt, probe accepta. Dionysius noster Ideas agnoscit & definit προορισμάτα καὶ θελήματα τοῦ θεοῦ: *præfinitiones & voluntates Dei* in rebus nempe condendis. Et certum, species in Deo rerum esse, ad quas formet. Boethius: Lib. 3. De Consol.

------tu cuncta superno
Ducis ab exẽplo: pulchrũ pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, similique in imagine formans.

Sed & Augustinus asseruit: *Sacrilegium quidem esse, existimare quod Ideæ sint extra mentẽ diuinã, si tamen Plato*, inquit, *in ipsa posuit, veras eũ Ideas asseruisse: in Deo enim rerum omniũ exẽplar erat ab æterno. Ioanis 1. Quod factũ est, in ipso vita erat.* Neque sane Tertullianus dãnat, etsi videri possit, De Anima: vbi dũtaxat Gnosticos & Valentinianos reiicit, qui *Æones* suos & alia deliria è Platonicis Ideis praue hauriebãt. Sunt igitur Ideæ: an & Principium? Platoni quidẽ, eoque *Originales rerũ species Ma-*

Quæst. 46.

Cap. 18.

In Sõ. 1. c. 11
De Sta. An.

crobius, *Principales Formas*, Claudianus Mamertus dixit, & Ausonius *Datas Formas*: id est rebus à Deo impressas. Nam eius hunc Gryphum non aliter interpreter:

> *In Physicis tria prima, Deus, Mundus, data Forma.*

Tria Platonis principia ponit, *Deum, Materiam* (hanc per Mundum signat, qui ex ea est) *Ideam*. Trismegistus etiam amplius, τὸ ἀρχέτυπον εἶδος, προάρχον τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπεράντου dixit: *Exemplare Formā prius principiū ipso principio interminato*: id est Materia. Ratione prius, quia in Deo est, & præuenit facienda. Seneca quæsitū tamen hoc ostendit: *Vtrum Idea Materiæ prius superuenit, an Materia Ideæ?* Sed Mercurium illum recte decidisse arbitramur, & Ideam anteuenire. Illud tamen non omitto, in Senecæ eo loco quosdam libros scribere: *Ratio Materiæ prius superueniat, an Materia Rationi:* quod Stoicum magis sit, & capis ex ante dictis. Sed Ideam igitur cum Seneca admittat, & agnoscat: etiamne vt principium? Nō facit, neque Stoici: nec sane est opus. Deum enim cum ponant: quid Ideas seorsim apponāt, quæ sunt in Deo? Neque iidem etiam *Formam* Aristotelis, siue τὸ εἶδος accensent: quanquam nec eam sane tollant. Quid sit, & ab Idea differat, operæ putauit Seneca explicare, *Quid intersit quæris? alterum* (Idea) *exemplar est, alterum* (Idos) *forma ab exemplari sumpta. Alteram artifex imitatur, alteram facit.* Plura addit, quæ non obscura sunt: eoque omittenda. Sed hæc Forma, cū ad rem constituendā concurrat,

Cap. 1.

Quæst. Natural. 1. in Præf.

Epist 58.

faciatque maxime: cur nō Principium Stoicis Quia placuit iis prima Principia dare, & ante quæ nihil esset: quæque eadem æterna sint. At Formæ auctor De⁹ est,& nascitur assidue ac perit. Vis inter seria etiam, quod rideas? Varro vt rem magnam, vt mysticam, religiose aperit, se tria Principia apud Samothracas repperisse. *In eorum*,inquit,*simulacris,multis indiciis collegi aliud significare cælum, aliud terram, aliud exempla rerum, quas Plato Ideas appellat. Cælum, Iouem intelligo, terram, Iunonem, Ideas, Mineruam. Cælum, à quo fiat aliquid, Terram. de qua fiat, Exemplum, secundum quod fiat,* En tibi tria Principia, etiam Romæ in Capitolio consecrata. Quid si etiam in Circo, Tertullianus asserit, *trinas ibi aras Diis parere magnis potentibus, valentibus. Eosdem & Samothracas existimari.* Tres ibi, cum Varrone, nominat: etsi ipse Varro alibi duos tantum agnoscat, *Cælum ac Terram* pariter interpretatus. Sunt isti *Cabiri*: de quibus Dionysius, Strabo, alij.

Apud Aug. 7. De Ciuit. cap.28.

De spect.c.8.

4. De L. L.

DISSERT. IIII.

De Corpore, quid Stoicis? *late accipi, & omnem essentiam includere. Quædam etiam eorum, pro nostris scholis & sensis, nugamenta.*

1. Acad.

AT Principia cum habemus, ad ea veniamus quæ ex his fiunt. Cicero. *Quod ex vtroque fit* (Caussa & Materia) *id iam Corpus, & quasi Qualitatem quamdam no-*

minabant. Quidquid igitur Materiam haber, est iis Corpus: atque idipsum definiunt, Σῶμα εἶναι τὸ τριχῆ διαστατὸν, εἰς μῆκος, εἰς πλάτος, εἰς βάθος: *Corp' esse, quod in tria diuiditur, longitudinem, latitudinẽ, altitudinem.* Atque hæc sane propriè Corpora sunt, pro aliorum etiam philosophantium sensu. At Stoici (notandum est) longius laxiusque hanc vocem tendunt: & cõmuniter, quidquid omnino est, sic appellant. Ita non Genij solũ & Anima, nã hæc iis materiata sunt, sed Deus, & materia & Virtutes, Vitia, Affect', & plura talia, Corpora dicunt: quod Scholæ hodie rideant, sed sua hæc lingua iis fuit. Itaque Laërtius, post eã finitionem, addit: οὗτο δὲ καὶ στερεὸν σῶμα καλεῖται: *Atque hoc solidum etiam Corpus vocatur*: quasi alia essent, extra eam agnominationem. Notare autem in Cicerone licuit, etiam *Qualitates* ea corpora appellari: quia scilicet ποιὰ καὶ πεποιωμένα, *qualia, & qualitate affecta* essent. Itaque statim *Qualitatum alias Principes facit, alias ex iis ortas. Principes, elementa ipsa: ex iis ortas, animantium formas, quaque gignuntur è terra.* Vbi palam est, Corpora eum simplicia intelligere, & Mixta. Etiã ab ipsis Corporibus compositis abiũgunt etiam *Qualitates*, & Materiam faciunt subiectam, & Formarum eas vicem habere. Plutarchus aduersus eos: Καίτοι πανταχοῦ τὴν ὕλην, ἀργὸν ἐξ ἑαυτῆς καὶ ἀκίνητον, ὑποκεῖσθαι ταῖς ποιότησιν ἀποφαίνουσι. τὰς δὲ ποιότητας πνεύματα, ἔνιοι δὲ καὶ τόνους ἀερώδεις, οἷς ἂν ἐγγένωνται μέρεσιν εἰδοποιεῖν ἕκα-

Laert in Zenone.

In Contr. Stoic.

σα καὶ σχηματίζειν: *Et si vbique Materiam, per se inertem & immobilem, Qualitatibus subijci prædicant: Qualitates autem spiritus esse, aliqui vigores & intentiones quasdam aereas, quæ partes, quibuscumque ingenerantur, forma afficiant, & figurent.* Ecce Qualitates palam Corpora: quid ni? sunt enim *Spiritus, & aereum* quiddam. Et vero *Qualitates* pro Formis Trismegistus etiã vsurpat: πλέον δὲ τῶν ἰδεῶν τὰ ποιὰ ὁ πατὴρ ἐγκατασπείρας τῇ σφαίρᾳ, ὥσπερ ἐν ἄντρῳ κατέκλεισε, πάσῃ ποιότητι κοσμῆσαι βουλόμενος τὸ μετ' αὐτοῦ ποιόν: *Affatim autẽ Idearũ qualia Pater inseminans globo tanquam in antro conclusit, omni qualitate exornare cupiens quod cum ipso erat quale.* Non aliud, quam varietatem Formarum acceperim, quas Mundo Deus inseruit, petitas à primis Formis, id est Ideis. Atquin & hæ tales, vt dixi, corpora: quod Plutarchus dicit, & damnat. Ita enim contra istos: *Essentiã et Materiã subiici dicunt Qualitatibus: Qualitates autem rursus corpora faciunt. Implexa vero ista res. nam si Qualitates essentiam suam propriam habent, ex qua dicuntur & sunt corpora: non quærunt essentiam aliam:* & pluscula, quæ adiungit. Quin & Galeni libellus hodie, contra eosdem, argumento & titulo: Ὅτι αἱ ποιότητες ἀσώματοι: *Quod Qualitates sint incorporeæ.* de formis solum essentialibus accipe, sed de Virtutibus, Vitiis, Affectibus, atque aliis, quæ Plutarchus enumerat item, & ridet. Ἄτοπον γὰρ εὖ μάλα, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, πρὸς δὲ τούτοις τὰς τέχνας, καὶ τὰς μνήμας πάσας, ἔτι δὲ φαντασίας, καὶ πάθη, καὶ ὁρμὰς, καὶ

cap. 8.

Adu. Stoic.

συγκαταθέσεις, σώματα ποιουμένους, ἐν μηδενὶ φάναι κεῖσθαι, μηδὲ ὑπάρχειν, τόπον δὲ τούτοις ἕνα τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ στιγμαῖον καταλιπεῖν, ὅπου τὸ ἡγεμονικόν: *Absurdum autem nimis, Virtutes, Vitia, Artes praeterea, omnesque Memorias, item Phantasias, & Affectus, Appetitiones, Assensiones, corpora cum faciāt, in nullo ea dicere posita esse ac subsistere: locum dumtaxat iis vnum in corde exiguum, qui puncti instar sit, relinquere, vbi animi item Principale est.* Sunt, fateor, in fronte hæc ridicula: sed subtiles illi viri, & vel maxime Dialectici, caussæ aliquid habuerint sic iudicandi, nobis in scriptorū illa raritate obscuræ. Chrysippus vnus exstaret, in aperto res esset. Sed bene an male illi, nō nunc quæramus: res quidem & sensus eorum ponendus est. Noster Seneca, ad Lucilium: *Non puto te dubitaturum, quin Affectus corpora sint:* & enumerat subinde, *Iram Ambitionem, Tristitiam, Metum, Audaciam.* Quid? tam diuersa in vna illa (vt Plutarchus scripsit) *punctuali cordis sede?* Nō pugnent igitur? nam & vitā, ecce, habent, atque adeo *Animalia* esse affirmant. Avd. Haha, rideo: Animalia? Lips. Audi Senecā: *Desideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros, an Iustitia, Fortitudo, Prudentia, ceteraque virtutes animalia sint?* Et multis deinde adstruit, animalia esse Avd. Sunt, sunt quis abnuat? Videsne pictores, & id genus, Stoicis addicere, qui fæminas etiam efformant? Lips. Imo tu serium illorum argumentum audi. *Animum constat animal esse* (ait Seneca:) *cū ipse*

* Idem Tertullianus, De Anim. cap. 6.

Epist. 106.

Epist. 113.

Ibidem.

efficiat vt simus animalia. Virtus autem nihil est aliud, quam animus taliter se habens: ergo animal est. O Achillem! cedite, fugite Troiani. Nec satis. Vitia etiã Animalia, quod sequitur: etiam Artes, & Physica, & Dialectica quid? etiam partes earum, *Enunciata, & Solœcismus, & Syllogismus.* Vides *quam multa* (Senecæ irridentis verba) *animalium millia habitent in his angustiis pectoris?* Et de *angustiis*, e Plutarcho supra interpretare. Abiicit & alibi idem Seneca, & in vano aut leui habet, *Sunt*, inquit, *quæ scire magis iuuat, quam prodest. sicut hoc, de quo quæris. An corpus bonũ sit?* respondet deinde: *Corpus esse. facit enim: quod facit, corpus est.* Vbi & axioma illud Stoicum obserues, Quidquid facit, est corpus. Qua eadem illa ratione Vox corpus adstruitur, in Laertio: Σῶμα δ' ἐστὶν ἡ φωνὴ, κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς. πᾶν γὰρ τὸ ποιοῦν, σῶμά ἐστι. ποιεῖ δ' ἡ φωνὴ προσιοῦσα τοῖς ἀκούουσιν ἀπὸ τῶν φωνούντων: *Corpus est Vox, secũdũ Stoicos. Omne enim quod facit: corpus est, facit autẽ Vox quæ aloquẽtibus ad audientes accidit.* Quod tamẽ plenius diceretur, *quidquid facit aut fit: est corpus*: id est, agit aut patitur. Ipse noster ita effert alibi: & Plutarchus inter Stoica: ὄντα γὰρ μόνα τὰ σώματα καλοῦσιν, ἐπειδὴ ὄντος τὸ ποιεῖν τι καὶ πάσχειν: *Sola quæ sunt Corpora appellant: quoniam id quod est, facit aliquid aut patitur.* Sed de voce quod erat, etiam Epicurei sic asserebant. vt Lucretius: Epist. 106. Epist. 117.

Corpoream quoque enim vocem constare fatendum est,
Et sonitum: quoniam possunt impellere sensus.

Plura, si quis volet, super hoc legat in Eustathio Homeri interprete, ad Iliados secundum. Nos ad Senecam, qui aiebat *Bonum* corpus esse. Quid ita? ratio. *Corporis bona sunt corpora: corpora ergo sunt & quæ animi: nam & hic corpus est.* Profecto mira hæc Logica est, in nostris scholis non audita, non audienda. Sed rationem omitto, rem concutio. Certe Stoici, apud Sext. Empiricum, negant *Bonum* corpus esse, *sed Bonitatem*. Ait enim: *Veritatem nonnulli opinantur, & maxime Stoici, à Vero differre tribus modis, Essentia, Constitutione, Virtute. Essentia quidẽ, quia Veritas est corpus: Verum autem incorporeum.* Amplius, *Nox, Dies, Vesper corpora* sunt: & quid verba vltra facio? initio dictum repeto, quidquid est, censent corpus.

Ad. Mathē.

DISSERT. V.

Deum & Materiã Corpora esse Stoicis: & quattuor dumtaxat proprie Incorporea.

AVD. Fateor non inuitum me hæc audire, etsi animo obhærenti. Si enim omnia hæc Corpora: cedo, quid igitur Incorporeum est? an id solum, quod non est, vt Chimæra & Centaurus? LIPS. Et ego libere fateor diutule in hac inquisitione me fuisse, & obhæsisse. Seneca quidem expedire nos debebat, & cœperat, vbi diuisionem *Corporum* & *Non-corporum* instituit: sed deseruit, & in vado reliquit. Verba eius ista: *Naturalis pars Philosophiæ in duo scinditur, Corpora-*

Epist. 99.

ralia & Incorporalia. Corporum locus diuiditur in hos primum gradus, in ea quæ Faciunt, & quæ ex his Gignuntur. Gignuntur autem Elementa. Ipse Elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in Materiam & Caussam omnia mouentem, & Elementa diuiditur. Superest vt Rationalem partem Philosophiæ diuidamus. Ecce institutam diuisionem, & vnum caput exsequitur de Corporibus: alterum de Incorporeis nec verbo tangit. Consilio: aut neglectu eius omissum, an ignauia exscriptorum, non definio: sed hoc clare haurio, ipsa prima Principia Corpora esse, *Materiam*, & *Caussam*. Et de Materia quidem iamante satis firmauimus,* vbi de ea dictum. sed Laërtii etiam verba sunt, quæ de vtroque principio euincunt. Inter Stoica, vbi ab Elementis ea diuidit: καὶ σώματα εἶναι τὰς ἀρχὰς, καὶ ἀμόρφους: *Et corpora esse Principia & formæ expertia.* Vbi tamen viri docti fidenter rescribunt: καὶ ἀσωμάτους εἶναι τὰς ἀρχάς: *Et incorporea esse Principia.* Quod pro communi nostra philosophia verum fateor, abnuo de Stoicorum. Ipse enim *Deus* iis corpus, id est Senecæ *Caussa omnia mouens.* An non corpus sit, cum etiam Animal est? Ita enim idem Seneca diuidit alibi *Corpus in Animantia, & Inanima, rursus Animalia aut mortalia sunt, aut* Immortalia. & sub hac specie Dij ac Genij continentur. Neque aliter alij: vnus modo nodus me ligat ab ipso Seneca iniectus. qui alibi primam illam Caussam appellat *Incorporalem. Quisquis formator Vniuersi fuit, siue ille Deus est potens*

*Diss. 1. su.

Epist. 59.

Vbi enim Incorporea, nisi in imagine? LIPS. Non hoc cense. sunt reipsa quædam, & reperiemus. Seneca palam diuisit supremum illud genus τὸ ὄν: *Quidquid est, aut Corporale est, aut Incorporale*: & postea iterum ita diuidit, sed exempla non donat. Ergo aliquod Ens dicimus Incorporeum: & axioma illud supra positum leuiter ita restringendum est. Nam lego in Sexto Empirico: *Ex Incorporeis Stoici enumerant quatuor species. Id quod dicitur Vacuum, Locum, Tempus.* Primum illud Græce est ex alio Empirici loco. τὸ λεκτὸν (Senecæ inde) lux: *Video Catonem ambulantem: Corpus est, quod video. Dico deinde, Cato ambulat non Corpus quidē est quod nunc loquor, sed enunciatū de corpore. quod alij Effatū vocāt, alij Enunciatum alij Edictum.* Ecce τὸ λεκτὸν varie interpretatur: & ostendit esse quid, cum vere dicitur: (vt, Cato ambulat, sapit, desipit:) nec tamen Corpus, sed Incorporeum esse Ab ea re apud eumdem Senecam quæstio, *Cum Sapientia sit corpus, an etiam Sapere?* & disputat *εἰς ἑκάτερον: sed non est profecto, pro dicto sensu, Plura in hac re non habeo, nisi illud Plutarchi etiam. istinc consequi, σῶμα σώματος εἶναι τόπον, καὶ σῶμα χωρεῖν διὰ σώματος: *Corpus Corporis esse locum, & Corpus penetrare per Corpus*: quod verum est, si Qualitates sunt corpora, initio dictum.

Epist. 58.

Epist. 117.

Epist. 117.

*In vtramque partem.

Contra Stoic.

DISSERT. VI.

De Mundo, optimo maximoque corpore. Varia vocis significatio. Differt ab Vniuerso: quid Totum Stoicis. itemque de Vacuo.

SEd nos ad amœniora & simul grauiora pedē promoueamus. E Principiis Elementa & Corpora: ac præstantissimum Corporū, Mundus. De cuius nomine obiter vidēdum est: tum & res inquirenda, & pro illorum sensu aperiēda. Nomen vel Græcis, vel Latinis, ab ornatu est. nam & illi *κόσμον* dicunt, primo eius nomēclaturæ Pythagora auctore. Id enim ita Laertius: *τὸν οὐρανὸν πρῶτον αὐτὸν ὀνομάσαι κόσμον*: *hunc primum Cælum appellasse Mundum*: quod tamen alii ad Parmenidem, Zeno noster ad Hesiodum refert. Galenus cum Laertio: Πυθαγόρας πρῶτος ὠνόμασε τὴν τῶν ὅλων περιοχὴν κόσμον: *Pythagoras primus appellauit hunc rerum ambitum, Mundum.* Idem de eo Plutarchus, & caussam etiam addit: ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ τάξεως: *ab ordine qui est in illo.* Ab ordine inquam, siue à toto *ornatu*, Plinius: *Quem κόσμον Græci, nomine ornamenti, appellauerunt eum nos à perfecta absoluta que elegantia Mundum.* Nam & muliebrem mundum obtinuit dici. Trismegistus interiorē nomenclaturæ caussam dat: Εἰκότως κόσμος κέκληται· κοσμεῖ γὰρ τὰ
Cap. 9. πάντα τῇ ποικιλίᾳ τῆς γενέσεως: & plura quę addit: *Merito Mūdus siue ornat' dicitur. ornat enim omnia varietate generationis, continuatione vitæ,*

indefessa operatione, & ordine genitorũ. Quæ ratio Mundum proprie spectat, quatenus facit aliquid, & est Deus. Isidori noua originatio est, imo vetus ex Varrone : *Mundus*, inquit, *quod in sempiterno sit motu, vt cælum, sol, luna, maria. Vnde & animalia Varroni videntur Elementa, quoniam per semetipsa, inquit mouentur.* An bene ex Varrone transcripserit, nescio : neque Elementa proprie Animalia, sed mundum dixerit, ex Stoico & Platonico sensu. Vides ex his *Cælũ* primo Mundũ dictum deinde latius vocem se fudisse. Notant autem Soici τριχῶς λέγεσθαι τὸν κόσμον· αὐτόν τε τὸν θεὸν, τὸν τῆς ἁπάσης οὐσίας ἰδιοποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνον ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν· καὶ αὐτὴν τε τὴν διακόσμησιν τῶν ἀστέρων, κόσμον εἶναι λέγουσι· καὶ τρίτον, τὸ συνεστηκὸς ἐξ ἀμφοῖν. *Tripliciter dici Mundum. Primò ipsum Deum omnis essentiæ opificem, qui incorruptibilis est & ingenitus, architectus ipsius Mundi, & post temporum aliquas periodos iterum in se absumens & vertens omnem essentiam, iterumque ex se gignens. Secundo, ipsam astrorum ordinationem, idest Cælum, Mundum dicunt. Tertio, quod fit ex vtrisque.* Quæ postrema verba satis tenebrosa sunt : & ex quibus vtrisque? ex Deone, & Cælo? ita textus sermonis suadet, sed re abnuente. Putem magis, *Ex Deo & essentia*, id est Materia, eum velle dictum. Philo clarius ista extulit:

Lib. 13.

Laert. in Zenone.

De immor. Mundi.

Λέγεται ὁ κόσμος καθ' ἓν μὲν πρῶτον σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἄστρων, κατὰ περιοχὴν γῆς, καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς καὶ ζώων καὶ φυτῶν. καθ' ἕτερον δὲ, μόνος οὐρανός. κατὰ δὲ τρίτον, ὡς δοκεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, διήκουσα ἄχρι τῆς ἐκπυρώσεως οὐσία τις ἢ διακεκοσμημένη ἢ ἀδιακόσμητος, ἧς τῆς κινήσεώς φασιν εἶναι χρόνον διάστημα: *Primo Mundus dicitur, cōpositio ex cælo & astris, terram ambientibus, & animantia ac stirpes. Secundo, solum ipsum Cælum. Tertio, vt Stoicis visum essentia quædam ad exustionem perueniens duransque, siue digesta, siue indigesta, cuius motus interuallum Tempus esse dicunt.* Itaque tertia hæc sententia peculiaris Stoicorum est, quā ad *Deum* retulit Laertius, ad *Essentiam* Philo: vterque recte. Nam Essentia illa tota, Deus est Stoicis: neque aliud quam Senecæ & Latinis *Rerum Natura*, vel *Communis Natura*, de qua supra dixi. Ea igitur, siue in Mundum formata sit, siue indigesta, est iis Mundus. Et hoc sensu doctissime, vt solet, Ausonius *Mundum* pro Materia supra dixit. Sed aliud igitur Stoicis, κόσμος, καὶ διακόσμησις: sicut etiam τὸ πᾶν, καὶ ὅλον. Laertius discriminat. Τὸ πᾶν λέγεται, ὅ, τε κόσμος, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, τὸ ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἔξωθεν κενοῦ σύστημα. ὁ μὲν οὖν κόσμος πεπερασμένος, τὸ δὲ κενὸν ἄπειρον: *Vniuersum dicitur & Mundus & alio modo, quod ex Mundo & exteriore Vacuo constat. Nam Mundus finitus est, Vacuum infinitum.* Itaque & Mundus etiam πᾶν siue *Vniuersum* dicitur: sed magis erat, in

In Zenone.

scholis præsertim, distingui. Plutarchus: Οἱ Στωϊκοὶ διαφέρειν τὸ πᾶν, καὶ τὸ ὅλον, λέγουσι· πᾶν μὲν γὰρ εἶναι τὸ σὺν κενῷ ἄπειρον. ὅλον δὲ, χωρὶς τοῦ κενοῦ, τὸν κόσμον: *Stoicis differunt Vniuersum, & Totum. Vniuersum enim esse, cum Vacuo infinitum, Totum, sine Vacuo, Mundum.* Falsa hæc autem, rescribendaque πᾶν γὰρ εἶναι σὺν κενῷ ἀπείρῳ: *Vniuersum enim esse, cum Vacuo infinito*: & ἀπὸ κοινοῦ aduocanda vox, κόσμον. Recte ita Stobæanæ Eclogæ: Οἱ Στωϊκοί φασι διαφέρειν τὸ πᾶν, καὶ τὸ ὅλον· πᾶν μὲν γὰρ εἶναι σὺν τῷ κενῷ τῷ ἀπείρῳ, ὅλον δὲ, χωρὶς τοῦ κενοῦ, τὸν κόσμον: *Stoici differre dicunt Vniuersum & totum: vniuersum esse, cum Vacuo infinito, Totum, sine eo, Mundum.* Atque hæc ita apertissime etiam Empiricus, vbi de Toto. Hinc illud eorum effatum est, valde Plutarcho exagitatum: *Vniuersum, corpus non esse.* Quidni dicerent? Inane enim complectitur: neque id sane est corpus. Itaque ipsius Plutarchi verbis hoc soluamus: Κενὸν γὰρ ἄπειρον ἔξωθεν, τῷ κόσμῳ περιθέντες οὔτε σῶμα τὸ πᾶν οὔτε ἀσώματον εἶναι λέγουσι: *Vacuum enim infinitum exterius Mundo circumfundentes, neque Corpus Vniuersum, neque Incorporeum adfirmant.* Caute, & iure, ô Plutarche: & tu hic atque alibi haud æquus arbiter eos culpas. Qua Vacuum continet, corpus non est, qua Mundum, corpus. Atqui non est Vacuũ. Sane quidem οἱ ἀπὸ Θάλεω φυσικοὶ (vt alibi tu scribis) μέχρι Πλάτωνος τὸ κενὸν ἀπέγνωσαν:

1. De Placi. cap. 1.

Aduers. Mathem. Contra Stoi.

1. De Placi. cap. 18.

absque Thalete Physici, ad Platonem, Vacuum ignorarunt: quod fatemur, & ipse Plato vbique abdicat: sed qui Italicæ sectæ fuerunt, diu ante Platonem, Leucippus, Democritus, & ab his Epicurus posuerunt. Atque illi quidem laxe, & vbique rebus mixtum: Stoici restrictius, ἐντὸς δ' κόσμου οὐδὲν εἶναι κενὸν, ἔξωθεν δὲ αὐτοῦ ἄπειρον: *in Mundo nihil esse Vacui, extra, infinitum illud esse.* Caussa statuendi, Conflagratio siue ἐκπύρωσις quia Mundus in illud resoluitur, post istam. Quid, quod ipse Pythagoras τοσοῦτον εἶναι τὸ κενὸν ἐκτὸς τοῦ κόσμου ὥστε ἀναπνεῖν τὸν οὐρανόν. εἶναι γὰρ αὐτὸν πύρινον: *Tantum Vacui esse extra Mundum, vt respirare cælum possit. esse enim ipsum igneum.* Pythagoræ, inquam, hoc verius tribuetur, quàm vt ab eodem Plutarcho alibi, Aristoteli ipsi. Nam ille nimium quantum abhorret. Abhorreat. nos ponim⁹, & plures hodie etiam* Theologorũ. Quid autem id est? quod est, & non est. Nã Cleomedis Stoici verbis: Ἁπλουστάτη αὐτοῦ ἐστιν ἐπίνοια, ἀσωμάτου τε ὄντος, καὶ ἀναφοῦς, καὶ οὔτε σχῆμα ἔχοντος, καὶ οὔτε σχηματιζομένου, οὔτε τι πάσχοντος, οὔτε ποιοῦντος, ἁπλῶς δὲ σῶμα δέχεσθαι οἵου τε ὄντος *Simplicissima eius est conceptio, vt quod incorporeum sit & intactile quod nec figuram habeat, neque figuratum sit. quod neque patiatur neque agat, tantum corpus suscipere aptum sit.* Atque idem ille in *Cyclicis* suis *Theoriis* pluribus docet reuera tale extra Mundum esse; atque id infinitum.

Ibidem.

* Infra Dissert. 9.

DISSERT. VII.

Definitio Mundi. Ciuitatem dici, itemque Templum: eaque imagines explicatæ.

SEd nomina Mundi vidimus: nunc ipsum & quid est tertia significatione Mundus: Chrysippus, apud Stobæum, definiuit: κόσμον εἶναι σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν τούτοις φύσεων. ἢ, τὸ ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων σύστημα, καὶ ἐκ τῶν ἕνεκα τούτων γεγονότων: *Mundum esse compagem e cælo & terra & naturis quæ his continentur. Vel aliter: Compagem conuentumque ex diis hominibusque, & quæ horum caussa sunt facta.* Vtraque hæc etiam in Laertio totidem verbis, sed Posidonio ad- *Lib. 15.* scribuntur. In Eusebio prior, paullo vberius ponitur: Σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀέρος καὶ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς φύσεων: *Compages e cælo, aere, terra, mari, naturisque contentis.* Atque ille idem alteram illam adiunxit: & caussam vtriusque variantis dedit. Ὃν γὰρ τρόπον πόλις διχῶς λέγεται, τό, τε οἰκητήριον, καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐνοικούντων σὺν τοῖς πολίταις σύστημα, οὕτω καὶ ὁ κόσμος οἱονεὶ πόλις ἐστὶν ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνεστῶσα, τῶν μὲν θεῶν τὴν ἡγεμονίαν ἐχόντων, τῶν δὲ ἀνθρώπων ὑποτεταγμένων. κοινωνίαν δὲ ὑπάρχειν πρὸς ἀλλήλους διὰ τὸ λόγου μετέχειν, ὅς ἐστι* φύσει νόμος: *Sicut enim,* inquit, *Ciuitas dupliciter dicitur, & ipsa sedes siue domicilium, & corpus incolarum*

** Nec male φύσεως naturæ. Vtrunque verum est.*

ciuiumque: ita Mundus tamquam Ciuitas est, è diis hominibusque constituta. cuius dij quidem principatum & regimen habent, hominibus subiectis: Communionem autem inter vtrosque esse, quia Ratione participant, quæ natura Lex est. Sunt pulchra, & dignitatem Mundi exprimunt, & nostram, itemque officium & munus. Imago est, quæ valde placita Stoicis, & passim vsurpanr. vt Seneca, ad Marciam: *Intratura es vrbem, dijs hominibusque communem.* Cicero: *Vniuersus hic Mundus vna ciuitas, communis deorum hominumque, existimandus est*, Idem alibi: *Est enim Mundus quasi communis deorum atque hominum domus, aut vrbs vtrorumque.* Iterum dico, sunt pulchra, alta. & quis non attollatur, atque idem vereatur, cum Deum & Genios circum se, & supra se, cogitat inspectores, eosdem que rectores? Et parte altera, auaritiam contemnat, viles curas exuat, cum velut patriam & vrbem, mundum sibi circundat? Seneca: *Magno animo nos non vnius vrbis manibus inclusimus, sed in totius orbis commercium emisimus, patriamque nobis professi sumus Mundum, vt liceret latiorem campum virtuti dare.* Sane *virtuti*, & maxime caritati ac curæ generis humani. Omnes vnius vrbis ciues sumus. Cicero de Stoicis: *At quanta conantur? Mundum hunc omnem opidum esse nostrum. Incendit igitur eos qui audiunt Vides quantam rem agas? vt Circeis qui habitet, hunc omnẽ Mundum suum municipium esse existimet.* Et vero hanc communionis rationem Pontifici Iudæorum fuisse in animi oculis, Philo prædicat;

Cap. 18.

1 De Leg.

2. De Nat. deor.

Consol ad Helu.

4. De Fini.

De Monarchia 2.

Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων, inquit, οἱ ἱερεῖς, ὑπὲρ οἰκείων καὶ φίλων καὶ πολιτῶν μόνον εἰώθασι τὰς τ' εὐχὰς καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν. ὁ δὲ τῶν ἰουδαίων ἀρχιερεὺς, οὐ μόνον ὑπὲρ ἅπαντος ἀνθρώπων γένους, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν τῆς φύσεως μερῶν, γῆς, ὕδατος, ἀέρος, καὶ πυρὸς, τάς τ' εὐχὰς καὶ τὰς εὐχαριστίας ποιεῖται, τὸν κόσμον, ὅπερ ἐστὶ ταῖς ἀληθείαις, πατρίδα εἶναι ἑαυτοῦ νομίζων: *Cũ enimaliarũ gẽtiũ sacerdotes nõ nisi pro suis, & amicis, & ciuibus vota aut sacra faciant, sũmus Iudaeorũ Põtifex, non solũ pro toto genere humano, sed & pro natura omnibus partibus, terra, aqua, aëre, igne, preces gratésque concipit: Mũdũ hunc existimans, vti reuera est, patriã suã esse.* Fructum sententiæ vides: & adde alterum, de Exsilio, quod esse nullum potest sic animato. *Emetiamur enim quascumque terras, nullam inuenire intra Mundum est alienam nobis.* Sic igitur de Mundo Stoici: etsi *Cælum* etiam Ciuitatem, & quidem proprie, si Clementi credimus, volunt dici. Ille cum cælestem ciuitatem in Sacris legeret, & rei suæ aptaret, addit Λέγουσι καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸν μὲν οὐρανὸν κυρίως πόλιν. τὰ δὲ ἐπὶ γῆς ἐνταῦθα οὐκέτι πόλεις. λέγεσθαι μὲν γὰρ, οὐκ εἶναι δέ. *Dicunt & Stoici Cælum proprie ciuitatem esse. quæ autem hic in terra sunt ciuitates, dici quidem, at non esse.* Quò ego Plutarchi reprehensionem spectasse arbitror, etsi verba in Græcis, meo quidem libro, corrupta aut manca sunt: Ἀλλὰ μὴν τὸ νεῖκος μὲν εἶναι πόλιν, καὶ πολίτας τοὺς ἀστέρας, εἰς δὲ τοῦτο καὶ

Sen. ad Helu. c. 9.

4. Strom. in fine.

De Cõmun. Notiem.

φυλέτας, καὶ ἄρχοντας, δῆλον ὅτι καὶ βελευτὴν τὸν ἥλιον, καὶ τὸν ἕσπερον πρύτανιν ἢ ἀστυνόμον: *Sed & aiunt, Deorum domum* putem enim scribendum, θεῶν οἶκον) *esse ciuitatem, ciues autē stellas, ad hoc etiam tribules, & magistratus: nempe Solem etiam Senatorem, & Hesperum Prythanim vel Ædilem.* Nisi magis tamen est legi τὸν κόσμον εἶναι, & concinnare diuulsa: atque ad priorem imaginem de Mundo toto referre, cui Dij scilicet & cælites illi præsunt. Quem iterum alia imagine, & magis augusta, assimilant etiam cum templo. Seneca: *Totum Mundum deorum esse templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum.* Et alibi: *Per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum Mundus iste reseratur.* Cicero: *Homines tuentur illum globum, quem in Templo hoc medium vides, qui terra dicitur.* Vbi Macrobius apposite: *Quidquid humano aspectui subiicitur, Templum eius vocauit qui sola mente concipitur. vt, qui hæc veneratur vt templa, cultum tamen maximū debeat conditori: sciatque quisquis in vsum templi huius inducitur, ritu sibi viuendum sacerdotis.* Bona, bona postrema monitio: & Plutarchus accedat, *Templum esse hunc Mundum sacratissimum quidem ac religiosissimum. in quod per ortum inducimur, spectatores non signorum surdorum & manufactorum, sed Solis, lunæ, siderum.* Et addit, hæc *veluti initia & mysteria quædam esse, tranquillo & læto nobis animo spectāda ac peragenda.* Philo denique Iudæus claudat: Τὸ μὲν ἀνωτάτω καὶ πρὸς ἀλήθειαν

De Benef. 7 cap. 7.
Epist. 90.
In Somnio.
Lib. 1. ca. 14
De Tranquillitate animi.
De Monar. 2.

ἱερὸν θεοῦ νομίζειν τὸν σύμπαντα χρὴ κόσμον εἶναι, νεὼν μὲν ἔχοντα ἁγιώτατον τὸ τῶν ὄντων οὐσίας μέρος, οὐρανόν, ἀναθήματα δὲ τοὺς ἀστέρας, ἱερέας δὲ τοὺς ὑποδιακόνους αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἀγγέλους, ἀσωμάτους ψυχάς: *Templum Dei supremum, & vere tale, existimare oportet esse totum hunc Mundum. qui Sacrarium quidem habet, purissimam rerum Naturæ partem, Cælum, ornamenta, stellas, sacerdotes, administros potentiæ eius angelos, incorporeas animas.* Imagines habemus, aptas, & pro splendore ac dignitate Mundi, nec supra. *Nihil enim omnium rerum* (ait Stoicissans Tullius) *melius est Mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solum nihil est, sed ne cogitari quidem quidquam melius potest.* Vide ipsum totum, vide magnas paruasque partes: omnia *ita constituta sunt, vt neque ad vsum meliora esse potuerint, neque ad speciem pulchriora.* [a] *De Nat. deor.* *Ibid. infra.*

DISSERT. VIII.

Factum esse Mundum, à Deo, caussa hominum: & breuiter, quomodo sit factus.

TAnti autem operis quis auctor? Nullus, aiunt quidam & ab æterno fuit, æternùmque erit. Alij qui factum statuunt partim à Natura (vt Strato:) partim à Forte & Casu, vt Epicurus. Stoici verissime, à Deo & Prouidentia esse. Passim ita: & Chrysippi, apud Lactantium, argumentum validum sane exstat. *Si quid est, inquit Chrysippus, quod* *De Ira Dei cap. 10.*

efficiat ea, quæ homo licet ratione præditus, efficere non possit? id profectò est maius, & fortius, & sapientius homine. Homo autem non potest facere cælestia: ergo illud, quod hæc effecerit, superat hominem arte, consilio, prudentia, potestate. Quid igitur potest esse, nisi Deus? Nec testimonia congero in sententia decantata: illud addam, *Quare, Quomodo, Vbi, Quando, Qualem* fecerit Deus? Quare? sua inquiunt, & hominum caussa. Neque enim alius ei finis fuit, quam potentiæ & bonitatis designatio, in maximo optimoque opere sic ostensa. Cicero: *Quorum igitur caussa quis dixerit effectum esse Mundum? Eorum scilicet animantium, quæ ratione vtuntur: hi sunt dij & homines, quibus profectò nihil est melius.* Et de altera sane parte, nostri Doctores consentiunt, vt Lactantius: *Vera est sententia Stoicorum, qui aiunt nostra caussa Mundum esse constructum. Omnia enim quibus constat, quæque generat ex se Mundus, ad vtilitatem hominis accommodata sunt.* Et singillatim ibi exsequitur. quod ante eum Cicero accurate, De Natura deorum. Neque Seneca id negatum voluit (haud ita veri & partium transfuga) cum scribit: *Non enim nos caussa Mundo sumus, hiemem æstatemque referendi: suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur.* Imo vero, ô bone, propter nos vel maxime ista mouentur: sed non solos: & hoc voluisti dictum. Dij quoque hic suas partes habent. Itaque alibi scribis: *Dij non per negligentiam nos genuere, quibus tam multa*

2. De natur. deor.

De Ira Dei, cap. 13.

Lib. 2.

2. De Ira. cap. 27.

Lib. 6. De Benef. c. 23.

genuerant Cogitauit enim nos ante Natura, quam fecit. Ita est. Prouidentia hominem, & pleraque ista homini fecit. Sed *Quomodo* fecit, & quæ compositio aut digestio molis huius fuit? Zeno apud Laertium ita prodit: Τὸν θεὸν, κατ' ἀρχὰς κατ' αὐτὸν ὄντα, τρέπειν τὴν πᾶσαν οὐσίαν δι' ἀέρος εἰς ὕδωρ. καὶ ὥσπερ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα περιέχεται, οὕτω καὶ τοῦτον, σπερματικὸν λόγον ὄντα τοῦ κόσμου, τοιόνδε ὑπολίπεσθαι ἐν τῷ ὑγρῷ, εὔεργον αὐτῷ ποιοῦντα τὴν ὕλην, πρὸς τὴν τῶν ἑξῆς γένεσιν. Εἶτα ἀπογεννᾶν πρῶτον τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν: *Deum in principio, cum apud se esset, Essentiam omnem per aerem in aquam conuertisse. Et vt in fætu semen continetur, ita Deum qui seminalis Ratio mundi est, tale semen reliquisse in Humido, quod facilem aptamque operi Materiam praberet, ad rerum deinceps generationē. Deinde progenuisse primum Elementa quattuor, ignem, aquam, aerē, terrā.* Ait, *in principio:*] ipsis Sacrorū nostrorū verbis. Ait, *cū apud se esset.*] Pie & pulchre. Deus sua perfectio, sedes, regnū.

Cui esse sibi sufficit, efficitque cuncta: *Iul. Scal.*
vt vir sūmus nostri æui, in Carmine super Deo scripsit, plane diuino. Deus sibi, & suū ei esse, sufficit: quidni? in ipso omnia, ipse omnia. Itaq; frustra, & pro humana imbecilitate istæ quæstiones Quid faciebat, agitabat? Vel Seneca noster respondeat. *Iupiter resoluto mundo, & dijs in vnum confusis, paullisper cessante Natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus.* Optime. vis & ego aliquid audacter, siue argute? Idē quod nunc facit, fecit. Erras, qui in Deo tēpora *Epist. 19.*

dispars omnia ei sunt in præsenti. Poëta Christianus olim, Claudius Victor:

Regnabatque potens in maiestate creandi,
Et facienda videns, gignendaque mente capaci.
Sæcula dispiciens: & quidquid tempora volunt,
Præsens semper habens. immensum mole beata.
Regnum erat ipse suum.

An deerat occupatio, hæc quæ fuere, quæ sunt, & quæ instant, contemplanti? Pergit Laërtius, *Essentiam omnem vertisse.*] Si de primo conditu intellegit, Materiam cape: sin de reparatione Mundi post exustionem, cape Ignem reliquum & in eo semina rerum. *Per Aërem.*] Ergo vel Materia, vel Ignis ille reliquus, Aëre tenuior. Et ita est. quoniam tradebant Stoici diffundi, & vel totum Vacuum illud occupare. Contrahitur igitur, sed gradatim, & habilis fit corporum generationi, Primo autem in Aerẽ quia facillima ea mutatio ab Igne. Deinde, ait, *in Aquã.*] Hæc igitur proxima facies Materiæ, cum elementa genita. Ideo vetus opinio, *Aquã principium rerum esse*, Thaleti adscripta. Quid Thaleti? Homeri ante illum fuit. apud quem legas

Iliad. Ξ. ----ποταμοῖο ῥέεθρα
Ὠκεανοῦ, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.
------*flumina magni*
Oceani, cunctis qui rebus præbuit ortum.

Vis aliquid clarius? iteratque alibi & vocat.

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν:

Ocea-

Oceanum Diuis genesim, matrem & nutricem.

Dij & Genij ex illo orti (nam & hi ex Materie) atque etiam vaporationibus eius aluntur. Postrema autē ipsa verba, de *Matre & nutrice*, Plato in Timęo adsumpsit, & Materiæ aptauit. Quin & Barbarica vetus philosophia in hac parte. *Brachmanibus apud Indos*, ait Strabo, ἀρχαὶ μὲν τῶν συμπάντων ἕτεραι, τῆς δὲ κοσμοποιίας τὸ ὕδωρ: *aliarum omnium rerum alia principia, Mundi autē aqua.* Sed quarum rerum alia? credo singularum rerū, quæ ex Elemētis. vt ad proxima principia hoc referatur. Iam & Aegyptii (Philo notat) τὸ ὕδωρ διαφερόντως ἐκτετιμήκασιν, ἀρχὴν τῆς τῶν ὅλων γενέσεως εἶναι νομίζοντες: *Aquā, eximie coluerunt, principium Vniuersi generationis eam censentes.* Sed pro tota Stoicorum sententia, Seneca audiendus: *Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque* (Stoici) *aut in eadem sententia, aut in vltima sumus.* Vltima. ex hac nempe omnia surrexisse. Quo ducere & Manilium possis, imo debeas:

De vita Moisis. 1.

3. Quæ. Nat. cap. 13.

Seu liquor hoc peperit, sine quo riget arida rerum
Materies, ipsumque vocat, quo soluitur, Ignem.

Lib. 1.

Inter variantes sententias Mundi conditi, nec Stoicam omittit: & Siue, inquit, Aqua initium rebus fuit, in quam Materia se vertit? quæ deinde *vocat* (ita legerim, nō *vorat*)

ſiue adhibet ipſum Ignem, qui deſtruit, & in varias formas mutat. Siue, qui ſoluit & deſtruit, in ἐκπυρώσει. Neque aliud Stoici decantatum illud *Chaos* interpretabantur, quàm hanc *A-*

De immortalitate Mundi. *quam*: non illam Elementi. Philonem ita audi: Τῶν δὲ Στωϊκῶν ἔνιοι χάος τὸ ὕδωρ οἴονται εἶναι, παρὰ τὴν χύσιν τοὔνομα πεποιῆσθαι νομίζοντες: *Quidam Stoicorum Chaos exiſtimant Aquam eſſe, à fuſione factum nomen arbitrantes.* Sed quid iam Aqua? pergit Laertius *Deum, qui ſeminalis Ratio eſt, relinqui in humido.*] De Deo enim hæc verba, eiuſque Ratione (etſi obſcuriuſcula ſunt) omnino capienda. Ita enim alibi ipſe Zeno: Διὰ τῆς

In Stob. Phyſic. ὕλης διαθεῖν τὸν τοῦ παντὸς λόγον, ὃν ἔνιοι εἱμαρμένην καλοῦσιν, οἷόν περ καὶ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα; *Per Materiam* (ſic aqueam) *diſcurrere Uniuerſi Rationem, quam aliqui Fatum appellant, tamquam in fœtu ſemen.* Vides eamdem ibi imaginem, & ipſis verbis, vti hic ponitur. ſignificat autem, immobilem per ſe & ineficacem Materiam animari ab hoc Igne, illo qui Deus, & Ratio: non aliter quàm ſemen eiuſque ſpiritus & calor fœtum formant, augent,

Epiſt. 65. alunt. Notanda igitur & hic λόγου vocula: qua crebro in hac Generationis re vtuntur. vt Seneca: *Cauſſa autem, id eſt Ratio, Materiam*

Conſol ad Helu. cap. 8 *format*, Iterum: *Incorporalis Ratio, ingentium operum artifex.* Ingentium, totius Mundi, ait *incorporalis*: quia mens ipſa Dei eſt, animus, vt ſic dicam, Ignis. Fatum interpretatur Zeno, alij Prouidentiam: & vtrouis ſenſu poëta Manilius, germanus Stoicus, ſæpius v-

ſurpat. Vt in iſta re gignendi, Sidera & cælum eſſe *Cæleſtis Rationis opus. Tale ſemen reliquiſſe.*] Ipſum Ignem, ſiue calorem, qui humido miſcetur vocat *Semen*: Ratione tamen illa ſemper adiuncta. Plutarchus, aduerſus noſtros: Τοῦ κόσμου τὸ πῦρ λέγουσι σπέρμα εἶναι *Mundi ſemen Ignem dicũt*. Alio verbo, ſed eodẽ ſenſu Ariſtocles apud Euſebium: Στοιχεῖον εἶναί φασι τῶν ὄντων τὸ πῦρ, καθάπερ Ἡράκλειτος· τούτου δὲ ἀρχὰς ὕλην καὶ θεόν: *Elementum rerũ omnium Ignem dicunt, eius principia, Deum & Materiam*. Bene Ariſtocles. & Deus, ſiue ipſa Ratio, ab hoc Igne diſparanda *Zeno*, apud Ciceronem, *ſtatuit Ignem eſſe ipſam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem atque ſenſus*. Qualis autem hic Ignis? non vt ille noſter, qui cuncta diſturbat ac diſſipat: ſed *vitalis ac ſalutaris, qui omnia conſeruat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuque afficit*: qualem in ſideribus videmus. Plura autem ſuper tota hac re, vbi de Exuſtione mundi. Vltima Laertij: *Gigni primum elementa quatuor, ignem, aquam, aerem, terram*.] Idem Laërtius poſtea: Γίνεσθαι δὲ τὸν κόσμον, ὅταν ἐκ πυρὸς ἡ οὐσία τραπῇ δι᾽ ἀέρος εἰς ὑγρὸν, εἶτα τὸ παχυμερὲς αὐτῷ συςὰν ἀποτελεσθῇ γῆ. τὸ δὲ λεπτομερὲς ἐξαερωθῇ, καὶ τοῦτ᾽ ἐπιπλέον λεπτυνθὲν πῦρ ἀπογεννήσῃ: *Gigni mundum, cum ex igne*, qui exuſtioni reliquus, *Eſſentia vertitur per Aerem in Humorem: deinde craſſior eius pars fit Terra, quod tenuius, Aer, reliquum magis tenue, Ignis*. Sed hic *Aquam* omittit: antea poſitam, & recte: neque enim Materialis illa aqua ſiue humor, vere

Lib. I.

I. Acad.

Cic II. De Nat. deor.

elementum Aquæ est, sed faciem dumtaxat eius habet, multifaria alioqui mixtione. Hæc igitur in breui Stoicorum sententia, super rerum conditu: cum qua valde Trismegistus ille consentit. Λόγος, inquit, ἅγιος ἐπέβη τῇ φύσει, καὶ πῦρ ἄκρατον ἐξεπήδησεν ἐκ τῆς ὑγρᾶς φύσεως ἄνω εἰς ὕψος: *Ratio sancta*, siue *Verbum*, *Natura superuenit*, *& Ignis purus exsiluit ex Humida natura in altum.* Additque mox: Κινούμενα δὲ ἦν, διὰ τὸν ἐπιφερόμενον πνευματικὸν λόγον εἰς ἀκοήν: *Mouebantur autem, à Ratione spirituali, quæ super ea ferebatur, ad auditum.* Et sane nostra hic *Ratio*, est *Ignis.* Quid in ipso Moyse, rerum primordiis, nonne *Spiritus Domini ferebatur super Aquas?* Quibus profecto paria & Trismegistus, & Zeno supra, *Rationem per Materiam decurrere.* Quod Tertullianus alludit, an & ridet? *Stoici volunt, Deum sic per Materiam decucurrisse, quomodo mel per fauos.* Rideat: Metaphoram non indecoram, nec à Sacris longinquam, ego putem.

Chap. 1.

DISSERT. IX.

In Vacuo Mundum librari. Vere natum videri: & quare forma eius circitet.

QUomodo factus, quod satis sit, diximus: *Vbi* autem, & quo situ? *In medio Vacui*, ait Chrysippus apud Plutarchum: *atque hanc caussam permansionis eius esse, quod Essentia omnis in sui medium tendat.* Est ipsa sententia, quam damnatum it Epicurus, & ex eo Lucretius: *De defect. oracul.* *Lib. 1.*

Illud in his rebus longe fuge credere Memmi,
In medium summa, quod dicunt, omnia niti:
Atque ideo Mundi Naturam stare sine vllis
Ictibus externis, neque quoquam posse resolui
Summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa

Damnat, sed parum iuste: & in Terra, quæ se sustinet, & vndique in se redit, eadem ratio, neque alia, valet. Plutarchus etiam dicto loco, irridet: quia Vacuũ omne spernit. Non nos hercle, & cogitanti cuicũque aliquid Vacui extra Mundũ, vel inuito occurrit. quod præter ante dictos, etiam Philo Iudæus palam adstruit, & in Scripturis *Abyssum* dici contendit. Quid Augustinus, an non *extra Mundum infinita spatia locorum* cogitari ostendit? Vt Stoicorum assertio neque tam singularis sit, nec ex facili adspernanda: imo Theologorum optimis etiam hodie propugnãda. Addamus, *Quando* sit factus: etsi apud *11. De Ciuit. cap. 5.*

Stoicos quidem nihil super ea re legi. Imo credo eos censuisse, *certum non esse diem eius ortus* quod Iulius Firmicus tradidit, certus eorum adsecla & satelles. Tamen curiosa inquisitio huc quoque iuit, & Vere natum esse volunt, Sole in Ariete existente. Panegyristes ad Maximianum; *Diuinus ille vestra maiestatis ortus ipso, quo illuxit, auspicio Veris illustrior, augustiore fulgens luminis claritate, quam cum originem mundi nascentis animauit.* Et statim: *O felix beatumque Ver nouo partu! ô tempus quo merito omnia nata esse credantur! ô Kalendæ Martiæ, sicuti olim annorum voluentium, ita nunc æternorum auspices Imperatorum.* Virgilius,

Lib. 3.

Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim. Ver illud erat, Ver magnus agebat Orbis.

1. Exæ. c. 4. In Carmine veteri, *Vere natus orbis est.* Diuus Ambrosius & caussam addidit: *Inde oportebat mundi exordium capi, vbi erat opportuna omnibus verna temperies. vnde & nascentis mundi imaginem annus expressit, vt post hibernas glacies, atque hiemales caligines, serenior solito Verni temporis splendor eluceat.*

l. 2. ca. 7. Damascenus item in hac parte: Τέσσαρες τροπαὶ δ' ἡλίου συνίστανται. καὶ πρώτη μὲν ἡ ἐαρινή. ἐν αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ σύμπαντα. καὶ δηλοῖ τὸ μέχρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ τὴν ἀνθέων τὴν βλάστησιν γίνεσθαι: *Quattuor sunt à Sole anni tempora siue conuersiones. Prima Verna, in qua Deus fecit vniuersa. quod*

docet etiãnunc florũ in ea germinatio. Verba Scripturæ adſpicit : *Germinet terra herbam virentem , & facientem ſemen , & lignum pomiferũ.* Et nonne probabile eſt amœniſſimo , & maxime vegetabili tempore , cuncta cœpiſſe ? cum & animantes pleræque fætificant & aliæ naturæ partes concipiunt aut parturiunt , εὐλόγως dicamus & ipſam totam peperiſſe. At ſunt tamen qui fortiter abnuant , Hebræorum auctoritate confiſi , quibus principium anni in Autumno fuit : ergo & Mundi. Non vltra inquiro : cum ad Sacrorum auctoritatem itur, Philoſophiæ fines iam res egreditur , & ad Theologiæ abit. Hoc tertium potius , *Qualis* conditus , & qua forma ? Rotunda. Ita Stoici apud Laërtium , & cauſſa. Πρὸς γὰρ τὴν κίνησιν ἁρμοδιώτατον τὸ τοιοῦτον σχῆμα : *Nam ad motum talem figuram aptiſſimam.* Plures cauſſæ in Manilio: *Lib. I.*

Hæc æterna manet , diuiſque ſimillima forma,
Cui neque principium eſt vſquam , nec finis, in ipſo
Sed ſimilis toto remanet , perq. omnia par eſt.

Apta ſcilicet ea forma ad perpetuitatẽ motus: denique *Diuis par* , vt ait , vel quia Aſtra ſic ſpectãtur, vel quia principio & fine caret, vt ipſe Deus. Obſerua autẽ hic *Totũ*, τὸ ὅλον Stoico ſermone, vt prædixi. In Platone ratio quoq. alia *In Timæo.* *quod à quo animãte, Mundo, omnes reliquos contineri vellet animãtes hũc ea forma figurauit, qua vna omnes reliqua forma concluduntur.* Eſt enim capaciſſima, eſt perfectiſſima ea forma. *iccirco,*

Stoicos quidem nihil super ea re legi. Imo credò eos censuisse, *certum non esse diem eius ortus* quod Iulius Firmicus tradidit, certus eorum adsecla & satelles. Tamen curiosa inquisitio huc quoque iuit, & Vere natum esse volunt, Sole in Ariete existente. Panegyristes ad Maximianum; *Diuinus ille vestræ maiestatis ortus ipso, quo illuxit, auspicio Veris illustrior, augustiore fulgens luminis claritate, quam cum originem mundi nascentis animauit.* Et statim: *O felix beatumque Ver nouo partu! ô tempus quo merito omnia nata esse credantur! â Kalendæ Martiæ, sicuti olim annorum voluentium, ita nunc æternorum auspices Imperatorum.* Virgilius,

Lib. 3.

Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim. Ver illud erat, Ver magnus agebat
Orbis.

1. Exaë. c. 4. In Carmine veteri, *Vere natus orbis est.* Diuus Ambrosius & caussam addidit: *Inde oportebat mundi exordium capi, vbi erat opportuna omnibus verna temperies. vnde & nascentis mundi imaginem annus expressit, vt post hibernas glacies, atque hiemales caligines, serenior solito Verni temporis splendor eluceat.*

1. 2. ca. 7. Damascenus item in hac parte: Τέσσαρες τροπαὶ διὰ ἡλίου συνίσταται. καὶ πρώτη μὲν ἡ ἐαρινή. ἐν αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ σύμπαντα. καὶ δηλοῖ τὸ μέχρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ τῶν ἀνθέων τὴν βλάστησιν γίνεσθαι: *Quattuor sunt à Sole anni tempora siue conuersiones. Prima Verna, in qua Deus fecit vniuersa. quod*

docet etiãnunc florũ in ea germinatio. Verba Scripturæ adſpicit: *Germinet terra herbam virentem, & facientem ſemen, & lignum pomiferũ.* Et nonne probabile eſt amœniſſimo, & maxime vegetabili tempore, cuncta cœpiſſe? cum & animantes pleræque fætificant & aliæ naturæ partes concipiunt aut parturiunt, εὐλόγως dicamus & ipſam totam peperiſſe. At ſunt tamen qui fortiter abnuant, Hebræorum auctoritate confiſi, quibus principium anni in Autumno fuit: ergo & Mundi. Non vltra inquiro: cum ad Sacrorum auctoritatem itur, Philoſophiæ fines iam res egreditur, & ad Theologiæ abit. Hoc tertium potius, *Qualis* conditus, & qua forma? Rotunda. Ita Stoici apud Laërtium, & cauſſa. Πρὸς γὰρ τὴν κίνησιν ἁρμοδιώτατον τὸ τοιοῦτον σχῆμα: *Nam ad motum talem figuram aptiſſimam.* Plures cauſſæ in Manilio: *Lib. I.*

> *Hæc æterna manet, diuiſque ſimillima forma,*
> *Cui neque principium eſt vſquam, nec finis, in ipſo*
> *Sed ſimilis toto remanet, perq. omnia par eſt.*

Apta ſcilicet ea forma ad perpetuitatẽ motus: denique *Diuis par*, vt ait, vel quia Aſtra ſic ſpectãtur, vel quia principio & fine caret, vt ipſe Deus. Obſerua autẽ hic *Totũ*, τὸ ὅλον Stoico ſermone, vt prædixi. In Platone ratio quoq. alia *In Timæo.* *quod à quo animãte, Mundo, omnes reliquos contineri vellet animãtes hũc ea forma figurauit, qua vna omnes reliquæ formæ concluduntur.* Eſt enim capaciſſima, eſt perfectiſſima ea forma. *iccirco,*

(ait explicans Apuleius) *perfectissimo & pulcherrimo Mundo* * *instar pulchra & perfecta sphæra à fabricatore Deo quæsitum est, vt sit nihil indigens: sed operiens omnia coercensque contineat. pulcher & admirabilis, suique similis, sibique respondens.* Quod ipsum in capite humano Lactantius considerat: *quod Deus*, inquit *orbi & globo simile formauit, quia orbis rotunditas perfecta rationis est ac figura. Eo igitur*, mens & ignis ille diuinus tanquam cælo tegitur. Ab hac sententia Homerũ fuisse argumentantur, quod *ἀπείρονα γαῖαν dixerit: non magnitudine, sed figura, quæ finis est expers.

* *Id est, imago, forma.*

De opific. Dei, cap. 8.

* *Infinitam terram.*

DISSERT. X.

Animal eum esse, sensu & Ratione præditum. Partes eius libatæ. Ipsam animam, Deum esse.

ET Mundum quidem talem ac tantum vides, sed in externa adhuc facie: nunc animi sensus ad interiora, id est ad *Animum* eius mitte. Ita enim consensu Stoici, *sentientem eum, intelligentem, sapientem*: & quid te moror? *Animal rationale* esse. AVD. Hoc dicunt, repudio:

Et procul à vera hoc aio ratione repulsum.

LIPS. Et ego tecum: sed quid iudicare priusquam audire properas? intellige, & tum cense. Et sententia hæc non illorum primitus, ne nescias, à Socrate & Platone est qui protulerunt. Iste in Timæo, vt Cicero vertit:

Quapropter non est cunctandum profiteri, si modo aliquid inuestigari coniectura potest, hũc Mũdum Animal esse, idque intelligens, & diuina Prouidentia constitutum, Et sæpius iterat, & inter * κύρια dogmata habent sectatores. Sed illis omissis, Stoicos audiam⁹: de quib⁹ ita Laërtius: Ὅτι δὲ καὶ ζῶον ὁ κόσμος, καὶ λογικὸν καὶ ἔμψυχον καὶ νοερὸν, Χρύσιππός φησι, καὶ Ἀπολλόδωρος καὶ Ποσειδώνιος· ζῶον μὲν οὕτως· ὄντα οὐσίαν ἔμψυχον αἰσθητικήν. τὸ γὰρ ζῶον τοῦ μὴ ζώου κρεῖττον. οὐδὲν δὲ τοῦ κόσμου κρεῖττον. ζῶον ἄρα ὁ κόσμος. Ἔμψυχον δὲ, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἐκεῖθεν οὔσης ἀποσπάσματος. Βοηθὸς δὲ εἶπεν οὐκ εἶναι ζῶον τὸν κόσμον: *Quod autem animal sit Mundus, & rationale, & animatum, & intelligens, asserit, Chrysippus, & Apollodorus, & Possidonius. Animal quidem ita, vt sit natura animata & sentiens. Quod enim animans, non animante præstantius est: nihil autem Mundo præstantius; Animans est igitur. Animatum porro esse, liquet ex nostra Anima, quæ particula auulsa est ab illo. Boethus tamen dixit non esse Animal.* Vides adfirmationem, & additam rationem: Quod animal præstantius non animato. A Platone ea est sũpta, in Timæo. *Fas,* inquit, *non est, nec vnquam fuit, quidquam nisi pulcherrimum facere eum, qui est optimus. Cum hanc rationem igitur habuisset* (Deus;) *reperiebat nihil esse eorum, quæ in natura cernerentur, non intelligens intelligente, in toto genere, præstantius. Mentem autem vlli rei adiunctam esse sine animo nefas esse:*

*Primaria. *In Zenon.*

quocirca intelligentiam in animo, animum conclusit in corpore: sic ratus opus illud effectum esse pulcherrimũ. Platonis ratiocinatio est: Deus optimus optimum fecit: nihil natura intelligente melius: ergo Mundus intelligẽs. Si hoc etiam animatus: quoniã intelligentia sine anima esse non potest. Intelligentem cum dicit, Rationalem sentit, quod consonat. Itaque Zenonis verba eiusdem rei sunt, in Sexto Empirico, ista: *Si, quod est particeps rationis, est melius eo quod est illius expers: est ergo Mundus particeps rationis. Et similiter argumentabatur in eo, quod est anima præditum, & quod Inanimatum.* AVD. Neque nunc sine risu audio: & quale istud Animal, & quas partes habet? LIPS. Partes? Bene suggeris: dabo ad hominis & tuum instar. Plutarchus ita distribuit. *Stellæ sicut oculi lucentes in facie Uniuersi orbem suum peragunt. Sol vi præditus cordis, vt hoc sanguinem & spiritum, sic diffundit ex se vegetantem calorẽ & lucem. Terra & Mari mundus, vt animal ventre & vesica, vtitur. Luna inter Solem & Terram, vt inter Cor & Uentrem, velut iecur, aut aliud molle viscus est, & respirationes illinc excoctione aliqua & purgatione attenuans diffundit.* Atque ego sane (etsi aliter Macrobius) eodem versus Sarapidos retulerim, quos interrogatus à Nicocreonte Cypriorum rege protulit. Ægyptij enim istum *Deorum maximum* dicunt, id est Mundum. Versus sunt.

De Facie in orbe Lunæ.

1. Saturn. cap. xx.

Εἰμὶ θεὸς τοιόσδε μαθεῖν, οἷον κ᾽ ἐγὼ εἴπω.
Οὐράνιος κόσμος κεφαλή, γαστὴρ δὲ θά-

λαοσα,
Γαῖα δέ μοι πόδες εἰσὶ, τὰ δ' οὔατ' ἐναιθέει κεῖται,
Ὄμμα τε τηλαυγὲς, λαμπρὸν φάος ἠελίοιο:
Sum Deus, & talis qualem describam ego meipse.
Cæli arx mi caput est, ventrem dico mare magnum.
Terra, pedes, aures ponuntur in æthere puro,
Longè splendentes oculos, dic lampada Solis.

Mutat aliquid in illis Plutarchi: & quis non pro ingenio possit? *Terram* facit *pedes*, satis apposite: sicut Chrysippus Stoicus eamdem ὑπέρεισμα, ὥσπερ ἐν ζώῳ τὰ ὀστέα: *fulcrum, vt in animali ossa.* Est enim maximè compacta & dura, sed & infimo loco, vt Pedes. Hæc Stoica esse, etiam Io. Damascenus docet: *Stoici*, inquiens, *Deum statuunt animum huius Vniuersi, corpus eius ipsum Vniuersum: oculos verò, Solem, Lunam, astra.* Sed & Manilius Stoicissans: *Stob. Phys.* *De Hæresibus.*

----flammæque micantes,
Quæ Mundi fecere oculos. *Lib. 1.*

Oculos, id est stellas. Sed vt ad Laërtium redeam, à quo me leuiter abduxisti: altera in illo ratio, cur Animal Mundus, *quod nostra ex eo anima auulsa.*] Quasi dicat. quod Animam emittit, ipsum animatū est: talis Mundus. Verba Zenonis huic sententiæ, in Empirico: *Quod emittit semen eius quod est particeps ra-*

tionis, est ipsum quoque rationis particeps: Mundus autem emittit tale semen: est ergo Mundus
4. Academ. *rationis particeps*. Cicero etiam huc faciat: *Qui Stoicus est nõ magis approbabit nunc lucere, quàm hunc Mundum esse sapientem, habere Mẽ-*
11 Metaph. *tem qua & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moueat, regat.* Vides quam adfirmate hoc nostri? Nec soli tamen, ne erres. Omitto Platonicos, Aristoteles ipse (sed ex aliena mente, inquiunt) alibi *Animal Mundum* appellat.
Cap. 1. Trismegistus planissime ex sua: Ὁ μὲν κόσμος πρῶτον· ὁ δὲ ἄνθρωπος, δεύτερον ζῶον μετὰ τὸν κόσμον: *Mundus, primũ animal, secundum ab illo, Homo.* Et alibi ἀθάνατον ζῶον, *immortale animal* dicit. Sed iterum ad Laërtij verba, *Animam ex eo auulsam.*] Quo? an Toto? non, sed ipsa Anima, quam Toti dabant. Et quæ illa? Ignis. quis Ignis? Deus. Hoc diuersum à Platonicis nostri habent. etsi audita sententia, non explorata, imponat. Nam vtrique Animam Mundo tribuunt, & Deum faciunt: sed diuerso paullum sensu. Plato Mundi animam ex Deo natam vult: nostri, Deum ipsam esse. Illi quoque Deum, sed secundarium quẽdam, nec primum & patrem. Pro Stoicorum mente Varro, apud Isidorum: *Varro Ignem Mundi animum dicit. Proinde quod in Mundo*
Lib. 8. *ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis. Quam vanissime! Qui cum est, inquit, in nobis: viuimus, cum exit, emorimur.* Augustin⁹, De eodẽ Varro
4. De Ciu. cap. 31. ne: *Dicit idem auctor acutissimus atque doctissimus quod hi soli videantur ei animaduertisse, quid esset, Deus, qui crediderunt eũ esse Animam motu*

ac ratione Mundum gubernantem, Vox *motu* non omnino disconuenit, fateor: & verius tamen credam, *Mente*. Cicero, ibi Stoicus: 1. Acad. *Mundum natura sentiente teneri, in qua ratio perfecta insit quæ sit eadem sempiterna. Quam animum esse dicunt Mūdi, eamdemque; esse Mētem Sapientiamque perfectam, quam Deum dicunt.* Est igitur iis Anima, est & eius ἡγεμονικὸν *Ratio* in Mundo, sicut in homine ponimus: atque ea *Ratio* proprie Deus. Multa super hac re, e multis, possem: sed quod satis sit, * Lib. 1. dixi nuper, cum de ipso* Deo dissertatū. Cum Differ. 7. Philone claudam, qui hæc à Chaldæis manasse ostēdit & dānat: *Chaldæi*, inquit, *super alios homines Astronomiam & Genethliacam excolētes,* περὶ ἀποικίας. *infera superis, cælestia terrenis adaptare & iungere nitebātur, tanquā Musicis rationibus omnia concinere & cōuenire inter se aiebāt, locis disiūcta, cognatione coniuncta.* Οὗτοι τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον ἐν τοῖς οὖσιν ὑπετόπησαν εἶναι μόνον ἢ θεὸν ὄντα αὐτὸν, ἢ ἐν αὐτῷ θεὸν περιέχοντα τὴν τῶν ὅλων ψυχὴν, εἱμαρμένην τε καὶ ἀνάγκην θεοπλαστήσαντες, ἀσεβείας πολλῆς κατέπλησαν τὸν ἀνθρώπινον βίον, ἀναδιδάξαντες ὡς δίχα τῶν φαινομένων οὐδενός ἐστιν οὐδὲν αἴτιον τὸ παράπαν: *Iidem apparentem hunc & sensibus subiectum Mundum suspicati sunt & ediderunt, aut ipsum solum esse Deum, aut quæ eo continetur Uniuersi animam. Fatum autem & Necessitatem deificantes, vt sic dicam, & consecrantes; summa impietate vitam humanam repleuerunt, docentes præter hæc quæ conspiciuntur, nullam esse omnium Caussam.*

Sunt ipsa Stoica, qui *Rationem* in hac Anima *Fatum* & *Necessitatem* etiam interpretabantur. Absurda igitur, sic accepta. sed è quibus subtilissime argumentum, pro Dei vnitate,
Lib. 3. contra Gentiles Arnobius ducit. *In Philosophia memorabiles studio, vniuersam istam molem Mundi, Animal esse vnum, sapiens, rationabile consultum probabili asseueratione definiunt: quorum si est vera, & fixa, certa sententia; etiam illi continuo desinent Dij esse, quos in eius portionibus constituebatis. Ut enim homo vnus nequit, permanente sui corporis integritate, in homines multos scindi; neque homines rursus multitudinis, iunctionis differentia cõseruata, in vnius sensus simplicitatem conflari: ita si Mundus animal est vnum, & vnius Mentis agitatione motatur: nec in plura potest numina dissipari; nec si eius particulæ Dij sunt, in vnius animantis consistentiam cogi atque verti.* Audisti. iam tecum damnamus, & si *probabile* hoc, cum Arnobio: quia certum, diuinam illam vim per omnes Mundi partes ire, vt animam, sed non Animam: & hic error, quod æternum illud & secretũ, cum perituris impurisque vnionis nexu miscent.

DISSERT. XI.

Diuisio Mundi prima, & secunda. Elementa quattuor esse, & in se inuicem commutare.

7. De Ciuit. cap. 6. ANimal igitur iis Mundus. cuius duæ magnæ Partes, Cælum & Terra. Varro ita diuidit scite, vt, opinor, ex mente & more Stoi-

eorum. Augustinus: *Adiungit* (Varro) *Mundum diuidi in duas partes, Cælum & Terram: & Cælum bifariam, in Æthera, & Aera; Terram vero, in Aquam & Humum. E quibus summum esse Æthera, secundum Aera, tertiam Aquam, infimam Terram.* Sunt omnino Stoica, qui primo diuidebant Elementa in *Grauia, & Leuia. Leuia faciunt, Ignem & Aerem: Grauia, Aquam & Terram. Leue autem esse, quod à medio suo recedat; Graue, quod accedat.* Ouidio etiam hæc tributio: Stob. Phys.

Quatuor æternus genitalia corpora mundus
Continet. ex illis duo sunt onerosa, suoque
Pondere in inferius, Tellus atque Vnda, feruntur.
Et totidem grauitate carent, nulloque premente
Alta petunt, Aer atque aere purior Ignis.

Clara ista, neque voces morentur, haud vulgaria omnino vsurpatione in Varrone. Nam *Cælum* pro *Aere* olim & priscis dictum. Hebræis quidem, vt Sacra docent; Latinis, vt Varro idem alibi notat. *Cælum*, inquit *dupliciter dicitur, & supremum illud vbi stellæ; & hoc totum, quod complexu continet Terram.* quod est scilicet Aër. Lucretius: 5. de L. L. Lib. 4.

Constituuntur in hoc cælo, qui dicitur Aer.

Seruius illud Virgilij: - *Maria, ac terras, cælumque profundum*: pro Aëre accipit. *nam Æther*, inquit, *immotus.* Plinius apertissime: *Nãque & hoc Cælum appellauere maiores, quod alio nomine*

Aera. Imo & *Aethera* Græci, pro Aere, consimiliter etiam dicunt. Omitto, in re pergam⁹. Quattuor igitur ista Elemēta sunt, *Principes Qualitates* (ita Cicero appellat,) siue corpora huius Mūdi. Quare *Principes?* quia Elemēto hoc cōuenit, & definitio eius Stoica in Laertio:

1. *Academ.*

Στοιχεῖον ἐξ οὗ πρώτου γίνεται τὰ γινόμενα. καὶ εἰς ὃ ἔσχατον ἀναλύεται: *Elemētū ex quo primo fiūt quæ fiunt, & in quod extremum resoluūtur.* Fiunt, nēpe hæc minora & multiformia corpora: alioqui ex Principiis primis ipsa Elemēta. Sed de cōpositis accipiēdū est, Elemēta sunt simplicia. Quattuor ea consensu fere ponunt. & bene Plinius: *Nec de Elementis video dubitari, quattuor ea esse.* Quare sint, Platonis pulchra consideratio est, in Timæo. *Diuini decoris ratio postulabat*, inquit, *talem fieri Mundum, qui & Visum pateretur, & Tactum. Constabat autem neque videri aliquid posse sine Ignis beneficio, neque tangi sine solido, & solidum nihil esse sine Terra. Vnde Mundi omne corpus de Igni & Terra instituere fabricator incipiens, vidit duo conuenire sine medio colligante non posse: & hoc esse optimum vinculum, quod & se pariter, & à se liganda deuinciat. Inde Aerē & Aquā inter Ignem Terramque contexuit: & ita per omnia vna & sibi cōueniēs iugabilis cōpetentia occurrit, Elementorum diuersitatem ipsa differentiarum æqualitate consocians.* Pluscula addit, merito à te legenda, & sine alio interprete capienda. Nam & Aristoteles, quem in scholis audiuimus, has Qualitatum, consentiētiū semper parte altera, συζυγίας exposuit. Et ab hoc isto ordine est

Ex Macr. 1. in Somn. Scip.

ordine est, quod Ambrosius στοιχεῖα Græcis dicta censet: *quod sibi conueniant*, inquit, *& concinant*. Quattuor igitur. sed an non Seneca abnuit, qui de tribus adfirmat? Alibi: *Hæc nempe sunt Elementa, quibus hic Mundus administratur: Aqua, Terra, Spiritus. Omnia ista tam caussa viuendi sunt, quam via mortis.* An excidisse & delinquere hic putamus vocem *Ignis*? an pro suo quodam sensu nunc hoc dixit, & de isto inferiore Mundo sentit tantum? Nam ait, *hic Mundus*. Et ad rem præsentem tria hæc facit; quia de spontanea morte agit: quam ab illo æthereo igne non sumas. Abi, inquit, Aqua te merge, si vitæ pertæsum est? Terra conde, aut ex altiore ea deiice? Spiritum id est Aërem ne reciproca: habes vias mortis. Certe ipse alibi quatuor agnoscit, & Stoici passim ponunt. Respondent huic numero & Elementis singulis Anni tempora, si quis comparet, Ver, Æstas, Autumnus, Hiems: respondent hominis item Ætates, Pueritia, Iuuentus, Grauitas, Senectus. Ordo eorum, elegantibus sane versibus, in Manilio: quos, sodes, lege. Nam nobis propositum, non omnia quæ ad rem exsequi, sed quæ obscura, aut rara, & ad Senecæ proprie lucem. Pro eo addo, Elementa hæc non pura prorsus esse, & communicare inter se atque etiam mutare. Ipse dicit: *Omnium Elementorum alterni recursus sunt: quidquid alteri perit, in alterum transit.* *Et Natura partes suas, velut in ponderibus constitutas, examinat: ne portionum æquitate turbata, Mundus præponderet. Omnia in Omnibus sunt. non tantum Aer in Ignem transit, sed*

3. Hexaem. cap. 4. Epist. 117.

3. Quæ. c. 10

*Lego, At.

tum Aer in Ignem transit, sed numquam sine Igne est. Transit Aer in Humorem, sed nihilominus non sine Humore est. Et Aera & Aquam facit Terra, sed non magis vnquam sine Aqua est, quam sine Aere. Et ideo facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iã mixta est. Sunt verissima. omnia mixta sunt, & partibus, non enim totis Elementa vertuntur: mirabili Naturæ prouidentia, vt æqualitas & proportio seruetur, necessaria tutelæ Vniuersi. Ouidius hæc in parte:

15. Metamorph.

--- omnia fiunt*
Ex ipsis, & in ipsa cadunt. resolutaque tellus
*In liquidas rarescit aquas. * tenuatur in auras*
Aeraque humor habet. dempto quoque pondere rursus
In superas aer tenuissimus emicat ignes.
Inde retro redeunt, idemque retexitur ordo.

* Ipsa definitio Stoicorũ supra.
* Legam. tenuatus 1. a.A. humor. abit.

Lib. 1. Lucretius etiam, contra nostros:

Quinetiam repetunt à cælo atque ignibus eius.
Et primum faciunt ignem se vertere in auras
Aeris, hinc imbrem gigni, terramque creari
Ex imbri, retroque à terra cuncta reuerti,
Humorem primum, post aera, deinde calorem:
Nec cessare hæc inter se mutare, meare
De cælo ad terram, de terra ad sidera mũdi.

Reiicit, quæ amplecti debuit, & vel sensuum testimonio fidē habere. Sane hæc mutatio est, & ex mixtione generatio: in qua tamē discrimē & alia agūt, alia patiuntur. Cicero, vt Stoicus: *Aer & Ignis mouendi vim habent, atque, Efficiendi: reliquæ partes accipiendi, & quasi Patiendi. Aquam & Terram dico.* Paria Aristoteles: & duo Elementa superiora velut *Mares sunt & Artifices; reliqua vt Fæminæ, & Materiæ vicem habent. Ægyptij etiam ita distinguebant, in Mares dico & Fæminas: sed aliter, & singulis dabant vtrumque hunc sexum. Exempli caussa, *Aera marem iudicant, qua ventus est; fæminam, qua nebulosus & iners. Aquam virilem, Mare vocant? muliebrem, omnem aliam. Ignem masculum, qua ardet flamma? fæminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem, marem vocant, saxa cautesque; fæmina nomen adsignant huic tractabili ad culturam.* Ista Seneca alibi, subtiliora quam veriora. Sed iam ad singula Elementa eamus.

1. *Acad.*

*Vide Fulgent. Mythologica, de Saturno, lib. 1.

3. *Quæ cap.* 14.

DISSERT. XII.

De Elemento Ignis, siue Æthere. Stoicis Ignem ibi statui: atque illum, aut in illo, Deum.

PRimum est Ignis, qui in *Cælo* siue *Æthere* locum suum habet *Cælum* Græcis οὐρανὸς quia πᾶσιν ὁρώμενος, & oculos omnium pulchritudine ad se vocat. Neque alia caussa Latinis *Cælum. quod hauddubie* (ait Plinius) *cælati argumento diximus, vt interpretatur M.*

Varro. Est enim, ait Isidorus, *stellis velut vas, signatum*. Et Deus superum illum *Mundum* (pulcherrime Cicero) *signis & luminibus, tanquam Ædilis, ornauit*. Is ornatus in Varronis hisce versibus:

I. De Nat. Deorum.

> *Mundus, domus est maxima omnium,*
> *Quam quinque altitonæ fragmine Zonæ*
> *Cingunt. per quam limbus pictus*
> *Bis sex signis stellimicantibus*
> *Altus in obliquo æthere, Lunæ*
> *Bigas acceptat: Postumi cui* Seplasia *fætet.*

Ideo igitur *Cælum*: etsi nostra quoque Terra, & *viuorum regio* Cælum, sed comparatione, & respectu inferorum. Vt in Virgilio:

> *Et falsa ad cælum mittunt insomnia manes.*

Nam *sicut Dij nobis* (ait Macrobius) *ita nos defunctis superi habemur*: quibus nostra regio, velut Cælum. Idem *Æther* Græce, παρὰ τὸ αἴθειν, *ab ardore*, & quia igne constat, vt nostri: etsi Aristoteles παρὰ τὸ ἀεὶ θεῖν, *quia perpetuò moueatur & currat*, mauult dictum. Nam ipse Ignem scilicet à Cælo spernit, quod ex quinta quadam natura constituit: & sub eo demum Ignem locat. Res nota è scriptis eius. Neque Plutarchum pro vero habeo, qui Aristotelem statuere Cælum facit ἐκ πέμπτου σώματος πυρὸς, ἢ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ μίγματος: *è quinto Corpore Igne, vel ex calidi & frigidi mixtione*. Corrupta aut falsa ista, nec sic profecto Aristoteles. Omitto quæ habemus, & exstant: Atticus etiam apud Eusebium, inter dissidia Platonis & huius refert:

II. De Placit. cap. II.

Ὁ μὲν φησι τὸ κατ' οὐρανὸν τὴν πλείστην ἰδέαν ἐκ πυρὸς ἔχειν. ὁ δὲ, μηδαμῇ μετεῖναι τοῖς οὐρανίοις πυρός: *Ille* (Plato) *ait, cælestia pleramque Ideam ex Igne habere, iste* (Aristoteles) *nihil participare cum eo.* At nostri, vt dixi, cum Platone, cælum & astra ignea: & quartum hoc Elementum ibi locant. Quid, cum Platone? ante eum Heraclitus à quo nostros hausisse vult apud Tullium Cotta: *Sed omnia vestri* (Stoici) *Balbe solent ad igneam vim referre, Heraclitum, vt opinor, sequentes.* Sed quocunque auctore, sententia certa est, *quartam partem Mundi* (Aetheream) *& ipsam tota natura fæcundam esse, & ceteris naturis omnibus salutarem impertire & vitalem calorem.* Nam superum hunc Ignem, quem illi *purum, lucidum, tenuem, mobilem* constituebant: misceri omnibus volebant, & vitam, vegetationem, aut conseruationem dare. Denique hunc esse *Mundi animam*, hunc Deum: illum dico in *æthere ardorem tenuem, nullaque admistione concretum.* Itaque describitur iis Οὐρανὸς, ἡ ἐσχάτη περιφέρεια, ἐν ᾗ πᾶν ἵδρυται τὸ θεῖον: *Cælum extrema circumferentia, in quo sedem habet quidquid est diuinum.* Et quanquam omnis ea pars talis, tamen supera eius magis: & Cleanthes (in Tullio) *Cum ipsum Mundum esse Deum dicit, tum vltimum & altissimum, atque vndique circumfusum & extremum, omnia cingentem atque complexum Ardorem, qui Æther nominatur, certissimum Deum indicat.*

3. de Na. deo.

Idem. 2. De Natur.

Ibid.

Laert. in Zen.

1. De Nat. deor.

Quod Scipio etiam ita, doctore scilicet Panætio Stoicissans, apud Ciceronem:

In Somn. *Orbis cælestis vltimus, qui reliquos complectitur, Summus ipse Deus, arcens & continens ceteros.* Quæ talia Macrobius tamen ad Platonis dogmata trahit, Cicerone haud vsque quaque volente. Vt enim à Terra gradatim tenuiora omnia & puriora fiunt Aqua, Aër, Ignis: ita in ipso Igne illi gradus, & summa eius pars purissima, eoque maxime diuina, & Rationis illius incorporalis sedes. Hanc Pythagoræ etiã mentem adscribit Theophilus, Antiochenus antistes; *Pythagoras*, inquit, *magno labore ima & summa perscrutatus, Extremã naturã Deũ autumat.* Qui tamen sublimius paullo rectiusq. locut⁹ mihi legitur, in Cleméte. *Lib 3. ad Antolycum.* Οἱ, inquit, ἀμφὶ Πυθαγόραν φασίν. Ὁ μὲν θεὸς, εἷς. καὶ οὗτος δὲ οὐχ ὥς τινες ὑπονοοῦσιν, ἐκτὸς τᾶς διακοσμήσιος, ἀλλ' ἐν αὐτᾷ ὅλος, ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ ἐπίσκοπος πάσας γενέσιος, κρᾶσις τῶν ὅλων. ἀεὶ ὢν, καὶ ἐργάτας τῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ ἔργων ἁπάντων ἐν οὐρανῷ φωστὴρ καὶ πάντων πατὴρ νοῦς καὶ ψύχωσις τῷ ὅλῳ κύκλῳ, πάντων κίνασις: *In Protreptico.* *Deus, vnus. & is, non vt quidam suspicantur, extra Mundũ, sed in ipso totus, in toto circulo inspector atque arbiter omnis generationis, temperies vniuersorũ. qui semper est, opifex suarum potestatum & operum omnium, in cælo lumen, & omnium pater, Mens & animatio totius circuli, omnium motio.* Sed alia, quæ ad Stoicum hunc sensum* anteà cum de Deo, nobis dicta. De Cælo porro exsequamur: cui & Epicurus *igneam substantiam* adtribuit: & Plinius, *Ignium elementum*, inquit, *summũ inde tot Stellarum collucẽ-*

* *Lib. I. Dissert 8.*

tium illi oculi. A quo Igne videtur Stoicis petita caussa orbicularis illius motus, quo cælum assidue rotatur. Nam *cum omnia* (ait Zeno apud Stobæum) *ad medium totius ferantur: etiã corpora quæ grauitatem non habent, vt Aerem & Ignem ad medium ferri, circaque eius ambitum consistere.* Credo eum dicere. qua possint, ferri ad medium: & quanquam natura attollantur, consistere tamen circa ambitum, atque inde quasi impetum capere ad medium redeundi, sed natura vetante, moueri adsidue, nec deprimi nec attolli. Etsi ab Anima etiam Mundi peti ratio potest, cuius vita & æternitas in motu est: nec potest motus esse æternus, nisi iste, qui continuatione perpetui in se reditus agitatur.

DISSERT. XIII.

Ætheris præstantissimum Solem videri: regem siderum, & esse Mundanæ animæ ἡγεμονικόν De Luna additum.

VNiuerse de Igne, siue Cælo, satis dictum: de signis quæ in eo, stellisque breuiter videamus. Et inprimis de duobus quæ eminent, & caput inter cetera efferunt, *Sole* ac *Luna*: siquid de iis Stoici seorsim ab aliis dicunt. Solem Latini appellant, ab excellentia, *quia tantam claritudinem solus obtinuit*: & Græci ἥλιον quasi ἀήλιον, literæ abiectione, quod ab eadem claritate sit omnibus manifestus & conspicuus. *Macr. 1. Saturnal c. 17.*

Stoici de eo: Εἶναι μὲν τὸν ἥλιον εἰλικρινὲς πῦρ, καὶ μείζονα τῆς γῆς. ἀλλὰ καὶ σφαιροειδῆ, ἀναλόγως τῷ κόσμῳ. πῦρ μὲν οὖν εἶναι, ὅτι τὰ πυρὸς πάντα ποιεῖ. μείζω δὲ τῆς γῆς, τῷ πᾶσαν ὑπ' αὐτῷ φωτίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν: *Esse Solem purissimum ignem, & maiorem terra: sed & orbiculari figura, iuxta* Stob. Physic. *cum Mundo. Ignem quidem esse, quoniam omnia quæ Ignis præstat. Maiorem terra, quia omnem eam illustrat, sed & ipsum cælum.* Ait primò, Ignem esse: sed quod genus? Tetigi antea, & magis è Zenone explicemus. qui & Solem & astra τεχνικοῦ πυρὸς εἶναι, *artificialis ignis esse* scribit. Δύο γὰρ γένη πυρός· τὸ μὲν ἄτεχνον, καὶ μεταβάλλον εἰς ἑαυτὸ τὴν τροφήν· τὸ δὲ τεχνικὸν, αὐξητικόν τε καὶ τηρητικὸν, οἷον ἐν τοῖς φυτοῖς ἐστὶ καὶ ζώοις· ὃ δὲ φύσις ἐστὶ καὶ ψυχή· τούτου δὲ πυρὸς εἶναι τὴν τῶν ἄστρων οὐσίαν: *Duo enim genera Ignis. Vnum artis expers, & conuertens in se omne alimentum: alterum artificiale, quod auget res & conseruat, sicut in plantis conspicitur et animalibus. Hoc autē Natura est, et Anima. Atq. eius Ignis essentiam astrorū esse.* Vides hunc ignem? Frustra igitur censet & timet Aristoteles: Εἰ τά τε διαστήματα πλήρη πυρὸς ἦν, καὶ τὰ σώματα συνέστηκεν ἐκ πυρὸς, πάλαι φροῦδον ἦν ἕκαστον τῶν ἄλλων στοιχείων. *Si interualla stellarum plena igne essent,* 1. meteo. c. 3 (ipsi orbes), *& corpora earū ex igne, iampridē quodque aliorum Elementorū absumptū euanuisset.* Pone metum. neque interualla omnia Ignem, sed ignea dicimus: & à tali iam descripto seruatore igne. quem *Artificem* Zeno

dicit,& alio verbo, sensu consimili, νοερὸν passim alij: *intellectu præditum*, non brutum illum & exsensum. Ignem igitur Solem censent: & increpat Seneca, *qui saxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potius, quam Deum appellant*. Vbi de *Saxo*, ad Anaxagoram pertinet: siue & ad Democritum. qui item dixit ἥλιον, μύδρον, ἢ πέτρον διάπυρον: *ferrum vel saxum candens*. De *Fortuito globo*, ad Epicurum. qui tamen non purum ignem statuit; sed γήϊνον σύκνωμα *terrenum fartum* esse κισσηροειδῶς καὶ σπογγοειδῶς ταῖς κατατρήσεσιν ὑπὸ πυρὸς ἀνημμένον: *pumicis aut spongiæ instar, ab igne per foramina accensum*. Est igitur nostris aliisque Ignis aut Igneus: non Aristoteli, qui etiam calorem ab eo tollit. Damnat Ambrosius & ad nostros inclinat: *Tantum autem inest illis* (Philosophis talibus) *impugnandæ veritatis studium, vt Solem ipsum negent calidæ naturæ esse, eo quod albus sit, non rubicundus aut rutilus in speciem ignis*. Etsi hæc & talia satis fortasse ἀμαθῶς exsequitur, & rideant hodie in Scholis. Addebat Laertius, *maiorem terra esse*] Et nunc consentiunt astrorum consulti, faciuntque *centies sexagies sexies* maiorem. Seneca: *Solem, quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt sapientes viri* (Epicurei) *pedalem esse contenderint*. Quod veteres tamen nostri Doctores haud ita affirmant. Damascenus: ὁ ἥλιος ὑπὸ τινῶν μὲν λέγεται πολυπλασίων τῆς γῆς, ὑπὸ δὲ τῶν ἁγίων πατέρων ἴσος τῇ γῇ: *Sol à quibusdam dicitur multis partibus terra maior, à sanctis autem Patribus ei par.*

7. De Benef. cap. 31.

Hexaem. 2. cap. 3.

1. Quæst. Natural. cap. 3.

Quibus Anaximander olim consenserit, adserens *Solem terra non minorem esse.* At argumentum in Laërtio magnitudinis, quod *terram illustret, atque etiam cælum.*] Quomodo cælum? nam de terra liquet. Credo, quod vel det stellis aliis lumen, vel augeat temperetve: Seneca ad Marciam: *Videbis illic* (in cælo) *innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri.*
Cap. 18. Quæ omnia, si non hæc astra? Arnobius: *Sol*
Lib. 1. *siderum princeps, cuius luce omnia vestiuntur.* Iulius Firmicus, ad Solem: *Qui ceterarum stellarum ignes flammiferarum luminis tui moderatione perpetuas,* Certe adfirmat, etsi flammiferæ à se sint & igneæ (ita enim ipse, cum Stoicis) tamen accipere à Sole aliquid, & ab eo temperari atque æternari. Ideo Heraclitus olim, *Fontem cælestis lucis* Solem nominauit. Sed & Cicero pro hac sententia: *Sol dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum.* Neque Macrobium nimis audiam, qui interpretatur *Moderatorem, quod cursus eorum & recursus certa definitione spatij moderetur.* Quid enim hoc ad lumen? quin & hodie Astrologi in isto plerique sensu. At alij, & idē ille Macrobius, solam Lunam fulgere alieno, ceteras stellas suo volunt. Sed satis hæc super Sole: pergamus. AVD. Imo ad Senecæ lucem aliquid, nisi graue est, addes. Indignabatur in verbis, quæ recitasti, *quidlibet potius Solem, quam Deum dici,* Deū ergo habet? LIPS. Ipse & Stoici, ac magnum Deum
Lib. 1. principem ceterorum. Firmicum audi huius sectæ: *Sol optime maxime, qui mediam cæli possides partem, mens mundi atque tempe-*

ries, dux omnium princepsque. Adde Plinium. quem qui Epicureum faciunt, viderint: ego Stoicum sensibus comperior bona fide. Ille igitur: *Sol non temporum modo terrarumque, sed siderum ipsorum cælique rector. Hunc Mundi esse totius Animam, ac planius mentem, hunc principale Naturæ regimen* (id est ἡγεμονικὸν) *ac numen, credere decet.* Vis magis augusta? & plerique è Stoicis cum Plinio sentiebant: etsi alij supremum Aethera, vt dixi, ἡγεμονικὸν volebant. Sed claritate & magnitudine effectuũ. tum & sua, itemque situs dignitate obtinuit, à multis supremus Deus censeri, aut certe Mẽtis siue Rationis illius sedes. Itaque & *Cor cæli* Physici veteres nominabant. Peruani & Sinenses etiam hodie summum Deum colunt: quid Aurelianus olim Princeps? *Dij faciant, & Deus certus Sol*: quasi de vno hoc vides & certitudo. Etiam Trismegistus: ἥλιος θεὸς μέγιστος τῶν κατ' οὐρανὸν θεῶν, ᾧ πάντες εἴκουσιν οἱ οὐράνιοι θεοί, ὡσανεὶ βασιλεῖ καὶ δυνάστῃ. *Sol Deus maximus eorum qui in cælo sunt, cui cedunt omnes dij cælites tanquam principi & Regi.* Et talia Plato, etsi vterque maiorem eo alium agnoscit, ipsum δημιουργὸν & conditorem. De Sole quod satis sit, dixi: ad *Lunam* eamus. quam Laërtius inter scita Stoica, γεωδεστέραν *terreã magis* scripsit, ἅτε καὶ προσγειοτέραν οὖσαν: *sicut & Terræ magis vicinam.* Videlicet non tam puro liquidoque igne eam lucere, quam Solem, & terrenum aliquid ac turbidum habere. Ita Plutarchus: πῦρ θαλερὸν, ὥσπερ οἱ Στωϊκοὶ λέ-

Cap. 5.

In Vepisco.

De facie in orbe Lunæ.

De oracul. defectu. γοῦσι καὶ τρυγώδεις: *Ignis turbidus & feculentus*. Qui idem ostendit dictam γῆν ὀλυμπίαν *terram cælestem*, siue etiam ἄστρον γεῶδες, *astrum terrestre*: ab eadem caussa. Itemque Macrobius, *Æthercam terram*: in quo occultiorem tamen rationem lege. Nescio an huc, Cleanthi adscriptum pertineat à Stobæo: Κλεάνθης ἔφησε πυροειδῆ τὴν σελήνην, * πηλοειδῆ τῷ σχήματι: *Cleantes dixit Lunam igneam esse apparentia tamen lutosa*. Nisi quis ibi πιλοειδῆ legat, & *pillei formam* ei tribui censet: sicut idem Cleanthes Coni formam dat sublimioribus astris. Sed hanc, obtusum scilicet ignem, obtusius planiusque paullo surgere. Sed addit Stobæus: Ποσειδώνιος, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Στωϊκῶν, μικτὴν ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος, καὶ μείζονα τῆς γῆς ὡς τὸν ἥλιον. σφαιροειδῆ δὲ τῷ σχήματι: *Posidonius, & plerique Stoici, mixtam ex igne & aere statuunt, & maiorem terra, sicut & Solem, orbiculari autem figura*. Quam mixtionem Plutarchus improbat & refellit, *De facie in orbe Luna*. Nec plura de Luna, propria quidem Stoicis, habeo. AVD. De *Terra* ruminor, quod sic eam dictam notasti. Facitne, quod etiam habitatam voluerunt, vt ipsam hanc terram? Cicero: *Habitari ait Xenophanes in Luna, eamque esse terram multarum vrbium & montium*. LIPS. Plutarchus & Macrobius talia: atque ille refellit, iste explicat, & ad animarũ sedẽ referre videtur. Sed *fuisse Seneca*, apud Lactantium, *etiam inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrũne Soli quoque suos populos daret?* Addit irridens: *Inepte scilicet, qui dubi-*

1. in Somn.

* Fortasse veri⁹ πολυειδῆ: multiformẽ.

4. Acad.

Lib 3. c. 23.

tauerit. quid enim perderet, si dedisset? Ego hæc talia, sic obuio & simplici sensu, dicta aut dubitata ab iis vix arbitror: sed vel ad Animas, vel ad Genios respexisse. Nisi tamen non sapientia, sed sanitas homines defecit.

DISSERT. XIIII.

De Astris in genere. Rotunda esse, ex æthere conflata: ideoque ignea, & vaporibus pasci. Eadem futurorum conscia.

VNiuerse de Stellis pauca etiam libanda. Laërtius: Δοκεῖ δὲ αὐτοῖς σφαιροειδῆ εἶναι καὶ τὰ ἄστρα, καὶ τὴν γῆν ἀκίνητον οὖσαν: *Videtur iis* (Stoicis) *& astra rotũda esse, & terram non moueri.* Astra rotunda iis aliisque communiter: seorsim tamen Cleanthes de *Coni* figura sensit. Stobæanæ eclogæ: Οἱ μὲν ἄλλοι σφαιρικοὺς ἀστέρας, Κλεάνθης δὲ κωνοειδεῖς: *Alij quidem sphærica figura stellas, Cleanthes coni fecit.* Mouit Cleanthem, quod ignis semper in altum eat: atque ab imagine flammæ nostræ à rotundo infra corpore voluit extenuari, & in altum arctari: id enim Conus: neque absona mihi ea opinatio. Sunt sane Ignes, sed densiores & compacti, ex rariore ætherea natura. Seneca super ea re: *At mehercule non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quã de Stellarum siderũque natura. vtrum flãma cõtracta, quod & visus noster affirmat, & ipsũ ab illis fluens lumẽ, & calor inde descendẽs: an nõ sint flãmei orbes, sed solida quadã terrenaque corpora* 7. *Quæ.c.1.*

quæ per igneos tractus labentia, inde splendorem trahant coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur: conglobatamque, nec stabili inditam corpori profecto iam Mundus turbine suo dissipasset. Ecce ponit primum, de *flamma contracta:* quæ eius, & popularium, sententia est, vt dixi. Posidonius, apud Stobæum: Ἄστρον εἶναι φησὶ σῶμα θεῖον, ἐξ αἰθέρος συνεστηκός. *Stellam esse corpus diuinum, ex æthere compositum.* Æthere nempe densiore siue contracto. Addit, *Quod & visus adfirmat.*] Argumenta Stoicorum, & nominatim Cleantis. Cicero: *Sidera esse tota ignea duorum sensuum testimonio confirmari Cleantes putat tactus & oculorum.* Aliorum tamen sententia, sunt ait, *solida terrenaque corpora.*] Quod à Thalete manauit. qui γεώδη μὲν, ἔμπυρα δὲ τὰ ἄστρα dixit: *terrena quidem, sed ignita corpora, stellas esse.* Sed & Anaximenes πυρίνην μὲν τὴν φύσιν τῶν ἄστρων, περιέχειν δέ τινα καὶ γεώδη σώματα, συμπεριφερόμενα τούτοις, ἀόρατα: *igneam quidem naturam astrorum, sed habere etiam terrena corpora mista, quæ cum iis circumferantur, inaspectabilia.* Fuerunt etiam qui saxea, aut saxea, crederent: fuere, qui ferrea: quos omnes Seneca hic tangit. Ait amplius, *Ignem alienum pascere.*] Nempe æthereum, cui terrea illa corpora aliena. Sed & Stoici pastum in Sideribus agnos-

II. De Natura Deo.

cunt, atque ali vaporibus & aere feruidam illam naturam volunt. Laertius, τρέφεσθαι δὲ τὰ ἔμπυρα ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα· τὸν μὲν ἥλιον, ἐκ τῆς μεγάλης θαλάττης νοερὸν ὄντα ἄναμμα· τὴν δὲ σελήνην, ἐκ ποτίμων ὑδάτων, ἀερομιγῆ τυγχάνουσαν, καὶ πρόσγειον οὖσαν: *Nutriri atque ali & hac ignita,* Solem & Lunam, *& cetera astra. Solem quidem è magno mari, quod sit fax & accensio quedam intellectu predita. Lunam autem, ex aquis dulcibus & potabilibus, quod sit aeri permixta & vicinior terra.* Primum, vniuerse dicit omnia sidera nutriri. Et Seneca: *Ex calo & terra alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quidquid est virium singulis: hinc ipsi Mundo, tam multa poscenti, subministratur: hinc profertur, quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, vt in opere, sic in pastu.* Plinius iterum Stoicus: *Sidera vero haud dubie humore terreno pasci.* Terreno tantum? imo & marino, sed vtrumque elementum in vno intelligit, atque ex aliis aquis, ipso Plinio addicente: *Oceanus omnes fundens recipiensque aquas, ac sidera ipsa, tot & tanta magnitudinis, pascens.* Panegyricus Constantino dictus: *Iturus ad deos, genitorem illum deorum, ignea cali astra refouentem, prospexit Oceanum.* Cicero: *Sunt autem stella natura flammea. quocirca terra, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à Sole ex agris tepefactis, & ex aquis, excitantur: quibus alta renouataque stella, refundunt eodem, & rursum trahunt indi-*

Quast. Nat. 2. cap. 5.

Lib. 2. c. 9.

Lib. 2. c. 68.

II De Nat. deor.

dem. Atque ideo diuina Prouidentia Macrobius factum putat, vt sub zona torrida locaretur Oceanus: *vt omnis nimirum latitudo, qua Sol cum quinque vagis & Luna, vltro citroque discurrunt, habeant subiecti humoris alimoniam.* Quam Syrtium etiã caussam Lucanus proponit:

1.in Somn.

L b. 9.

> *Quod rapidus Titan, ponto sua lumina pascens,*
> *Æquora subduxit zonæ vicina perustæ.*

Et si longiuscule sane Syrtes ab ea zona absunt sed scilicet mare eousque delinquere, & terram fieri. Plures enim eius versus vide. Iam vero idem poeta Ægyptios facit dicere:

Lib. 10.

> *Nec non Oceano pasci Phœbumque polumque*
> *Credimus.*

Quid facetissimus Anacreon?

> Πίνει θάλασσα δ' αὔρας,
> Ὁ δ' ἥλιος θάλασσαν:
> *Et potat æquor auras.*
> *Phœbusque potat æquor.*

Et infert, quidni etiam nos bibamus? Leuibus testibus sit à magno Hippocrate pondus. *Soli, Lunæ, astris* inquit, *via per Spiritum.* Τῷ γὰρ πυρὶ τὸ πνεῦμα τροφή· τοῦ δὲ πνεύματος τὸ πῦρ στερηθὲν οὐκ ἂν δύναιτο ζώειν: *Nam igni Spiritus est pabulum. Spiritu priuatus ignis non possit viuere.* Ipsum Homerum, *diuinarum omnium inuentionum fontem & originem* (vero elogio à Macrobio sic dictum) idem Macrobius eo ducit. qui *sub poetici nube figmẽti*, inquit, *verum sapientibus*

De Flatib.

dedit

dedit intelligi: quando Iouem, cum diis ceteris, id est cum Stellis, profectum in Oceanum, Æthiopibus eum ad epulas inuitantibus, scripsit. significans, hauriri de humore nutrimenta sideribus. Consignet hanc sententiam & noster Ambrosius: *Frequenter solem videmus madidum & rorantem. in quo euidens dat indicium, quod alimentum sibi aquarum, ad temperiem sui sumpserit.* Et si iudicium sane infirmum est, & plebeio sensu nixum: at eius tamen mens apparet. Sed Propius aliquid ad verba Laertij. aiebat distincte, *Solem è marinis aquis pasci.*]Ideo Cleãthes (in Stobæo) Solem dicebat, ἄναμμα, sic ibi legendum, νοερὸν, τὸ ἐκ θαλάττης: *facem intellectu praeditam, è mari accensam.* Quod ad alimenta referẽdũ modo esse, quæ inibi sequuntur docent. Chrysippus tale: Τὸν ἥλιον εἶναι τὸ ἀθροισθὲν *ἔξαμμα νοερὸν, ἐκ τοῦ τῆς θαλάσσης ἀναθυμιάματος: *Solem esse, facem collectam & accensam, intellectualem, ex vapore maris.* Et quod mox in Laertio sequitur de Luna, *ex aquis dulcibus:*]idem Chrysippus, *eã dicebat,* τὸ ἀθροισθὲν ἔξαμμα, μετὰ τὸν ἥλιον, ἐκ τοῦ ἀπὸ τῶν ποτίμων ὑδάτων ἀναθυμιάματος: *collectam accensamque facem, post Solem, ex aquarum potabilium vapore.* Dicas ex istis, quod Ignea quidem illorum natura, sed ardor ille sit è materia tali. Sed desino hæc minuta & scrupulosa: nisi fortasse nihil in Philosophia paruum est,   *---præsertim rebus in illis*

Quæ supera caput ætheriis cernuntur in oris.

Avd. Non est mi Lipsi. eoque resistere te etiam rogabo, & edere quid ita Posidonius *Stellam,*

II. Hexaë. cap. 3.

* *Ita lege.*

diuinum corpus definiebat? LIPS. Iam dictum aut tactum sæpius, Omnis æther, & omnia æ-therea, Dij sunt: quia participant, aut constant maxime ex illo Igne. Augustinus: *Dicunt omnia sidera partes Iouis esse, & omnia viuere, atque rationales animas habere, & ideo sine controuersia Deos esse*, Et apud Stobæum Zeno ait, τ ἥλιον κ̀ τὴν σελήνω, κ̀ τῶν ἄλλων ἄςρων ἕκαςον εἶναι νοερὸν, κ̀ φρόνιμον πυρινὸν πῦρ ὡς τεχνικόν: *Solem, Lunam, & singula astrorum aliorum, esse intelligentem: sapientem, igneum ignem, tanquam arte constantem.* AVD. Hui, intellegentes, sapientes? LIPS. Vel maxime, & supra alias animantes. Cicero: *Sidera athereum locum obtinent. qui quoniam tenuissimus est, & semper agitatur & viget: necesse est, quòd animal in eo gignatur, idem quoque sensu acerrimo, & mobilitate celerrima esse.* AVD. Ergo & Animalia? LIPS. Quippini: & rationalia, immortalia, aut certe longæua. Neque nimis hæc rideas: est inuenire inter primores illos Patrum qui istis annuerunt. Origenes, doctrinarum culmen, *Solis, et Lunæ, & Stellarum animas* agnouit: *neque eo tamen tempore, quo Mundus factus est, esse cœpisse, sed antequam lucens illud et ardens corpus intrarent*: quod Hieronymus de eo plus simplici vice testatur. Et Philo Iudæus quam sæpe sic Platonissat? Scribit alibi: τοὺς ἀςέρας αἰσθητοὺς, ἀγάλματα θεῖα κ̀ περικαλλέςατα: *Stellas sensu preditas, imagines diuinas & pulcherrimas*. Itē: ἀφθάρτους κ̀ ἀθανάτους ψυχάς: *incorruptibiles & immortales animas*. Iterumque: ζῶά τε εἶναι λέγονται, κ̀ ζῶα νοε-

Margin notes: 3. De Ciu. cap. 11. — 2. De Nat. deor. — Epist 59. ad Auitum. — De opific. Mundi. — De Insom. — De opific. Mundi.

ἐρ. μᾶλλον δὲ ἡ ὡς αὐτὸς ἕκαστος, ὅλος δ' ὅλυ σπυδαῖος, καὶ παντὸς ἀνεπίδεκτος κακοῦ: *Animalia esse dicuntur, & animalia intelligentia. Magis autem quaque earum Mens est, vndiq. et omnino bona, & omnis mali incapax.* Non tamen, vt alibi fatetur, Dij sunt: sed ἄρχοντες τινὲς ὕπαρχοι τοῦ πάντων πατέρος: *Præsides quidē & vt ita dicam, sub-Præfecti, omnium parentis.* Posteriores Iudæi & Rabini talia, aut deteriora: quos secutus quidam nostro æuo *Animalia cælestia* audacter asseruit, & ipsum *Mundum animatum.* Nobis modesta sententia sedeat. quæ est Theologorum: qui Animas quidem aut potius Intelligentias coniunctas adtribuunt, sed non vt* εἴδη οὐσιώδη, nec quæ faciant vnum corpus. AVD. Si tamen ita veteres: iam non miror Diuinationem astris adsignari, & ab iis peti, sic diuinis. Et merito sane Astrologi Stoicis tuis sunt amici. LIPS. Fateor. & quanquam Fatum & Necessitatem in ipsa Materie ponunt quam inhæret: tamen Astra vel mouere aliquid volunt, vel certe monere. Dubitat Seneca, *An ad stellarum motus nostra moueantur corpora, ac corporibus animisque omnium illinc impetus veniat?* Et adfirmare illud videatur alibi: *Hanc inoffensam velocitatem* (siderum) *tantum rerum terra marique gestantem, non esse materiæ errantis ordinem.* Quasi ipsa sidera res habeant, gestentque inclusas. Iterumque alibi: *Ex siderum quinque* (Planetarum) *leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, et maxima ac minima proinde formantur, prout æquum iniquumve sidus incessit.* Denique longius, ad sidera

De Pietate.

* Formas essentiales.

Epist. 97.

De Pro. c. 1

Ad Marciā cap. 18.

etiam fixa, vult portendi: *Quinque stellarum potestates Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum indicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus adsignant: cum omnia quæ supra nos sunt partem sibi nostri vindicent?* Valde pro Genethliacis facit. quos tamen vellet non Planetarum tantum quinque, & Solis ac Lunæ, sed etiam fixorum siderum potestates nouisse: quæ ignorantia, inquit, caussa est cur à vero sæpe delirent. Palam quidem hæc sunt pro Astris, & caussas ipsa euentuum esse ac mouere. Tamẽ æquius meliusque alibi ambigit, & sententiam alternat: *Sidera effectus rerum omnium aut mouent, aut notant.* Bene de notatione tantum, & hoc est quod *monere* dicebam. Significare aliquid possunt ex Fato futurum, non ipsa sunt aut faciunt Fatum. Itaque Manilij hoc toleres, ----*conscia Fati Sidera:* illud nollem, --*diuersos hominum variantia casus.* Magis enim sit, *significare ista, quam facere:* & Plotini modestior assertio. *nihil vi vel potestate eorum hominibus euenire, sed ea quæ Decreti necessitas in singulos sancit, ita per horum septem* (Planetarum) *transitum, statione recessúue mõstrari: vt aues præteruolãdo, seu stando, futura pennis vel voce significant nescientes.* Modestior, dixi, non verior. & longa hæc disputatio si seponatur: illud fatemur, Stoicos plusculum omni Diuinationi tribuisse, vt sic quoque Diuinitatem & Prouidentiam affirmarent.

2. Quæst. Nat. c. 32

Epist. 98.

DISSERT. XV.

Aer, & eius diuisio. primo Frigidum Stoicis esse.

AEr Ignem excipit. quæ Græca vox est, recepta tamen vsu, ait Cicero, à Latinis. Ipsis est *Spiritus*, siue *Anima* etiam Ciceroni: interdum *Cælum*, & *Inane*. De eius situ Cicero: *Aer autem, vt Stoici disputant, interiectus inter mare & cælum, Iunonis nomine consecratur: quæ est soror & coniux Iouis, quod ei similitudo est Ætheris, & cum eo summa coniunctio.* Soror nempe, quia tenuitate refert, & aliqua facie: coniux, quia adsitus & connexus. Diuiditur in tres partes Senecæ, *Summam, Mediam, Imam. Summa pars*, inquit, *calidissima est & siccissima, & ob hoc etiam tenuissima, ob viciniam æternorum ignium. Pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est, quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior si summis imisque conferas, quantum ad siccitatē tenuitatēque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior.* Plinius sic quoque diuidit, & mensuras inæqualium interuallorum cōcipit, Posidonio Stoico (ideo libentius memoro) auctore. Ille, inquit, tradit, *non minus quadraginta stadiorum à terra altitudinem esse, in qua nubila, ac venti, nubesque proueniant. Inde purum liquidumque, & imperturbata lucis Aerem: sed à turbido ad Lunā, vicies cētū millia stadiorū.* Ima ergo pars, ad 40. stadia attollitur, mediam non definit? vltima & liquida amplissima, ad mul-

2. De. Nat deor.

2. Quæst. cap. 10.

Lib. 2. c. 23.

ta millia. Seneca autem partim callidum & frigidum, pro partitione ea faciebat: sed idem postea clare: *Natura aeris gelida est.* Iterum

Ibid. supra. *Frigidus per se, & obscurus.* Atque adeo prima & eminens ea qualitas est Stoicis, contra Aristotelem, vt scimus, qui calidum ponit. Laertius, de nostris: Τέτταρα στοιχεῖα εἶναι· τὸ μὲν πῦρ, τὸ θερμόν· τὸ δὲ ὕδωρ, τὸ ὑγρόν· τόν τε ἀέρα, τὸ ψυχρόν· καὶ τὴν γῆν, τὸ ξηρόν: *Esse quattuor elementa. Ignem, qui calidus, Aquam, quæ humida, Aerem, qui frigidus, Terram, quæ sicca.* Plutarchus hoc ipsum: *Stoici primum frigidum Aeri adsignant, Empedocles & Strato*

De primo Frigido. *Aquæ:* vti & Stagirites. Inde noster: *Nihil sine Igne calidum, nihil sine Aere frigidum:* quasi

Epist. 31. & caussa ac fons sit frigoris. Idem ergo Seneca cum attentione legendus alibi: *Cũ quattuor ele-*

De Ira 2. cap. 18. *mẽta sint, Ignis, Aer, Aqua, Terra, potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, humida.* In potestatibus non seruat ordinem: & *Frigidam* Omnino ad Aera referes, ex Stoæ quidem decretis. Apud Ciceronem ita Stoicus Balbus: *Ipse vero*

2. De Nat. *aer, qui natura est maxime frigidus, minime est expers caloris.* Caloris nempe aduenticij, vt subdit. Sed, *frigidus*, dixi, vti omnes fere libri: Lãbini magna temeritas, qui *humidus*, edidit imperite, Et si fatemur Humidum, sed non primo nostris esse. Fuit tamen nuper vir philosophus, qui vt copulas illas Aristotelis nõ violaret, Frigidum quidẽ, sed tamen Siccum pronunciaret: atque ita siccitate cum igne, frigore cum aqua sociaret. Sed id sane abs re videtur: & tribus igitur Elemẽtis Siccitatẽ Stoici donẽt, Igni, Aeri,

Terræ. Mala mixtio: & ad Ignis coërcitionē ac temperiem melius ac prouidētius Natura (iugatione illa omissa) contrarium Elemētum subiunxit, materiæ tamen raritate consonum & conueniens. Neque aliud Stoici hic mutant.

DISSERT. XVI.

Aqua, & precipua eius pars Mare. Id terram circumit, init, subit, vinculum eius & irrigatio.

AQua sequitur, Terræ mixtum elementū, & cum ea facit suum globum. Et si quidā diuidunt, & volunt Mare proprie Elementum esse & à terra seiunctum. Philo hoc aperte, ad verba Moysis: *Fons ascendebat è terra, & irrigabat omnē superficiē eius. Nam alij philosophi,* inquit, *vniuersam Aquam Elementum constituunt vnum è quatuor, quibus mundus componitur. At Moyses acrioribus oculis etiam dissita & obscura peruidere solitus, Elementū cēset esse magnū Mare, quartā rerum partem: quod alij post Moysem Oceanum appellarunt, cum quo nostr a nauigabilia maria si cōferas, portuū habere magnitudinem cēseas.* Plura in hanc sententiā adtexit, & vult dulces quidē aquas Terræ partē esse, cūque ea censeri: at Mare secretum, & facere orbem suum atque Elementum. Tale est, quod Fabianus ambigit, de Oceano: *Vtrumne terras velut vinculum circunfluat, an in suum colligatus Orbem, & in hos, per quos nauigatur, sinus, quasi spiramēta quadā magnitudinis exæstuet.* Censuerunt igitur quidā suū distinctumque globum

De opific. Mundi.

Suasor.

facere, & dumtaxat hæc nostra maria exiguam eius partem, & velut lacinias esse. Imo nec solem ambire, & tenebras in extremis eius, & horridum secretum habere. Declamatores apud Senecam patrem indicant, cum Alexandrum ab eo reuocant:& Pedo Albinouanus, in nauigatione Germanici:

Iampridem post terga diem, Solemque relictum.

Et statim:

---- ruit ipse dies, orbemque relictum
Vltima perpetuis claudit natura tenebris.

3 Exaë. c. 3. Ambrosius etiam in hac dubitatione: *Quis scit in quantum se illud magnum, & inausum nauigantibus, atque intentatum nautis, fundat mare, quod Britanias frementi includit æquore, atque in vlteriora & ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit?* Imo censebant quidam, Oceanum immensum protendi: & Solem atque astra in eo cadere, & resurgere, humoribus eius refecta. Plebeia & poëtarum opinio, sed viris grauibus etiam posita: aut dubitata. Tacito nostro quod alibi notamus: & Fabiano Philosopho apud Senecam patrem: *Illi, quibus ignota nulla pars mundi est, de Oceano tamen dubitant: vtrumne terras, velut vinculum circumfluat, an in suum colligatus orbẽ, & in hos per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis, exæstuet, ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat an spiritum.* Ecce, alij seorsim locant à terra, & ambigunt an *Ignis*, id est *Aether* & sidera (quæ ipse pascit) eum

Suasor. II. (margin note beside "pho apud Senecam patrem")

excipiant, an Spiritus siue Aër. Sed hæc olim nobis veritas innotuit, & totus pæne Oceanus nauigationibus Hispanorum, Britannorum, & iam nūc Batauorum felici audacia peragratus. Excipio ad Septemtrionem & Austrum, frigore inaccessa. Mittamus igitur immania illa de Oceano, & inania: fines suos habet, & cū Terra vtiliter vno velut corpore, & orbe, Natura iunxit. Hoc Stoici quoque nostri senserunt, in Laertio, μέσην τὴν γῆν εἶναι, κέντρου λόγον ἐπέχουσαν. μεθ' ἣν τὸ ὕδωρ σφαιροειδὲς, ἔχον τὸ αὐτὸ κέντρον τῇ γῇ. ὥστε τὴν γῆν ἐν ὕδατι εἶναι: *Mediam esse Terram, totius Vniuersi, post hanc, Aquam globosam, quæ idem centrum cum terra habet, ita vt Terra sit in Aqua.* Vera hæc sunt & examinemus. Ait, *aquam globosam.*] Certum est, tumet & attollitur, & altitudine sua vel montes terræ æquat. Cur non cadit? quia centrum cum terra idem habet, eoque vergit. Balbus Stoicus, apud Ciceronem: *Eademque ratione mare, cum supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur vndique æqualiter, neque redundat vnquā, neque effunditur.* Addit, *Terram in Aqua esse,*] Prouidentia diuina factum, neque debuit aut potuit seiungi hoc Elementum. Plinius *Hoc ita formasse artifex Natura*, agnosce Stoæ verba. *credi debet, vt cum Terra arida & sicca constare per se ac sine humore non posset, nec rursus stare Aqua, nisi sustinēte Terra, mutuo complexu iungerentur: hac sinus pandente, illa vero permeante totam, intra, extra, supra venis, vt vinculis, discurrentibus.* Philo Iudæus, hoc amplius à

II. De Nat.

2. cap. 65.

Prouidentia structū, vt dulcibus aquis rigaretur vndique & humesceret, non ad vinculum solū, sed frugum, stirpiū, animantiū alimentū. Sed de *Vinculo* etiam ipse: ὡς ἂν ὑπὸ δεσμοῦ συνέχεσθαι γλυκείᾳ ποιότητι: *tanquam vinculo cōtinetur dulcore aquarū*. Et caussam eādem Plinio addit: *quod à se arida facile dissipetur & puluerescat*: ἀλλὰ, inquit, συνέχεσθαι καὶ διαμένειν. τὰ μὲν πνεύματος ἑνωτικοῦ δυνάμει, τὰ δὲ νοτίδος, διὰ τῶν ἀραιωμάτων πολυσχιδὸν ἐπιφοιτώσης οὐκ ἐώσης ἀφαυαινομένην κατὰ τρύφη μικρὰ καὶ μεγάλα τρύπτεσθαι: *sed coercetur & manet, partim vi vnientis spiritus partim humore, qui permeatus & foramina varie penetrat, nō sinēte arefactā abire in parua maiora q. fragmēta*. Nota inibi de *Variis meatibus*, quod verissimū est, & tales sub terra acceptā ab Oceano quā colāt, mitigāt, & vsibus nostris exsulsā reddunt, Seneca: *Occulto enim itinere mare subit terras, & palam venit, secreto reuertitur, colaturque in transitu mare, quod per multiplices amfractus terrarū verberatū, amaritudinem ponit, et in sinceram aquam exit*. Dicit *palam venire*. nimirum cū flumina omnia in mare eātis ed & *secreto reuertitur*, per subterraneos illos meatus. Imo magnā etiā copiā sub ipsis terris, relinquit quod hodie metallarij fossores dicunt, & nos, vbicumque terra humilior, fodiendo comperimur. Nec vani omnino illi, apud Senecam, qui censent, *interiora terrarū abundare dulcibus aquis, nec minus illas stagnare, quam apud nos Oceanū, & sinus eius imo eo latius, quo plus terra in altū patet*. Vltimis verbis, *in altū*, id est profū

De opific. mundi.

3. Quæ. c. 4.

Ibidem. c. 8.

dum. Nam maria pleraque terra sustentantur &innatant, altius illa descendit. Atque hæc verissima caussa est, cur maria tot fluminum accessu non crescant: *quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt.* Lucretius alias quoque caussas tangit. Primam, quod omnis hic influxus nihili sit ad maris totius summã. Hæc parum vera est: verior secunda, quod *magnam partem Sol detrahat æstu,* itemq. venti siccent, & vapores in nubes surgant. Tertiam hanc nostram, & præcipuam addit: Ib. cap. 95. Lib. 6.

Postremo, quoniam raro cum corpore tellus
Est, & coniunctas oras maris vndique cingit,
Debet, vt in mare de terris venit humor aquai
In terras itidem manare ex æquore salso.
Percolatur enim virus, retroque remanat
Materies humoris, & ad caput amnibus omnis
Confluit.

Atq. ista fontiũ caussa & origo. *etiã in summis iugis erumpentiũ, quo spiritu acta aqua, & pondere expressa, siphonũ modo emicat.* Addi & de altitudine maris potest, ipsa iuga mõtiũ, vt dixi, æquantis: nec mirum igitur eo pertingere, & erũpere, in certo aliquo meatu. Hanc originem princeps Sapientum tetigit Hom. De Oceano: Plin 2. c. 65.

Ἐξ οὗ περ πάντες ποταμοὶ, καὶ πᾶσα θάλασσα, Iliad. φ.
Καὶ πᾶσαι κρῆναι, καὶ φρείατα μακρὰ νάουσι.
Omnes ex illo fluuij, omne mare, omnis & vnda
Fontium, itemque lacus manant, puteique profundi.

DISSERT. XVII.

Duplicem Oceanum esse, eumque Terram quadrifariam partiri, ex sensu veterum, haud prorsus vano.

PErmanat igitur terram interiorem Oceanus, sed & supra diuidit, ac cingit. Vinculum est simul, & discrimen. Noster Seneca: *Vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens.* Verba examinanda, ne ignarum priscæ huius descriptionis fallant. Nam quomodo de *triplici* hic sinu, cum Panegyristes dicat: *Orbem quadrifariam duplici discretum Oceano*? Et alii de gemino tantum, non triplici, adfirmant. Altius repetenda res est, & pro mente veterum globus hic totus secandus. Atque ea fuit: Terram cum Mari rotundam esse, sed ipsam duplici Oceano diuidi, & velut decussari. Priorem esse, ipsum verum, magnum, originalem Oceanum: qui terram ab ortu ad occasum mediam diuidit, sub ipsa zona torrida, id est Æquatore. Alterum, qui ab illo ortus eamdem terram, parte altera, mediam secat, ab Austro in Septemtriones. Itaque duplici hoc Oceano tota Terra scinditur in partes quattuor: id est totidē insulas, è quibus vnā dumtaxat nos habitamus. Hæc testimoniis firmanda, & tū ad Senecā aptanda sunt. Plinius: *Maria circūfusa vndiq. diuiduo globo, partē orbis auferūt nobis, nec inde huc, nec hinc illo peruio tractu.* Nam etsi vi-

Ad Mar. c. 18

Ad Maximianum.

a cap. 67.

deri possit de vna&media illa oriẽtali diuisione loqui tantum: tamen cum addat *vndique diuiduũ*, potest & de altera intellexisse. Sic alibi: *Est igitur in toto suo globo tellus, medio ambitu, præcincta circũfluo mari.* In toto globo ait, nõ in parte tantũ. Sed eludat hæc aliquis, sicut illud Põponii: *Huius medio terra sublimis cingitur vndique mari, eadẽque in duo latera, quæ hemisphæria nominãtur, ab Oriẽte diuisa ad occasũ.* Age igitur, sint hęc de primario & originali illo Oceano tantũ: sed dicimus ad polos eũ parte vtraque se porrigere, & per eos in se redire. Clarissime & vberrime hoc exsequitur Macrobius, in illa Ciceronis: *Omnis terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parua quadã est insula, circũfusa illo mari, quod Atlanticũ, quod Magnũ, quẽ Oceanũ vocatis.* Sũma est, *Non vno, sed gemino Oceani ambitu, terræ corpus omne circũflui. Cuius prim⁹*, inquit, *meat⁹ est, qui ab indocto hominũ genere nescitur. atque ea corona per zonã terræ calidã meat, superiora terrarũ & inferiora cingens, flexũ circi Æquinoctialis imitata. Ab Oriente vero duos sinus refundit, vnum ad extremitatẽ Septẽtrionis, ad Australis alterũ rursusque ab Occidẽte duo pariter enascuntur sinus. qui vsque ad ambas, quas supra diximus, extremitates refusi, occurrunt ab Oriẽte demissis. Et dũ vi summa, & impetu immaniore miscentur, inuicẽq. se feriũt, ex ipsa aquarũ collisione nascitur illa famosa Oceani accessio pariter et recessio.* Post pauca deinde: *Tam igitur ipse, qui Æquinoctialẽ quã sinus ex eo nati, qui Horizontẽ circulũ ambitu suæ flexionis imitãtur, omnẽ terram quadri-*

Cap. 66.

Lib. 2. c. 9.

fariam diuidunt: & singulas habitationes insulas faciunt. Ideo Tulljus, hac volens intelligi, non dixit, Omnis terra parua quædam est insula, *sed* Omnis terra, quæ colitur à vobis: *quia & singula de quattuor habitationibus parua quadam efficiuntur insula, Oceano bis eas, vt diximus, ambiente.* Strabo hæc confirmat: Ὅτι δ' ἡ οἰκουμένη νῆσός ἐστι, πρῶτον μὲν ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς πείρας ληπτέον. πανταχῆ γὰρ ὅπου ποτ' οὖν ἐφικτὸν γέγονεν ἀνθρώποις ἐπὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς προελθεῖν, εὑρίσκεται θάλαττα, ἣν δὴ καλοῦμεν Ὠκεανόν: *Quod omnis habitata tellus insula sit, primum quidem sensu & experientia docemur. Quacumque enim versus licuit hominibus libuitque ad vltima terra progredi, mare inuentũ est, quod Oceanum appellamus.* Ab omni, inquit, latere Oceano claudimur: & est ergo bifaria illa diuisio dicta: quam & postea ingerit, terramque, vt Macrobius, quadrifariam secat.

Lib. I. Boëthius hoc ipsum: *Terra quarta fere portio est, quæ à nobis cognitis animãtibus incolatur.* A nobis cognitis? ita. quia à nostro hoc quadrante, siue Strabonis τετραπλεύρῳ, in alios accessus non est, vel ob zonam torridam, vel ob vasta maria interiecta. Vt veterum plurimi quidẽ censebant. nã nostra hæc ætas refutauit, docuitque & coli Torridam, & adiri, itẽque alios laterales tractus. Dixi plurimos veterũ: neq. enim omnes cẽsuere. & Posidoni' Stoic' aperte, apud Cleomedẽ, differit, τὸ ὑπὸ τὸν ἰσημερινὸν κλίμα εὔκρατον εἶναι: *clima sub Æquidiali temperatũ esse. Nam,* inquit, *circa Tropicos vbi Sol diuti' moratur, nõ sunt loca inhabitata, cur*

sub Æquatore essent? Deinde, cum nox diei æqualis sit, spatium etiam refrigerandi satis amplum est, & imbres & venti erunt qui idem præstabunt: ergo habitabilis. Vera dixit: sed nos, quod cœpimus, explicemus, & rem εἰκονισμῷ siue imagine illustremus.

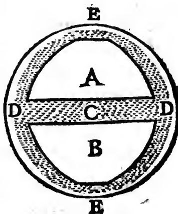
A. Terra nostra Septemtrionalis.

B. Terra Australis opposita.

C. Oceanus sub zona torrida: ab Oriẽte in Occasum.

D. Ocean⁹ ad polos.

E. Est autem hoc Terræ hemisphæriũ: totidẽ partes infra, & pari situ. Ita quattuor in vniuersum.

Ex adspectu hoc liquet, bene cum *Chlamyde* cõparari, à Strabone, habitatam hanc nostram: & simul Senecæ veriloquium, *triplici sinu continuationem gentium scindi.* Triplici, inquam, pro cuiusque quadrantis ambitu: qui duos sinus ab oriente & occasu ad polum habet tertiumque, ab oriente ad occasum. Liquet etiam Panegyristæ sensus, *Orbem quadrifariam duplici Oceano discerni.* Hæc in parte nota veteribus erant (& ad sensum Strabo appellat:) in parte non erant. Parte dico Australi: de qua coniectura idẽ præsumebant. Macrobius: *Nec dubium est*, inquit, *in illã quoque Australis generis Tẽperatã, mare de Oceano similiter influere:*

sed describi hoc nostra attestatione non debuit, cuius situs nobis incognitus perseuerat. Ita igitur prisci: quid hodie? res non obscura est, allusisse verum, non attigisse prorsus antiquos. Neque enim sub Æquatore statim magnus ille Oceanus, neque directo mediam terram diuidit: sed infra illum obliquus, præter Bonæ Spei promuntorium versus Orientem cum fluxit, limite alio Magellani fretum perrūpit, & priori illi vastus occurrit. Ad polum etiam nostrum id est Septemtrionem, maria confluere vtrimque, pæne compertum est. Bataui magno animo explorarunt, pernauigare tentarunt: glacies, & monstra, & frigora repulerunt. Sed ita, vt auras hauserint Indici illius siue Orientalis maris. Atque hæc, vt pleraque vera, vetus etiam opinio fuit. vel Orphei, qui dixit:

Κύκλον ἀκαμάτου καλλιρρόου Ὠκεανοῖο,
Ὅς γαῖαν δίνῃσι περὶξ ἔχει ἀμφιελίξας:
Indefessi orbem Oceani, pulchreque fluentis,
Verticibus terrā qui circumplectitur almā.

Eustath. vel Homeri, quem ideo Ἀψόρροον Ὠκεανὸν, *Refluum Oceanum* appellasse volunt: ὡς εἰς ἑαυτὸν ὁρμοῦντα, ἤγουν ἐπανιόντα, καὶ οὕτως ἐναποκλείοντα ἑαυτῷ τὴν γῆν: *tanquam in se impetu ruentem, & redeuntem, atque ita terram sibi includentem.* Hæc ad Senecæ mentem vberius dixi: poteram breuius, *triplicem sinum* esse, Mediterraneum, Arabicum, Persicum, Breuius, sed non verius. nam & plures sinus sunt, & pro diffusione Oceani manca & angusta dictio sit, sed neque *continuationē gentiū* illi *scindunt* Nōne nauigantur? nonne & pedibus circumeuntur?

euntur? Ita est. nec *Sinuum* vox aliquem moueat, quam & Macrobius laterali vtrique Oceano tribuit, quia videlicet magni Oceani sunt recessus aut partes. Nescio an Varro non sic explicandus sit: quem Priscianus in *Orthographia* (imo *Cosmographia*, vel si ausim *Orbigraphia*) ita laudat:

Ergo inter Solis stationem, & sidera septem.
Exporrecta iacet tellus, huic extima fluctu
Oceani, interior Neptuno cingitur ora.

Inter Tropicum, inquit, & Septemtrionem iacet terra nostra habitabilis, exterior Oceano Atlantico, interior Septemtrionali. De altero Senecæ loco magis adfirmem, isto: *Hæc est terra, in qua regna disponitis: minima, etiam cum illis vtrimque Oceanus occurrit.* Quomodo vtrimque? à latere vtroque, opinor, ad occasum & ortum: vbi terra habitata latissima est, & exporrigitur: sed mari vtrimque superueniente dirimitur. Omittit enim de Australi & Septemtrionali parte, quam notum erat Torrida & Frigida zonis claudi. Pincianus, Censor eximius, legi volebat, *vndecumque Oceanus incurrit.* Non mutem contra libros: aut si, *vterque* velim. 1. *Quæst. in Præfat.*

DISSERT. XVIII.

De Terra. Matrem dici, & Animal, vnde sustentetur firmeturque.

TErra excipit, imum atque vltimum Elementorum. Dignitate aut situ vltimum: non vsu, quod ad nos attinet, imo primum. Itaque mater & parens nobis dicitur: quid si & Deorum? quid si prima condita, & ex ea deinde alia? Stoici ipsi (apud Stobæum:) ἀπὸ γῆς ἄρξασθαι τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, καθάπερ ἀπὸ κέντρου. Ἀρχὴ δὲ σφαίρας τὸ κέντρον αὐτό: *A Terra generationem Mundi cœpisse, tanquam à centro. nam initium Sphæra, centrum ipsum esse.* Itaque ex Materia illa aquea, ab Igne primo expressum & secretum grauissimum elementum esse, Terram: atque hac, vt fundamento, posita, reliquum ordinem & orbem circumfusum. Ideo Statius magnifice ad eam:

----o hominum diuumque æterna creatrix,
Quæ fluuios, siluasque, animasque, & semina Mundi
Lib. 8. *Cuncta, Promethæasque manus, Pyrrhæaque saxa*
Gignis, & impastis quæ prima alimenta dedisti,
Mutastique vires, quæ pontum ambisque, vehisque.
-----firmum atque immobile Mundi
Robur inoccidui. te velox machina cœli
Aere pendentem vacuo, te currus vterque
Circuit, o rerum media, indiuisaque magnis
Fratribus.

Ipse Seneca: *Terra & pars est mundi, & Ma-*

teria. Pars est mundi, vt cælum. Ex illo deinde et ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Materiam igitur interpretatur, quia alit: atque adeo Trismegistus *tres in ea naturas collocat, Ignis, Aqua, & Terra, ab vna stirpe deductas.* ὅθεν, inquit, καὶ πάσης ὕλης πεπίστευται εἶναι ταμεῖον· καὶ ἀναδίδωσι μὲν αὐτῆς τὴν χορηγίαν, ἀντιλαμβάνει δὲ τὴν ἄνωθεν ὕπαρξιν: *Vnde omnis materia promptuarium creditur: & donat quidem atque erogat alimenta, vicissim autem superne substantiam accipit.* Eadem Senecæ dicit, si pro Stoicorum mente capis. Magnifice etiam de ea, Hippocrates: Ἱερώτατον γῆς ἵδρυμα. ἐξ ἧς ζῶα, καὶ φυτὰ, καὶ τροφαὶ καὶ φάρμακα, καὶ τύχη, καὶ ὁ πλοῦτος αὐτοῖς ἀναφύεται: *Sacratissima terra sedes. e qua animalia, & plantæ, & alimenta, & medicamenta, & fortuna atque opes ipsa gignuntur.* O magna & benigna mater! sed non libet in laudes eius ire: ad incœptum magis redire. Nam quod de primo eius ortu dixi, non omnes consentiunt: & Laertius *vltimam videtur* locare & gignere, inter Stoæ scita. Sic & Manilius:

Cap. 16.

In Epistol:

Vltima subsedit glomerato pondere tellus.

Quod autẽ in Trismegisto de *triplici in ea natura* erat: ratio & sensus dicunt, & mixta hæc, aut seorsim insita, in penetralibus videmus. Hæc caussa, cur aliqui cum *Corpore nostro* Terrã cõparẽt vt Seneca: *quia et aquis, quæ vicẽ sanguinis tenent, & Ventis, quos nihil aliud quis quam Animam vocauerit, peruia est:* atque adeo subdit fuisse, *quibus animal placeret esse terram:*

Quæst 6. cap. 14.

An Pythagoricis? nam ipse Pythagoras, apud Ouidium:

> *Nam siue est animal Tellus, et viuit habetque*
> *Spiramenta, locis flammam exhalantia multis.*

Terræ igitur hæc dignitas: & de Situ dixi, in medio esse, sed pendulam, & in se reductam: quo sustentante? quidam aquis volunt innatare: vt Thales. de quo Seneca: *Quæ sequitur Thaletis inepta sententia est. ait enim, terrarum orbem aqua sustineri, & vehi more nauigij, mobilitateq. eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere.* Eidem iterum hoc attribuit: *Thales totam terram subiecto indicat humore portari, & innatare: siue illud Oceanum voces, siue mare magnum, siue alterius naturæ simplicem aquam.* Sunt qui e Sacris firmamentum petant: quia Psalmista scripsit, τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων: *Qui fundauit terram super aquas.* Sed id verissime de mari dicitur, vt Damascenus explicat, vndique circumfuso. Plures Aere fulciri & attolli voluerunt. Lucanus:

Quæ. 3. c. 13

Lib. c. 10

> *----dum terra fretum, terramque leuabit*
> *Aer.*

Libro De Flatib.

Magnus Hippocrates: Πνεῦμα τῇ μὲν γῇ τὸ βάθρον, καὶ τῆς γῆς ὄχημα: *Spiritus Lunæ fundamentum, & terræ vehiculum.* Plinius: *Aerem per cũcta rerum meabilem, totoque consertum. huius vi suspensam, cum quarto aquarum elemento, libra-ri medio spatio tellurem.* Sed alibi idem & alteram, verioremque caussam, tangit: *Mirantur pẽdere terrã, ac nõ cadere nobiscũ. ceu spiritus vis,*

2. cap. 5.

lb. cap. 65.

mundo præsertim inclusi, dubia sit, aut possit cadere, natura repugnante, & quo cadat, negante. Hoc optime. Natura est quæ repugnat, & sistit, & tendere eam ad media sui iubet. Ad media.

Nā vndiq. in se cadit: sicut in eam imbres. Lib. 1.

--- quia totus ab illa
Tantundem refugit Mundus, fecitque cadendo
**Vndique, ne caderet, medium totius, & imum est.*

vt ingeniose Manilius scripsit, & addit:

Nec vero tibi Natura admiranda videri
Pendentis terræ debet, cum pendeat ipse
Mundus, & in nullo ponat vestigia fundo.

Vi igitur sua stat & Naturæ, nullo nixa. *Cap. 26.* quod pulchre Iobus sacer vates: Ὁ ἑδράσας τὴν γῆν ἐπ' οὐδενός: *Qui terram fundauit super nihilum.* Et ipsa pæne est nihilum, vniuersi comparatione, & velut punctum. O miseri, cælum adspicite, & in terram despicite! *Punctum est illud, in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis vtrimque Oceanus occurrit.*

DISSERT.. XIX.

Stabilis ea, an moueatur? itemque de Nouo orbe, siue America, an veteres gnari fuerint?

FIniui de Elementis. Avd. Non mihi. de Terra duo sunt, quæ etiam quæram Vetus vnum, ecquid stare eam Stoici censeant, an moueri? Nouum alterum, An nouus hic noster, cognitus iis orbis? Nam hoc vltimum ego atque alij sæpe addubitamus. Lips. Ad vtrumque sic habe. Et prius quidem etiam Seneca vult excuti, *Vtrum videlicet* * *Mundus terra stante circumeat, an Mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse quos rerum Natura nescientes ferat: nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos nos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerũ statu simus pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat.* Ait, *fuisse qui dicerent.* Qui illi? plures reperio. sed *primus Philolaus Pythagoricus dixit* (Laertius) τὴν γῆν κινεῖσθαι κτ̀ κύκλον: *terram moueri in orbem.* Addit tamen: οἱ δὲ Ἱκέταν Συρακούσιον φασίν: *Alij tamen Hicetæ Siracusio id tribuunt.* Et de Hiceta, etiam Cicero *Hicetas Syracusius, vt ait Theophrastus, cælum, Solem, Lunam stellas, supera denique omnia stare censet: neque, præter terram, rem vllam in Mundo moueri. atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere qui-*

* Geium. 7. Quæ. cap. 2.
In Philolao.
4. Acad.

dam arbitrantur, sed paullo obscurius. At de Philolao quod Laertius, vniuerse Plutarchus *Pythagoricis* adscribit, eosque *Terrã nõ putare immobilẽ, sed esse in gyrũ circa ignẽ suspensã.* additque de Platone, vt Cicero, *eadẽ iam senem sensisse:* quod Theophrasto auctore in vulgus manasse, idem alibi ostendit. Vbi & ex professo verba Timæi examinat, è quibus id colligebant. nam scripserat, Τὰς ψυχὰς εἰς τε γῆν καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ὄργανα χρόνου, σπαρῆναι: *Animas in terram, & Lunam, & quæcumque alia temporis instrumenta, dissipari.* At quomodo terra, si quiescit, temporis instrumentum? Sed respondet ipse, & bellissime soluit: tu vide. Addit ibidẽ, *Aristarchum idẽ de Terra posuisse, Seleucum affirmasse:* sed & *Cleanthem Samium* alibi in hac parte ponit. Denique Leucippus sensit τὴν γῆν ὀχεῖσθαι, περὶ τὸ μέσον δινουμένην. σχῆμα δὲ αὐτῆς τυμπανοειδὲς εἶναι: *Terram vehi, circa medium assidue versam: esse autem figura tympani.* Vides deliria. quomodo aliter appellem? aut quid in ista inquiram? etsi (tantus Paradoxorum amor est) etiã patrũ æuo nobilis mathematicus hãc hæresim excitauit, sed cum ipso sepultam. Nostri stare cõsensu adfirmãt: & cælis motus suos relinquũt. Alterũ quod quærebas, De nouo Mũdo, quẽ ante sæculũ repertũ, *Americã.* ab vno inuẽtorũ appellamus, cũ iniuria aliorũ. Norũt ne veteres? inquis. Nosse nõ, dicã proprie, sed sciuisse. Cum enim Australem orbem, nostro aduersum adstruxerunt, & quatuor adeo Terræ partes siue insulas fecerunt (supra

In Numa.

In Quæst. Platonic.

De facie in orbe Lunæ.

doctum:) quomodo non cogitatione nouum orbem comprehenderunt? necessario illum, aut nullum. Cicero in Somnio: *Globum mundi duabus oris distantibus habitabilem & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, posita sub axe ad septem stellas, altera Australis, ignota nobis, quam vocant Graci* ἀντίχθονα, Pomponius Mela: *Reliqua dua habitabiles, paria agunt anni tempora, verum non pariter. Antichthones alteram, nos alteram incolimus: illius situs ob ardorem intercedentis plaga*, Aequinoctialis, *incognitus, huius dicendus est.* Non possunt constantius aut certius dicere de altero, id est nouo orbe. Cicero ἀντάξονα appellatam, ab opposito nobis axe dicit, Mela ἀντίχθονα, quasi aduersam terram. Est & in Platone profecto vetus & vera memoria magnæ *Atlantidis insulæ*, quam

In Timæo. & Critia. Asia & Africa ampliorem scribit: atque ita describit, vt mihi videatur locus dubitationi non esse, quin Nouus orbis pars sint Platonicæ illius terræ. Nam primum facit locatque grandem illam insulam, ad fauces Gaditani maris: quæ longe lateque introrsum scilicet pateret: *& ex qua esset* ἐπιβατὸν ἐπὶ τὰς ἄλλας νήσους, ἐκ δὲ τῶν νήσων ἐπὶ τὴν καταντικρὺ πᾶσαν ἤπειρον, τὴν περὶ τὸν ἀληθινὸν ἐκεῖνον πόντον: *gradus transitusque ad alias insulas: iterumque ex istis ad oppositam continentem, adiacentem mari, quod vero nomine sic apellamus.* Si hæc consideras & scrutaris: quid nisi dicit, magnam illã fuisse insulã statim ab Hispania, vbi nũc reliquiæ (nã illu-

uione periit) & velut fragmenta tot illa insularum sunt ? Canariarum , Fortunatarum, & quas alias tota ora Africæ, & interior habet. *Ex illa autem*, inquit , *transitus in insulas.* Quas ? eas quæ nunc etiam præiacent continenti , *Cubam*, *Hispaniolam*, *Iamaicam* , & plures. *At ex insulis in ipsam continentem.* Verissime. statim ex illis vel in Peruanum vastum tractum , vel in vastiorem Mexicanum transitur. Et *Continentem* appellat ; etsi insula est , sed ita , quomodo nostra hæc pars à nobis habitata. Hæc magis totum Nouum orbem nobis ; aperiunt & adserunt , quam illa Aristotelis in Admirandis traditio : *In mari extra Herculis columnas , insulam desertam inuentam fuisse, silua nemorosam , fluuiis nauigabilem, fructibus vberem, multorum dierum nauigatione distantem , in quam crebro Carthaginienses commearint , & multi sedes etiam fixerint : sed veritos primores , ne nimis loci illius opes conualescerent , & Carthaginis laberentur , edicto cauisse , & pœna capitis sanxisse , nequis eo nauigasse deinceps , vellet.* Quod verum censeo de vna aliqua nouarum insularum : quia *multos dies* nauigationi impendit : neque probabile igitur Canarias , aut alias vicinas , fuisse. Et vero de hisdem terris , quis non Auiti declamatoris (apud Senecam) libens illa accipiet ? *Fertiles in Oceano iacere terras, vltraque Oceanum rursus alia litora, alium nasci orbem.* Clarius non potuit effari, aut designare. Clemens B. Petri discipulus in epistola qua- *Suasor. I.*

In c. 11 epi. ad Ephes. dam *Oceanus, & Mūdi qui trans ipsū sunt*, Ita Hieron. ex eo citat: & *Mūdos* appellasse credo. magnitudinem indicantem. Quæ vel in notis mirifica: etsi tractus ille Australior, & trans-Fretum Magellani, nondum innotuerit, nisi à præternauigantibus libatus Noster Seneca (nam ille Tragœdiæ Medeæ certo auctor est) de iis ipsis prædixisse videtur, pueris iam decantatum:

----- venient annis
Secula seris, quibus Oceanus
Vincula rerum laxet, & ingens
Pateat tellus, Tiphys que nouos
Detegat orbes, nec sit terris
Vltima Thule.

Quod ille tamen proprie de Britannicis insulis intellexit, & in Claudij gratiam scripsit. Magis pro nobis, quod idem timet, & timendo adstruit: *Vnde scio, an nunc aliquis magna gentis in abdito dominus, fortunæ indul-* 5. Quæ. c. vl. *gentia tumens, non contineat intra terminos arma an paret classes, ignota moliens? Vnde scio, hic mihi an ille ventus* bellum inuehet?* Palam ostendit, magnos reges & gentes, vltra maria, ignotos esse. Illis ignotos, nobis noscendos: a- 7. Quæ. c. 31 libi etiã ab eo prædictum. *Multa venietis aui populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris, cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res Mundus est, nisi in illo quod quærat omnis Mundus habeat.* At vero Virgilius vaticinatur, etiam Romano imperio terras eas (neque enim de aliis ceperim) subiiciendas.

* Indis occiduis hæc cuenerũt, ignarissimis Hispanorum.

---- iacet extra sidera tellus
Extra anni solisque vias , vbi cælifer 6. Aen.
Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum

Extra sidera? qui potest: cælo certe tegitur: sed maiora sidera accipe, aut planetas, qui intra Tropicos decurrunt. Ideo addit, velut interpretans, *extra anni & solis vias.* Ergo vltra τὴν κεκαυμένην, id est Torridā, locat: nempe ἀντάζονα illam nobis, & Temperatam, vt supra dictum. Nam de Atlante quod scribitur, non de illo Africæ intelliges, sed de isto quem Plato celebrauit, & regnasse iis locis scribit. Eo, inquit, Augustus *Proferet imperium.* Estne factum? nugæ, & mella poetica: etsi Marinæus Siculus auctor, *repertum in Nouo orbe nummum aureum veterem, cum effigie Augusti: eumque Romam ad Pontificem, fidei ergo, missum per Ioannem Ruffum Episcopum Consentinum.* O bellum impostorem aut ludionem, quisquis nummum ibi abiecit! nam aliter repertum non esse, mihi quidem liquet, nisi si Genius hoc fecit. Illud magis mirum & fidum, quod Hispani scribunt, *in valle, quæ Cantem dicitur, in Chili prouincia, opidum esse, quod Imperiale ab hac caussa nominant: quoniam in plerisque domibus & portis repererunt Aquilas bicipites formatas, vt hodie videmus in Romani imperij signis.* Et auget admirationem, quod nulla in his locis auis biceps, quam potuerint adū-

Lib. 17. brare. Non dissimile, quod Ammianus notat in obeliscis Ægyptiorum *sculpta conspici, volucrum ferarumque, etiam alieni mundi, genera multa.* Ignota ipsa, & nostro huic orbi inuisa. Fuit igitur iam olim ista pars Mundi, & auditione accepta, & ratiocinatione stabilita, & si inspectione fortasse non vsurpata. Non quidem ab Europæis: de Afris ambigo, & extrema ea regio huc tendit. A v d. At enim dixisti ex Ammiano, de *volucribus & feris alieni mundi*: quæ vere diuersa à nostro sunt, & vix vnum aliquod vndique respondet. Quid ergo? nonne vel hoc argumentum est alicuius diuersi mundi, vere noui, & postea nati? L i p s. Non autumo. neque sacræ literæ indulgeant dubitare aut disputare. Semel creauit Deus & produxit terram, animalia, & quidquid in ea vides. Mixtione possunt aliquæ dispares species surgere, plane nouæ non possunt Vnde ergo illic ea diuersitas? Dic, vnde in Africa? vnde in vltima Asia? neque leones, tigres, elephantes Europa ista gignit, aut vulgo alit. Cuique regioni, pro cælo atque etiam solo & peculiari indole, sua quædam Deus iam ab initio dedit & assignauit. Maior alia dubitatio. vnde in hæc loca sic dissita, post diluuium & arcã illam Noachi, vel animalia illa vel ipsi homines aduenerint? Si terra dices; facile id quidem. sed plerique putant (neque res adhuc aliter docuit) orbem illum cum nostro nusquam ad Septemtriones iungi. Su-

pereſt vt mari. At quam vaſta ea nauigatio eſt ? & quis olim tentarit aut perfecerit, vſu magnetis nondum reperto ? quis etiam animalia illa, & quidem noxia multa, tranſuexerit?ea conſideratio inclinat imo peruincit, vere Platonem de Atlantide illa ſcripſiſſe : & finitimam Europæ atque Africæ fuiſſe, & facilem in eam tranſgreſſum. Diuulſa poſtea aut merſa eſt:& tamen homines ibi aut animalia reliqua, quæ olim ab ea coniunctione illata. Sic cenſeo, & ad proprie Zenonia iterum pergo.

DISSERT. XX.

Vnus, an plures Mundi? idem an æternus? eſſe, & non eſſe.

ELementa vidimus, & præcipua corporis huius membra: ſed ipſum Corpus an *Vnum* ſit, an item *Æternum*, quæramus. Varius enim philoſophantium hic ſenſus : noſtri Stoici, *ἕνα κόσμον ἀπεφήναντο, ὃν δὴ καὶ τὸ πᾶν εἶναι ἔφασαν τὸ σωματικόν* : *Vnum eſſe Mundum poſuerunt, atque eum eſſe totum illud corporeum.* Stob. |Phyſ. Poſtrema ſenſum habent, vniuerſam Materiam in eo abſumptam : nihil reliqui, niſi Vacuum illud eſſe. Nam Parmenides quidem Vnum ſtatuebat: *ἀλλ' ὀλίγον τι τοῦ παντὸς μέρος· τὸ δὲ λοιπὸν, ὕλην*: *ſed exiguam Vniuerſi partem. reliquum autem Materiam eſſe.* Itaque eius ſenſu ſuperfluebat Materia vel ad plures mundos. Quos reipſa ponebant &

exsistere volebant ἀπείρους ἐν τῷ ἀπείρῳ: *infinitos in infinito*, Anaximenes, Anaximander, Archelaus, Xenophanes, Diogenes, Leucippus, Democritus, Epicurus. Atque huius discipulus Metrodorus imagine etiam vtebatur ad probandum: Ἄτοπον εἶναι ἐν μεγάλῳ πεδίῳ ἕνα ἄσταχυν γεννηθῆναι, καὶ ἕνα κόσμον ἐν τῷ ἀπείρῳ, *Absurdum esse, vt vna spica in magno campo produceretur, & pariter, vnus Mũdus in infinito.* Plato etsi alibi vnũ statuit, & firmat, tamen vacillare videtur, & quinque numero admittere. Quod etsi aliter quidam interpretantur, nimirum vt orbes appellet Mundos, *Terræ, Aquæ, Aeris, Ignis, & supremi denique Cœli*: tamen Plutarchus tueri conatur simpliciter de quinque totis integrisque Mundis. & disserta ei videre est, libello *De oraculorum defectu.* Nostri veriores, & ab vno Deo vnum producunt: atque eum πεπερασμένον καὶ ζῷον, καὶ ἀΐδιον, καὶ θεόν *finitum & animal, & æternum, & Deum* Alia alias explicata sunt: sed *Æternum* ibi ponit Arius Didymus (ex illo enim, apud Eusebium, sumpsi:) quomodo, si conflagratio sit, si etiam interitus ab aquis? Ipse distinctione expedit: *Dupliciter* enim dici *Mundum*: καὶ τὸ ἐκ πάσης τῆς οὐσίας ποιόν,* καὶ τὸ τὴν διακόσμησιν τὴν τοιαύτην καὶ διάταξιν ἔχον. Διὸ κατὰ μὲν τὴν προτέραν ἀπόδοσιν ἀΐδιον τὸν κόσμον εἶναί φασι· κατὰ δὲ τὴν διακόσμησιν, γεννητὸν καὶ μεταβλητόν; *& illud quod ex tota Natura tale exsistit, & illud, quod ornatum*

Lib. 15.

Ita hæc ibi legenda.

& constitutionem iam talem habet. Ideo priore significatione, mundum æternum dicunt, posteriore, natum, & mutabilem & periturum. Philo Iudæus paullo aliter: Δύναται δὲ κατὰ Στωϊκοὺς ὁ μὲν τις κόσμος ἀΐδιος, ὁ δέ τις φθαρτὸς λέγεσθαι. φθαρτὸς μὲν, ὁ κατὰ διακόσμησιν. ἀΐδιος δὲ, ὁ μετὰ τὴν ἐκπυρώσεως παλιγγενεσίαις καὶ περιόδοις ἀθανατιζόμενος οὐδέποτε ληγούσαις: *Potest, secundum Stoicos, Mundus aliquis æternus dici, & aliquis corruptibilis. Iste quidem, iuxta ornatum, vt nunc est, ille autem, qui post exustionem iterum nascetur iterumque, certis periodis, & nunquam desituris.* Aliter, inquam, postrema dicit, res & ratio eodem cadunt. Perit hic & ille Mundus igitur: & scitum hoc Stoicum Laërtius sic expressit. Ἀρέσκει δὲ αὐτοῖς καὶ φθαρτὸν εἶναι τὸν κόσμον, ἅτε γεννητὸν τῷ λόγῳ τῶν δι' αἰσθήσεως νοουμένων. οὗ τε τὰ μέρη φθαρτά ἐστι, καὶ τὸ ὅλον. τὰ δὲ μέρη τοῦ κόσμου φθαρτά. (εἰς ἄλληλα γὰρ μεταβάλλει) φθαρτὸς ἄρα ὁ κόσμος. καὶ εἴ τι ἐπεδεκτικὸν ἐστι τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς, φθαρτόν ἐστι. καὶ ὁ κόσμος δὲ ἐξαυχμοῦται γὰρ, καὶ ἐξυδατοῦται: *Placet iis corruptibilem esse Mundum. quippe genitum ea ratione, qua solent sensibus percepta. Cuius etiam partes corruptioni obnoxiæ sunt, id & totum: partes autem Mundi tales, (nam inuicem adsidue mutantur:) ergo & Mundus. Et amplius, si quid mutationem in deterius admittit, corruptibile est: facit Mūdus: nā exarescit & inūdatur.* Rationes adiunctas vides. primam, quod ge-

De immortal. Mundi.

nitus sit;] & quidquid ortum habet, idem finem. Cui Plato (nam is immortalem constituit) sic occurrit. ὅτι αὐτὸς μὲν φθαρτός ἐστιν, ᾗ γέγονεν, οὐ λυθήσεται δὲ, οὐδὲ τεύξεται θανάτου μοίρας, διὰ τὴν βούλησιν τοῦ θεοῦ: *vt sit mortalis quidem, qua genitus est, sed non soluetur, neque sortem mortis subibit, propter Dei voluntatem.* Significat, ita factum & conditum à Deo, vt ne pereat, &, quæ eo ducunt, desint. Apuleius: *Ad hæc attributa est ei perpetua iuuentus, & inuiolata valetudo. Eoque nihil præterea extrinsecus est relictum, quod corrũpere posset eius ingenium: & si superesset, non eum læderet. cum ita apud se ex omni parte compositus atque ordinatus foret, vt aduersantia & cõtraria natura disciplinaque eius officere non possent.* Trismegistus, vt sępe, hic quoque platonissat: Ὁ πατὴρ αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀΐδιος, ὁ δὲ κόσμος ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀείζωος καὶ ἀθάνατος γέγονε: *Pater*, Deus, *ipse à se æternus: Mundus autem à Patre semper-viuens & immortalis est factus.* Altera Stoicorum ratio, *Quod partes Mundi corruptibiles.*] Ita est, elementa docent, & ipse æther: quem tamen Aristoteles voluit exemptum. nostri minime, sed hunc quoque pasci, minui, verti & in aerem solui. Si quattuor elementa, si ea quæ ex his nata: ergo totus Mundus. Lucretius pariter concludit:

In Timeo. De Dog. Plat. Cap. 8. Lib. 5.

Principio, quoniam Terrai corpus & Humor,
Aurarumque leues animæ, Calidique vapores,

E quibus

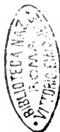
E quibus hæc rerum consistere summa videtur,
Omnia natiuo ac mortali corpore constant:
Debet tota eadem Mundi natura putari.

Debet. nec Plato hoc reiiciat, nisi scuto iterum assumpto à Voluntate diuina. Tertia ratio, quod *Mutationem in deterius admittit.*] Verissime, *Quid enim* (ait noster) *mutationis periculo exceptum? non terra. non cælum, non totus hic rerum contextus, quamuis Deo agēte ducatur. Non semper tenebit hunc ordinem, sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiiciet.* Sed addebat etiam Laertius, *in deterius.* & pro exemplo: *exarescit enim & inundatur*] Aposite. duo exitia eū manent, siue Aquæ siue Ignis: & vtriusque iamnunc signa alibi, & alias, mittit. Hic aquæ deficiunt, & siccitas & sterilitas superuenit: ibi abundant, & bona terræ perdunt. Hæc velut via ad illa ducit. Plinium audi. qui scribit multa in dies minui, *consumente vbertatem seminum Exustione, in cuius vices nunc vergat æuum.* Homines atque alia, minora. quare? quia Exustio paullatim appropinquat, & vbertatem seminum absumit. Idem in Ætna ignitiuomo notat: *Nec tantum,* inquit, *in illo Natura sæuit, Exustionem terris denuncians:* sunt enim plures eiusmodi montes: atque hæc omnia signa aut notæ in partibus, futuræ communis illius exustionis. Vides Plinium, in capitalibus dogmatis, bona fide Stoicum esse? Seneca claudat: *Quæcumque vides supra nos currere, et hæc quib' innixi atq. impositi sum' carpentur, ac desinent. Nulli non senectus sua est.*

Epist. 71.
Lib. 7 c. 16.
2. cap. 106
Epist. 71.

DISSERT. XXI.

Dupliciter interit, Aqua & Igne. Primum, de Aqua, siue Cataclysmo.

SEnectus, ergo & mors. Sed qua via mors? duplici, vt tetigi: Aquæ, aut Ignis: siue, Diluuij, & Exustionis. Sed cum discrimine. quod illa prior animantium tantum, & frugum fructuumque sit, aut quæ in terra sata: hæc vltima ipsius terræ, elementorum, & Mundi. Itaque magna hæc mors est, & omnium: illa minor, & quæ partes modo tangit. De vtraque ista

In Somn. Scipionis. Cicero: *Propter eluuiones exustionesque terrarum, quas accidere tẽpore certo necesse est, non modo non æternã, sed ne diuturnam quidẽ gloriam assequi possumus.* Quæ tamen pro Platonis sensu dicta modo vult Macrobi⁹, vt crescẽs humor siue ignis: alter alterũ vincat: *sed nunquã tamẽ seu eluuio, seu exustio, omnes terras aut omne hominum genus, vel omnino operiat, vel penitus exurat.*

Lib. II. Plato ipse in Timæo, Ægyptium sacercerdotem facit Solonem alloqui: *O Solon, Græci pueri semper estis, neque vlla vobis cana scientia. Quod ideo euenit, quia multa & varia hominum exitia fuerunt, eruntque. Maxima quidem, aut ignis combustione, aut aqua inundatione euenire necessum est: minora, aliis quibusque casibus aut cladibus fieri.* Et addit, Ægyptum ab his duobus immunem, ideoque antiquissimarum illic rerum monumenta seruari. Propius ad sensum Stoicum Ari-

ſtoteles acceſſerit, ſi tamen ex vero Cenſorinus hoc ei adſcripſit. *Eſt præterea Annus, quem Ariſtoteles Maximum potius, quam Magnum appellat. quem Solis & Lunæ vagarumque quinque ſtellarum orbes conficiunt, cum ad idem ſignum, vbi quondam ſimul fuerunt, vnà reuertuntur. Cuius anni hiems ſumma, eſt Cataclyſmus, quam noſtri diluuionem vocant, æſtas autem* Ecpyroſis, *quod eſt mundi incendium. Nam his alternis temporibus mundus tum exigneſcere, tum exaqueſcere videtur.* * Ariſtotelem aduocat: & ſane tale aliquid ille vir, ſed contractius, nec de Mundi mutatione, ſed partium aliquot terræ diſerte prodit. In Meteoris ſuper ea re diſſertio: & damnat reiicitque eos, qui ad Vniuerſum producunt. γελοῖον γὰρ, inquit, διὰ μικρὰς καὶ ἀκαριαίας μεταβολὰς κινεῖν τὸ πᾶν: *Ridiculũ enim ob leues paruaſq. mutationes, mouere Vniuerſũ.* Sed, inquit, præſumẽdũ, *quod hæc fiant temporibus fato aut natura definitis. Sicut in anni tẽporibus Hiẽs interuenit, ita in magna aliqua temporũ cõuerſione, magna Hiẽs accidit, & copia aquarũ.* Dicas locũ eſſe, quẽ Cẽſorin' aſpexerit: etſi paullũ à ſe auxit & ampliauit. De *Hieme* hic ſane comparatio. quæ & Senecæ placita, atque vſurpauit: *Innundatio, non ſecus quàm Hiẽs, quã Æſtas, lege Mundi venit.* In eo diſſenſus, quod noſtri etiã totã terrã hoc genere fati aut perdunt, aut nouãt. Seneca: *Inũdationib', quidquid habitatur, obducet necabitq. omne animal, orbe ſubmerſo.* Idẽ, vbi ex profeſſo hoc tractat: *Ergo quãdoque erit terminus reb' humanis, cũ partes terræ interire debuerĩt. aboleri vi*

Dedit nata.

* Dubitaui, an non Ariſtoteles legedũ, quẽ ex Euſebio diſcode Conſiagratione ſcripſiſſe. Lib. 1. cap. vlt.

3. Quæ. c. 29

Conſol. ad Mar. c. vlt. Quæ. 3. c. 29

funditus tota, vt de integro tota, rudes, innoxiaque generentur, nec superſit in deteriora magiſter. Nam hunc finem ponebant, emendare & innouare. Itaque, vt idem ait, *non ſemper ea licentia vndis erit, ſed peracto exitio generis humani, exſtinctiſque pariter feris, in quarum homines ingenia tranſierāt, iterū aquas terra ſorbebit, & reiectus e noſtris ſedibus, in ſua ſecreta pelletur Ocean⁹: antiquus ordo reuocabitur. Omne animal ex integro generabitur, dabiturq. terris homo inſcius ſcelerū, & melioribus auſpiciis nat⁹.* En quā vere hęc noſtri: & quis non è Sacris libris hauſiſſe putet, & euentum & Cauſſam? Ceterum de Inundatione, & quomodo ea fiat, belle & diſerte Seneca, fine libri tertij Quæſtionum: tu vide. Vetus autem & popularis hæc opinio de Diluuiis, ac plura fuiſſe Plato aſſerit, etſi illud Deucalionis decantetur tantum: ſed & Noui orbis incolæ à maioribus ſic acceperunt. Peruani tradunt, *terras eas omnes aquis merſas latuiſſe, periiſſe homines, exceptis paucis, qui in lignea vaſa ſe receperunt*, velut naues: ibi commeatu prouiſo egiſſe, donec aquæ decreſcerent, & abirent. quod indicio canum collegerunt: quos foras identidem emittebant, & cum madidi à natatu redirent, ſciebāt aquas ſupereſſe, cum denique ſicci, deeſſe. At Mexicani, *quinque Soles ad hoc æui luxiſſe. Et primum illum aquis periiſſe, vnaque cum eo homines, & quidquid in terris eſſet.* Hæc illi picturis & notis prodita ab antiquo habent: fidem Platonici diluuij, quod in Atlantide inſula, & circa, eueniſſet. Heus, etiam

Ibid.

Aug. Cara.

Lup. Goma.

illud obiter. in Censorino legi, *exignescere, &* *exaquescere:* quæ sunt ipsa Stoæ verba. quæ in Laertio supra & Græce erant, ἐξαυχμοῦσθαι καὶ ἐξυδατοῦσθαι.

DISSERT. XXII.

De ignis interitu, qui Ecpyrosis dicta. Quando, Quomodo, Qua gratia fiat?

Minorem mortem diximus, magnum Exitium videamus, ἐκπύρωσιν solenniter iis dictã latine *conflagrationem* siue *Exustionem*. Hanc illi eodem fine indicunt, purgandi, & effœta omnia instaurandi. Itaque non est proprie φθορὰ siue *Interitus*, sed μεταβολὴ, *mutatio*, vt Numenius apud Eusebium scribit: Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου, κατὰ τὰς περιόδους τὰς μεγίστας γενομένης φθορᾶς, κυρίως παραλαμβάνουσι τὴν φθορὰν, οἱ τὴν εἰς πῦρ ἀνάλυσιν τῶν ὅλων δογματίζοντες, ἣν δὴ καλοῦσιν ἐκπύρωσιν, ἀλλ' ἀντὶ τῆς κατὰ φύσιν μεταβολῆς χρῶνται τῇ προσηγορίᾳ τῆς φθορᾶς: *Non enim in mundi interitu, qui secundum maximas conuersiones fit, proprie interitum accipiunt illi, qui in Ignem omnia resolui docent, quam vocant Exustionem: sed pro Mutatione secundum naturam, vtuntur Interitus verbo.* Itaq. & in Seneca eam vocem sic accipies, Numenij quidem monito: *Mundo quidam*, Stoici, *minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur,* * *si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusio-*

Consol. ad Polyb. init.

* *Dat hoc Polybio, qui alterius secta fuit.*

nem veterē tenebrasque demerget. Etsi reuera, quidni interitus, cū prior forma tota occidit, nec nisi Materia manet? Sed Numenio hoc visū edicere, quia non idē, sed talis iterū mundus gignitur, mox docendū. Ordine enim videbim[9],
III Quæst. c. 28 *Quando, Quomodo, & Quo fine fiat.* Quando?
Ibid. c. 29 Seneca respondet: *Cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri.* Deo, id est Fato. Nā *Lege Mundi*, ea Fatum est, alibi scribit euenire. Ita Aristocles, apud Eusebium: κατά τινας εἱμαρμένους καὶ ὡρισμένους χρόνους ἐκπυροῦσθαι τὸν σύμπαντα κόσμον: *per fatalia quædam & definita tēpora Mundum exardere.* Quid Ouidius?

Eccequoq; in fatis reminiscitur affore tēpus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Aliqui tamen ad *Magnum annum* referebant, vt in Cēsorino supra vidimus: & tangit Numenius, verborum aliquo defectu: * γίνεται, ἐπανελθοῦσα εἰς τὸν πρῶτον ῥηθέντα λόγον, καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην τὴν ποιοῦσαν ἐνιαυτὸν τὸν μέγιστον, καθ' ὃν ἀπ' αὐτῆς μόνης εἰς αὐτὴν πάλιν γίνεται ἡ ἀποκατάστασις. Verba, vt dixi, desiunt: tamen sensus aliquis apparet, *decursu annorum, cum sidera ad eumdem locum veniunt, Anastasin* id est *Euersionem rerū fieri; atque id esse Magnū annū: iterūque postea fieri Apocatastasim, siue Redintegrationē rerum & Restitutionē.* Quis autē ille Magnus annus, & quot annorū millium, variāt: in Iulio Firmico huic rei legi ista. Disputat de die Natali, siue genitura Mundi. & negat *facili*
Lib. 5. *posse ratione concipi, aut explicari. Neq;*, inquit

eousque se intẽtio potuit humanæ fragilitatis extẽdere, præsertim cũ trecentorũ milliũ annorũ maior ἀποκατάστασις, *hoc est Redintegratio, per* Ἐκπύρωσιν, *aut per* κατακλυσμόν, *spatio perficiatur. His enim duob⁹ generib⁹ Apocatastasis fieri cõsueuit. nãque Exustionẽ Diluuium sequitur. Nulla enim re alia poterãt res exustæ renasci, nec vlla re alia ad pristinam faciem formãque reuocari, nisi admixtiones atque concretus puluis fauillarũ omniũ genitaliũ seminũ collectã conciperet fœcunditatẽ.* De Magno anno illic vides, nã alia differo, sane magno, & *trecentorũ milliũ annorũ*, si lectio est recta. Equidẽ * variãt: vt dixi: & Macrobius qui *Annũ Mundanũ* scite hunc appellat, vt cõmunẽ nostrum illum, *Solarẽ*, Macrobius, dico, *quindecim millibus* eum definit. Censorinus sẽtẽtias pluriũ refert: sed duorũ qui maxime augent, *Orphei, ad centũ millia viginti, Cassandri, ad tricies sexies cẽtena millia.* Bono animo sim⁹. ἐκπύρωσιν non videbimus, istis quidem auctoribus: sed nec Firmico, in quo *triginta millium* legere aliquãdo volui, sed desisto. Nam & in Numenio est, hæc fieri κατὰ περιόδους τινὰς τὰς μεγίστας: *post periodos quasdã maximas.* In Didymo: περιόδους ἀπείρους: *periodos infinitas.* Quã vacuum autem, imo ineptum, ista definire, quæ nulla experiẽtia aut ratio affirmet, aut indaget? Tam hercules, quam quod etiam cæli statum & signa notent, quibus hæc euentura. Chaldæorum ista vanitas, & *Berosus, qui Belum interpretatus est* (ait Seneca) *dicit cursu ista siderum fieri, & adeo quidem affirmat vt Conflagrationi, atque Diluuio tẽpus adsignet.*

* Aliquid & in Stobæi Physic vide

3. Quæ. c. 29

exsistere volebant ἀπείρους ἐν τῷ ἀπείρῳ: *infinitos in infinito*, Anaximenes, Anaximander, Archelaus, Xenophanes, Diogenes, Leucippus, Democritus, Epicurus. Atque huius discipulus Metrodorus imagine etiam vtebatur ad probandum: Ἄτοπον εἶναι ἐν μεγάλῳ πεδίῳ ἕνα ἄσταχυν γεννηθῆναι, καὶ ἕνα κόσμον ἐν τῷ ἀπείρῳ, *Absurdum esse, vt vna spica in magno campo produceretur, & pariter, vnus Mūdus in infinito.* Plato etsi alibi vnū statuit, & firmat, tamen vacillare videtur, & quinque numero admittere. Quod etsi aliter quidam interpretantur, nimirum vt orbes appellet Mundos, *Terræ, Aquæ, Aeris, Ignis, & supremi denique Cæli:* tamen Plutarchus tueri conatur simpliciter de quinque totis integrisque Mundis. & disserta ei videre est, libello *De oraculorum defectu.* Nostri veriores, & ab vno Deo vnum producunt: atque eum πεπερασμένον καὶ ζῶον, καὶ ἀΐδιον, καὶ θεὸν *finitum & animal, & æternum, & Deum* Alia alias explicata sunt: sed *Æternum* ibi ponit Arius Didymus (ex illo enim, apud Eusebium, sumpsi:) quomodo, si confla-

Lib. 15. gratio fit, si etiam interitus ab aquis? Ipse distinctione expedit: *Dupliciter* enim dici *Mundum*: καὶ τὸ ἐκ πάσης τῆς οὐσίας ποιὸν,* καὶ τὸ τὴν διακόσμησιν τὴν τοιαύτην καὶ διάταξιν ἔχον. Διὸ κατὰ μὲν τὴν προτέραν ἀπόδοσιν ἀΐδιον τὸν κόσμον εἶναι φασὶ κατὰ δὲ τὴν διακόσμησιν, γεννητὸν καὶ μεταβλητόν; *& illud quod ex tota Natura tale exsistit, & illud, quod ornatum*

*Ita hæc ibi legenda.

& constitutionem iam talem habet. Ideo priore significatione, mundum æternum dicunt, posteriore, natum, & mutabilem & periturum. Philo Iudæus paullo aliter: Δύναται δὲ κατὰ Στωϊκοὺς ὁ μὲν τις κόσμος ἀΐδιος, ὁ δὲ τις φθαρτὸς λέγεσθαι. φθαρτὸς μὲν, ὁ κατὰ διακόσμησιν. ἀΐδιος δὲ, ὁ μετὰ τῆς ἐκπυρώσεως παλιγγενεσίαις καὶ περιόδοις ἀθανατιζόμενος οὐδέποτε ληγούσαις: *Potest, secundum Stoicos, Mundus aliquis æternus dici, & aliquis corruptibilis. Iste quidem, iuxta ornatum, vt nunc est, ille autem, qui post exustionem iterum nascetur iterumque, certis periodis, & nunquam desituris.* Aliter, inquam, postrema dicit, res & ratio eodem cadunt. Perit hic & ille Mundus igitur: & scitum hoc Stoicum Laërtius sic expressit. Ἀρέσκει δὲ αὐτοῖς καὶ φθαρτὸν εἶναι τὸν κόσμον, ἅτε γεννητὸν τῷ λόγῳ τῶν δι' αἰσθήσεως νοουμένων. οὗ τε τὰ μέρη φθαρτά ἐστι, καὶ τὸ ὅλον. τὰ δὲ μέρη τοῦ κόσμου φθαρτά. (εἰς ἄλληλα γὰρ μεταβάλλει) φθαρτὸς ἄρα ὁ κόσμος. καὶ εἴ τι ἐπιδεκτικόν ἐστι τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς, φθαρτόν ἐστι. καὶ ὁ κόσμος δὲ ἐξαυχμοῦται γὰρ, καὶ ἐξυδατοῦται: *Placet iis corruptibilem esse Mundum. quippe genitum ea ratione, qua solent sensibus percepta. Cuius etiam partes corruptioni obnoxiæ sunt, id & totum: partes autem Mundi tales; (nam inuicem adsidue mutantur:) ergo & Mundus. Et amplius, si quid mutationem in deterius admittit, corruptibile est: facit Mũdus: nã exarescit & inũdatur.* Rationes adiunctas vides. primam, quod ge-

De immortal. Mundi.

nitus sit;] & quidquid ortum habet, idem finem. Cui Plato (nam is immortalem constituit) sic occurrit. ὅτι αὐτὸς μὲν φθαρτός ἐστιν, ᾗ γέγονεν, οὐ λυθήσεται δὲ, οὐδὲ τεύξεται θανάτου μοίρας, διὰ τὴν βούλησιν τοῦ θεοῦ: *vt sit mortalis quidem, qua genitus est, sed non soluetur, neque sortem mortis subibit, propter Dei voluntatem.* Significat, ita factum & conditum à Deo, vt ne pereat, &, quæ eo ducunt, desint. Apuleius: *Ad hæc attributa est ei perpetua iuuentus, & inuiolata valetudo. Eoque nihil præterea extrinsecus est relictum, quod corrũpere posset eius ingenium: & si superesset, non eum læderet. cum ita apud se ex omni parte compositus atque ordinatus foret, vt aduersantia & cõtraria natura disciplinaque eius officere non possent.* Trismegistus, vt sæpe, hic quoque platonissat: Ὁ πατὴρ αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀΐδιος, ὁ δὲ κόσμος ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀείζωος καὶ ἀθάνατος γέγονε: *Pater*, Deus, *ipse à se æternus: Mundus autem à Patre semper-viuens & immortalis est factus.* Altera Stoicorum ratio, *Quod partes Mundi corruptibiles.*] Ita est, elementa docent, & ipse æther: quem tamen Aristoteles voluit exemptum. nostri minime, sed hunc quoque pasci, minui, verti & in aerem solui. Si quattuor elementa, si ea quæ ex his nata: ergo totus Mundus. Lucretius pariter concludit:

In Timeo. *De Dog. Plat.* *Cap. 8.*

Lib. 5.

Principio, quoniam Terrai corpus & Humor,
Aurarumque leues animæ, Calidique vapores,

E quibus

E quibus hæc rerum consistere summa videtur,
Omnia natiuo ac mortali corpore constant:
Debet tota eadem Mundi natura putari.

Debet. nec Plato hoc reiiciat, nisi scuto iterum assumpto à Voluntate diuina. Tertia ratio, quod *Mutationem in deterius admittit.*] Verissime, *Quid enim* (ait noster) *mutationis periculo exceptum? non terra. non cælum, non totus hic rerum contextus, quamuis Deo agēte ducatur. Non semper tenebit hunc ordinem, sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiiciet.* Sed addebat etiam Laertius, *in deterius.* & pro exemplo: *exarescit enim & inundatur*] Aposite. duo exitia eū manent, siue Aquæ siue Ignis: & vtriusque iamnunc signa alibi, & alias, mittit. Hic aquæ deficiunt, & siccitas & sterilitas superuenit: ibi abundant, & bonā terræ perdunt. Hæc velut via ad illa ducit. Plinium audi. qui scribit multa in dies minui, *consumente vbertatem seminum Exustione, in cuius vices nunc vergat æuum.* Homines atque alia, minora. quare? quia Exustio paullatim appropinquat, & vbertatem seminum absumit. Idem in Ætna igniuomo notat: *Nec tantum*, inquit, *in illo Natura sæuit, Exustionem terris denuncians:* sunt enim plures eiusmodi montes: atque hæc omnia signa aut notæ in partibus, futuræ communis illius exustionis. Vides Plinium, in capitalibus dogmatis, bona fide Stoicum esse? Seneca claudat: *Quæcumque vides supra nos currere, et hæc quib⁹ innixi atq. impositi sum⁹ carpentur, ac desinent. Nulli non senectus sua est.*

Epist. 71.

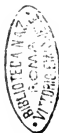
Lib. 7 c. 16.

2. cap. 106

Epist. 71.

DISSERT. XXI.

Dupliciter interit, Aqua & Igne. Primum, de Aqua, siue Cataclysmo.

SEnectus, ergo & mors. Sed qua via mors? duplici, vt tetigi: Aquæ, aut Ignis: siue, Dilu-uij, & Exustionis. Sed cum discrimine. quod illa prior animantium tantum, & frugum fru-ctuumque sit, aut quæ in terra sata: hæc vltima ipsius terræ, elementorum, & Mundi. Itaque magna hæc mors est, & omnium: illa minor, & quæ partes modo tangit. De vtraque ista Cicero: *Propter eluuiones exustionesque terrarum, quas accidere tẽpore certo necesse est, non modo non æternã, sed ne diuturnam quidẽ gloriam assequi possumus.* Quæ tamen pro Platonis sensu dicta modo vult Macrobi⁹, vt crescẽs humor siue ignis alter alterũ vincat: *sed nunquã tamẽ seu eluuio, seu exustio, omnes terras aut omne hominum genus, vel omnino operiat, vel penitus exurat.* Plato ipse in Timæo, Ægyptium sacer-cerdotem facit Solonem alloqui: *O Solon, Græci pueri semper estis, neque vlla vobis cana scientia. Quod ideo euenit, quia multa & varia hominum exitia fuerunt, eruntque. Maxima quidem, aut ignis combustione, aut aqua inundatione euenire necessum est: minora, aliis quibusque casibus aut cladibus fieri.* Et addit, Ægyptum ab his duobus immunem, ideoque antiquissimarum illic rerum monumenta seruari. Propius ad sensum Stoicum Ari-

In Somn. Scipionis.

Lib. II.

ſtoteles acceſſerit, ſi tamen ex vero Cenſorinus hoc ei adſcripſit. *Eſt præterea Annus, quem Ariſtoteles Maximum potius, quam Magnum appellat. quem Solis & Lunæ vagarumque quinque ſtellarum orbes conficiunt, cum ad idem ſignum, vbi quondam ſimul fuerunt, vnà reuertuntur. Cuius anni hiems ſumma, eſt Cataclyſmus, quam noſtri diluuionem vocant, æſtas autem* Ecpyroſis, *quod eſt mundi incendium. Nam his alternis temporibus mundus tum exigneſcere, tum exaqueſcere videtur.* * Ariſtotelem aduocat: & ſane tale aliquid ille vir, ſed contractius; nec de Mundi mutatione, ſed partium aliquot terræ diſerte prodit. In Meteoris ſuper ea re diſſertio: & damnat reiicitque eos, qui ad Vniuerſum producunt. γελοῖον γὰρ, inquit, διὰ μικρὰς καὶ ἀκαριαίας μεταβολὰς κινεῖν τὸ πᾶν: *Ridiculũ enim ob leues paruaſq. mutationes, mouere Vniuerſũ.* Sed, inquit, præſumẽdũ, *quod hæc fiant temporibus fato aut natura definitis. Sicut in anni tẽporibus Hiẽs interuenit, ita in magna aliqua temporũ cõuerſione, magna Hiẽs accidit, & copia aquarũ.* Dicas locũ eſſe, quẽ Cẽſorin⁹ aſpexerit: etſi paullũ à ſe auxit & ampliauit. De *Hieme* hic ſane comparatio. quæ & Senecæ placita, atque vſurpauit: *Innundatio, non ſecus quàm Hiẽs, quã Æſtas, lege Mundi venit.* In eo diſſenſus, quod noſtri etiã totã terrã hoc genere fati aut perdunt, aut nouãt. Seneca: *Inũdationib⁹, quidquid habitatur, obducet necabitq. omne animal, orbe ſubmerſo.* Idẽ, vbi ex profeſſo hoc tractat: *Ergo quãdoque erit terminus reb⁹ humanis, cũ partes terræ interire debuerit. aboleri vi*

Dedit nata.

* *Dubitaui, an non Ariſtoteles legedũ, quẽ ex Euſebio diſcode Conſiagratione ſcripſiſſe. Lib. 1. cap. vlt.*

3. Quæ. c. 29

Conſol. ad Mar. c. vlt. Quæ. 3. c. 29

funditus tota, vt de integro tota, rudes, innoxiaque generentur, nec superfit in deteriora magister. Nam hunc finem ponebant, emendare & innouare. Itaque, vt idem ait, *non semper ea licentia vndis erit, sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierat, iterū aquas terra sorbebit, & reiectus e nostris sedibus, in sua secreta pelletur Ocean⁹: antiquus ordo reuocabitur. Omne animal ex integro generabitur, dabiturq. terris homo inscius scelerū, & melioribus auspiciis nat⁹.* En quā vere hęc nostri: & quis non è Sacris libris hausisse putet, & euentum & Caussam? Ceterum de Inundatione, & quomodo ea fiat, belle & diserte Seneca, fine libri tertij Quæstionum: tu vide. Vetus autem & popularis hæc opinio de Diluuiis, ac plura fuisse Plato asserit, etsi illud Deucalionis decantetur tantum: sed & Noui orbis incolæ à maioribus sic acceperunt. Peruani tradunt, *terras eas omnes aquis mersas latuisse, periisse homines, exceptis paucis, qui in lignea vasa se receperunt*, velut naues: ibi commeatu prouiso egisse, donec aquæ decrescerent, & abirent. quod indicio canum collegerunt: quos foras identidem emittebant, & cum madidi à natatu redirent, sciebāt aquas superesse, cum denique sicci, deesse. At Mexicani, *quinque Soles ad hoc æui luxisse. Et primum illum aquis periisse, vnaque cum eo homines, & quidquid in terris esset.* Hæc illi picturis & notis prodita ab antiquo habent: fidem Platonici diluuij, quod in Atlantide insula, & circa, euenisset. Heus, etiam

Ibid.

Aug. Cara.

Lup. Goma.

illud obiter. in Censorino legi, *exignescere, &* *exaquescere:* quæ sunt ipsa Stoæ verba. quæ in Laertio supra & Græce erant, ἐξαυχμοῦσθαι καὶ ἐξυδατοῦσθαι.

DISSERT. XXII.

De ignis interitu, qui Ecpyrosis dicta. Quando, Quomodo, Qua gratia fiat?

MInorem mortem diximus, magnum Exitium videamus, ἐκπύρωσιν solenniter iis dictā latine *conflagrationem* siue *Exustionem*. Hanc illi eodem fine indicunt, purgandi, & effœta omnia instaurandi. Itaque non est proprie φθορὰ siue *Interitus*, sed μεταβολὴ, *mutatio*, vt Numenius apud Eusebium scribit: Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου, κατὰ τὰς περιόδους τὰς μεγίστας γενομένης φθορᾶς, κυρίως παραλαμβάνουσι τὴν φθοράν, οἱ τὴν εἰς πῦρ ἀνάλυσιν τῶν ὅλων δογματίζοντες, ἣν δὴ καλοῦσιν ἐκπύρωσιν, ἀλλ' ἀντὶ τῆς κατὰ φύσιν μεταβολῆς χρῶνται τῇ προσηγορίᾳ τῆς φθορᾶς: *Non enim in mundi interitu, qui secundum maximas conuersiones fit, proprie interitum accipiunt illi, qui in Ignem omnia resolui docent, quam vocant Exustionem: sed pro Mutatione secundum naturam, vtuntur Interitus verbo.* Itaq. & in Seneca eam vocem sic accipies, Numenij *Consol. ad* quidem monito: *Mundo quidem, Stoici, mi-* *Polyb. init.* *nantur interitum, & hoc vniuersum, quod om-* **Dat hoc* *nia diuina humanaque complectitur, *si fas putas,* *Polybio, qui* *credere, dies aliquis dissipabit, & in confusio-* *alterius secta fuit.*

nem veterẽ tenebrasque demerget. Etsi reuera, quidni interitus, cũ prior forma tota occidit, nec nisi Materia manet? Sed Numenio hoc visũ edicere, quia non idẽ, sed talis iterũ Mundus gignitur, mox docendũ. Ordine enim videbim⁹, *Quando, Quomodo, & Quo fine fiat.* Quando? Seneca respondet: *Cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri.* Deo, id est Fato. Nã *Lege Mũdi*, ea Fatum est, alibi scribit euenire. Ita Aristocles, apud Eusebium: κατά τινας εἱμαρμένους καὶ ὡρισμένους χρόνους ἐκπυροῦσθαι τὸν σύμπαντα κόσμον: *per fatalia quædam & definita tẽpora Mundum exardere.* Quid Ouidius?

III Quæst. c. 28 — Ibid. c. 29.

> *Eccequoq; in fatis reminiscitur affore tẽpus,*
> *Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli*
> *Ardeat, & mundi moles operosa laboret.*

Aliqui tamen ad *Magnum annum* referebant, vt in Cẽsorino supra vidimus: & tangit Numenius, verborum aliquo defectu: * γίνεται, ἐπανελθούσα εἰς τὸν πρῶτον ῥηθέντα λόγον, καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην τὴν ποιοῦσαν ἐνιαυτὸν τὸν μέγιστον, καθ᾽ ὃν ἀπ᾽ αὐτῆς μόνης εἰς αὐτὴν πάλιν γίνεται ἡ ἀποκατάστασις. Verba, vt dixi, desiunt: tamen sensus aliquis apparet, *decursu annorum, cum sidera ad eumdem locum veniunt, Anastasin* id est *Euersionem rerũ fieri, atque id esse Magnũ annũ: iterũque postea fieri Apocatastasim, siue Redintegrationẽ rerum & Restitutionẽ.* Quis autẽ ille Magnus annus, & quot annorũ millium, variãt: in Iulio Firmico huic rei legi ista. Disputat de die Natali, siue genitura Mundi. & negat *facili posse ratione concipi, aut explicari. Neq*, inquit

Lib. 3.

eousque se intẽtio potuit humana fragilitatis extẽdere, præsertim cũ trecentorũ milliũ annorũ maior ἀποκατάστασις, *hoc est Redintegratio, per* Ἐκπύρωσιν, *aut per* κατακλυσμόν, *spatio perficiatur. His enim duob⁹ generib⁹ Apocatastasis fieri cõsueuit. nãque Exustionẽ Diluuium sequitur. Nulla enim re alia poterãt res exustæ renasci, nec vlla re alia ad pristinam faciem formãque reuocari, nisi admixtiones atque concretus puluis fauillarũ omniũ genitaliũ seminũ collectã conciperet fœcunditatẽ.* De Magno anno illic vides, nã alia differo, sane magno, & *trecentorũ milliũ annorũ*, si lectio est recta. Equidẽ * variãt: vt dixi: & Macrobius qui *Annũ Mundanũ* scite hunc appellat, vt cõmunẽ nostrum illum, *Solarẽ*, Macrobius, dico, *quindecim millibus* eum definit. Censorinus sẽtẽtias pluriũ refert: sed duorũ qui maxime augent, *Orphei, ad centũ millia viginti, Cassandri, ad tricies sexies cẽtena millia.* Bono animo sim⁹. ἐκπύρωσιν non videbimus, istis quidem auctoribus: sed nec Firmico, in quo *triginta millium* legere aliquãdo volui, sed desisto. Nam & in Numenio est, hæc fieri κατὰ περιόδους τινὰς τὰς μεγίστας: *post periodos quasdã maximas.* In Didymo: περιόδους ἀπείρους: *periodos infinitas.* Quã vacuum autem, imo ineptum, ista definire, quæ nulla experiẽtia aut ratio affirmet, aut indaget? Tam hercules, quam quod etiam cæli statum & signa notent, quibus hæc euentura. Chaldæorum ista vanitas, & *Berosus, qui Belum interpretatus est* (ait Seneca) *dicit cursu ista siderum fieri, & adeo quidem affirmat vt Conflagrationi; atque Diluuio tẽpus adsignet.*

* *Aliquid & in Stobæi Physic vide* *3. Quæ. c. 29.*

Arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera in Cancro conuenient? inundationem futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum conuenerit Videsne? aposite. nam sunt hæc æstuantia, & hiemantia item signa. Seneca tamen haud plane reiicit: sed *rationem illã, quæ in conflagratione Stoicis placet, huc quoque transferendam putat. Siue animal est Mundus, siue corpus, natura gubernante, vt arbores, vt sata: ab initio eius vsque ad exitum, quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est. Vt in semine omnis futuri hominis ratio comprehensa est; & legem barbæ, & canorum, nondum natus infans habet: sic origo Mundi, non minus Solem, & Lunam, & vices siderum atque animalium, quam quibus mutarentur terrena, continuit.* Ad occultas, & ab æterno fatales caussas, reuocat: verecundius, veriusque. Initio verborum aliquid mutaui, & *Siue animal*, legi non *Anima*, vt passim edunt: res ita vult, nec quisquam tam stolidus, qui *Mundum* Animam esse dixerit, sed *Mundi*. At illud ambigitur, sit ne sentiens Corpus, an Corpus tantum. Itaque in ipso Mundi conditu inclusum est, quamdiu vigeat viuatque vt in quoque animali. Sequitur, *Quomodo* hæc Conflagratio fiat. An ab æthereo illo igne? atqui innoxius est, & vitalis tantum. Respondeo, nec ab illo solo, nec sine illo. Sol & sidera calorem intendent, aer exardescet, humor absumetur, & quæ Natura antea temperabat, eadem exasperabit & extra legem mittet. Vis Senecam audire? *Cum tempus aduenerit, quo se renouaturus*

Ibid.

Mundus exſtinguat, viribus iſta ſuis ſe cadent, & ſidera ſideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne, quidquid nunc ex diſpoſito lucet, ardebit. Et ſtatim hæc fient, nec magno molimento. quia *nihil difficile eſt Naturæ, vbi in finem ſui properat. Ad originem rerum parce vtitur viribus, diſpenſatque ſe incrementis fallentibus ſubito ad ruinam, & toto impetu venit. Quam longo tempore opus eſt, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus educatur, & adoleſcit? at quam nullo negotio ſoluitur? Vrbes conſtituit ætas, hora diſſoluit. Momento fit cinis, diu ſilua.* Pulcherrime dicta, & capiunt me recitantem. Ergo ab Igne illud exitium, cuius indomita vis rebus eſt incluſa, tunc educenda. Philo Iudæus: Οἱ δὲ Στωϊκοὶ γενέσεως τοῦ κόσμου θεὸν αἴτιον, τῆς δὲ φθορᾶς μηκέτι θεόν φασιν, ἀλλὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς οὖσι πυρὸς ἀκαμάτου δύναμιν, χρόνων μακραῖς περιόδοις ἀναλύουσαν τὰ πάντα εἰς ἑαυτήν *Stoici cenſent, Deum quidem cauſſam auctorem que generationis Mundi eſſe, at non interitus, ſed eam quæ in rebus eſt inſita Ignis potentiam, poſt longa temporum interualla, omnia in ſe reſoluentem.* Deus, inquit, non eſt cauſſa. Secundaria & inſtrumentalis: eſto. Quis ergo? Ignis incluſi rebus omnibus potentia, quæ tempore ſe exſerit & vires capit, & omnia populatur, edit, & in alimentum ſui vertit. Conſidera. tot illa aſtra & cælorum orbes, ignes aut ignea; dij boni quanto cetera elementa exſuperant? Quid in ipſo mari, nonne calor & ſemina ignium? quid in terra, ipſis eius penetrali-

Conſol. ad Marc. cap. vlt.

Se. Qu.ſt. 3. cap. 27.

De immortal. Mundi.

bus, & super eam? Idem in aëre, in animantibus, stirpibus: vbique ignis: & ille, inquit Philo, paullatim augescens, omnia denique in se vertet. *In se* optime. Ita Numenius: Ἀρέσκει γὰρ τοῖς Στωϊκοῖς τὴν ὅλην οὐσίαν εἰς πῦρ μεταβάλλειν, οἷον εἰς σπέρμα: *Placet Stoicis omnem essentiam ac naturam in Ignem conuertere, tanquam in semen.* Sed quem hunc Ignem? Æthereum & purum, obserua. Mixtus est ille, qui vastabit? purus & à Materia paullatim reducendus ille, qui gignet denuo & formabit. Nam Materia secernetur, vt dicemus. Æthereum dixi: mecum Numenius. *Stoicis placet* ἐξαεροῦσθαι πάντα κατὰ περιόδους τινὰς τὰς μεγίστας, εἰς πῦρ αἰθερῶδες ἀναλυομένων πάντων: *omnia euanescere & perire, post longissima spatia, omnibus in æthereum ignem resolutis.* Sed omnia prius pereunt. omnia? ipsi Dij minores, Genij, Animæ, & quid quid est extra vnum supremum Deum, id est Iouem. Ita Seneca, solum hunc superesse facit, & *acquiescere sibi, resoluto*, inquit, *Mundo, & diis in vnum confusis.* Sane in vnum, in ipsum Iouem. Plutarchus Cleanthem inducit dicentem, *Lunam, & sidera, & Solem perire, Iouem autem* (desunt in Græco quædam, sed is sensus est) ἐξομοιῶσαι πάντα ἑαυτῷ, καὶ μεταβαλεῖν εἰς ἑαυτόν: *ad similare omnia sibi, & in ipsum se vertere.* Nam Iupiter scilicet est purior ille Ignis. Cicero etiam, de interitu hoc Deorum: *Stellas omnes, terram, mare, deos esse: fore tamen aliquando, ut omnis hic Mundus ardore de-*

Epist.9. *De Com. Notion.* *4. Acad.*

flagret. Sed & alius Seneca:

Cæli regia concidet, Herc. Oet.
Certos atque obitus trahet,
Atque omnes pariter deos
Perdet mors aliqua & Chaos.

Igitur omnia in Ignem abeunt, rursumque ex Igne surgunt. Laertius, de Deo: ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν: *qui est incorruptibilis, & ingenitus; conditor huius Mundi. absumens in se omnem essentiam, rursumque ex se generans.* Quomodo autem idem perdat, & generet, videamus. Omnia iam Ignis vt dixi, sed turbidus, materiæ mixtus, & fæculentus: tamen ignis; ideoque tenuis, & diffunditur, & totum hoc Mundi, qui fuit, spatium occupat, imo & Vacui extra eum regionem implet. Ita Stoici tradunt, & hoc etiam sine Vacuum ponunt. Plutarchus clarissime: τὸ πῦρ σπέρμα λέγουσιν εἶναι τοῦ κόσμου, καὶ μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν μεταβαλεῖν τὸν κόσμον ἐκ βραχυτέρου σώματος, καὶ ὄγκου φύσιν ἔχοντα πολλήν, καὶ τοῦ κενοῦ περιλαμβάνοντα χώραν ἄπλετον, * ἐστενωμένη τῇ αὐξήσει, γενομένου δὲ αὖθις, ὑποχωρεῖν τὸ μέγεθος, καὶ συνολισθαίνειν, δυομένης καὶ συναγομένης περὶ τὴν γένεσιν εἰς ἑαυτὴν τῆς ὕλης: *Ignem semen aiunt Mundi. & post Exustionem, mutare Mundum è corpore minore, habentem iam tumoris & amplitudinis multum, & Vacui*

De Commun. Not.

* Ita hæc ego.

regionem immensam occupantem, qua ipsa angusta facta sit illo augmento. Rursumque cum gignitur Mundus, sensim abire & collabi magnitudinem, subeunte scilicet, eum generatio exsistit, & contrahente se in scipsam Materie. Vacuo igitur iam pleno, fit paullatim (Ratione administrante) depuratio. & *vertitur omnis substantia in Aerem, deinde in Humorem*, ex Laertio ante docui, *& tum Elementa & Mundus gignuntur.* Sed ita in Aquam omnia vertuntur, vt scire debeas excretum illum purissimum Ignem superesse: qui agat, moueat, & Materiam per se inertem animet. Philo notat, Stoicos hoc caute monuisse, ὅτι μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν, ἐπειδὰν ὁ νέος κόσμος μέλλῃ δημιουργεῖσθαι, σύμπαν μὲν τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. ποσὴ δέ τις αὐτοῦ μοῖρα ὑπολείπεται: *quod post Exustionem, cum nouus Mundus condi debet, omnis ignis non exstinguitur: sed aliquanta eius portio manet.* Caussam subdit: *Valde enim verebantur, ne omni eo interstincto, maneret materies quieta, ignaua, inepta condere, cum caussa motus non esset.* Aqua igitur post Ignem, sed non sine reliquo igne. Hoc est, quod κατακλυσμὸν siue *Diluuium* Firmic⁹ vocare videtur, in verbis quę alio etiam fine supra dedi. Nā palam ait: *Ecpyrosin Cataclysmus sequitur. nulla enim re alia exusta respoterāt renasci nec vlla re alia ad pristinam faciem formamq. reuocari, nisi* admixtiones, atque concretus puluis fauillarum omnium genitalium seminum conciperet fecunditatem.* Nō aliud equidē. vel è verbis, vel ex ratione addita colligo, quam con-

* *Legam, admixtio esset.*

uersionem illam in Aquam, Cataclyſmum ab eo dici : atque ita dilui puluerem, & mixtione humoris ignisque fæcundari. Satis de modo, tertium ſupereſt, *Quo fine?* Etſi nec id obſcurum è dictis : eſt enim idem ille purgandi & renouandi, qui in Diluuio fuit. Tolluntur mali, & mala aut vieta : boni & innoxii creantur, & pulchra iterum ac iuueneſcens facies Mundi. Plutarchus, de Stoicis: ὅταν ἐκπυρώσωσι τὸν κόσμον οὗτοι, κακὸν μὲν οὐδ᾽ ὁπουοῦν ἀπολείπεται. τὸ δὲ ὅλον, φρόνιμόν ἐστι τηνικαῦτα καὶ σοφόν: *Cum mundum isti incenderint, mali nihil vſquam relinquitur, ſed vniuerſum eſt prudens, probum, ſapiens.* Seneca : *Omne animal ex integro generabitur, dabiturque terris homo inſcius ſcelerum, & melioribus auſpiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, niſi dum noui ſunt : cito nequitia ſurrepet.* Noua igitur omnia, an potius nouata? Neque enim alia facies Mundi erit, quam huius fuit : & eadem omnia, imo & homines iidem, redeunt in orbem. Cicero : *Poſt inflammationem relinqui nihil, præter ignem. à quo rurſum, ac de eo, renouatio Mundi fieret, idéque ornatus oriretur.* Numenius apud Euſebium: Καὶ πάλιν ἐκ τούτου αὐτὴν ἀποτελεῖσθαι τὴν διακόσμησιν, οἵα τὸ πρότερον ἦν: *Iterumque poſt ignem Mūdum conſtitui & perfici, Qualis antea erat.* De ipſis etiam hominibus, Seneca : *Mors, quam pertimeſcimus ac recuſamus, intermittit vitam, non eripit. Ueniet iterum, qui nos in lucē reponat dies, quē multi recuſarent, niſi oblitos reduceret.*

De Commū. Nat.

3. Queſt. cap. vlt.

II. De Nat. deor.

Epiſt. 36.

Vides παλιγγενεσίαν, ſed alio quodam à Pythagoricis ſenſu. Atq. has innouationes, iterationeſque, æternas faciebant: τῶν τοιούτων περιόδων, ait Numenius ἐξ ἀϊδίου γινομένων ἀκαταπαύστως: *talibus conuerſionibus periodiſque ab æterno euenientibus, indeſinenter.* Atque hoc eſt; quod Tatianus. vetus, pluſque ſcriptor, in iis damnat, non ipſam Inflammationem.

Aduerſ. Gentes. Σῶμά τις εἶναι λέγει θεὸν, ἐγὼ δὲ ἀσώματον· ἄλυτον εἶναι τὸν κόσμον, ἐγὼ λυόμενον. ἐκπύρωσιν ἀποβαίνειν κατὰ καιροὺς, ἐγὼ δὲ εἰσάπαξ: *Corpus aliquis Deum ſtatuit? ego incorporeum. Incorruptibilem Mundum? ego corruptibilem. Exuſtionem per vices temporum aduenire? ego ſemel, & in vniuerſum.* Nam & Chriſtianis proba hæc ſententia, ſed ſic modificata.

DISSERT. XXIII.

Chriſtianos etiam huius ſententiæ, ſed diuiſa, eſſe: item Epicureos, & Heraclitum ante omnes: neque omnes tamen Stoicos.

CHriſtianis, inquam. qui inflammandum, renouandumque Mundum agnoſcunt, vel Diuo Petro præeunte, *Cæli*, inquit, *qui nunc ſunt & terra, igni reſeruati in diem iudicij.* Iterumque: *Cæli magno impetu tranſibunt, elementa calore ſoluentur, terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur.* Quod autem de Cælis, *tranſire* modo dixit: mox tamen manifeſto etiam igne ſoluit & purgat. Οὐρανοὶ, inquit, πυρούμενοι λυθήσονται: *Cæli ardentes ſoluentur:*

Epiſt. 2. c. 3.

etsi de superioribus cælis, sunt inter Theologos qui controuertant. Sed iam olim, vt inuidiosū, obiicitur Christianis in Minutio Felice: quod *cælo & astris interitum denuntiarent*. Respondet Octauius, iam pridem Philosophos hoc fecisse. & *Stoicis*, inquit, *constans opinio est, quod consumpto humore Mundus hic omnis ignescet. Et Epicureis de elementorum conflagratione, & Mundi ruina, eadem ipsa sententia est*. Vbi tamen, quod ait *Constantem Stoicis opinionem*: temperandum, & ad plures referendum est. nam fuerunt etiam, inter sectæ principes, qui abnegarent. Philo Iudæus: Βόηθος, καὶ Ποσειδώνιος· καὶ Παναίτιος, ἄνδρες ἐν τοῖς Στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχυκότες, ἅτε θεόληπτοι, τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες, πρὸς θειότερον δόγμα τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτομόλησαν. λέγεται δὲ καὶ Διογένης, ἡνίκ᾽ ὠνέος ἦν, συνεπιγραψάμενος κατὰ τὸ παντελὲς τοῖς ἔνδοθεν: *Boethus. & Posidonius, & Panætius, viri in Stoicis dogmatis primarij, tanquam à numine correpti, relictis Exustionibus, ad diuinius dogma de immortalitate Mundi transfugerunt. Dicitur & * Diogenes, cum iuuenis esset, subscripsisse istis.* Quatuor ipse nominat, qui dissenserint: licet quintum ex Numenio addi. τοῦτο τὸ δόγμα, inquit, τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως οἱ πρῶτοι καὶ πρεσβύτατοι προσήκαντο, Ζήνων τε, καὶ Κλεάνθης, καὶ Χρύσιππος. τὸν μὲν γὰρ τούτυ μαθητὴν καὶ διάδοχον τῆς σχολῆς Ζήνωνά φασιν ἐπισχεῖν περὶ τῆς ἐκπυρώ-

* Babilonius cognomēto.

σεως τῶν ὅλων: *Hoc dogma de Exustione primi & antiquissimi eius secta tenuerunt, Zeno, Cleanthes, Chrysippus: & huius tamen discipulum, ac schola successorem,* Zenonē aiunt dubitasse de Vniversorum hac conflagratione.*

*Sidonium cognomine.

Quod autem in Philone de *Panætio* erat: etiam in Cicerone. *Euenturum nostri* (Stoici) *putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, vt ad extremum omnis Mundus, ignesceret.* Itēque Stobæo: Παναίτιος πιθανωτέραν εἶναι νομίζει, καὶ μᾶλλον ἀρέσκουσαν αὐτῷ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ κόσμου, ἢ τὴν τῶν ὅλων εἰς πῦρ μεταβολήν: *Panætius probabiliorem censet, certe sibi magis probatam, Æternitatem mundi, quam eius in ignem commutationem.* Idem in Laertio Græco, etsi aliter & contrario ab interprete versum. Erat autem in Minutio supra etiam Epicureis hunc sensum esse. quod verum est: & putant Mundos singulos (infiniti iis sunt) vt animal quoddam esse, & variis rationibus interire. Sed discrimen etiam ponebant, plane cum Stoicis, etsi aliis verbis: *Summam* interire, *Summam summarum* manere æternam. Id est διακόσμησιν siue Mundum hunc labi, at non κόσμον siue principia rerum, *Atomos & Inane.* Hoc discrimen sermonis in Lucretio aliquoties occurrit, nec satis interpretibus obseruatum. De interitu autem, Lucretius:

2. De Natura Deo.

Lib. II.

Sic igitur magni quoque circum mœnia Mundi
Expugnata dabunt labem, putresque ruinas.

Et ex

Et ex professo libro quinto poëta id probat. Ante autem omnes istos, Heraclitus id docuit: Ἕνα εἶναι κόσμον, γεννᾶσθαί τε αὐτὸν ἐκ πυρὸς, καὶ πάλιν ἐκπυροῦσθαι κατά τινας περιόδους ἐναλλὰξ τὸν σύμπαντα αἰῶνα. *Vnum esse Mundum, eumque ex igne factum, & rursus in ignem vertendum post aliquot periodos, idque per vices, in omne æuum ita futurum.* Sunt germana Stoica, & ipsi auctorem illum sibi inscribant. Finiui, nisi placet adnotare; quosdam Christianorum nimis etiã hic fuisse Stoicos, & assiduam hanc exustionem renouationemque approbasse. Origenes inter eos, qui, vt ait Hieronymus, *Mundos esse innumerabiles*, asserebat, *non iuxta Epicurum vno tempore plurimos, & sui similes, sed post alterius Mundi finem, alterius esse principium. Et ante hunc nostrum, alium fuisse, aliumque*: quæ talia Basilius etiam alibi ei obiectat.

Laert. in Heracl.

Epist. 60.

Homil. 4. Hexaem.

DISSERT. XXIIII.

De Tempore adtextus, quid, & quam breue, aut nihil, sit: tenendum vtiliter, & asserendum.

HAbes pleraque, mi Auditor, quæ communiter ad Mundum: nam ad minora aut partita non imus. Tria tamen etiam considerari in eo solent, *Motus, Locus, Tempus*. In duobus prioribus vix est, aut leuiter, vt Stoici ab aliis disce-

dant; & siquid tale, ad Senecam nihil facere comperior, quem his Dissertationibus illustramus. *De tempore* dicam, quod tamen originem habet ex Motu. Varro: *Status & Motus, duo. Quod stat aut agitatur. Corpus, vbi agitatur, Locus, dum agitatur, Tempus, quod est in agitatu, Actio*. Et singulorum dat exempla: *Cursor, Stadium, Hora, Cursio.* Itaque plerique omnes qui Tempus definiunt à motu explicant, & hunc includunt. vt Aristoteles: μέτρον εἶναι κινήσεως, καὶ ἀριθμὸν κατὰ πρότερον καὶ ὕστερον: *mensuram esse motus & numerum secundum prius & posterius.* Vt Stoici nostri, quibus est διάστημα τῆς τοῦ κόσμου κινήσεως. quod Varro verbatim reddidit, *Interuallum mundi motus.* Is autem motus ab Solis & Lunæ cursu maxime innotuit, diuisimusque in partes: ideo (ait idem Varro) *ab eodem tenore temperato Tempus dictum.* Vtramque hanc tamen finitionem, Aristotelis dico & Stoicorum, Plutarchus carpit an cauillatur, in Quæstionibus Platonicis: quia hæc ab *accidente modo est*, inquit, *essentiam & vim temporis non promit*. Itaque Platoni magis adheret, qui aiebat, χρόνον εἶναι αἰῶνος εἰκόνα κινητὴν, καὶ τὴν τοῦ οὐρανοῦ φορὰν, vt in Laertio legas. Et Apuleius vertit, *Tempus æui esse imaginem. siquidem tempus mouetur, et perennitas fixa et immota est natura*. Et est, vt Plutarchus vult, *Tempus non cuiuscumque motus affectus aut accidens, sed caussa, vis, principium omnia continentis*

4. De Ling. Lat.

5. De Ling. Lat.

De Dogm. Plat.

symmetriæ & ordinis, qua Uniuersi animata natura mouetur: aut potius, motio illa, & ordo, & symmetria, Tempus dicitur Probat igitur Pythagoræ dictum interrogati, τί χρόνος: ἡ κόσμου ψυχὴ respondentis, *Quid Tempus? mundi anima.* Ista & plura Plutarchus, in tempore tibi videnda: nostri à re & natura magis abstrahunt, & circa eam dumtaxat ponunt. Itaque Chrysippus etiam definiebat, μέτρον τάχους τε καὶ βραδύτητος: *mensuram celeritatis & tarditatis.* Quæ definitiones sensum nostrum de Tempore magis exprimunt, quam ipsum. Imo vero non nisi in nostra ratione & ratiocinatione quidam illud ponebant, quærebantque, An reuera Tempus esset? Apud Senecam: *De Tempore vno vide quam multa quærantur. primum an per se sit aliquid? deinde, an aliquid ante Tempus sit, si Tempus cum mundo cœpit. An & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & Tempus?* En, primam quæstionem, An per se sit Tempus? Quod Epicurus negabat, asserebatque *accidens accidentiũ esse*, vt scribit Empiricus: & ipse Epicurus, τὸν δὴ χρόνον οὐ ζητητέον, ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ἐν ὑποκειμένῳ ζητοῦμεν, ἀνάγοντες ἐπὶ τὰς βλεπομένας παρ' ἡμῖν αὐτοῖς προλήψεις: *Tempus non est quærendum. sicut nec cetera, quæ in Subiecto quærimus, referentes ea ad anticipationes quasdam à nobis ipsis visas.* De quorum tamen vero sensu, idem Empiricus aliquid volenti dicet. At Stoici esse, &

Stob. phys.

Epist. 88.

quidẽ *per se intelligi*: Tamẽ idẽ *incorporeum esse: sicut Inane, & Locũ.* Empiricus, itemq; Laertius: Εἶναι δὲ ϗ τὸν χρόνον ἀσώματον: *Esse & Tempus incorporeum.* Et de incorporeo, alij consentiant: in Essentia vel Exsistentia Temporis, aliquid etiam nostri mutant. Nam videntur nullum Tempus statuere, ait Plutarchus, cum Chrysippus dicat, *Præteritum & futurum non exsistere, sed substitisse,* οὐχ ὑπάρχειν ἀλλ' ὑφεστηκέναι: *solum existere* τὸ ἐνεστὸς, *instans siue præsens. Ac idipsum mox facit & distribuit, partim præsens, partim præteritum: ita nihil quod exsistat, relinquit.* Talia Plutarchus: ipsa verba & veri sensus in Stobæanis exstant. *Sicut Inane infinitum est, ita & Tempus omne vtrimque esse. Nam & præteritum, & futurum, fine carere: præsens autem nullum integrum tempus esse. Cum enim continua in infinitum secentur, tempus quoque sectionem eandem recipere. Igitur nullum, secundum perfectionem, tempus præsens esse, sed late & crassiore modo ita dici. Sed & solum præsens tempus exsistere,* ὑπάρχειν. *præteritum & futurum subsistere quidem* (ὑφεστάναι) *sed non existere. nisi vt prædicatum aliquod exsistere dicitur, merum accidens: sicut Ambulare mihi adest, & exsistit, cum ambulo iacente autem aut sedente, non exsistit.* Primum ait, *Infinitum omne tempus vtrimque esse.* Quod ita quidem cum aliis verti, & est in Græco, εἰς ἑκάτερα fortasse tamen verius, *ad alterutrum* reddas: id est, ante aut post

De cõmun. Not.

infinitum esse. Exempli caussa, Præteritum anteriore parte tale est, futurũ posteriore: *vtrũque tamen* (vt recte Posidonius) *Præsenti finitur*: Quod autem de ipso Præsenti est, *perfecte non existere*: haud vane. nam reuera est in assiduo fluxu, & *constat ex præterito aliquo & futuro* (vt idem Posidonius) *sed cum discrimine Nunc, quod tamen instar puncti est*. Τὸ δὲ νῦν, καὶ τὰ ὅμοια, ἐν πλάτει χρόνου, καὶ οὐχὶ κατ' ἀπαρτισμὸν νοεῖσθαι: *Illud autem quod Nunc dicimus, large & laxe, non stricte & absolute intelligi.* Hæc vera sunt, & extra calumniam probe accepta: neque diuersa valde 4. *Phys cap.*
Aristoteles tradit. Noster etiam Seneca: 10. & 2. *De Breuit vit.*
Præsens tempus breuissimum est adeo vt quibusdam nullum videatur. In cursu enim semper est, fluit & præcipitatur; ante desinit esse, quam venit. *cap.* 10.

Ouidius.

> *Ipsa quoque assiduo labuntur tempora motu,*
> *Non secus ac flumen, neque enim consistere flumen,*
> *Nec leuis hora potest.*

Ita vere aliquis dixerit, non aliud esse Tempus, quam *Nunc fluens*. Altera quæstio in Seneca, *An aliquid ante Tempus*? Ita, sed id appellatur *Aeuum*. Tempus autem non nisi cum motu incipit, eoque digesto ac ordinato. Nam & ante Mundum erat motus in materia, sed indetermina-

tus & confusus. Ergo Tempus, cum cælo. Atque ex hac distinctione etiam tertiæ quæstionis solutio prompta est: in qua quæritur, *Quia aliquid fuit, an & Tempus fuerit?* Negamus, vbi sola Principia sunt, Tempus esse Materiæ hoc non conuenit: Deo autem Eternitas conuenit. Ὅπερ γὰρ (ait Damascenus) τοῖς ὑπὸ χρόνον ὁ χρόνος, τοῦτο

3. Aduers. Marc. c.8. τοῖς ἀϊδίοις ὁ αἰών: *Quod enim iis quæ Temporis subiecta sunt est Tempus, id æternis illis est Æuum.* Argute etiam Tertullianus: *Non habet Tempus Æternitas, omne enim Tempus ipsa est.* Sed, mi Auditor, quid argutamur? quid quærimus, sit nec ne sit; & dum quærimus, patimur elabi? O thesaurum, non vltra reperiendum! Fluit assidue, & nobis effluit: quod vnum auariter habere debeamus, & nulla merce aut pretio permutare. Illic otio, illic alea illic conuiuiolo perdimus: & quantum inualetudine, aut somno? Deus bone, cum recogito: vndecim lustra fui, quinque ex illis vixi? & quod vixi, vbi est?

Sen Epist. 49. *Infinita est velocitas temporis, quæ magis apparet respicientibus.* Modo in Iscano puer lusisse videor, modo Bruxellæ primas scholas adiisse, modo Athi,

Ibid. Coloniæ, Romæ egisse: & a Batauis quā recens memoria est? *Punctum est quod viuimus*, sed hoc punctum specie quadam longioris temporis diuisimus, & Pueritiam, Adolescentiam, Iuuentutem, Senectutem fecimus; heu, vbi ista, & quam in breui sunt! Abierunt prima, & tunc denique computamus & damnum taxamus, cum abierunt, Ah.

vel tarde, non enim fero, incipiamus æstimare & amare, *cuius vnius honesta auaritia est*. Et illius breuitas, & nostra fragilitas nobis occurrat: bene ponamus, hoc quidquid datur, *nec tunc viuere incipiamus, cum desinendum est.* *De Breuit. vit. cap. 3.* *Ibid. ca. 4.*

Silius.

--- currit mortalibus æuum,
Nec nasci bis posse datur.

Fac, & ad te abi.

IVSTI LIPSI

PHYSIOLOGIAE STOICORVM LIBRI III,

DISSERTATIO PRIMA.

Vestibulum & ingressus. De occupationibus aliquid, & inter eas quoque philosophandum.

VD. Mi doctor salue. LIPS. tibi idē. quid tā mane? Sol lineā quartā vix tāgit. AVD. At tua monitio heri excitauit, & huc misit. Meministin? aiebas Tempore vtendum: labi id & fluere: nec fas lapsum vnquā reuocare. Pareo igitur, & vti fruique meditor, & primam quamque horam Bonæ Menti consecrare. Quid scio an cras, an à meridie licebit? Cum temporis illa velocitas animo obuersatur, cum incerta hæc & insidiosa mortalitas: cur non properem? quem futuri temporis prædem accipio? *Dum differtur vita, transcurrit.*

Sen. epist. 1. LIPS. O vere! quid autem dum eripitur vi-

ta, an non tranſcurrit? Hoc nobis fit, quos litteræ, ſermones, aliæ curæ vel actiones aſſidue occupant: & vix feriis tempus eſt dare, *De Breuit.* niſi quod relinquitur in ſubſeciuis. *Omnium occupatorum*, *vit. c. 19.* ait Annæus, *miſera eſt conditio, earum tamen miſerrima, qui nec ſuis occupationibus laborant.* Credo eum de me ſcripſiſſe, aut in me certe competit: qui cum Liuio Druſo poſſim exclamare, *Uni nec à puero ferias contigiſſe.* Mane ſurrexi? Ecce litteræ, reſponde. Feci, ad alia me verto: puer, Eſt nobilis vir aut adoleſcens è Gallia, Germania, Sarmatia: vult ſalutatũ. Ille autẽ & illi, libellis ſuis Amicitię ſymbolũ inſcriptũ. Vix ſuſpiraui, en è Belgis meis aliquę, Heus carmẽ aut libellũ ſcripſi, lege. Quid etiã: cenſe & emẽda. quid amplius? carmen aut elogiũ præſcribe. Abſolutũ me cenſeo, alius: Mihi aut fratri, patri, amico epitaphium: domui aut arci, aræ, inſcriptionem. Quid ſtudioſos iuuenes & tui ſimiles dicam? ſcisquã iis pateam, audire, reſpondere, dirigere & in via ponere, quã rectam cenſeo, ſtudiorum. Huius vnius operæ minime inter omnes me pœnitet: & quid intereſt, voce an ſcriptione iuuem: niſi quod hæc ad plures fortaſſe venit? ſed illa ſi ad pauciores, efficacius & fructuoſius fortaſſe venit. Hæc ferè vita mea eſt & ferre inducor:

---leuius fit patientia,
Quidquid corrigere eſt nefas.

Fit etiam ſapientia leuius, quam pro meo modulo vſurpo. Seneca exemplum mihi *Epiſt. 62.* monitũque præbuit: *Cum*, inquit: *me amicis*

dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit: aut causſa ex officio nata. Quid ergo? ad me ſubinde redeo, & in animo ſalutare aliquid. atq; vſui meo verſo. Leuiter atque obiter quidem: ſed verſo. Quis vetat cupienti, & in theatro ſolitudinem & in ſolitudine theatrum eſſe? Vtrumque tibi ſtruxeris, animo & cogitationibus huc aut illuc miſſis. Aiunt apodes quaſdam aues, à re dictas, eſſe: quæ cum longum aut firmum inſiſtere non poſſint (pedibus enim carent) tamen muro aut arbori adfixæ, aut in aëre ſuſpenſæ, quod ſatis ſit quieſcunt: imitari poſſumus, & agentes aliquid aut loquentes, animo interiungere, & ſerium quidpiam meditari. Cogitationibus bonis, etſi breuibus, ſemper eſt locus. Facio igitur, qua poſſum: ſed quanto liberius atque vberius, cum veſpere (morem meum noſti) licet mihi prodeambulare, & mœnia illa, agros, prata calcare? Tunc mihi in paſcuum meum immiſſus videor, tunc vetera & noua ruminor atque agito, tunc Græciam & Latium, philologa & philoſopha luſtro. Tunc, vt apud te fatear, libellos iſtos, & ſiquid à me in publicum manat, fere concipio aut diſpono: & ſtili operam, cum domum redii, addo. Quorſum ego iſta? vt tibi quoq. præeam, & vel inter turbas quietum eſſe ſuadeam, inter occupationes feriatum. Sicut medicus inter ægros, ſine ſenſu morbi ſui agitat: ſic inter nugatores ſerii, inter vanos graues eſſe conemur. Impediant nos fortaſſe,

non mutent. A te, inquam non abeas: aut ſtatim certe ad te redi. ad te, id eſt ad philoſophiam, & animi illum interiorem cultum. Huic vacare (nihil excuſes) etiam cum non vacas, licet. At ego nunc tibi, imo mihi: communis enim res dicenda, & mihi quoque diſcenda eſt, *Quid ſit homo*: in qua notitia, illa etiam Dei & Virtutis fere eſt incluſa. Nam de ipſo *Deo*, tum de *Mundo*, vt ſcis, diximus: Mundi igitur præſtantiſſimum *Homo* ſequitur, quem luſtremus, & in eo nos illuſtremus.

DISSERT. II.

Hominem paruum Mundum eſſe: & breuiter eius præſtantia.

IVre autem ſtatim à *Mundo.* quid enim aliud ipſe *Homo*, quã *paruus* quidam *Mundus*? Philo Iudæus, vt commune verbum, retulit: βραχὺν μὲν κόσμον τὸν ἄνθρωπον, μέγαν δὲ ἄνθρωπον τὸν κόσμον εἶναι *Paruum Mundũ Hominẽ eſſe, magnũ Hominem, Mundũ*. Macrobius idẽ, totidem pæne verbis: *Phyſici Mundũ, magnũ Hominẽ, dixerũt & hominẽ breuem Mundum*. Quid ita? quia vt ille rectorem in ſe Deum habet, ſic homo diuinum animum. Quid amplius? omnia, quæ Mundus fere habet: quattuor in ſe elementa, capitis quoddam cælum, in eo flammantes oculos, vt ſtellas, ipſam formam rotundam, vel in matris vtero, vel iam liber, cum brachia

Quis diuin. actiõ. heres.

II. in Sõ. c. 12.

& pedes expandit. Lineæ enim ab extremis illis ductæ, faciunt iustum fere orbem. Quid, quod omnia quæ in Mundo sunt, ipse continet, & in capaci illa mente gestat: Ita est? solus homo scientiam omnium & amat, &, si vult, habet. Quid ei clausum est? cælos penetrat, & Deum ac diuina mente adit. Manilius scite:

Lib. 4.

----quid mirum, noscere Mundum
Si possunt homines quibus est & Mundus in ipsis:
Exemplumque Dei quisque est in imagine parua?

Cap. 10. Itaque Trismegistus *prolem Mundi*, id est Mundum alterum Hominem facit. Γίνεται ὁ μὲν κόσμος θεοῦ υἱὸς, ὁ δὲ ἄνθρωπος κόσμου ἔκγονος: *Est Mundus quidem Dei filius, Mundi autem soboles Homo.* Imo verum si dicimus, nos Dei filii, & velut proximi ab illo sumus. Seneca: *Ita est: carissimos nos dii immortales habuerunt, habentque: & qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.* O aurea verba & sensa: Proximos ab ipsis: ita. Trismegistus: Διὸ τολμητέον ἐστὶν εἰπεῖν, τὸν μὲν ἄνθρωπον ἐπίγειον, εἶναι θεὸν θνητόν. τὸν δὲ οὐράνιον εἶναι θεὸν, ἀθάνατον ἄνθρωπον: *Qua propter audendum est dicere, Hominem terrenum, esse Deum mortalem, Deum cælestem, esse Hominem immortalem.* Præfatur audaciá, & si quid supra verum, non longe à vero. Idem iterum attollit: O μὲν ἄνθρωπος, ζῶόν ἐστι θεῖον, καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις οὐ συγκρίνεται τῶν ἐπιγείων,

De Bene. II. c. 29.

Cap. 10.

Ibidem.

ἀλλὰ τοῖς ἐν οὐρανῷ ἄνω λεγομένοις θεοῖς: μᾶλλον δέ, εἰ χρὴ τολμήσοντα εἰπεῖν τὸ ἀληθές, καὶ ὑπὲρ ἐκείνους ἐστὶν ὁ ὄντως ἄνθρωπος. ἢ πάντως γε ἰσοδυναμοῦσιν ἀλλήλοις: *Homo animal est diuinum aliisque animantibus non confertur, sed iis qui sursum in cælo Dii dicuntur. Imo vero, si verum libere dicendum est, etiam super illos est is, qui vere homo est: aut certe pari cum iis æstimatione.* Euge, attollere, sed cum modestia. & pietatem ac Deum si colis (is *vere Homo* est, in Mercurio) ad beatos Genios, aut supra eorum quosdam, ascende. Colis, inquam. nam, vt recte Cicero, *Deus hominem, quasi contemplatorem cæli ac Deorum, ipsorumque cultorem fecit: & hominis vtilitati agros omnes & maria parentia.* Iure ait, omnia nobis parere, & seruire? Quid clarius: terras habitamus, aramus, peragramus: ipsa maria, indomitum elementum, domamus: bestiis ferisque omnibus legem & imperium damus. 1. *Tuscul.*

Manil. IV.

Quis dubitet post hæc hominem coniungere cælo?
Eximiam natura dedit linguãque, capaxq.
Ingenium, volucremque animum. quem denique in vnum
Descẽdit Deus atq. habitat, ipsumq. requirit.

Multæ hominis dotes, & prærogatiuæ: tangit quasdã, sed extrema an non à diuino instinctu sunt? Dicat suo ille sensu, nostro verissima sũt? De⁹ in nobis habitat, *Templũ* eius sumus: Deus hominẽ requirit, *Deliciæ* eius sumus, Denique, ait Plato, πάντων ἱερώτατον, ἄνθρωπος ἀγαθός: *In Minoe.*

Res omnium sanctissima, vir bonus.

DISSERT. III.

Nosce teipsum, hoc fine vtiliter edictum.

SEd alibi etiam de hac præstantia, cum de Animo videbimus: nunc, quod præmisi, homo eminet, & Deum in parte refert, quia solus cupiens scientiarum, & capax. *In tanta animantium varietate*, ait Cicero, *homini soli cupiditas ingenerata est cognitionis & scientiæ.* Ideo iure φῶς, id est *Lumen*, Græci dixerunt quia odit ignorantiæ tenebras, nosse & notescere vult, scire & sciri. Atquin ante omnes scientias, vna ei necessaria sui. Infera ac supera scrutare,

11. *Acad. in Fragm.*

---- nil tibi prodest
Aerias tentasse domos, animoque profundum
Percurrisse polum, hoc nisi noris.

Consol ad Marc. c. 11. Huc te verte, ad te, inquam. Seneca noster: *Hoc iubet illa Pythicis oraculis adscripta vox, nosce te.* Vox merito adscripta oraculis: & quæ à Deo est, aut certe non sine Deo: Ab ipso esse, indicat Seneca: & alii item volunt, *Chiloni roganti, quid optimum esset: responsum hoc ab Apolline*, γνῶθι σεαυτὸν *Nosce teipse*. Alij tamen *Phemonoes*, alii, *Phanothea*, quidam *Thaletis*, *Biantis, aut Chilonis* etiam vocem adfirmant. Cuiuscumque, emisit Deus, aut immisit: ---*è Cælo descendit* γνῶθι σεαυτόν. Et constat sane inscriptum fuisse in vestibulo atque aditu

Porphyr.

templi Delphici. ante ipsa περιῤῥαντήρια, vbi ingressuri se adspergebant aut lauabant: vna cum dicto altero, μηδὲν ἄγαν, *Nequid nimis.* Conspirat enim vtrumque, ait Plutarchus: & in illo hoc continetur, ac modestia præcipitur, vt iam videbis. Ad sensum enim dicti venio, magni, ardui, & quod legant siue audiant multi, non intelligant, nec qui intelligunt, præstent. Nam vt Ion poëta, *Ex Porph* *Consol ad Apollon.*

Τὸ γνῶθι σαυτὸν, τοῦτ' ἔπος μὲν ὃ μέ-
γα,
Ἔργον δ' ὅσον Ζεὺς μόνος ἐπίςαται
θεῶν:
*Hæc, Nosce teipsum, dictio quidem est
breuis,*
Sed tanta res, quam Iuppiter solus sciat.

Ita est, fatemur: *Solus plene se nouit Deus,* sed homini vsque aliquo pertingere licet, & pro ingenij modulo se capere ac scire. Quis sensus igitur? à contrario Plato indagat, & assequitur. *Nam triplex est,* inquit, *sui ignorantia, in Opibus, in Corpore, in Animo*: triplex igitur & scientia, in illis iisdem. Opes tuas vides, & omnia hæc externa? nec tua vides: abeunt veniunt ludicrum, aut potius ludibrium quoddam, Fortunæ. *In Philebo.*

Ὡς ὅτε τις ψάμαθον συνάγῃ παῖς ἄγ-
χι θαλάσσης,
Ὅς τ' ἐπεὶ ὦν ποίησε ἀθύρματα νηπιέτοι-
σιν
Ἄψ αὖθις συνέχευε ποσὶ καὶ χερσὶν ἀθύ-
ρων:
Vt puer vndisoni ludens ad litora ponti,

Colligit in cumulum, & varie deformat arenas,
Mox manibus pedibusque ea subruit, ac confundit.

Laberius. sic illa Dea struit, destruit, donat, recipit omnes has opes. Opes tantum? honores etiam: &

Summum ad gradum cum claritatis veneris
Consistes ægre, & quam descendas, decides.

Itaque hæc nosce: & quid sequitur? non attollere in iis, sed σωφρόνει. Σωφρόνει, inquam; id est modeste age & senti: quod quidam præ-
Sen. ad Mar. c. 11 cipue subiectum voluerunt huic dicto. Sed altera sciẽtia partem tui spectat, Corpus. Ab eo; quid est homo? *quodlibet quassum vas, & quod-*
Epictet. *libet fragile: iactatu, non tempestate opus est vt soluaris.* Quid est homo? *lucerna in vento po-*
Plin. 7 c. 7. *sita.* Quid est homo? qui ab ipso *lucernæ odore, perire potuit, à quo plerumque abortus.* Nosce,
Ibid. cap. 1. nosce, & σωφρόνει. Huic *vni animalium ambitio, vni auaritia, vni immensa viuendi cupido; vni superstitio.* Iterum dicam, nosce & σωφρόνει. At iam tertia, & præcipua scientia, Animum
Cic. in Somnio. tangit. Nosce te, sed à pulcherrima illa & diuina tui parte. Parte? imo toto. *Nec enim tu is es, quem forma ista declarat; sed Mens cuius-*
Quod deterius meliori insidietur. *que, is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest.* Philo Iudæus: Ἄνθρωπος, οὐ τὸ διφυὲς ζῷον, ἀλλὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἄριστον εἶδος, ὁ Νοῦς καὶ λόγος κέκληται: *Homo non illud biforme animal, sed pars optima Animæ, quæ Mens & Ratio dicitur.* Est profecto ita:

duplex

duplex in nobis homo, vt Termaximus ait, ὁ μὲν ὑλικὸς, ὁ δὲ οὐσιώδης: *Vnus Materialis alter Essentialis*: atque iste vere Homo est, princeps alterius, ductor, & rector. Mancipium est, inquam, pars altera: & homo quoque, siquis eam colit. Diogenes ille Canis scitissime olim, cum aliquando, *Heus homines, adeste*, dixisset: & cõcursus factus esset, baculo abegit omnes, addẽs, Ἀνθρώπους γὰρ ἐκάλεσα, οὐ καθάρματα: *Homines enim aduocaui, nõ purgamenta*, non hæc mancipia. Pars illa est, quæ eminet, quæ sola ab animantibus brutisque distinguit, Nam *valet? & leones. formosus est? & pauones. velox est? & equi: vt non dicam, in his omnibus vincitur.* Vnum ergo Hominis & proprium bonum, Ratio: quæ noscenda, & colẽda est. Neque enim, vt Homericus ille Laertes, hortum, agros, domum, omnia curabat, se neglecto: sic nos oportet corpori & externis mãcipari, animi securos. Imo vero *Te nosce.* Et nimirum *hanc vim habet præceptum Apollinis* ait Cicero, *quo monet, vt se quisque noscat. Non enim id præcipit, vt membra nostra, aut staturam figurãve noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego tibi dicens hoc corpori tuo dico. cũ igitur, Nosce te, dicit hoc dicit, Nosce animum tuum. nã corpus quidẽ quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te.* Attende, & fac. Sed quomodo, inquies, noscam animũ? illum occultũ, illũ sensibus subductum? Ipso animo. Sicut oculũ non nisi oculus videt, sed in speculo: sic sese animus quodã reflexu. In se igitur intueatur: 1. Tuscul.

Cap. 9.

Sen.

καὶ μάλιστα, inquit Plato, εἰς τοῦτον τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἐγγίνεθ' ἡ ψυχῆς ἀρετὴ, σοφία: *& maxime in eũ locũ, in quo inest virtus Animi, Sapientia.* Is locus est Mens siue Ratio, & quæri illic Sapientiã vult, atque inueniri: Sapientiam, id est Virtutem. Nam animum qui adibit & consulet, videbit & discet *aliquid se habere diuinum ingeniumque in se suum, sicut simulacrũ aliquod dedicatũ putabit: tantoq. munere deorum semper dignũ aliquid & faciet, & sentiet.* Itaque ab hac notitia, contemptus aliarũ rerũ, æstimatio vnius Virtutis sequetur: ad quã factum se sciet, per quã beatũ se fore iudicabit. Deniq. ad Deũ per hanc ibit: vt pulchre Agapetus. Ὁ γὰρ ἑαυτὸν γνοὺς, γνώσεται θεόν· θεὸν δὲ ὁ γνοὺς, ὁμοιωθήσεται θεῷ· ὁμοιωθήσεται δὲ θεῷ, ὁ ἄξιος γενόμενος θεοῦ. ἄξιος δὲ γίνεται θεοῦ ὁ μηδὲν ἀνάξιον πράττων θεοῦ ἀλλὰ φρονῶν μὲν τὰ αὐτοῦ, λαλῶν δὲ ἃ φρονεῖ, ποιῶν δὲ ἃ λαλεῖ: *Nam qui se nouit, Deum noscet. Deum noscens, Deo assimilabitur, assimilabitur qui Deo dignus erit: dignus erit, qui nihil Deo indignum admittit, sed cogitat quæ Dei sunt, & quæ cogitat loquitur, & quæ loquitur, facit.* Pulchra gradatio, & ex vero deprompta. Nemo se, sine Deo, nouit: & in se, Deum. Tum amor assimilandi, ad cuius imaginem facti sumus; id nisi per Virtutem non fit: hanc igitur amplectimur, & cũ ea Deum & diuina amamus, loquimur, operamur. Facite ô mortales, vos noscite. *Ecce ad Olympia proficiscimini, vt Phidiæ statuã videatis: & non magis curæ habebitis, vt vosipsos videatis, qui & quales sitis?*

1. Alcibia.

Ad Iustinianum.

Ex Epictet. Dissert. li. 1.

DISSERT. IIII.

De primo Hominis ortu variantes sentẽtiæ. Stoicorum approbata & explicata.

EAmus ergo ad Hominem, mi Auditor: vel quia ordo, vel quia vtilitas tanta eò vocat. Et quidem totum videamus, ab ipso ortu. Vnde enim primus Homo? primariæ hic duæ sententiæ, Non ortum esse, & Ortum. Primi æternum faciunt, cum ipso Mundo: alteri initium dant, sed alij aliud: atque ista omnia Censorini vberibus verbis commode proponam. Ait igitur, *Prima, & generalis quæstio, inter antiquos Sapientiæ studiosos versata est, quod, cum constet homines singulos ex parentum seminibus procreatos, successione prolis multa sæcula propagare, alij semper Homines fuisse, nec vnquam nisi ex hominibus natos, atque eorum generi caput exordiumque nullum extitisse arbitratisunt.* Hæc primorum ecce sententia: quæ magnos auctores habet, vt addit, Pythagoram, Ocellum Lucanum, Archytam Tarentinum, omnesque adeo Pythagoricos: sed & Platonem cum antiqua Academia: denique Aristotelem, Theophrastum, & Peripateticorum totam scholam. Idem de animalibus aliis: ideoque frustra quæri, *nec posse reperiri, Auesne ante, an Oua generata sint, cum & Ouum sine Aue, & Auis sine Ouo gigni non possit. Ita & omnium, quæ in sempiterno isto Mundo semper fuerunt, futuraque sunt aiunt Principium fuisse nullum:* *De die natali.*

sed orbem esse quemdam generantium nascentiumque, in quo vniuscuiusque generis initium simul & finis esse videatur. Ista quidem Æternitatis defensores, non sine iniuria illius Æterni: qui, si nihil fecit aut condidit, quæ dignitas, potestas, bonitas erit? Sed neque facile cogitare est, animantes omnes æternas; & vt fragile hoc ac mortale, nulli ortum aut initium sui inscribat. Alios igitur audiamus, & in iis Porticum nostram. *Nam qui homines aliquos: primigenios,* ait iterum Censorinus, *diuinitus, naturave, factos crederent, multi fuerunt sed aliter atque aliter in hac existimatione versati. Nam vt omittam, quod fabulares poetarum historiæ ferunt, primos Homines aut Promethei molli luto formatos, aut Deucalionis Pyrrhæque duris lapidibus esse natos: quidam ex ipsis Sapientiæ professoribus, nescio an magis monstruosas, certe non minus incredibiles rationum suarum proferunt opiniones. Anaximander Milesius, videri sibi ex Aqua Terraque calefactis, exortos esse siue pisces, siue piscibus similia animalia. in his Homines cōcreuisse, fetusque ad pubertatē intus retentos, tunc demū ruptis illis, viros mulieresque, qui se iam alere possent, processisse. Empedocles autem, primo membra singula, ex terra quasi prægnante, passim edita, deinde coïsse, & effecisse solidi Hominis materiā, igni simul & humori permixtam. Hæc eadem opinio etiam in Parmenide vel* in Ste fuit, pauculis exceptis, ab Empedocle dissensis. Democrito vero Abderitæ, ex Aqua limoque, primum visum est Homines*

procreatos. Nec longe secus Epicurus. is enim credidit, limo calefacto vteros nescio quos, radicibus terræ cohærentes, primum increuisse: & infantibus ex se editis, ingenitum lactis humorem Naturam ministrantem præbuisse: quos ita educatos & adultos genus hominum propagasse. Zeno Cittieus, Stoicæ sectæ conditor, principium humano generi ex nouo Mundo constitutum putauit, primosque homines ex solo adminiculo diuini ignis, id est Dei prouidentia, genitos. Denique etiam vulgo creditum est quarundam gentium principes terrigenas esse, vt in Attica, & Arcadia, Thessaliaque, eosque Autochthonas vocari. Septem sententias hic habes, valde aut leuiter dissonas: è quibus prima Poëtarum est, qui è luto aut lapidibus formant, idque humana opera. Fabellæ notæ. Altera est Anaximandri, qui ex Aqua & Limo format: hactenus haud pessimè: sed quod in pisces primo, & e piscibus in homines, id monstrum aut delirium sapit. Et vero apud Plutarchum alia est Anaximãdri sententia: ἐν ὑγρῷ γεννηθῆναι τὰ πρῶτα ζῶα, φλοιοῖς περιεχόμενα ἀκανθώδεσι: *in Humido natu prima animalia, corticibus quibusdam spineis circumdata, iisque ruptis, cum maturum esset, prodiisse.* Hoc colorem aliquem magis habeat: & cum sententia assideat, quæ ex arboribus homines educit, mox dicenda. Tertia Empedoclis, qui è Terra. sed, vt Censorinus, ait, membratim, nec statim totos. Varronis fragmentum huc facit: *Empedocles ex terra homines natos facit, vt blitum.* (s de Plac. cap. 18.) (Nonius in Blitum.)

Addit Censorinus, *eam opinionem etiam in Parmenide, vel in Ste fuisse* Corruptū liquet: an facimus, *vel in Zenone*? Certe Zeno Eleates censuit (Laertius auctor) γένεσιν ἀνθρώπων ἐκ γῆς εἶναι: *ortum hominum è Terra esse*. Posset etiam legi: *Parmenide, & Veliate Zenone*. Quarta sententia Democriti, ex Aqua & Limo, quæ refert illam Anaximandri, sed à fronte. Lactantius super ea: *Democritus ait homines, vermiculorum modo, effusos de terra, nullo auctore, nullaque ratione.*

Lib. 7. ca. 7. Quinta Epicuri, qui ex Limo item, siue Terra, Lucretius:

Lib. 11. *Haud, vt opinor, enim mortalia sacla superne*
Aurea de cælo demisit funis in arua.
Sed genuit tellus eadem, quæ nunc alit ex se.

Sed quomodo? ex *Vteris* quibusdam terræ affixis, ait Censorinus. Quod ita etiam Lucretius:

Lib. 5. *Crescebant vteri terræ radicibus apti:*
Quos vbi tempore maturo patefecerat ætas
Infantum, fugens humorem aurasque petissens,
Conuertebat ibi Natura foramina terræ,
Et succum venis cogebat fundere apertis
Consimilem lactis.

Putauit ille & Vteros & Oua ante ani-

mantes fuiſſe : vt eſſet ſcilicet è quo ſurgerent , & in quo creſcerent : ad exemplum fæturæ hodiernæ. Nam & de Auibus canit:

Oua relinquebant , excluſa tempore verno,
Folliculos vt nunc teretes æſtate cicadæ 2. cap. 11.

Ad quam opinionem Lactantius reſpexit: *Aiunt certis conuerſionibus , & aſtrorum motibus , maturitatem quamdam exſtitiſſe animantium ſerendorum. itaque terram nouam, ſemen genitale retinentem , folliculos quoſdam ex ſe , in Vterorum ſimilitudinem, protuliſſe.* Etſi primo verba Ciceronis mutuatur & aptat , ſed in alteram & Stoicorum ſententiam prolata , vt dicam. Nam ſexta iam Zenonis noſtri , in Cenſorino erat, qui *ex ſolo adminiculo ignis , id eſt Dei Prouidentia , gignit.* Pia & vera ſententia, Deus ſolus auctor humani generis , conditorque. Cicero vt Stoicus : *Hoc animal prouidum, ſagax , multiplex , quem vocamus Hominem , præclara quadam conditione generatum eſſe à ſummo Deo.* Et crebrum in Stoicis , Deum patrem& genitorem noſtrum eſſe Sed in modo tamen gignendi , aliquid abeunt à libris noſtris Sacris. Nam illi volunt (apud Ciceronem) *Perpetuis curſibus , conuerſionibus cœleſtibus exſtitiſſe quamdam maturitatem ſerendi generis humani: quod ſparſum in terras atque ſatum , diuino auctum ſit animorum munere.* Curſus illi perpetui , referendi ad periodos 1. De Legib.

Ibid. exustionis & innouationis mundanæ: ac tum *maturitatem* (alij tamen *materiam* legunt) fuisse generis humani noui serendi. Id autem *in terras sparsum ac satum*, id est in Materia prima comprehensum? eaque iam crassiore & animationi parata, animum ab Igne aduenisse, & Deo Ouidius:

> *Sanctius his animal, mentisque capacius alta*
> *Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset:*
> *Natus homo est. siue hunc diuino Semine fecit*
> 1. Metam. *Ille opifex rerum, mundi melioris origo;*
> *Siue recens tellus, seductaque nuper ab alto*
> *Æthere, cognati retinebat semina cæli.*

*Lib. 1. Dissert. 7. Prior sententia est Stoica. & * supra abunde diximus, Ignem velut semen esse omnium, & Epist. 10 in se continere singulorum rationes seminales, Prouidentia educente. Seneca: *Ad initia* *Id est, Mundo. *deinde rerum Sapiens redit, & æternam Rationem* toti inditam, & vim omnium seminum, singula proprie figurantem.* Cicero iterum ad hanc Stoicorum rationem adspiciens, & in Cottæ persona reiiciens: *Semina Deorum decidisse de* 1. De Nat. deor. *cælo putamus in terras, & sic homines patrum* (id est Deorum) *similes exstitisse? Vellem diceretis: Deorum cognationem agnoscerem non inuitus* Vltima sententia Vulgi. qui sponte alibi è Terra exstitisse homines censuit, vt in Arcadia, atque alibi. Neque è terra tantum, sed

arboribus, aut Rupibus saxisque. Homerus aspexit, cum Penelope ad Vlyssem:

Ἀλλὰ καὶ ὥς μοι εἰπὲ τεὸν γένος ὁππόθεν ἐσσί.
Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυός ἐσσι παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης·

At iam tu mi effare tuum genus, atque parentes. Odyss.
Nam neque fatidica quercu satus es, neque saxo.

Et vberrime Statius exsequitur:

Arcades huic veteres, astris lunaque priores, Lib. 4.
Agmina fida datis. nemorum quos stirpe rigenti
Fama satos, cum prima pedum vestigia tellus
Admirata tulit. nondum arua, domusque, nec vrbes,
Connubiique modus: Quercus Laurique ferebant
Cruda puerperia, ac populos vmbrosa creauit
Fraxinus, & fœta viridis puer excidit orno.

Vides iam igitur originem nostri, pro aliorum, & nostro sensu. AVD. Video, aliquid tamen requiro. In ista origine Stoica, quis aluit infantem natum, quis educauit? Nec enim alius alium, cum omnes opis eiusdem indigi essent. LIPS. Negamus eguisse: male hoc sumis. Rationem, siue Prouidentiam nonne architectam dedimus? illa sciuit perfectum

hominem faciendum, aut frustra iri factum. Macrobius hoc vere: *Natura* (id est Deus) *primum singula animalia perfecta formauit: deinde perpetuam Legem dedit, vt continuaretur procreatione successio. Perfecta autem in exordio fieri potuisse, testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta nascuntur: vt in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ, serpentesque.* Similia Plutarchus, à quo Latinus iste hausit. Frustra igitur Ouum, Vterum, & talia præstruunt: & fides iam dictis à diuino Moyse etiam esto, qui Hominem & Animalia sic format.

7. Satur. cap. vlt.

2. Quæst. Conuiual. cap. 4.

DISSERT. V.

Homines primi an maiores, & paullatim deinde minores? atque obiter an Gigantes?

Sed quæri cum caussa etiam aliud potest. Primi illi homines, in primo & vegeto Mundo, an non ipsi magis vegeti, & membris corporibusque grandiores? Ratio suadere videtur. quia plena omnia tunc virium & spirituum, alimenta valida, & è corpore bene habito atque integro illi partus. Videmus in terra, quæ nouatur & segeti primum proscinditur: videmus in tumida virginitate, robustiora quæ nascuntur. Nuper in nouo orbe, cum Hispani arbores suas & fruges seuerunt, incredibile quantum adoleuerint: & poma fructusque supra communem

modum tulerunt. Addo, quod vetus & passiua valde hæc opinio, ac Græci, Barbari, ipsæ Sacræ literæ magnos quosdam homines, siue Gigantes adstruxerunt. Hoc de animo tantum magnis, superbis, impiis interpretantur quidam, scimus: sed testimonio profecto aliorsum ire, à pudore abeat, qui neget. Non diffundor, neque extra Porticum meam spatior: aliquid tamen in Seneca etiam reperio, quod huc ducat. De primis illis hominibus, negat Sapientes natos: *Non tamen negauerim*, addit *fuisse alti spiritus viros, et vt ita dicam, à diis recentes. Neque enim dubium est, quin meliora Mundus nondum effatus ediderit*. Meliora dicit, non maiora: & tamen de robore etiam subdit. *Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata*. Philo Iudæus apertius: Τοιοῦτος μὲν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, κατά τε σῶμα καὶ ψυχὴν γεγενῆσθαι μοι δοκεῖ, τούς τε νῦν ὄντας, καὶ τοὺς πρὸ ἡμῶν, διενεγκὼν ἅπαντας: *Talis mihi primus Homo videtur factus, & corpore & animo reliquos omnes, qui vel nunc sunt, vel ante fuerunt, excelluisse*. Addit rationes duas. *Illum enim Deus condidit, nos ex hominibus gignimur. quanto autem melior maiorque auctor, tanto & opus oportuit. Deinde quidquid viget, senescente & effata melius est, siue animal, siue planta, siue fructus, siue aliud eorum quæ in Natura sunt. Itaque par est, primum illum Hominem, robur & vigorem exstitisse totius nostri generis*: τοὺς δ' ἔπειτα,

Epist. 90.

De mundi opificio.

μηκέθ' ὁμοίως ἐπακμάσαι, τῶν κατὰ γενεὰν ἀμαυροτέρας ἀεὶ τάς τε μορφὰς καὶ τὰς δυνάμεις λαμβανόντων *at secutos deinde haud ita viguisse per ætates & successiones, deteriores semper forma, & viribus factos.* Varro hoc ipsum, *Nisi si, vt*

In Agel. No. 3. cap. 10. *Homerus opinatus est, vastiora prolixioraque fuerint corpora hominum antiquorum: & nunc, quasi iam Mundo senescente, rerum atque hominũ decrementa sunt.* Vbi quod de Homero est, liquet sæpius ab illo vsurpatum:

> Οἷοι νῦν βροτοί εἰσι:
>
> *Qualia nunc hominum producit corpora tellus:*

vt Virgilius vertit. Sed missis poetis, Plinius etiam censuit, *In plenum cuncto mortalium generi minorem in dies mensuram fieri, rarosque parentibus proceriores: consumente vbertatem seminum Exustione, in cuius vices nunc vergat æuum.* Ad senium velut Mundi refert: quod Tremellius pariter ad Terram sterilescentem aptat, & si Columella dissentiente. *Tremelius*, inquit, *falso credidit, paren-*

Cap. 1. li. 11. *tem omnium Terram, sicut muliebrem sexum, anili iam ætate confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem.* Epicurei in eodem sensu. Lucretius:

Lib. 11.

> *Iamque adeo affecta est ætas, effætaque tellus,*
>
> *Vix animalia parua creat, quæ cuncta creauit*
>
> *Sæcla, deditque ferarum ingentia corpora partu.*

Quando dedit? olim:

----- cum plura coorta,
Et maiora, noua tellure, atque æthere adulto. Lib. 5.

Enimuero & in Hebræorum libris est, quod firmet. Esdras. *Interroga eam quæ parit, & dicet tibi. Dices enim ei: Quare quos peperisti nunc, non sunt similes his, qui ante te, minores statura? Et dicet tibi ipsa: Alij sunt, qui in iuuentute virtutis nati sunt, & alij qui sub tempore senectutis, deficiente matrice, sunt nati. Considera ergo & tu, quoniam minori statura estis præ his, qui ante vos: & qui post vos: minori quam vos: quod senescentes creatura, & fortitudinem iuuentutis prætereuntes.* Quæ tamen dictio & ratio si vera, & ab æuo in æuum Homines minores: quid caussæ, quin iam Pygmæi, & minus, simus? Atqui constat nos à bis terque mille annis: parum aut nil mutasse, & populari aliqua præsumptione illa, non veritate scripta. Quod ad Gigantes autem, fuisse aliquando, & apud varios, omnium fere gentium historiæ aut traditio testantur: & reliquiæ ac monumenta heri & nuper, in Nouo etiam orbe, certissime visa. Neque id ratio abnutat. Lib. 4. ca. 5.

DISSERT. VI.

E Semine Homines propagari, & illud definitum. Viri genitabile habent, non item fæmina: & de vi Spiritus.

SEd primi igitur homines à Deo & prouidentia conditi: secuti, generatione propagati. Generatio autem, per semen. Quid igitu semen? communiter ita Stoici definiunt: Σπέρμα, τὸ οἷόν τε γεννᾶν τοιαῦτα, ἀφ' οἵου καὶ αὐτὸ ἀπεκρίθη: *Quod potens sit generare talia a quali & ipsum secretum sit.* Id est, quod gignit similia illis, à quibus ipsum genitum & auulsum. Non est igitur ipsum simile, nisi potentia: & ideo Varro argute deriuat, *Semen, quod non plane idquod inde*: quasi dicat à *Semi* dictum, quod aliquomodo tale, non prorsus. Et si vera puto deriuatio erat à *Sero,* quasi *Serimen.* Hæc de omni Semine: at de Humano peculiariter, ista in Zenoniis scitis. Ανθρώπου σπέρμα, ὁ μετίησιν ὁ ἄνθρωπος, μεθ' ὑγροῦ συγκιρνᾶσθαι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσιν, κατὰ μιγμὸν τοῦ τῶν προγόνων λόγου. Εἶναι δὲ αὐτὸ Χρύσιππός φησι πνεῦμα κατὰ τὴν οὐσίαν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν εἰς τὴν γῆν καταβαλλομένων σπερμάτων, ἃ παλαιωθέντα οὐκέτι φύεται, ὡς δῆλον διαπεπνευκυίας αὐτοῖς τῆς δυνάμεως. Καὶ ἀφ' ὅλων τῶν σωμάτων αὐτό φασιν καταφέρεσθαι οἱ περὶ τὸν Σφαῖρον· πάντων γοῦν γεννητικὸν εἶναι τῶν τοῦ σώματος μερῶν· τὸ δὲ τῆς θυλείας ἄγονον

Laert. in Zenone.

Laert. ibid.

ἀποφαίνονται ἄτονόν τε εἶναι, καὶ ὀλίγον, καὶ ὑδατῶδες: *Hominis Semen, quod ipse emitit, cum Humido misceri Animæ partibus secundum mixtionem rationis progenitorum: Esse id Chrysippus ait Spiritum, quod ad essentiam. idque apparere ex seminibus in terram iactis, quæ vetera non gignunt :, scilicet exspirata iā illa vi & facultate. A totis corporibus id defluere Spharus dicit: ideoque & omnes corporis partes gignere. Mulieris autem semen infacundum esse, vtpote Spiritu non intensum, & modicum item, & aquosum.* Hæc Stoici breuiter: illustremus. Ait, *cum Humido mixtum Animæ partibus esse.*] Omnibusne Animæ partibus? non opinor, ex nostrorum sensu: non certe Rationali, quę postea, & aliunde, accedit. Mox videbimus. Sed Stoici partes animæ octo faciunt: reliquas licet Semini inseras, hac excepta. *Secundum mixtionem rationis progenitorum.*] Obscuriuscula mihi ista, nec scio an sincera, aut plena. Numenius quidem in Eusebio, vberius ista profert, vt Zenonis verba: Σπέρμα φησὶν ὁ Ζήνων εἶναι ὃ μεθίησιν ἄνθρωπος μεθ' ὑγροῦ, ψυχῆς μέρος καὶ ἀπόσπασμα· τοῦ σπέρματος τοῦ τῶν προγόνων κέρασμα καὶ μίγμα τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν συνεληλυθός: *Semen ait Zeno esse quod vir emittit cum Humido, Animæ partem & auulsionem, seminis progenitorum temperiem & mixturam occultam Animæ partium.* Quæ clara suut, aut erunt è dicendis: & pergo. Ait, *Esse Spiritum.*] Non solum quidem: Humor adest: sed

& ἄτοπον est, vt addit. Censorinus hoc ipsum Stoicis quoque adscribit: *Illud etiam ambiguã inter auctores facit opinionem, vtrumne ex Patris tantummodo semine partus nasceretur, vt Diogenes, & Hippon, Stoicique scripserunt: an & id ex Matris, quod Anaxagoræ, & Alcmaoni, necnon Parmenidi, Empedoclique, & Epicuro visum est.* Licebit Pythagoram & Hippocratem his vltimis accensere. At Stoicis Plutarchus Aristotelem adiungit: Ἀριστοτέλης καὶ Ζήνων τὸ θῆλυ ὕλην μὲν ὑγρὰν προΐεσθαι, οἱονεὶ ἀπὸ τῆς συγγυμνασίας ἱδρῶτα, οὐ μὴν σπερματικόν. *Aristoteles & Zeno aiunt, mulierem materiam aliquam humidam eiicere, tanquam à colluctatione illa sudorem, sed non seminalem aut prolificam.* Tamen aliter iterum de Aristotele Lactantius: *Varro & Aristoteles aiunt non tantum maribus inesse semen, verum & faminis: et inde plerũq. matribus similes procreari. Sed earum semen Sanguinem esse purgatum.* Non miror distrahi: nam ipse Aristoteles videtur in scriptis vacillare. Tamen veritas est, quod ipsum Semen non habent, nec donat Aristoteles sed eius vice menstruum puriorem Sanguinem (quod etiam in Lactantio) fotum virili semini & alimentũ. Addit Laertius: *Modicũ & aquosum.*] Ita, de illo quasi sudore, vt Zeno dicebat, siue lentore quẽ in lucta emittunt: nõ ita de sanguine mensurno: Satis de Semine. è quo fœtus fit, & tempore figuratur: qua serie, aut ordine; *Empedocles*, ait Censorinus, *quem in hoc Aristoteles secutus est, ante omnia Cor iudicauit increscere, quod hominis vitam maxime cõtineat: Hip-*

De opific. c.3.

pon vero caput, in quo est animi Principale: Stoici vna totum infantem figurari dixerunt, vt vna nascitur aliturque. De Aristotele, verum est: & *Cor primo* format, & si & *Iecur* vna iungat. De capite autem, Lactantius mauult, & cum Hippone sentit. Stoicos nostros quis adiuuat? nescio, & vereor vt inspectio & experimenta damnent. 3. De Par. Anim c. 4.

DISSERT. VII.

Semen tamen corpus modo Stoicis producere, & Animæ receptaculum parare. ipsam extrinsecus insinuari, idque post Partionem.

SEmen itaque caussa Hominis: an totius? an & Animam ex illo ducimus, haurimusque? Vetus quæstio, & ad nostrum pæne æuum agitata. Quid autem hic Stoici? aliunde, non ab eo petunt. Id verius certiusque, etiam pro Senecæ mente, quam quod Tertullianus, pertinax traductionis & propaginis defensor, ipsum Senecam eo trahit. *Concludimus*, inquit, *omnia naturalia Animæ, vt substantiua eius, ipsi inesse, & cum ipsa procedere atque proficere, ex quo ipsa censetur. Sicut & Seneca sæpe noster: Insita sunt nobis omnium artium & ætatum semina magisterque ex occulto Deus producit ingenia. ex seminibus scilicet insitis, et occultis per infatiã, quæ sunt & intellectus.* Sed, o magne vir, vere trahis. Seneca nõ dicit, ab initio insita, à cõceptu ingenita: sed insita à prima natiuitate De Anima, cap. 20. Exstant 4. De Benef. c. 6.

hominem faciendum, aut frustra iri factum. Macrobius hoc vere: *Natura* (id est Deus) *primum singula animalia perfecta formauit: deinde perpetuam Legem dedit, vt continuaretur procreatione successio. Perfecta autem in exordio fieri potuisse, testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta nascuntur: vt in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ, serpentesque.* Similia Plutarchus, à quo Latinus iste hausit. Frustra igitur Ouum, Vterum, & talia præstruunt: & fides iam dictis à diuino Moyse etiam esto, qui Hominem & Animalia sic format.

7. Satur. cap. vlt.

2. Quæst. Conuiual. cap. 4.

DISSERT. V.

Homines primi an maiores, & paullatim deinde minores? atque obiter an Gigantes?

SEd quæri cum caussa etiam aliud potest. Primi illi homines, in primo & vegeto Mundo, an non ipsi magis vegeti, & membris corporibusque grandiores? Ratio suadere videtur. quia plena omnia tunc virium & spirituum, alimenta valida, & è corpore bene habito atque integro illi partus. Videmus in terra, quæ nouatur & segeti primum proscinditur: videmus in tumida virginitate, robustiora quæ nascuntur. Nuper in nouo orbe, cum Hispani arbores suas & fruges seuerunt, incredibile quantum adoleuerint: & poma fructusque supra communem

modum tulerunt. Addo, quod vetus & pasſiua valde hæc opinio, ac Græci, Barbari, ipſæ Sacræ literæ magnos quoſdam homines, ſiue Gigantes adſtruxerunt. Hoc de animo tantum magnis, ſuperbis, impiis interpretantur quidam, ſcimus: ſed teſtimonio profectò aliorſum ire, à pudore abeat, qui neget. Non diffundor, neque extra Porticum meam ſpatior: aliquid tamen in Seneca etiam reperio, quod huc ducat. De primis illis hominibus, negat Sapientes natos: *Non tamen negauerim*, addit *fuiſſe alti ſpiritus viros, et vt ita dicam, à diis recentes. Neque enim dubium eſt, quin meliora Mundus nondum effœtus ediderit.* Meliora dicit, non maiora: & tamen de robore etiam ſubdit. *Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus conſummata.* Philo Iudæus apertius: Τοιοῦτος μὲν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, κατά τε σῶμα καὶ ψυχὴν γεγενῆσθαι μοι δοκεῖ, τούς τε νῦν ὄντας, καὶ τοὺς πρὸ ἡμῶν, διενεγκὼν ἅπαντας: *Talis mihi primus Homo videtur factus, & corpore & animo reliquos omnes, qui vel nunc ſunt, vel ante fuerunt, excelluiſſe.* Addit rationes duas. *Illum enim Deus condidit, nos ex hominibus gignimur. quanto autem melior maiorque auctor, tanto & opus oportuit. Deinde quidquid viget, ſeneſcente & effœta melius eſt, ſiue animal, ſiue planta, ſiue fructus, ſiue aliud eorum quæ in Natura ſunt. Itaque par eſt, primum illum Hominem, robur & vigorem exſtitiſſe totius noſtri generis:* τοὺς δ' ἔπειτα,

Epiſt. 90.

De mundi opificio.

μηκέθ' ὁμοίως ἐπακμάσαι, τῶν κατὰ γενεὰν ἀμαυρουμένας ἀεὶ τάς τε μορφὰς καὶ τὰς δυνάμεις λαμβανόντων *at secutos deinde haud ita viguisse per ætates & successiones, deteriores semper forma, & viribus factos.* Varro hoc ipsum, *Nisi si, vt*

In Agel. No. 3. cap. 10. *Homerus opinatus est, vastiora prolixioraque fuerint corpora hominum antiquorum: & nunc, quasi iam Mundo senescente, rerum atque hominũ decrementa sunt.* Vbi quod de Homero est, liquet sæpius ab illo vsurpatum:

Οἷοι νῦν βροτοί εἰσι:

Qualia nunc hominum producit corpora tellus:

vt Virgilius vertit. Sed missis poetis, Plinius etiam censuit, *In plenum cuncto mortalium generi minorem in dies mensuram fieri, rarosque parentibus proceriores: consumente vbertatem seminum Exustione, in cuius vices nunc vergat æuum.* Ad senium velut Mundi refert: quod Tremellius pariter ad Terram sterilescentem aptat, & si Columella dissentiente. *Tremelius*, inquit, *falso credidit, parentem omnium Terram, sicut muliebrem sexum,*

Cap.1.li.II. *anili iam ætate confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem.* Epicurei in eodem sensu. Lucretius:

Lib. II.

Iamque adeo affecta est ætas, effœtaque tellus,
Vix animalia parua creat, quæ cuncta creauit
Sæcla, deditque ferarum ingentia corpora partu.

Quando dedit? olim:

----- cum plura coorta,
Et maiora, noua tellure, atque æthere adulto. Lib. 5.

Enimuero & in Hebræorum libris est, quod firmet. Esdras. *Interroga eam quæ parit, & dicet tibi. Dices enim ei Quare quos peperisti nunc, non sunt similes his, qui ante te, minores statura? Et dicet tibi ipsa: Alij sunt, qui in iuuentute virtutis nati sunt, & alij qui sub tempore senectutis, deficiente matrice, sunt nati. Considera ergo & tu, quoniam minori statura estis præ his, qui ante vos: & qui post vos: minori quam vos: quod senescentes creatura, & fortitudinem iuuentutis prætereuntes.* Quæ tamen dictio & ratio si vera, & ab æuo in æuum Homines minores: quid caussæ, quin iam Pygmæi, & minus, simus? Atqui constat nos à bis terque mille annis: parum aut nil mutasse, & populari aliqua præsumptione illa, non veritate scripta. Quod ad Gigantes autem, fuisse aliquando, & apud varios, omnium fere gentium historiæ aut traditio testantur: & reliquiæ ac monumenta heri & nuper, in Nouo etiam orbe, certissime visa. Neque id ratio abnutat. Lib. 4. ca. 5.

DISSERT. VI.

E Semine Homines propagari, & illud definitum. Viri genitabile habent, non item fœminæ: & de vi Spiritus.

SEd primi igitur homines à Deo & prouidentia conditi: fecuti, generatione propagati. Generatio autem, per ſemen. Quid igitũ ſemen? communiter ita Stoici definiunt: *Laert. in Zenone.* Σπέρμα, τὸ οἷόν τε γεννᾶν τοιαῦτα, ἀφ' οἵου καὶ αὐτὸ ἀπεκρίθη: *Quod potens ſit generare talia à quali & ipſum ſecretum ſit.* Id eſt, quod gignit ſimilia illis, à quibus ipſum genitum & auulſum. Non eſt igitur ipſum ſimile, niſi potentia: & ideo Varro argute deriuat, *Semen, quod non plane idquod inde*: quaſi dicat à *Semi* dictum, quod aliquomodo tale, non prorſus. Et ſi vera puto deriuatio erat à *Sero*, quaſi *Serimen*. Hæc de omni Semine: at de Humano peculiariter, iſta in Zenoniis ſcitis. *Laer. ibid.* Ἀνθρώπου σπέρμα, ὃ μετίησιν ὁ ἄνθρωπος, μεθ' ὑγροῦ συγκιρνᾶσθαι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσιν, κατὰ μιγμὸν τοῦ τῶν προγόνων λόγου. Εἶναι δὲ αὐτὸ Χρύσιππός φησι πνεῦμα κατὰ τὴν οὐσίαν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν εἰς τὴν γῆν καταβαλλομένων σπερμάτων, ἃ παλαιωθέντα οὐκέτι φύεται, ὡς δῆλον διαπεπνευκυίας αὐτοῖς τῆς δυνάμεως. Καὶ ἀφ' ὅλων τῶν σωμάτων αὐτὸ φασιν καταφέρεσθαι οἱ περὶ τὸν Σφαῖρον. πάντων γοῦν γεννητικὸν εἶναι τῶν τοῦ σώματος μερῶν. τὸ δὲ τῆς θυλείας ἄγονον

ἀποφαινόνται ἄτονόν τι εἶναι, καὶ ὀλίγον, καὶ ὑδατῶδες: *Hominis Semen, quod ipse emitit, cum Humido misceri Animæ partibus secundum mixtionem rationis progenitorum. Esse id Chrysippus ait Spiritum, quod ad essentiam. idque apparere ex seminibus in terram iactis, quæ vetera non gignunt: scilicet exspirata iã illa vi & facultate. A totis corporibus id defluere Spharus dicit: ideoque & omnes corporis partes gignere. Mulieris autem semen infœcundum esse, vtpote Spiritu non intensum, & modicum item, & aquosum.* Hæc Stoici breuiter: illustremus. Ait, *cum Humido mixtum Animæ partibus esse.*] Omnibusne Animæ partibus? non opinor, ex nostrorum sensu: non certe Rationali, quę postea, & aliunde, accedit. Mox videbimus. Sed Stoici partes animæ octo faciunt: reliquas licet Semini inseras, hac excepta. *Secundum mixtionem rationis progenitorum.*] Obscuriuscula mihi ista, nec scio an sincera, aut plena. Numenius quidem in Eusebio, vberius ista profert, vt Zenonis verba: Σπέρμα φησὶν ὁ Ζήνων εἶναι ὃ μεθίησιν ἄνθρωπος μεθ' ὑγροῦ, ψυχῆς μέρος καὶ ἀπόσπασμα, τοῦ σπέρματος τοῦ τῶν προγόνων κέρασμα καὶ μίγμα τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν συνεληλυθός: *Semen ait Zeno esse quod vir emittit cum Humido, Animæ partem & auulsionem, seminis progenitorum temperiem & mixturam occultam Animæ partium.* Quæ clara sunt, aut erunt è dicendis: & pergo. Ait, *Esse Spiritum.*] Non solum quidem Humor adest: sed

vim & efficaciam gignendi in Spiritu ponit, eumque velut Seminis essentiam ac naturam. Argumentum à seminibus in terram iactis: an humanis (quia de Homine loquitur) & masturbatores fæda re & nomine intelligit? an de frugum seminibus simplicius capi, quæ veterascentia pleraque scimus non gignere, Spiritu exhausto aut vanescente. Spiritui igitur tri-
2. Quæst. c. 6 buunt etiam in homine, à simili. Seneca: *Consideremus quam ingentem vim per occultum agāt paruula admodum semina: & quorum exilitas in commissura lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt vt ingentia saxa distrahant, & monumenta dissoluant. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est?* Hoc adspectu, credo, di-
De Cō. No. cebant (quod Plutarchus miratur, & damnat) τὸ σπέρμα πλεῖον εἶναι καὶ μεῖζον, ἢ τὸ γινόμενον ἐξ αὐτοῦ: *Semen amplius & grandius esse, quam quod ex eo gignitur*: non modulo aut quantitate, sed efficacia. Quanquam & modulo in quibusdam: vt in Igne, post conflagrationem, qui est Semen mundi. Ab hac caussa (Spiritu, dico) & φύσις dicta videtur Stoicis, ὡς ἐν φυσήσει οὖσα: *Natura, quod*
5. De Plac. cap. 4. *sit in spiritibus & inflationibus, & diffusio proportionum ac numerorum.* Est igitur semen *Spiritus*: isteipse, *corpus Zenoni* (ait Plutarchus:) Ψυχῆς γὰρ εἶναι ἀπόσπασμα: *Animæ enim particulam auulsam esse.* Animæ, non totius: sed eius partium vt ante. Epicurus non dissimiliter dixerat: Σπέρμα, τοῦ σώματος καὶ ψυχῆς ἀπόσπασμα: *Semen,*

cor-

poris & animæ detractam partem. Pergit Laertius: *A totis corporibus defluere.*] Et caussa additur: nam & tota corpora format, sed & vitia aut dotes partium, sæpe effingit. Trismegistus ὅταν ἡ γένεσις ἀποθησαυρίζῃ γόνον, συμβαίνει πῶς εἰασνέειν ἐκ τοῦ σώματος ὅλου μελῶν οὐσίαν τινὰ κατὰ θείαν ἐνέργειαν, ὡς τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου γινομένου: *Cum generatio semen seponit, euenit vt ex omnibus corporis partibus essentia quædam influat & inspiret, diuina operatione, vt in hominis fit ortu.* Inspirationem siue Spiritum etiam ibi notes, & sapienter additum, de *operatione diuina*, quæ profecto ortui & productioni omni inserenda est. Illa in occulto administrat pleraque, & disponit. De Semine autem *à toto corpore*, etiam Polybus in libello περὶ γονῆς, & Hippocrates pluribus locis consentiunt: itemque Democritus. Ἀφ' ὅλων, inquit, σωμάτων καὶ τῶν κυριωτάτων μερῶν ὁ γόνος: *A totis corporibus, & præcipuis partibus genitura.* Itaque idem *Venerem* (apud Plinium) *damnauit, vt in qua homo alius exsiliret ex homine.* Hinc debilitas & langor ab illo cœtu, etiam animi remissio, spiritibus scilicet exhaustis. Etsi Tertullianus, qui traduci Animam vult, in argumentum hoc sibi vertit. *In illo ipso*, inquit, *vltimæ voluptatis æstu, quo genitale virus expellitur, nonne aliquid de Anima quoque sentimus exire, atque adeo marescimus & deuigescimus, cum lucis detrimento?* Vertit inquam: de Rationali tamen parte, haud iuste. Porro Laertius: *Mulieris semen infacundum.*] Quidni? Spiritu enim caret,

In Stob. Phys.

Lib. 28 c. 6.

De Anima ca. 27.

& ἄτοπον est, vt addit. Censorinus hoc ipsum Stoicis quoque ad scribit: *Illud etiam ambiguã inter auctores facit opinionem, vtrumne ex Patris tantummodo semine partus nasceretur, vt Diogenes, & Hippon, Stoicique scripserunt: an & id ex Matris, quod Anaxagoræ, & Alcmaoni, necnon Parmenidi, Empedoclique, & Epicuro visum est.* Licebit Pythagoram & Hippocratem his vltimis accensere. At Stoicis Plutarchus Aristotelem adiungit: Ἀριστοτέλης καὶ Ζήνων τὸ θῆλυ ὕλην μὲν ὑγρὰν προΐεσθαι, οἱονεὶ ἀπὸ τῆς συγγυμνασίας ἱδρῶτα, οὐ μὴν σπερματικόν. *Aristoteles & Zeno aiunt, mulierem materiam aliquam humidam eiicere, tanquam à colluctatione illa sudorem, sed non seminalem aut prolificam.* Tamen aliter iterum de Aristotele Lactantius: *Varro & Aristoteles aiunt non tantum maribus inesse semen, verum & fæminis: et inde plerũq; matribus similes procreari. Sed earum semen Sanguinem esse purgatum.* Non miror distrahi: nam ipse Aristoteles videtur in scriptis vacillare. Tamen veritas est, quod ipsum Semen non habent, nec donat Aristoteles sed eius vice menstruum puriorem Sanguinem (quod etiam in Lactantio) fotum virili semini & alimentũ. Addit Laertius: *Modicũ & aquosum.*] Ita, de illo quasi sudore, vt Zeno dicebat, siue lentoreque in lucta emittunt: nõ itade sanguine mensurno: Satis de Semine. è quo fætus fit, & tempore figuratur: qua serie, aut ordine; *Empedocles*, ait Censorinus, *quem in hoc Aristoteles secutus est, ante omnia Cor iudicauit increscere, quod hominis vitam maxime cõtineat: Hip-*

De opific. c.3.

pon vero caput, in quo est animi Principale: Stoici vna totum infantem figurari dixerunt, vt vna nascitur aliturque. De Aristotele, verum est: & *Cor primo* format, & si & *Iecur* vna iungat. De capite autem, Lactantius mauult, & cum Hippone sentit. Stoicos nostros quis adiuuat? nescio, & vereor vt inspectio & experimenta damnent. 3. De Par. Anim c. 4.

DISSERT. VII.

Semen tamen corpus modo Stoicis producere, & Animæ receptaculum parare. ipsam extrinsecus insinuari, idque post Partionem.

SEmen itaque caussa Hominis: an totius? an & Animam ex illo ducimus, haurimusque? Vetus quæstio, & ad nostrum pæne æuum agitata. Quid autem hic Stoici? aliunde, non ab eo petunt. Id verius certiusque, etiam pro Senecæ mente, quam quod Tertullianus, pertinax traductionis & propaginis defensor, ipsum Senecam eo trahit. *Concludimus*, inquit, *omnia naturalia Animæ, vt substantiua eius, ipsi inesse, & cum ipsa procedere atque proficere, ex quo ipsa censetur. Sicut & Seneca sæpe noster: Insita sunt nobis omnium artium & ætatum semina magisterque ex occulto Deus producit ingenia. ex seminibus scilicet insitis, et occultis per infãtiã, quæ sunt & intellectus.* Sed, o magne vir, vere trahis. Seneca nõ dicit, ab initio insita, à cõceptu ingenita: sed insita à prima natiuitate De Anima, cap. 20. Exstant 4. De Benef. c. 6.

intelligit, cum Anima ipsa. Itaque caute & restricte etiam alibi loquitur, attende. *In Semine omnis futuri hominis ratio comprehensa est. Et legem barbæ, & canorum, nondum natus infans habet: totius enim corporis & sequentis ætatis, in paruo occultoque lineamenta sunt.* Hic sane de ipso Semine: sed quid continet & includit? *legem barbæ, & canorum, & totius corporis lineamenta.* De Ratione & Animo, nullum verbum. Enimuero tuipse, Stoicos alio diuertisse, ostẽdis palam. *Sunt*, inquis *qui præsumunt, non in vtero concipi Animam, nec cum carnis figulatione compingi atque produci, sed & effuso iam partu, nondum viuo infanti, extrinsecus imprimi. Ceterum semen ex concubitu, muliebribus locis sequestratum, compinguescere in solam substantiam carnis: eam editam, & de vteri fornace fumantem, & calore solutam, vt ferrum ignitum & ibidem frigidæ immersum, ita aeris rigore percussam, & vim animalem rapere, & vocalem sonum reddere. Hoc Stoici cum Ænesidemo, & ipse interdum Plato.* Potest clarius edici de Stoico sensu? In Vtero *nil nisi carnem* compingi, Animam *extrinsecus imprimi*, idque *effuso iam partu*, & cetera, minime dubia aut implexa. Quid Lactantius, satis diligẽs talium? *Pythagorici & Stoici cum timerent argumentum illud, quo colligitur, necesse esse vt occidant Animæ cũ corporibus, quia cũ corporibus nascuntur: dixerunt, non nasci Animas, sed insinuari potius in corpora.* Vtitur Insinuandi voce apposita, qua aliquoties Lucretius, in Stoicis refutãdis. nam illos maxime intelligit, cum studiose

III. Quæst. Cap. 29.

Cap. 25. De Anima.

Lib. III. cap. 18.

hanc sententiam repellit. Inter alia: *Lib. 3. multis versibus.*

Praterea si immortalis natura Animai
Constat, & in corpus nascentib⁹ insinuatur;
Cur super anteactam atatem meminisse nequimus?

Iterum:

Quod si forte putas extrinsecus insinuatam
Permanare animã nobis per membra solere.

Tertio:

Nec tamen est, vt iam perfectis insinuetur
Corporibus.

Ex quibus liquet, dixisse acres Epicureorum hostes Stoicos, Animã aliunde aduenire in corpus, nec cum eo igitur perire. Plutarchus item *De Pugnis Stoic.* clarissime: Τὸ βρέφος ἐν τῇ γαστρὶ φύσει τρέφεσθαι νομίζει (Χρύσιππος) καθάπερ φυτόν. ὅταν δὲ τεχθῇ ψυχούμενον ὑπὸ τοῦ ἀέρος καὶ στομούμενον, τὸ πνεῦμα μεταβάλλειν, καὶ γίνεσθαι ζῶον, ὅθεν οὐκ ἀπὸ τρόπου τὴν ψυχὴν ὠνομάσθαι, παρὰ τὴν ψῦξιν *Chrysippus censet fatũ in vtero ali, vt plantam. Cum autem in lucem editus est, frigefactum ex aere & induratum, mutare Spiritum, & fieri Animal.* Imo longius ibant, & partem Vteri faciebant fætum. Idem Plutarchus: Πλάτων ζῶον τὸ ἔμβρυόν φησι. καὶ γὰρ κινεῖσθαι ἐν τῇ γαστρὶ καὶ τρέφεσθαι. Οἱ Στωϊκοὶ, μέρος εἶναι αὐτὸ τῆς γαστρὸς, οὐ ζῶον, ὥσπερ γὰρ τοὺς καρποὺς μέρη τῶν φυτῶν ὄντας πεπαινομένους ἀπορρεῖν, οὕτω καὶ τὸ ἔμβρυον: *Plato ait, Fatum in vtero, Animal esse. nam & moueri ibi, & ali. Stoici partem esse ipsius vteri, non animal. & si-* *5. De Plac. cap. 15.*

cut fructus arborum partes dicimus. videmusque maturos decidere, sic & fætum. Liquet igitur de sententia, non itē de veritate. Nā Tertullianus fortiter hæc refutat atq. idē Plutarchus. Quid tamen, de aduentu ipso & insinuatione, haud falso, & gaudeo gratulorque hic quoque Christianis accedere: de tempore, scio controuersi. Iam olim quidem. nam Hipocrates (in Stobæanis eclogis) *statim à formato semine*, Animā admittit: porphyri⁹ (quod mirere in Platonico) prorsus vt nostri, ἐν τῇ πρώτῃ ἀπογεννήσει τοῦ τικτομένου: *in prima statim editione nati infātis. Alia etiam est opinio, quæ plures statuit facultates aut Naturas animæ, opportuno dein tempore, aliam alias aduenire, prout corpus idoneum aptumque factum. Primum igitur* Naturam accipere, deinde Sentientem vim, tum Appetitum, tum Rationalem animam, dēnique Intellectum.* In postrema sententia sunt qui Aristotelem velint accensere: nescio an volentē. Sed inter ipsos Theologos olim dissidium, innata Anima, an ingressa. Innatam Tertullianus, vt dixi, vbertim approbat, *& in ipso, & ex ipso seri homine. & viuum esse à primordio Semen.* Multi cum illo Latini: ex serte etiam inter Græcos Gregorius Nyssæ antistes. *Posteriorē esse*, inquit, *originem animarum, ipsasque recentiores esse corporum constitutione, nemo sana mente præditus in animum induxerit. cum manifestum sit, quod nihil ex inanimis vim in sese habeat mouēdi, itemque crescendi. At eorū qui in vtero aluntur, neque augmentum & incrementū, neq. de loco ad locū motus cōtrouersus est. Relinquitur ergo vt censeamus, vnum & idem Anima*

Id est, vegetatione. & vitam.

De Anima & Resurr.

& Corporis cõstitutionis principiũ esse. Ac quemadmodũ terra si surculũ ab radice auulsũ acceperit, arborẽ inde efficit, nõ ipsa vim augendi iniiciẽs, sed incrementi dumtaxat materiã atque subsidiũ impartiens: ita dicimus etiam id quod ex homine auellitur (Semen) *ad hominis sationem ipsum quoque aliquomodo animal esse, ex animato animatum.* Plura addit, & omnes Animæ facultates in Semine esse, occultas tamen, & in tempore atque ordine educendas. Sentententia erat quã tueri posses, nisi Ecclesia & puriores Theologi iam aliter credi cõsensisset, pareamꝰ. AVD. Non lubet in ista velut adyta penetrare: tamẽ vnum valide possit obiici. Si traducitur Anima & propagatur: cur mea parentum melior, subtilior, felicior? referre enim eas debebat, vt surculus arborem, vt fructus semen. LIPS. Hippocrates iam olim respondit, *Animam non mutari, sed corporum temperamentum*: & pro eo igitur, atque vt organa sunt, Animam magis minusve se exserere, & splendere. Tertullianus autem hoc amplius, Deũ, aut ministros eius adhibet. & *omnem*, inquit *hominis in vtero serendi, struendi, fingendi, paraturã aliqua vtique potestas, diuinæ voluntatis ministra, modulatur, quamcumque illam rationem agitare sortita.* Bene, bene. Deus adest, disponit, addit, demit: vtcumque illi visum. At cõtra Stoicos simile obiiciatur, Quomodo liberi mores sæpe & indolem parentum referant, si in semine hæc non fuerunt? Chrysippus respondit, ista quoque à temperie simili corporum prouenire quibus anima affici aut infici possit.

Lib. 1. de Dieta.

Cap. 27.

DISSERT. VIII.

E Cælo & Æthere Animum aduenire, à Stellis, ab ipso Deo: & plusculasublimiter, ac nimis, à Stoicis dicta.

Epist. 88. ITaque aduenire Animam Stoici voluerunt: & quidem sub ipsum partum. Vnde autem? Hæc & plura super Animo exsequi, animus est: sed qua serie aut dispositu melius, quam illo quem Seneca (ei hanc operam damus) præiuit? Nam scribit alibi: *Innumerabiles deinde quæstiones sunt de Animo. Vnde sit? Qualis sit? Quando esse incipiat? Quandiu sit? Aliunde alio transeat, et domicilium mutet? Vtrum corpus sit, an non sit? Quid facturus sit, cum per nos facere aliquid desierit? An obliuiscatur priorũ, & illic nosse se incipiat, postquã de corpore abductus in sublime secessit?* Ecce tibi octo quæstiones capitales: & sub manu aliæ emergent fortasse, sed ad hæc velut signa reuocandæ & disponendæ. Ingens opus: sed stringam, disputationum fere exsors, & sententiam Stoicam posuisse atque aperuisse contentus. Deus autẽ, & tu⁹ fauor, ille iuuabit, hic adspirabit. Certe à Deo initium: *Vnde* enim *Animus*? à cælo, ex æterno illo igne, è siderum natura, & sine circuitu à Deo ipso. O dignitatem nostram! sed vereor, imo scio, nimis auctã: tamen ipsos audiamus. Seneca: *Animus, si primam eius originẽ*
Ad Helu. c. 6. *inspexeris, non est ex terreno grauique cõcreta corpore; ex illo cælesti Spiritu descendit.* Iterũ: *Ani-*
Ibid.

mus humanus ex iisdem, quibus diuina constant, seminibus. Diuina, id est, sidera & stellæ. Seneca: *Hominem diuini Spiritus esse partem ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse*. Ait scintillas *sacrorum*: quin verius, *astrorum*? atque ita lege. Cicero: *Hominibus Animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis*. Plinius: *Quo nemo magis probauerit cognationem cum homine siderum, Animasque nostras partem esse cæli*. Firmicus: *Quare cum simus cum stellis quadam cognatione coniuncti, non debemus eas, sacrilegis disputationibus, propriis priuare potestatibus*. Cognati? ita, ex iisdem seminibus, & essentia: atque adeo pars Deorum Epictetus? Αἱ ψυχαὶ μὲν οὕτως εἰσὶν ἐνδεδεμέναι καὶ συναφεῖς τῷ θεῷ ἅπαντα οὖσαι μόρια, καὶ ἀποσπάσματα: *Animæ ita illigatæ & coniunctæ Deo sunt, vt particulæ sint eius, & decerpta*. Cicero: *A natura Deorum haustos animos & delibatos habemus*. Alibi: *Humanus Animus decerptus ex Mente diuina*. Manilius.

De Vit. beat. cap. 32

In Somnii Scip. 2. c. 26

Lib. 1.

1. Dis. ca. 14.

1 De Diuin.

5. Tusc.

Lib. 2.

Quis cælum posset, nisi cæli munera nosset,
Et reperire Deum, nisi qui pars ipse Deorũ est?

Epist. 92.

Inde magnificæ illæ voces Senecæ: *Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere qui Dei pars est?* Et Magis: *Miraris hominem ad Deos ire? Deus ad homines venit, imo, quod propius est, in homines venit*. Iterumque: *Prope est à te Deus, tecum est, intus est*. Vnde hæc talia? quia persuasum iis à Deo, id est Mundi anima, animam hanc esse. Laertius: τῆς τῶν ὅλων ψυχῆς μέρη εἶναι τὰς ἐν τοῖς ζώοις:

Epist. 74.

Epist. 40.

In Zen.

Anima Vniuersi, partes esse animantium Animas. Omnium ne animantium? omnium: sed aliæ aliis magis participant, vt sunt corpora & instrumenta. Est Socraticum: *Mundi animam, fontem animarum omnium esse.* Sed illam, quæ Ratione vteretur, cognatam & participem, imo iam partem diuinitatis esse. Plutarchus: ἡ δὲ ψυχὴ μεταοχοῦσα νοῦ καὶ λογισμοῦ, οὐκ ἔργον ἐστὶ τοῦ θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ μέρος· οὐδ᾽ ὑπ᾽ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἀπ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ γέγονεν: *Anima mentis & ratiocinationis consors, non opus solum Dei, sed & pars est, neq. ab ipso sed ex ipso est facta.* Enimuero etiam aliæ (hac ratione) partes Dei, id est Mūdanę animę: sed ista scilicet eximie, & quæ proxime vim naturamque eius referret. A V D. Abhorreo audire hæc talia. Ante didici Deum conditorem hominum esse, Animas aduenire & insinuari, idque eius opera: nunc cognatas, partes, & Deum ipsum esse. iterum abhorreo. L I P S. Gaudeo. & magnitudinem Dei qui libat tantum, & nostrum istud imbecillum & tenue, ridebit profecto & exsibilabit eas voces. Tamen corpus hoc totum Mundi communicare ita antiquis placuit, & nos velut membra eius facere ac partes. Seneca: *Totum hoc quo cōtinemur, & vnū est, & Deus est: & socij eius sumus, & membra.* Nec Stoici hæc tantum, aut Platonici: ecce Trismegistus. Ἀπὸ μιᾶς ψυχῆς τοῦ παντὸς πᾶσαι αἱ ψυχαί εἰσιν: *Ab vna Vniuersi Anima omnes Animæ exsistūt & promanant.* Ab ipsa, inquam, Dei essentia: & clare idem. Ὁ νοῦς οὐκ ἔστιν ἀποτετμημένος

Apul. De Dogm. Plat.

Quæst. Platonic.

Epist. 92.

Cap. 10.

Cap. 12.

τῆς ὑσιότητος τῦ θεοῦ. ἀλλ' ὥσπερ ἡ πλωμένος, καθά περ τὸ τῦ ἡλίου φῶς: *Animus, siue Mens, nō est quidem abscisus ab essentia Dei, sed quasi diffusus & extensus, sicut i Solis splendor.* Vult, sicut lumē à Sole diffunditur, sine Solis imminutione aut noxa, sic Animas ab illa magna, absque eius intertrimēto. Diffundi autē, vt vasculum cuiusque capax & admissionale est. Ita Philo Iudæus; τὸν νῦν ἀνθρώπινον εἶναι τῆς θείας καὶ εὐδαίμονος ψυχῆς ἀπόσπασμα ὐ διαιρετόν: *Mentem humanam esse diuinæ & beatæ Animæ particulam, sed indiuisibilem.* Et addit: ὐ γὰρ τέμνεται ὐδὲν ὐ θείου κατ' ἀπάρτησιν, ἀλλὰ μόνον ἐκτείνεται: *Non enim reuera, quidquid diuinum est, scinditur, sed dumtaxat protenditur ac dilatatur.* Hæc ita sententia veterū, & verba fortasse supra sententiam elata ac superba: quid tamen est? Adeo diuina res Anima & præstabilis, vt etiam in Christiana luce ac veritate fuerint, qui sic eam honestarint, an dehonestarint, Manichæi, Priscillianistæ, Marcionitæ, atque id genus erronum, *de propria Dei substantia Animam formabant* Quidam Tertullianum eo trahunt, quia scripserit, in illud Lucæ: *Reddite quæ sunt Dei Deo* Hominem igitur reddi iubet creatori, *in cuius imagine, & similitudine, & nomine, & Materia: expressus est.* Ecce, *Nomine*: ergo Deus est? ecce *Materia*: ergo è Deo? Sed nempe sermones hi tales, ad normam aliorum reducendi atque examinandi sunt: & altius aliquid, pro re nata, interdum dicunt, non capiendū vt dicunt. Ipse abdicat: *Intelligi*, inquit,

Quod dete. potioriinsid.

4. *Aduers. Mar. ca. 37.*

Aduerſ. Mar II. c. 9

adflatum (ad verba Geneſeos adſpicit) *minorem Spiritu eſſe, etſi de Spiritu accidit: vt auru‑lam eius, non tamen Spiritum. nam & aura vento rarior eſt, etſi de vento aura, non tamen ventus aura. Capit etiam imaginem Spiritus dicere flatum.* Omnino ita eſt. Deus aliquid Spiritu inflauit in hominem, non ipſum, ſimilem ſibi, non ſe fecit. Atque ita Ambroſij etiam illa mitiganda: *Anima rationabilis ſubſtantia, diuinus Spiritus eſt.* Minime. ſed aliquid vicinum & multum ab eo trahens. Lactantij verbis vtar, *Animam neſcio quid eſſe Deo ſimile.* Quem ipſum tamen calumnioſe, vir multa inſignis, adſpergit hac ſuſpicione * ὁμουσίας : quia ſcripſerit: *Ficto corpore, ſpirauit ei Animam de vitali fonte Spiritus ſui, qui eſt perennis.* Sunt verborum captendulæ; iam docui: abite. Multa hic occulta, aut dubia, fateor: & cum Auguſtino olim, *ſine periculo origo Animæ latet: hactenus tamen, vt non eam particulam Dei eſſe credamus, ſed creaturam.* Etiam vides, Stoicis *Vnde ſit Anima*: è cælo, à Deo, ipſam Deum. Elata & vana ſunt: illa modeſtiora, *cognationem nobis cum Deo eſſe, & magis, Dei filios eſſe.* Aliquid, inquam, diuini in nobis: & facti eius inſtar ab illo patre atque etiam adoptati ſumus. *Ego dixi Dÿ eſtis* (in Sacris) *et filij excelſi omnes* Quid Seneca? *Inter Deum ac bonum virum neceſſitudo eſt, & ſimilitudo.* itemque: *vir bonus, vera eius progenies.* O vtilis cogitatio! Εἴτις τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθῆσαι κατ' ἀξίαν δύναιτο, ὅτι γεγόναμεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ πάντες προηγουμένως, καὶ ὁ θεὸς πατήρ ἐστι

Lib. de Noe & arca. c. 25

* *vni eſſentiæ.*

Epiſt. ad Optat. Mileuit. & ad de De Ciu. 14. *cap. vlt.*

De Prouid. cap. I.

Epictet. I. *Differt. cap.* 3.

τῶν τ' ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν, οἶμαι ὅτι οὐδὲν ἀγεννὲς, οὐδὲ ταπεινὸν, ἐνθυμηθήσεται περὶ ἑαυτοῦ: *Siquis huic doctrinæ affici et inhærere pro dignitate possit, quod facti à Deo omnes primario simus, et ille sit pater hominum simul ac Geniorum: opinor profecto, quod nihil humile aut abiectum de se ipso homo cogitare aut disponere posset.* Ecce enim si Cæsar aut rex te adoptasset, quis supercilium tuum ferret? cum autem Dei sis filius, non quæ Deo digna sunt cogitabis? Hoc faciamus, & ad optimum hunc finem non optime semper dicta vertamus.

DISSERT. IX.

Ipsum itaque Animum æthereum Ignem esse, simul etiam Spiritum.

ET primam Quæstionem iam expunximus *Unde esset*: altera excipit, *Qualis sit*? Difficilis. Nam *habere nos Animum, cuius imperio & impellimur, & reuocamur, omnes fatebimur: Quid tamen sit Animus ille, rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet quam Ubi sit.* Annæum nostrum audis, ignorantiam profitentem? adde Tullium. *Anima sit Animus, ignisne, nescio: nec me pudet, vt istos, fateri nescire, quod nesciam.* Tale Heraclitus, in Laertio: * Λέγει δὲ καὶ ψυχῆς πέρι, ἐατέον. ὡς οὐκ ἂν ἐξεύροιο πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν. οὕτω βαθὺν λόγον ἔχειν: De Anima, omittendum. quia nemo reperiet, etiamsi omnem viam ineat: adeo profundam eam

Nat. quæst. 7. cap. 24.

1. Tuscul.

** Similiali-quo sensu hæc reformanda in Græcis.*

rationem esse O caliginem! ô miseriam! illud; quo cetera noscimus, ipsū nescimus, quod tamen Stoicis visū videam? .Seneca noster audacter definit: *Quid est aliud Anim⁹, quam quodā modo se habens Spiritus.* Quod Græcè fuisse arbitror, πνεῦμα τὸ ποιόν. Est *Spiritus*: & Latinis vox hoc insonat, *Anima*: περὶ τὸν ἄνεμον, qui ventus est & flatus. Placuit Tertulliano hoc istud, & *Stoicos* inquit, *allego*, *qui Spiritum dicunt Animam, pane nobiscum: quia proxima sunt Flatus, & Spiritus.* Nam & Christiani è Mosaicis libris πνοὴν siue Spiritum, adfirmant: etsi πνεῦμα Augustinus haud velit, & distinguit. Est igitur Spiritus, sed talis. Qualis autem, clarius hoc Zeno & Posidonius, in Laertio: πνεῦμα ἔνθερμον εἶναι τὴν ψυχήν: *Spiritum calidum, esse Animam*. In Stobæanis: τὸ γὰρ συμφυὲς πνεῦμα ἡμῖν ἔνθερμον, ψυχὴν ἡγοῦνται: *Congenitum nobis calidum Spiritum, censent Animam.* Duo igitur in ea, Spiritus, & Calor: quod etiam Galenus tradit: & Stoicis non aliud Animam esse quam κρᾶσιν ἐν συμμετρίᾳ γιγνομένην τῆς ἀερώδους καὶ πυρώδους οὐσίας: *temperiem, cum proportione constat aerea & ignea substantia.* Sane Aërem ibi esse, res iis dicebat. quia hunc reciprocamus viuentes: & absque eo nec est vita. Itaque Varro definiebat: *Anima est Aer conceptus ore, deferuefactus in pulmone, tepefactus in corde, diffusus in corpus.* Sed tamen non est is propria natura aut præcipua Animæ: sed est velut vehiculum, aut corpus purioris illius Ignis, quo

Epist. 50.

De Anima, Cap. 5.

De Ciuit. 14 cap. 24.

Libro, Quod animi mores sequatur corporis temperiem.

Apud Lactant. De Opific. Cap. 17.

hæc constat. Cicero: *Omnia vestri* (Stoici) *Balbe solent ad Igneam naturam referre, Heraclitum, opinor, secuti: quem ipsum non omnes interpretantur vno modo. Vos autem ita dicitis, omnem vim esse Ignem. itaque & animantes cum calor defecerit, interire, & in omni natura rerũ id viuere, id vigere, quod caleat.* Varro prorsus Stoice: *Animalium semen, Ignis: qui Anima, & Mens. qui calor e cælo, quod hic innumerabiles & immortales ignes.* Itaque Epicharmus Ennii de Mente humana dicit:

3. De Nat. Deor.

4. L. L.

> *Istic est de cælo sumptus ignis, isque*
> **Mentis est.*

* Antique. pro Mens.

Ab hac excellentia Cicero: *Zenoni Stoico Animus Ignis videtur:* non tamen solus, sed cum hac Spiritus velut veste. Ita Trismegistus appellat, etsi subtilius, & alia quadam distinctione: Ἔνδυμα εἶναι τοῦ μὲν νοῦ τὴν ψυχὴν, τῆς δὲ ψυχῆς τὸ πνεῦμα: *Vestem esse Mentis quidem Animam, Animæ ipsum Spiritum!* Nec plura addo, & de cælesti isto Igne, atque *intelligente* è prioribus iam clara.

1. Tuscul.

cap. 10.

DISSERT. X.

Animam à partu Stoicis venire: sed verius nobis, à formatione fœtus.

TErtia Quæstio, *Quando esse incipiat?* quam tamen opportune iamante, de Semine, profligaui aut affeci. Stoi-

cis quidem, à partu esse incipit: nec ante Homini animalis illa, vita, quam Græci ζωὴν quoque vocarunt, παρὰ τὸ ζῆν & *à feruore* illo Ignis. Hæc docui: quid tamen Iamblichus monstra Stoicis affingit, si vere ex eo Stobæus.
In Physic. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ λέγουσιν, οὐκ εὐθὺς ἐμφύεσθαι τὸν λόγον, ὕστερον δὲ συναθροίζεσθαι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ φαντασιῶν περὶ δεκατέσσαρα ἔτη: *Stoici dicunt, non statim Rationem inseri, verum postea à sensibus & imaginationibus colligi, circa annum decimum quartum.* Hæc parum fideliter adscribi arbitror, si de ipsa Ratione capis: si de Vsu eius perfectiore, haud negem. Obscuratur enim in ipsa infantia, & vt sol quidam, per nubila & nubes ægre perrumpit. Germana eorum sententia, à partu in-
De Opific. Cap. 18. sinuari. Tangit, & spernit Lactantius: *Anima* (inquit contra Varronis datam finitionem) *non est aer ore conceptus: quia multo prius gignitur Anima, quam concipi Aer ore possit. Non enim post partum insinuatur in corpus, vt quibusdam philosophis*, nempe Stoicis, *videtur, sed post conceptũ protinus, cum fœtũ in vtero necessitas diuina formauit.* Vides illam poni & reiici, aliam supponi, quam probam censet, *post conceptum insinuari*: quando? cum *fœtum Deus formauit*. Optime. & Theologi nostri sic hodie cẽsent, formatis principalibus membris, hepate, corde. cerebro domicilium iam Animæ rationali aptum esse, & in id venire. Hieronym⁹:
Aduers. Ruf. apol. II *Figurato corpore, statim creari & immitti.* Creari? ita, à Deo: & exemplo Angelorum, de nihilo. In Ruffini verbis, quẽ ille sãctus vir oppugnat,

gnat, lego pluſculas ſententias, compendio recitatas. *De Anima, fateor me apud quam plurimos tractatorum diuerſa legiſſe. Legi quoſdam, dicentes quod pariter cum corpore, per humani corporis traducem, etiam Anima diffundatur. quod puto inter Latinos Tertulianū ſenſiſſe, vel Lactantiū, fortaſſis & nō nullos alios. Alij aſſtrunt, quod formatis in vtero corporibus, Deus cottidie faciat Animas & infundat. Alij factas iam olim, id eſt tunc cum omnia creauit Deus ex nihilo, nunc eas iudicio ſuo naſci diſpenſet in corpore. Hoc ſentit & Origenes. & nonnulli Græcorum. Ego vero cum hæc ſingula legerim, Deo teſte dico, quia vſque ad præſens certi & definiti aliquid de hac quæſtione non teneo.* Ibid. Præmittit de traduce Animæ: & Lactantium ibi numerat, falſo. Liquet ex loco, quē adduxi: & magis ex iſto: *Vtrum anima ex patre an ex matre, an vero vtroque generetur? Sed ego de meo iure, ab ancipiti vindico: nihil enim ex his tribus verum eſt. Corpus ex corporibus naſci poteſt, quoniā confertur aliquid ex vtroque: de Animis Anima non poteſt, quia ex re tenui & incomprehenſibili nihil poteſt decedere. Itaque ſerendarum Animarum ratio vni ac ſoli deo ſubiacet.* De Opi. c. 19

Denique cæleſti ſumus omnes ſemine oriundi,
Omnibus ille idem pater eſt:

vt ait Lucretius. Nam de mortalibus non poteſt quidquā niſi mortale generari. Falſo igitur Lactātius accenſetur: de Tertulliano, nimis verū, & licebat, Pompeium, Apollinarem, alios addere; ac verbis Hieronymi, *maximā partē Occi-*

dentalium. Claudamus, cum eodem Lactantio: *Non à parentibus dari Animas, sed ab vno eodemque omnium Deo Patre, qui legem rationẽque nascendi tenet solus, siquidem solus efficit.*

DISSERT. XI.

Eam longæuam, non Æternam iisdem: neque omnes etiam, & trepide aut ambigue loqui.

AT nos etiã in tenebris istis pergamus, vt sic dicam, micare. Quarta enim quæstio, *Quamdiu sit?* digna quæ tractetur: atque vtinã Stoici in capitali ista re veraces & recti Tangunt tamen, & diuturnas Animas faciunt, si non immortales. Diuturnas. & ideo concepit verba Seneca, *Quamdiu sint?* Non rogat, an semper sint post fatũ, an non sint ἁπλῶς: sed *quamdiu.* Hoc ita obscure Laërtius: τὴν ψυχὴν μετὰ θάνατον ἐπιμένειν· φθαρτὴν δὲ εἶναι *Animam à morte permanere: mortalem tamen esse.* Noster Seneca ambigue sæpe hic loquitur, & aliquando ad æternitatem accedit, recedit. Accedit. vt: *Cogitemus ergo, cito nos eo peruenturos, quo illum* (mortuum) *peruenisse mæremus. Et fortasse, si modo sapientum vera fama est, recipitq. nos locus aliquis, quẽ putam' perisse, præmissus est.* Iterum: *Dies iste, quẽ tanquam extremum reformidas, æterni natalis est.* Alibi: *Animus æternitatis suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.* Plura talia notes, sed & in quibus recedit. vt *At ego*

In Zen. *Epist. 63.* *Epist. 102.*

mortem diu expertus sum. Quando? antequam nascerer : Mors est, non esse : id quale sit, iam scio. Hoc erit post me, quod ante me fuit. Palam sentit, quod Plinius; *Omnibus à supremo die eadem, quæ ante primum : nec magis à morte sensus vllus, aut corpori, aut Animæ quã ante natalem.* Quem sunt, qui hoc argumento Epicureum faciunt; vane. Quidni enim & Seneca talis sit? nã ille iterum, *Mors nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit.* Euripides hæc ipsa: Lib. 7. c. 55. Ad Mar. cap. 19.

Τὸ μὴ γενέσθαι τῷ θανεῖν ἴσον λέγω: Troadib.
Non esse natum, & mortuum esse, idem puto.

Denique alibi Seneca conqueritur, *Æternitatem animorũ promitti magis à magnis viris, quã probari.* Audis dicentem, negantem, dubitãtem? Omnia tamen in eandem viam sententiæ veniunt, à me dictæ, à Cicerone adfirmandæ. *Stoici*, inquit, *vsuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt Animos, sẽper negant.* Quamdiu igitur: ad Ecpyrosin illã, siue Conflagrationem: cum omnia resoluuntur, & ad initia sua reuertuntur. Animæ igitur tunc omnes iterum ad Mundi Animam, id est ad Iouem qua mente Æternæ aliquando dicuntur. Seneca Cordum loquentem inducit, mortuum & inter Heroas: *Nos quoque felices Animæ, & æterna sortitæ, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labẽtib⁹ cunctis, & ipsi parua ruina ingẽtis accessio, in antiqua elementa vertemur.* Tale in Epicteto: *Deus*, inquit, *cum necessaria tibi eripit, victũ, ve-* 1. Tusc. Consol. ad Mar. c. vlt. 3. Dis. c. 13.

ſtem, ſenſus iſtos, receptui nempe canit, ianuam aperit, & venire te iubet. ποῦ, εἰς οὐδὲν δεινὸν ἀλλ' ὅθεν ἐγένου, εἰς τὰ φίλα καὶ συγγενῆ, εἰς τὰ στοιχεῖα: *Quo? non ad aliquid graue, ſed ad illa e quibus ortus es, ad amica & cognata, ad elementa.* Cognata illa & amica intelligit maxime aſtra. Et ſane rarus ipſe Epictetus eſt, alias ſublimis, in immortalitate aut & longæuitate animorum adſtruenda: quid adſtruenda? vix tangenda. Nimirum inter Stoicos ipſos controuerſa ea res, nec conſenſu recepta. Panetius apud Ciceronem, *interire Animas* arbitratur:
1. Tuſcul. & Laertius aliam etiam ſententiæ diuiſionem oſtendit. Κλεάνθης μὲν, inquit, πάσας ἐπιδιαμένειν φασὶ, μέχρις ἐκπυρώσεως. Χρύσιππος δὲ τὰς τῶν σοφῶν μόνον. *Cleanthes omnes permanere ait, vſque ad conflagrationem Mundi, Chryſippus, ſolas ſapientum.* Et Seneca, in verbis ſupra, eo inclinare videtur (ad Chryſippum dico) cum ſcribit, *felices Animas æterna ſortitas*: non igitur omnes. Tacitus apertius: *Si, vt ſapientibus placet, non cum corpore exſtinguuntur magnæ Animæ.* Nota magnas:
In Agricol. minutæ igitur & fatuæ pereunt, aut non diu manent. Palam ita Numenius, in Euſebio, de noſtris: Τὴν δὲ ψυχὴν γεννητήν τε, καὶ φθαρτήν. οὐκ εὐθὺς δὲ τοῦ σώματος ἀπαλλαγεῖσαν φθείρεσθαι, ἀλλ' ἐπιμένειν τινὰς χρόνους καθ' ἑαυτήν. τὴν μὲν τῶν σπουδαίων, μέχρι τῆς εἰς πῦρ ἀναλύσεως τῶν πάντων. τῶν δὲ ἀφρόνων, πρὸς πόσους τινὰς χρόνους. *Animam natam, & mortalem eſſe. non ſtatim tamen interire, ſed manere apud ſe ipſam. Sa-*

pientum quidem, vsque ad conflagrationem omnium: stultorum, ad breue aliquod tempus. Imo vero genere quodam fati exstinguuntur etiam meliores: puta: si pondere aut mole magna vna cum corpore obruuntur. Seneca: *Quid interest, vtrum super aliquē vigiliarium ruat, an mons an turris? Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis vtraque aque mortifera sit. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant Animam hominis magno pondere extriti, permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber.* Mira sententia, sed cui origo & firmamentum à scito, quod Anima sit corpus: itaque pati eadem, quæ corpus, & afligi, ac dissipari, solui. Alibi super hac sententia legere haud nunc memini: nisi in Statio, qui docte (vt multa) versibus insequit, istis. Epist. 57. Thebaid. 6.

> *-----latet intus, monte soluto*
> *Obrutus, ac penitus fractum obductumque cadauer*
> *Indignantem Animam propriis non reddidit astris.*

Loquitur de auri scrutatore, qui terras & colles subit, earumque subito lapsu obruitur: nec Animam potest ad sidera emittere, pressam sic & obtritā. Veteres & noui Scholiastæ silent. An non simile autem in Aquis, vbi profundo mersantur? Seruius dicat in Virgilium: cum instante naufragio, *Ingemit Æneas: non propter mortem*, inquit, *sed propter mortis genus. graue est enim, secundum Homerum, perire naufragio, quia Anima est ignea, & ex-* 1. Æn.

stingui videtur in mari. Quod idem Synesius notat, & Homeri versum adducit:

3 epist.

> Αἴας δ' ἐξαπόλωλεν ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ:
>
> *Aiax disperiit, postquam bibit æquoris vndam.*

Quasi plane ab Anima etiam periisset: argumento tamen parum firmo. Seneca ipse eodem adspexisse videtur, vbi sæuitiam Caij exagitat, qui morituris os pannis conscissis farciebat: *Quæ ista sæuitia,* inquit, *est? liceat vltimum spiritum tradere* (sic lego:) *da exituræ Animæ locum.* Sed populariter ea dicuntur: ipse diuersum sentit, & Stoicos adeo suos hic damnat. Nam relata sentētia illa, de Obtritione, addit: *Qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo vrgetur: quemadmodum aer verbere aut ictu non læditur, nec sciditur quidem: sic Animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ per ipsa quibus affligitur, erumpit.* Hæc veriora, quam priores illæ * λῆρήσεις Sed heus, incidit male omissum, ex Dionysio Alicarnassæo: quem, vel hoc argumento, Stoæ vindicabo. Ait super hoc scito, in sua persona, vbi de Marcio Coriolano infeliciter exstincto: *Si igitur soluta corpore Anima etiam interit, haud video quomodo beatos dicam, qui nullo ex Virtute fructu, ob ipsam etiam pereunt.* Tum addit membrum alterum: Εἰ δὲ ἄφθαρτοι μέχρι τοῦ παντὸς τυγχάνουσιν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν οὖσαι, καθάπερ οἴονταί τινες, ἢ χρόνον μετὰ

2 De ira, cap 19.

Epist 57

* Ineptiæ, deliria.

Lib. 8

τὴν ἀπαλλαγήν, τινα τῶν σωμάτων, ἐν διαμένουσι, μήκιστον μὲν αἱ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἐλάχιστον δὲ αἱ τῶν κακῶν, ἀποχρῶσα τιμὴ φανοῖτ' ἂν τοῖς ἀρετὴν ἀσκοῦσι: *Sin autem incorruptibiles in perpetuum Animæ, vt quidam censent, aut tempus aliquod, post solutionem corporum, permanent: longissimum quidem bonorum virorum, breuissimum, malorum: sufficiens bonos habetur Virtutis cultoribus.* Stoicis igitur manet sic Anima, vbi, & quid faciat, mox docebo.

DISSERT. XII.

De migratione Animarum in corpora. Plures ita sensisse, non tamen Stoicos.

NAm Senecæ ordinem insisto, & Quæstio quinta excipit, *An aliunde alio transeat, & domicilium mutet?* Si manet, inquit: an si forte, cum Pythagoricis, de corpore in corpus migrat? Eodem sensu quærit alibi: *Ego nesciam, vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sint, an sæpe?* Sæpe enim, si reditus est, & vt Tertullianus appellat, *recidiuatus animarum.* Et Pythagoreos, imo & Platonicos sic sensisse, decantatum est: an & Stoicos addam? Volunt aliqui veterum. vt Lactantius: *Superesse Animas post mortem, Pythagorici & Stoici dixerunt: easque non nasci, sed insinuari in corpora, & de aliis in alia migrare.* Item Damascenus: *Stoici corpus occidere, animum à corpore in corpus migrare volunt.* Tamen hæc assertio mihi anceps, & apud idoneos auctores tale nihil, imo, contra lego.

Epist. 65.

Lib. 3. ca. 18.

De Hæres.

Nam Animæ illis ad cælos abeunt, & sociantur astris, mox videndum. De remigratione, nusquam verbum: nisi si hoc intelligunt, ex eadem Vniuersi Anima iterum alias animas fieri, & sic orbe quodam immitti: imo easdem etiam, post Mundi innouationem. Sed longe hæc ab illa Pythagorica μετεμψυχώσει: quæ est de corpore in corpus transitio, & cur non Latine *Transanimatio*? De qua & Platonici multa, vulgata aut obuia: quid veteres nostri Galli? in eodem sensu fuerunt.

An à Pythagora Druides hauserint, nescio: an potius ipse ab illis: nam auctores habeo, *Gallos eum audiisse & Brachmanas.* Gallorum quidem hoc dogma. Cæsar: *Non interire Animas sed ab aliis post mortem transire ad alios.* Lucanus ad ipsos Druidas:

Clem. 1. Strom. L. 6.

Lib. 1.

---- vobis auctoribus, vmbra
Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi
Pallida regna petunt: regit idem spiritus artus
Orbe alio, longa canitis si cognita, vitæ.

Sed & Germanis adscribit Appianus: τὸ ἦθος ἄγριοι, καὶ τὴν τόλμαν θρασύτατοι, καὶ θανάτου καταφρονηταὶ, δι' ἐλπίδα ἀναβιώσεως: *Moribus feri, audacia promptissimi sunt, & mortis contemptores, ob spem secundæ iterum vitæ.* Iulianus Cæsar, etiam Getis: quibus *Xamolxim, qui apud eos colitur, hanc opinionem inseuisse* scribit. Itaque iidem vitæ prodigi, οὐκ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ μετοικίζεσθαι νομίζοντες: *non mori, sed migrare se existimantes* Simile nouelli aliquot Indi. Quin Iudæi posteriores hoc er-

In Celtico.

In Cæsaribus.

rore perfusi: quod Iustinus Martyr notat, & Thalmudistę profitentur. Aqua caussa in Sacris nostris libris opinati scribuntur, *Christum esse aut Ieremiam, aut Eliam.* Ipsi Christiani aliqui sic dementauerunt, Carpocrates, & Origenes: etsi iste magis ad Platonicos ascensus, & descensus, iuit. Sed non Stoica omittamus, ad illa eamus. *In Dialogo.*

DISSERT. XIII.

Animam corpus Stoicis esse, itemque Tertulliano.

QVærebat enim sexto loco Seneca, *Vtrum corpus sit, an non sit?* Omnino est ipsi, & Stoicis: est enim Spiritus. Laertius: Ψυχὴν πνεῦμα εἶναι, διὸ καὶ σῶμα εἶναι: *Animam Spiritum ergo & corpus esse.* Sed, vt Chrysippus ait, ἀραιότερον καὶ λεπτομερέστερον, *rariore & tenuiore filo*: adeo *vt præ ipsa tenuitate* (Tertulliani verba) *de fide corporalitatis periclitetur.* Est tamen. & ipse ille doctus Afer (in multis Stoicus) ita non sentit solum, sed prodit & propugnat. Ipsum, si vis, vide, & Stoicorum, eos nominatim allegat, exposita argumenta. Hoc ita soli Stoici & Epicurei, præter auctores veterum sectarum, quibus incorporea visa: etiam Pythagoræ, vt Plutarchus ait, etsi discipuli eius, qui *Aereũ aliquid* statuebant, corpꝰ fecerunt. Non tamen omnes: & *Sextus pater ac filius*, Senecæ laudati, & Italicæ illius sectæ, *hanc super omni Anima tulere sententiam:*

Apud Plut. De pugnis.

Plutarch. 4. De Placit. c.2. & 3

Incorporalis, inquiunt, omnis est Anima, & illocalis atque indeprehensa vis quædam, quæ sine spatio capax, corpus haurit & continet. Ista
Lib 2.ca.9. in Claudiano Mamerto legas, qui tres de Animæ statu libros scripsit, dici non potest, quam eruditos, elegantes, & subtiles. Veteres omnes in hoc tractatu æquat, aut vincit. Et est reuera incorporea Anima: Ac Stoicos iamolim refutauit Plotinus, in scripto: Ὅτι οὐ δύναται σωματικὴ εἶναι ἡ ψυχή: *Quod non possit corporea esse Anima*: cuius excerpta pluscula in Eusebio habes: At dices. Si corpus Stoicis, qua figura igitur aut circumscriptione? Per se quidem sphærica, opinor, quæ Mundi est, & astrorum: atque ipsa delibata ex astris. In corpore autem, figuram scilicet eius sequitur, cuius membra omnia implet. Ideo Tertullianus vniuersæ Humanam ei formam adsi-
De Anima cap.9. gnat *Effigiem*, inquiens, *Animæ non aliam, præter humanam, & quidem eius corporis, quod vnaquæque circumtulit.* Nota, circumtulit: ergo & post mortem talis. Caussam etiam addit: *Recogita enim cum Deus sufflasset in faciem hominis flatum vitæ, totum vtique per faciem statim flatum illum in interiora transmissum, simulque diuina aspiratione densatum, omni intus linea expressum esse, quam densatum impleuerat, & velut in forma gelasse. Inde igitur et corpulentia Animæ ex densatione solidata est, & effigies expressione formata.* Quod ad caussam, tota est Stoica, & frigus, gelationem, densationem miscet, corporeæ Animæ formandæ, & efformandæ.

DISSERT. XIIII.

Vbi Anima separata? & quid agat? In Lunæ orbe, aut circa esse, ac contemplari.

SEd illa e* superioribus lucem suam, si attendisti, habent: si non, actum non ago, & æstu isto disputationum euoluere me pergo. Erat enim septima, *Quid facturus sit Animus, cum per nos facere aliquid desierit?* Sententia est, Quid faciet Animus, solutus & à nobis liber? Duo hic videnda: & Vbi sit, & Qua sorte aut occupatione. Vbi? Quærit hoc ipsum alibi Seneca, & auet discere: *Nesciam quo hinc iturus sim? quæ sedes exspectet Animam solutam legibus seruitutis humanæ?* Dicam ego hoc tibi, è patris tui libris? Apud eum Arellius Fuscus: *Animus diuina origine haustus; cui nec senectus vlla, nec mors, onerosi corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurrit.* Dicam è tuis? *Reuerti eo vnde veneris, quid graue est?* Atqui venimus (ante doctum) è cælo. Ideo Manilius:

* Lib.1. Dissert.4.

Epist. 65.

Suasor. 6.

De Tranquil. cap.11

An dubium est, habitare Deum sub pectore nostro,
In cælumque redire Animas, cæloque venire?

Tamen distinctius paullo hoc dicendum est, ex Stoicorum scitis: quæ Tertulianus propagauit. Apud *Platonem*, inquit, *in Ætherem sublimantur Animæ sapientes, apud Arium, in Aerem, apud Stoicos, sub Lunam.* Vide. Plato altius tollit in ipsum Ætherem, & inter sidera locat:

De Anima, cap. 54.

Stoici modestius, iuxta illum, & proxime à Luna. Ergo cum Ario, in Aere, sed supremo. Iterum Tertullianus: *In Æthere dormitio nostra, cum Platone, aut circa Lunam, cum Endymionibus Stoicorum.* Ridet scite. sed etiam Cicero hanc sententiam expressit, vt Stoicam: *Necesse est Animus, quo nihil est velocius, ita feratur, vt penetret & diuidat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur. quam regionem cum superauit Animus, naturamque sui similem contigit, & agnouit: iunctus ex anima tenui, & ex ardore Solis tēperato, ignibus insistit, & finē altius efferendi se facit. Cū enim sui similē & leuitatē, & calorē adept⁹ est, tanquā parib⁹ examinatus ponderib⁹, nullā in partē mouetur: eaque eidemum naturalis est sedes cū ad sui simile penetrauit. in quo nulla re egēs, aletur & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur & aluntur.* Palam dicit, regionem turbidam Aëris permeare, in superiore sistere, cum naturæ simili, id est Aetheri (cuius à Luna initium) appropinquat, aut est mixtus. Lucanus pariter:

1. Tusc.

Lib. 9.

Quodque patet terras inter, cælique meatus,
Semidei manes habitant: quos ignea Virtus
Innocuos vita, patientes ætheris imi
Fecit, & æternos Animam collegit in orbes.

In *Æthere imo* ponit. circa Lunam: nec omnes, sed virtute præstantes. Plinius ab hac mente: *Sed & tu pater Traiane, si non sidera*

proximã tamen ſideribus obtines ſedem: Adulatio Principes ipſos, ſed conſecratos ſuperiori cælo, & inter Deos, aſſerebat: at tu, inquit, Principis noſtri pater, inter Heroas agis & Sapientum animas. iuxta ſidera, & in aëre illo ſupremo: aut & ipſo Æthere, ſed imo. Ab hac mente fortaſſe, quod Lunæ populos ſuos quidam etiam è Stoicis dabant: de quo * ante memini dixiſſe. Sed obſerua, de Sapientum Animis hæc dici tantum: de ſtultorum & rudium, alia ſententia eſt, quam Tertulliano item ferimus acceptam. Nam cum in prioribus verbis edidiſſet, *Sapientes Animas* ad Lunam euehi: addit *Quos quidem* (Stoicos) miror, quod *Imprudentes Animas circa terram proſternant, cum illas à Sapientibus, multo ſuperioribus, erudiri affirment*. Dogma igitur. Sapientum attolli, vulgarium verſari & volui circa terram donec ab illis Sapientibus edoctæ, & vitiis purgatæ, item ſubuolarent. Non alibi legi, de Stoicis quidem: etſi Platonis ſimiles aſcenſus & gradus ſcio, ſed non cum hac diſciplina. Quam idem ille Afer naſo ſuſpendit: & *Vbi*, inquit, *erit Schola regio, in tanta diſtantia diuerſoriorum? qua ratione diſcipulæ ad magiſtras conuentabunt, tanto diſcrimine inuicem abſtractæ? Quis autem illis poſtuma eruditionis vſus ac fructus, iamiam conflagratione perituris* In Seneca noſtro hęc diſcrimina non ſic reperio: vnum locum, vbi leuiter tangit. Ait ad Marciam: *Integer ille, nihilque in terris relinquens, paullumque ſupra nos com-*

In Paneg.

Lib. 1. ſupra Diſſert. 11.

Cap. 25.

moratus, dum expurgat inhaerentia vitia, situmque omnis mortalis aui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit Animas: excipitque illum cætus sacer, Scipiones, Catonesque. Pater tuus (Cremutius Cordus) *Marcia, illic nepotem suum applicat sibi, & vicinorum siderum meatus docet.* Examinata enim huc faciunt: & purgari in imo aëre, (quippe adhuc adolescentem, nec plenæ Sapientiæ) filium ostendit: tum ascendere, & *vicinum sideribus* (non inter ipsa) fieri ac ferri. Alibi non sic exacte, & Diis ipsis miscere videatur. Vt in epistola quadam: *Cum venerit dies ille, qui mixtum hoc diuini humanique secernit, corpus hoc vbi inueni relinquam, ipse me diis reddam.* Iterumque alibi, indefinite vel ambigue, quod ad locum: *Fruitur nunc* (frater tuus mortuus) *aperto & libero cælo. ex humili atque depresso in eum emicuit locum, Quis quis ille est, qui solutas vinculis Animas beato recipit sinu: & nunc libere vagatur, & omnia rerum Natura bona, cum summa voluptate, perspicit.* Vbi postremis etiam verbis vides, quid censuerint egisse Animas, sic in excelso sitas. Nimirum contemplatione (suauissimo pastu Animorum) se occupasse & oblectasse; ac supera ex vicino, & ima ex alto, lustrasse ac peruidisse. Itaque *in arcana Naturæ penetrat* (vt Seneca alibi) *& scrutatur cælestium caussas & in profunda terrarum permittere aciem iuuat.* Sed ibidem profecto, *sideribus, intermiscet* & in *cælesti arce* collocat, sicut & in epistola 1 0 2. extrema: quod Platonicum magis, quam Stoicum scito. Nam illi pande-

Ad Polyb. cap. 28.

Ad Marciam cap. 25

bant ipsum Æthera sapientibus: & in via adeo lactea collocabant. Sed & hi sua discrimina sedium habebant, & quasdam magis imas: non nostro instituto nunc referendas. Plutarchus. *De facie in orbe Lunæ*, sub finem, Macrobius in Scipionis Somnium, Stobæanæ vtræque Eclogæ, & ipse Plato vbertim suppeditabunt cupienti. Absolui hoc Septimum spatium, pergo. AVD. Imo siste, & hoc addoce. Sapientum si in felicibus altisque locis: quid Insipientium, nihil iis pœnæ aut mulctæ? Si superi, nulli inferi sunt? LIPS. Iam dixi, purgari, & erudiri: sed de Incipientibus aut bonæ spei & profectus hoc acceperim: de pessimis, quæ ratio est? Pereant, aut certe vapulent. Tertullianus, de Stoicis, *Reliquas Animas* (non eruditas, aut erudiendas) *ad inferos deiiciunt.* Cap. 54. Lactantius: *Esse inferos Zeno Stoicus docuit, & sedes piorum ab impiis esse discretas: et illos quidẽ, quietas ac delectabiles incolere regiones, hos vero luere pœnas in tenebrosis locis, atque in cæni voraginibus horrendis.* Lib. 7. ca. 7. Seneca noster aliquid tangit: *Cum de Animarum immortalitate loquimur non leue momentum apud nos habet Consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac persuasione publica.* Epist. 117. Publica, sed non propria tamen: & ipse abdicat ac spernit. Vt ad Marciam: *Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos. Luserunt ista poetæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & so-* Cap. 19.

3. Dissert. cap. 13. *lutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt.* Idem Epictetus: *Nullus Orcus est; nullus Acheron, nullus Cocytus, nullus Pyriphlegethon, sed omnia plena sunt Deorum & Geniorum.* At cum isti sic negant, imo pernegant, an dissentiunt igitur à capite suo Zenone? Non arbitror: neque Zenonem aliud sensisse, quam circa terram in cæno & sordibus volutari, contrarium naturæ igneæ, atque hos inferos esse. Lactantij verba inspecta hoc dicent. Tamen mirum, & nobis notandum est plerosque omnes veterum, imo plerasque omnes gentium, aliquid de Inferis scriptione, aut opinatione, libasse. Trismegistus aperte, in his quæ exstant, inspersit: & de eo Tertulianus.

c. 10. & in Stobæanis. *Mercurius Ægyptius dicit, Animam digressam à corpore, non refundi in Animam vniuersi, sed manere determinatam, vti rationem, inquit, patri reddat eorum, quæ in corpore gesserit.* Platonem omitto: res nota est: Indos & Brachmanas illi addo, quos Strabo scribit eadem fere Platoni, περί τε ἀφθαρσίας ψυχῆς, καὶ τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων, *de immortalitate anima, & de iudiciis apud inferos*, sensisse. Et vere

Lib. 14. Empiricus, *De inferis, sicut de Diis, omnes homines habere communem notionem.*

DIS-

DISSERT. XV.

De Reminiscentia Animæ, aut Memoria, cum à Corpore abiuit.

Metam video, imo iam tango. & vltima quæstio, *An obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit?* Nihil hic de Reminiscentia Platonis, quæ in terris locum habet: sed dubitatio est de sublimi iam Anima: an illic memoriam priorum habeat, an in se acquiescat, oblita priorum? Definite super ea re nihil repperi: in Seneca tamen, ad Marciam, *agnitio aliorum* ponitur, & quod *cœtus sacer, Scipiones Catonesque, Cremutium excipiunt, ipse suum nepotem.* Sed idem alibi, eadẽ omnia fore *quæ ante Natalem*, non semel dixit: ergo ignorantia aut obliuio vilium istarum rerum, & cura ac meditatio meliorum. Testimonia igitur ambigua sunt, aut deficiunt rationem si vides, credam pro aiente parte esse, id est, reminisci & scire. Si enim ab Anima mundi huc auulsæ venerunt, atque ea omniscia, retinent in ipso corpore notiones eas & scintillas atque ita Plato μαθήσεις ἀναμνήσεις haud absurde dixit: *Discentias* (cum Tertulliano vertã) *reminiscentias esse.* Quidni igitur eadem diuinitas & sciẽtia post corpus? Nec facit, si viles curas dicas: cogitant talia, non iam curant: & suis quæque pretiis pendunt. Ad sũ-

cap. 25.

De Anima, cap. 23.

mam, Stoicos non alienos ab hac sententia fuisse, Iulius Firmicus mihi adsuadet, sidus eorum assecla & satelles. *Animus*, inquit, *suæ originis ac seminis constantiam retinens: omnia quæ difficilia atque ardua putantur, facile diuina mentis inuestigatione consequitur. Quis in cælo iter maris vidit? quis attritu lapidum scintillam latentis ignis excussit? quis potestates cognouit herbarum? cui se tota natura Diuinitatis ostendit, & prodidit, nisi Animo, qui ex cælesti est igne profectus? Ipse computos tradidit, ipse Solis ac Lunæ ac stellarum cursus, regressus, stationes societates, augmenta, ortus occasusque monstrauit: & in fragilitate terreni corporis constitutus, breui maiestatis suæ recordatione, hæc omnia vt traderet, non didicit, sed agnouit.* Vides Platonica hæc esse: nec ego video quid, posito illo principio originis, possit obduci. Meminisse igitur priorum concludamus, & sine sensuum aut instrumentorum opera scire. Dionysius Halicarnassæus etiam curare nos & nostra Animas facit, atque adeo vota suscipere pro nobis. Εἴ τις ἄρα τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς, ἀπολυθείσας τοῦ σώματος, ὑποδέξεται τόπος, οὐχ ὁ καταχθόνιος καὶ ἀφεγγὴς ὑποδέξεται τὴν ἐμὴν, οὐδὲ τὸ λεγόμενον τῆς λήθης πεδίον, ἀλλ᾽ ὁ μεθέωρος καὶ καθαρὸς αἰθὴρ, ἐν ᾧ τοὺς ἐκ θεῶν φύντας οἰκεῖν λόγος· οἷς διαγγέλλουσα τὸ σὸν εὐσεβὲς, καὶ τὰς σὰς χάριτας, αἷς αὐτὴν ἐκόσμησας, ἀεί τινας αἰτήσεταί σοι παρὰ θεῶν ἀμοιβὰς καλάς: *Siquis locus Animas corpore solutas excipiat, non ille subterraneus & caliginosus meam ca-*

Lib. I. Astron.

plet, nec Obliuionis qui dicitur campus, sed ille sublimis & purus Æther, in quo Deorum filios & Heroas ponunt. quibus illa pietatem tuam renunciabit, & gratiam sibi honoremque habitum proque iis semper à Diis petet mercedem tibi & præclara præmia. Quæ postrema, quis abnuet ad scita religionis nostræ esse? Nec vltra insisto quia Senecæ hæc alibi intacta.

DISSERT. XVI.

Diuisio Animæ Varronis, & ea breuiter explicata.

FIniui etiam Quęstiones super Animo, quas proposuit: alia pauca, magis illustrando, dicam. Animus etsi vniforme quid & simplex est, tamen *Partes* (sic Stoici & Platonici appellant,) siue *Facultates*, δυνάμεις Aristoteli, siue, vt scite Varro, quid autem ille non scite? *Gradus* distinctos quosdam habet. Hos alij atque alij aliter diuidunt: Varro hoc modo. *De Ciuit. Dei 7. c. 23.* Digna enim verba eius dari, quę Hipponis antistes libris suis consignauit & conseruauit. *Varro in libris, de Diis, selectis, tres esse affirmat Animæ Gradus, in omni vniuersaq. Natura. Vnumqui omnes partes corporis, quæ viuūt transit: & non habet Sensum, sed tantum ad Viuendum* valitudinem. Hanc vim in nostro corpore permanare dicit ad ossa, vngues, capillos: sicut in Mundo arbores sine Sensu aluntur, & crescunt, & modo quodam suo viuunt. Secundum Gradum dicit, in quo est Sensus.* *potentiam.

hanc vim peruenire in Oculos, Aures, Nares, Os, Tactum. Tertium Gradum Animæ esse summum, qui vocatur Animus, in quo Intelligentia praeminet: hoc præter Hominem, omnes carere mortales. In qua, quoniam homines Deo videntur esse similes, hanc partem Animæ Mundi, dicit Deum, in nobis autem Genium vocari. Sic ergo & in Anima Mundi tres gradus instituens, vnam eius partem dicit esse. Lapides & Ligna, & hanc Terram quam videmus, quo non permanat Sensus: vt ossa, & vngues Dei. Solem vero, Lunam, stellas, quæ sentimus, quibusque ipse sentit, Sensus esse eius. Æthera porro, Animam eius: cuius vim, quæ peruenit in astra, facere Deos. & per eam quod in Terram permanat, Deam Tellurem, quod autem in mare atque Oceanum, Deum esse Neptunum. Pulchra ista, pro veteri philosophia: & quæ talia merito desiderium suscitant scriptorum Varronis, quæ pessimo publico perierunt. Sed lustremus, & adeamus. *Gradus* appellat, à præstantia, & quia alia facultas aliam, quasi ascensu quodam, excedit. *Partes* qui dicunt, parum proprie loqui videntur. quia *Pars est, quæ subiecto, forma, & functione ab alia parte differt: at Facultas in eodem subiecto est, & plures esse possunt, quantitate tamen non discretæ. Sicut pomi facultates omnes in vno cernuntur, partes aliæ alibi exsistunt.* At excusantur qui sic locuti, quia & si *per se quidem Anima partibus careat, tamen corpori partibus constanti est indita, ac varias eius partes variis functionibus occupat, & eo respectu Partes habet, Neque enim eadem*

Porphyr. apud Stob.

Ibid.

functio caput tenet, & pectus. & iecur. Sed his omissis, Varro igitur tres Gradus fecit: Peripateticorum etiam ritu. Vnum *Vita* tantum quem θρεπτικὸν Græci, *Alentem* Plinius, hodie *Vegetantem* dicunt. Hunc ipsum *in Mundo* (melius fortasse *Mundi*, nempe corpore) ponit: & arbores, plantas, ac talia includit. Nam perseuerat in hac comparatione Animæ Mundi, cum Anima Hominis, & vtrobique paria ostendit. Tertius autem Gradus Animæ, inquit, *est summus, qui Animus vocatur*. Notemus discrimen inter Animam, & Animum, quod fere priscis Latinis fuit. Nam illa est, qua viuimus, ac sentimus: iste, quo intelligimus sapimusque. Itaque bestiis haud temere veteres dabant. Attius apud Nonium:

> *Sapimus Animo, fruimur Anima: sine*
> *Animo*
> *Anima est debilis.*

Distinguunt & Epicurei, ac Lucretius pul- *Lib. 3.*
chre Animum velut *pupulam oculi*, id est Ani- *De Mundi*
mæ, facit. Ipsum hoc Philo: Ἀνθρώπῳ τὸν *opific.*
νοῦν ἐξαίρετον ἐδωρεῖτο, ψυχῇ τινὰ ψυχὴν, καθάπερ κόρην ἐν ὀφθαλμῷ: *Homini Ani-*
mum eximium dedit. aliam Animæ animam, *In Theate-*
& velut pupulam in oculo. Est quod Home- *to.*
rus, vt Plato notat, ψυχῆς κέαρ dixit *cor Animæ*: sicut Latini *Mentem Animi* sæpe, *Lib. 7.*
& sæpissime *Mentem* Græcum illud Νοῦν experimentes. Lactantius, *Non est idem Mens et Anima. aliud est enim quo viuimus, aliud quo cogitamus.* Sed pergit Varro, isto Animo om-

nes carere mortales. : intellige, brutas Animantes Amplius, hunc Animum in Mundi Anima, Deum esse & dici : *in nobis, Genium.* De *Genio* isto in * Manuductione, si memoria tenes, adfatim à nobis dictum, & Varronis hunc locum iunge. Reliqua in Varronianis lucem à se habent.

*Lib. 2. Disse. 19

DISSERT. XVII.

Alia Stoicorum diuisio vberior, itemque Senecæ, vtraque explicata.

AT vero Stoici aliter & plenius multo diuidunt : quorum sententias (nam & inter se leuiter differunt) quia Tertullianus summatim retulit, eius verba audies, tum nostram interpretationem. Ait: *Diuiditur Anima in partes nunc in duas à Platone, nunc in tres à Zenone, nunc in quinque & in sex à Panætio, & in septem à Sorano, nunc in octo penes Chrysippum, etiam in nouem penes Apollophanem, sed & in decem apud quosdam Stoicorum & in duas amplius apud Posidonium, qui à duobus exorsus titulis, Principali quod aiunt* ἡγεμονικὸν, *& Rationali quod aiunt* λογικὸν, *in duodecim exinde prosecuit. Ita in alias ex aliis Species diuidunt Animam. Huiusmodi autem non tam Partes Animæ sunt, quam Vires, & Efficaciæ, & Opera: sicut de* quibusdam & Aristoteles indicauit.* Semina vides, quæ in multam & vberē messem surgāt, si colere lubeat & euocare. Leui manu fiat, & qua vtile nobis aut opus Primum, *diuiditur à Platone in duas.*] Etiam in tres

De Anim. cap. 14.

*Vegetante Sentiente Rationali.

creberrime: sed Plutarchus vtrumque dicet, qui fiat. *Pythagoras & Plato, summaria quadā ratione Animam statuunt bipertitam, Rationalem & Irrationalem: at pressius & accuratius, tripertitam. nam Irrationalem illam iterum diuidunt in Irascentem & Concupiscentem.* Addit, *in tres à Zenone.*] Doctissimus Pamelius ambigit an non *à Varrone.* nam Stoici, inquit, octo eas fecerunt. Quod verum est in Physica illa, vt sic dicam, & pro natura tota Animæ, diuisione: at vbi Moralis res præ manu, tres etiam partes faciebant cum Platone, *Rationalē, Irascentem siue Animosam, & Concupiscentē.* E Seneca mox videbis. Porro, *in quinque & in sex à Panætio.*] Idē Pamelius ambigit an nō vox desiat, scribēdumque *in quinque ab Aristotele.* Et fateor hunc interim sic diuisisse: sed quis de Panetio firmiter etiā abnuat, cuius scripta non exstant? Potuit in variis libris variasse, & modo quinque, aliquo adspectu aut caussa, modo sex posuisse. De senario numero est in Nemesij Antistitis libello De Anima: Zeno *Stoicus*, inquit, *Octonarū partiū Animā esse censet, partiens eam in Principē facultatē (τὸ ἡγεμονικὸν) in quinque Sensus, & Vocis mittēdæ, Procreandiq; vim Panætius* (male editur *Panætus*) *philosophus edendæ Vocis facultatē, motionis eius qua per se Animalia ciētur, partē esse vult: & quidē rectissime Procreatricē vero, non Animæ, sed Naturæ partem* Duas ergo de octo tollit, sex relinquit. Pergit Tertulianus, *in septē à Sorano.*] Nihil vltra scio aut legi. *In octo penes Chrysippū.*] Imo & zenonē, vt sup. Nemesi⁹, & cōmuniter omnes Stoicos.

4. De Pla. cap. 4.

Cap. 15.

Laertius: Μέρη τῆς ψυχῆς λέγουσιν ὀκτώ. τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ τοὺς ἐν ἡμῖν σπερματικοὺς λόγους, καὶ τὸ φωνητικὸν, καὶ τὸ λογιστικόν: *Partes Animæ octo dicunt. quinque Sensus, Seminalem in nobis vim, vocalem, & Ratiocinantem.* Varro, vt solet, Stoice. *Anima diuisa in octonas partes. quinque quibus sentimus, sextam qua cogitamus, septimam qua progeneramus: octauam qua vocem emittimus.* Cogitandi verbo in λογιστικῇ vtitur quia proprie Latinis *Cogitare* est plura in vnum cogere & velut ratiocinari; & *Cogitatio* διάνοια, non solum νόημα. Amplius. *In decem apud quosdam Stoicorum.*] Quos credo addidisse, *Alendi & Mouendi vim.* Denique, *in duas amplius apud Posidonium.*] Quæ istæ, nescio: suspicor tamen addidisse, *Irascentem, & Concupiscentem*: atque ita ad eum numerum venisse. In Seneca nostro diuisio est nulli harum consona, sed miscella, Ad Lucilium suum: *Inter me teque conueniat, in Animo esse partes ministras, per quas Mouemur, Alimurq. propter ipsum Principale nobis datas. In hoc principali est aliquid Irrationale. & Rationale. Illud huic seruit.* Et post pauca: *Irrationalis pars Animi duas habet partes. alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in Affectionibus, alteram humilem, languidam, Voluptatibus deditam.* Ecce septē hæ sunt partes, *Mouendi, Alendi Ratiocinandi: tum Rationalis, Irrationalis*: iterumque sub ista *Irascens, Cupiensque.* Sed quid ita duas partes ministras nominat, *Mouendi, & Alendi*: Non est Stoicū: atque adeo in Octona illa diuisione

8. De Ling. Lat.

Epist. 92.

neutra harum inserta. Sed credo alios, vt tetigi, fecisse: & Seneca obiter nunc, & vt in exemplum nominat, aliis omissis. Cur autem Stoici non inseruerint, puto factum, quod Naturæ istas & viribus Seminis tribuebant, ab animo abiungebant. *Ministra* autem partes bene in bonis libris scribuntur, non *mista*: quia, vt ait, ob ipsum Principale sunt datæ. Ita Stoici, apud Stobæum: Τὸ ἡγεμονικὸν ἄρχοντος χώραν ἔχειν, τὰ δὲ ἄλλα μέρη ἐν ὑπηρέτου τάξει ἀπεδίδοσαν: *Principale imperantis vice fungi, reliquas partes in ministri loco quamque ducebant.* Est deinde in Seneca, alteram partem, *Affectionibus deditam*: intelligit τὸ θυμικὸν *Animosum illud & Irritabile*, quod aliter τὸ παθητικὸν Græci dicunt, *in Affectionibus positum*, vt noster expressit. Facit & alteram, *Voluptatibus deditam*: τὸ ἐπιθυμητικὸν scilicet, quod *Concupiscens* nominamus. Sed notæ vtriusque bellæ: vna, inquit, *animosa, impotens est*, altera *humilis, languida*. Philo Iudæus scita imagine hoc illustret. *In Anima nostra*, ait, *Equi sunt, et Auriga vel Adsensor. Equi duo, Irascens et Concupiscens: ille velut mas, hac fæmina. Ille gestiens, solutus & liber esse vult, iste seruilis, humilis, vafritie gaudens, domi desidet & pascitur, sed & pascit deuoratque*, Græce hoc argute, οἰκόσιτος, καὶ οἰκοφθόρος. *Auriga autem Animus est, si Prudentiam quidem & Rationem audit: si non audit, Adscensor tantum sine* ἀναβάτης. Pulchre sane. Si equos hos duos regimus, & Rationis fræno domamus, Aurigæ sumus, digni hoc nomine, & per rectam viam ad op- *De Agricultura.*

timum Finem imus: ſin aliter, Adſenſores tantum. ſedemus in vehiculo, ſed imperiti regere, &

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

DISSERT. XVIII.

Principale Animæ Quid, & Vbi ſit? in Corde Stoicis poni.

Abſolui de Partibus: niſi quod explicatius aliquid de ἡγεμονικῷ dicendum videtur, quod *Principale* Seneca vertit: Cicero autem *Principatum*. Ita enim alibi: *Principatum id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν, quo nihil in quoque genere nec poteſt, nec debet eſſe præſtantius.* Prima igitur & præcipua pars, eſt *Principale*: quam lubet & expedit Plutarchi etiam verbis, pro ſenſu Stoico, magis reuelare. Οἱ Στωϊκοὶ φασιν εἶναι τῆς ψυχῆς τὸ ἀνώτατον μέρος τὸ ἡγεμονικὸν, τὸ ποιοῦν τὰς φαντασίας, καὶ τὰς συγκαταθέσεις, καὶ αἰσθήσεις, καὶ ὁρμάς. καὶ τοῦτο λογισμὸν καλοῦσι: *Stoici inquiunt Animæ ſupremam partem, Principale. id quod facit imaginationes, aſſenſiones, ſenſus, & appetitiones: atque id Ratiocinationem appellant.* Addit (nam Græca non opus conſignare:) *ab iſto Principali ſeptem partes reliquas Animæ enatas eſſe ac protenſas, vt è* * *polypode cirros. Ex his Viſum, eſſe Spiritum qui à principe parte ad Oculos pertingit.*

1. De Nat. deor.

4. De Plac. cap. 21.

* Piſcis, qui Latine.

Auditum, Spiritum qui ab eadem ad Aures: sic de Sensibus reliquis. Seminalem autem partem, esse Spiritum qui à Principatu ad genitales meatus permeat. Vocalem, Spiritum qui ab eodem ad fauces & linguam. In istis nota de *Spiritu* vbique dici: scilicet, quia ipsa Anima *Spiritus* iis est: eoque adspectu & *Vocalem & Seminalem vim*, aliter Panætio visum, ad Animum pertinere. Nota amplius, λογισμὸν id est *Ratiocinationem*, siue cum Varrone *Cogitationem*, Principale dici: non autem ipsum λόγον siue Rationem. quia illa pars & *Rationale* continet & *Irrationale*. Adsensus enim in ea & iudicia, sed non semper recta, deprauante opinione & corpore, verum illud rectumque, quod à cœlo habet. Est igitur λογικὴ siue *Rationalis*, cum recta ratione vtitur, est ἄλογος siue *Irrationalis*, cum Errore. Vt verbo absoluam, non aliud ille Stoicorum λογισμὸς, quã aliorũ Νοῦς, siue *Mens, siue Animus* cum Varrone. Vbi illic sedes? nã reliquas etiam partes in corpore vim alibi atque alibi exserere, & ibi velut incolere scimus: vbi igitur primaria, inquam, sedes? Disputant: & Stoici nostri in *Corde* assignarunt. Laertius: ἡγεμονικὸν δὲ εἶναι τὸ κυριώτατον τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ αἱ φαντασίαι, καὶ ὁρμαὶ γίγνονται, καὶ ὅθεν ὁ λόγος ἀναπέμπεται· ὅπερ εἶναι ἐν καρδίᾳ: *Principale esse, primariam Animæ partem, in qua imaginationes, & appetitus fiunt, & vnde sermo (an Ratio?) sursum mittitur. Id autem in Corde esse.* Idem Tertullianus,

Multiples.

Cap. 15. qui *summũ in Anima gradũ* (agnoscis Varronis verbũ) *Vitalẽ & Sapientialẽ, quod* ἡγεμονικὸν *appellant, certo in corporis recessu consecratum*, ait eũq. in *Corde*. quoniã & *inspectorem Cordis Deum legimus, & Corde credi ad iustitiã, et corde suo vnũ quemque reprehendi*: denique hoc ipsum *Chrysippum etiã sapere* adfirmat. Nec de Chrysippo tantum Plutarchus: sed, inquit, οἱ Στωϊκοὶ πάντες ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἢ τῷ περὶ καρ-
4. De Plac. cap. 4. δίαν πνεύματι: *Omnes Stoici in toto corde, aut in Spiritu eo qui circa Cor est, Principale ponũt.* Ergo valde mirum, eumdem eodem libro mox scribere, vbi de Stoicis: Αὐτὸ δὲ τὸ ἡγεμονικὸν
Cap. 21. ὥσπερ ἐν κόσμῳ, κατοικεῖ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σφαιροειδεῖ κεφαλῇ: *Ipsum Principale, sicut et in Mundo, habitat in nostro rotũdo Capite.* Profecto non est hic Stoicus, sed Platonicus sensus: & pro illo capiendus est loqui. Nam iterum alibi, vbi Stoicos carpit, miratur illos *Assen-*
De Com. Not. *siones, & Visiones, & Artes, & Memorias in Cordis puncto ponere, vbi & principem Animæ partem.* Clara sunt: & mens illorum, fontem vitæ & intelligentiæ in Corde esse, loco medio & dignissimo: quem ipsa Natura thorace, præcordiis, vndique muniuit: quo læso, non ita in aliis partibus, hominem illico perire necessum & exstingui. Ab eo igitur, vt è castello aquarum riui ducuntur, reliquas Animæ facultates effluere, & suis quasque locis se prodere & vsibus seruire. Ridet Galenus Chrysippi in hac re argumentum. quod Natura ipsa doceat & clamet Animi vim illic esse: quoniã spõte homines cum de se aut illo loquuntur, manum Cordi

admouent, Feci, Dixi, Sensi, Non feci, Dixi, Sensi pronunciantes. Rideat: cur non & Hippocratẽ suum, qui ita palam? γνώμη γὰρ ἡ τοῦ ἀνθρώπου πέφυκεν ἐν τῇ λαιῇ κοιλίῃ, καὶ ἄρχει τῆς ἄλλης ψυχῆς: *Cogitatio enim siue mens hominis in sinistro ventriculo*, Çordis, *insita est, & reliqua Anima imperat*. Ausonius idem: *De Corde.*

Mens, quæ cælesti sensu rigat emeritum cor: *In Monosyl. Lib. 3.*
Cor vegetum, Mũdi instar habens, Animæ vigor ac vis.

Epicurei pariter. è quibus Lucretius:

Consiliũ, quod nos Animũ Mentẽq. vocamus
Idque situm media regione in pectoris hæret.

Ponunt, inquam, vel in ipso Corde, aut in Pectore circa. De Stoicis sensisse etiam Lactantiũ puto, cum Mentem *aut in medulla cerebri hærere* facit quod Plato, *aut in illo sanguine bipertito, qui est inclusus in corde* quod nostri. *De opi. c. 16.*

DISSERT. XIX.

Aliquid de præstantia Animi, & ad eius cultum adhortatio.

PRincipem iam partem Quæ sit, & Vbi, vides: ô quam merito sic dictam! Animus ille est *dux atque imperator vitæ mortalium:* idẽ *rector humani generis, agit, atque habet cuncta, neque ipse habetur*. Vis præstantiam, & pæne diuinitatem eius, videre? Omnia momento peruadit, sideribus velocior, cogitatione velocior, temporibus velocior. Quid dicam? pæne vbiq. est. *Corpora*, ait Seneca, *obnoxia sunt & adscripta dominis; mens quidem sui iuris, quæ adeo li-* *Sallust. Iug.* *De benef. cap. 20.*

bera & vaga est, vt nec ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo vtatur, & in infinitum comes cælestibus exeat. Quid ais, *comes*? imo antecessor. Tuipse
I. De Bene. 129. alibi: *Animo nihil non eodē, quo intendit, momento peruium est, sideribus velocior, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit.* Addam amplius, Cogitationem ipsam antecedit: quid autem ea celerius? Pulchre Homerus, de Phæacibus:

Τῶν νέες ὠκεῖαι, ὡσεὶ πτερὸν ἠὲ νόημα:
Odyss. H. *Quorum sunt celeres naues, velut alituum ala,*
Aut breuis in nobis sensus.

Quod Claudianus imitari voluit,

Quantum non iaculum Parthi, non impetus Austri,
Non leue sollicitæ Mentis discurrit acumē.

Denique magis dixi, & dicam, Tempora ipsa antecedit Præsens hoc quod in lapsu est, præteritum quod lapsum, futurum quod labetur, totum illud assidui motus agmen Animus cōplectitur, & vt Cicero ait, *simul trium tempo-*
II. De Fin. *rū particeps est.* Itaque vere Philo: *Sola Mēs,*
Quod deter. potiori insid. *vt omnium ocissima, etiam Tēpus ipsum, quo omnia fieri videtur, præcurrit & occupat, viribus occultis, sine Tēpore, vniuersum hoc & partes eius peruagando, pertractando.* Trismegistus hanc celeritatē bene ingerit: *Dic*, inquit, *Anima tua*
Cap. II. *illo abire, & dicto citius illic erit. Præcipe Oceanū tranare, celerrime illic erit, non vt è loco in locum delata, sed tanquā iam ibi exsistens. Iube in cælum euolet: alis non egebit, neque vllū ei obsta-*

culum. Non Solis ardor, non æther, non cæli volutatio, non corpora astrorum: quin omnia peruadens ad extremam Naturam peruolet. Imo & extra eam (siquid extra eam) intueri tibi licet. Mira & maxima hæc æstimanti sunt: quid reliquæ dotes intelligentiæ, inuentionis, memoriæ? Pelagus rerum & laudum: & vere imago ac simulacrum Dei. O attende, & *cogita in te, præter Animum, nihil esse mirabile: cui magno nihil est magnum.* Sen. epist. 8. Quid ista vilia, & terrena, & peritura sunt? fumi. Similitudinem tuam recole, atque item originem: vtraque diuina est. Vt igitur *radij Solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde emittuntur: sic animus ille magnus & sacer, & in hoc demissus, Vt propius diuina nossemus, conuersetur quidem nobiscum, sed hæreat origini suæ.* Sen. epist. 41 Fiat mi Auditor, & hoc fine Physica ista lustremus: non vt curiosi abditorũ inspectores, sed seduli Animi cultores: vt dignitate eius cognita, locum ei suum decusque seruemus. Quem locum? Senecæ verbis: vt *quem in hoc Mundo locum Deus obtinet, hunc in homine Animus*: id est imperet regatque, colatur à nobis, & affectus, cupidines, omnia humana domita habeat ac subiecta. Hæc via ad vltimum Finem, ad Felicitatem, quo Porticus tota, & magnus eius tubicen ac tibicen Seneca noster vocant. Huc tende, hanc & istum ama, qua amant Honesta. Epist. 65.

FINIS.

AD LECTOREM.

INIO hic Lector: quia reliqua de Senſibus *non ſingularia ſunt, aut tenebroſa. Finio etiam, quia appoſite ab hac* Rationali parte, *quæ fons eſt & origo* Moralis ſcientiæ, *gradum proferam, Deo duce & vita comite, ad tres in ea libros,* Affectuum, Virtutum, Vitiorum.

APPROBATIO.

Phyſiologica hæc, in quibus multa non Auctoris ſed Stoico ſenſu aſſerta, ad lucem Senecæ vtiliter imprimentur.

Guiliel. Fabricius Nouiomagus, Apoſtolicus ac Archiducalis librorum Cenſor.

INDEX DISSERTATIONVM PHYSIOLOGIÆ STOICORVM.

LIBRI PRIMI

DISSERTATIO PRIMA.

V

LIBRI SECVNDI

LIBRI TERTII

DISSER. I.